

2017-2018

ਆਰਥਿਕ ਸਰਵੇਖਣ

ECONOMIC SURVEY

ਆਰਥਿਕ ਸਲਾਹਕਾਰ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ

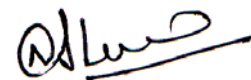
ECONOMIC ADVISER, GOVERNMENT OF PUNJAB

PREFACE

Economic Survey of Punjab is prepared by the Economic and Statistical Organisation, Department of Planning every year which is presented in the budget session of State Vidhan Sabha. It analyses the important economic activities and achievements of the Government during the previous year. The information related to various socio-economic sectors of economy along with indicators and trends is also available for ready reference. In an attempt to use the latest available data, some of the data/estimates used are provisional.

I am thankful to all the concerned departments of Central and State Governments and public sector undertakings for providing useful information in time that enabled us to bring out this publication in time. The burden of collecting and updating the data and its presentation in a concise and inter-related form was on Economic and Statistical Organisation. I appreciate the work done by the officers and officials of my department and in particular work done by Sh. Tirath Singh Director in Coordinating and supervising the preparation and printing of this document.

(M.L.Sharma)

**Economic Adviser
Government of Punjab**

**Dated : 21-03-2018
Chandigarh**

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਚਿੰਨ੍ਹ Symbols used in this Publication

R	ਸੋਧੇ ਹੋਏ Revised
P	ਆਰਜੀ Provisional
PA	ਪ੍ਰੀ-ਐਕਚੁਅਲ Pre-Actual
Q	ਤੁਰੰਤ Quick
T	ਟੀਚਾ Target
..	ਉਪਲੱਬਧ ਨਹੀਂ Not Available
–	ਨਿਲ Nil
A	ਲੇਖੇ Accounts
RE	ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ Revised Estimates
BE	ਬਜਟ ਅਨੁਮਾਨ Budget Estimates
RP	ਸੋਧੇ ਪਲਾਨ Revised Plan
Adv.	ਅਡਵਾਂਸ Advance
LA	ਸੰਭਾਵਤ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ Likely Achievement
E	ਅਨੁਮਾਨ Estimated

ਸੂਚਕ

INDEX

ਲੜੀ ਨੰ:	ਵਿਸ਼ਾ ਸੂਚੀ	ਪੰਨਾ ਨੰ:	SN.	Contents	Page No.
I.	ਪੰਜਾਬ-ਐਟ-ਏ ਗਲਾਂਸ	3-10	I.	PUNJAB-AT-A GLANCE	111-116
II.	ਆਰਥਿਕਤਾ ਤੇ ਇੱਕ ਨਜ਼ਰ	13-26	II.	AN OVERVIEW OF THE ECONOMY	119-130
III.	ਖੇਤਰਵਾਰ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ		III.	SECTORAL ANALYSIS	
1.	ਖੇਤੀਬਾੜੀ	29-44	1.	Agriculture	133-144
2.	ਊਰਜਾ, ਮੁੱਢਲਾ ਢਾਂਚਾ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ	45-52	2.	Energy, Infrastructure and Communications	145-152
3.	ਉਦਯੋਗ	53-62	3.	Industry	153-160
4.	ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਗਰੀਬੀ ਨਿਵਾਰਣ	63-78	4.	Employment Generation & Poverty Alleviation	161-172
5.	ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਲੋਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ	79-84	5.	Prices & Public Distribution System	173-178
6.	ਲੋਕ ਵਿੱਤ	85-90	6.	Public Finance	179-184
7.	ਸਮਾਜਿਕ ਸੇਵਾਵਾਂ	91-108	7.	Social Services	185-200
IV.	ਅੰਕੜਾਤਮਿਕ ਸਾਰਣੀਆਂ	203-291	IV.	STATISTICAL TABLES	203-291

ਸਾਰਣੀਆਂ TABLES

ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ Review of the Economy

	ਪੰਨਾ Page
1.1.1— ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਨਿਰੋਲ ਰਾਜ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਜੀਅ ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਚਲਤ ਅਤੇ ਸਥਿਰ (2011-2012) ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ Gross State Domestic Product and Net State Domestic Product per capita income at Current and Constant (2011-2012) Prices	203
1.1.2— ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਮੁੱਲ ਵਾਧੇ ਦੀ ਦਰ ਸਥਿਰ (2011-2012) ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ Growth Rate of GSVA at Constant (2011-2012) Prices	205-207
1.1.3— ਆਰਥਿਕ ਗਤੀ ਵਿਧੀ ਦੀ ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਮੁੱਲ ਵਾਧੇ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਵੰਡ ਸਥਿਰ (2011-2012)ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ Percentage Distribution of Gross State Value added by Economic Activity at 2011-2012 Prices	208-211
1.1.4— ਭਾਰਤ ਸੰਘ ਦੇ ਚੋਣਵੇਂ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਜੀਅ ਆਮਦਨ ਸਥਿਰ (2011-2012) ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ Per Capita Income of Selected States in India at Constant (2011-2012) Prices	212-213

1. ਖੇਤੀਬਾੜੀ Agriculture

1.1— ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ Gross Area Under Crops	214-215
1.2— ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਉਪਜ Production of Principal Crops	216-217
1.3— ਜਰਾਇਤੀ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸੂਚਕ ਅੰਕ Index of Agriculture Production	218
1.4— ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਝਾੜ Yield of Principal Crops	219

1.5—	ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਇਨਪੁਟਸ Principal Inputs in Agriculture	220-222
1.6—	ਕੇਂਦਰੀ ਭੰਡਾਰ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਅਤੇ ਚਾਵਲ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ Contribution of Wheat and Rice to Central Pool.	223
1.7—	ਅਨਾਜ ਲਈ ਸਟੋਰੇਜ ਸਮਰੱਥਾ Storage Capacity for Foodgrains	224

2. ਊਰਜਾ, ਮੁੱਢਲਾ ਢਾਂਚਾ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ Energy, Infrastructure and Communications

2.1—	ਬਿਜਲੀ ਸਪਲਾਈ ਲਈ ਸਥਾਪਤ ਪਲਾਂਟ ਸਮਰੱਥਾ Installed Plant Capacity for Electricity Supply	225-226
2.2—	ਥਰਮਲ ਪਲਾਂਟਾਂ/ਹਾਈਡਲ ਪਲਾਂਟਾਂ/ਸਾਂਝਾ ਪੂਲ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸਲਾਨਾ ਪਲਾਂਟ ਲੋਡ ਫੈਕਟਰ ਅਤੇ ਕੁੱਲ ਊਰਜਾ ਉਤਪਾਦਨ Annual Plant Load Factor Achieved by Thermal Plants/ Hydel Plants/Common Pool Projects and Total Energy Generated	227
2.3—	ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਉਪਲੱਬਧਤਾ Electrical Energy Availability	228-229
2.4 —	ਊਰਜਾ ਦੀ ਵਿਕਰੀ Energy Sold	230
2.5—	ਪ੍ਰਤੀ ਇਕਾਈ ਵੇਚ ਤੋਂ ਔਸਤ ਆਮਦਨ Average Revenue Realised Per unit sold	231
2.6—	ਬਿਜਲੀ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਟਿਊਬਵੈਲ Tubewells Energized operated	232
2.7—	ਪੈਟਰੋਲੀਅਮ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਖਪਤ Consumption of Petroleum Products	233
2.8—	ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਬਾਇਓ ਗੈਸ ਪਲਾਂਟ Bio-Gas Plants Installed	234
2.9—	ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਸੋਲਰ ਥਰਮਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ Solar Thermal Systems Installed	235

3. ਉਦਯੋਗ Industry

3.1— ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਦਰਮਿਆਨੇ ਪੈਮਾਨੇ ਦੇ ਉਦਯੋਗ Large and Medium Scale Industries	236
3.2— ਛੋਟੇ ਪੈਮਾਨੇ ਦੇ ਉਦਯੋਗ Small Scale Units	239
3.3— ਰਾਜ ਦੇ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਉਦਯੋਗਿਕ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸੂਚਕ ਅੰਕ State Comparable Index Number of Industrial Production	238-240
3.4— ਚੋਣਵੀਆਂ ਮੱਦਾਂ ਦਾ ਉਦਯੋਗਿਕ ਉਤਪਾਦਨ Industrial Production of Selected Items	241-243
3.5— ਨਵੇਂ ਰਜਿਸਟਰ ਹੋਏ ਯੂਨਿਟ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਰੋਜ਼ਗਾਰ 2016-17 (ਆਰਜੀ) New Units Registered and Employment Provided during 2016-17 (P)	244

4. ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਗਰੀਬੀ ਨਿਵਾਰਣ Employment Generation & Poverty Alleviation

4.1— ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਫਤਰਾਂ ਦੇ ਚਾਲੂ ਰਜਿਸਟਰ ਤੇ ਉਮੀਦਵਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ Number of Job seekers on the Live Register of Employment Exchanges	245-246
4.2— ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਰਹਿ ਰਹੀ ਅਬਾਦੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ 2011-12 (ਡਾ. ਸੀ. ਰੰਗਾਰਾਜਨ ਵਿਧੀ) Percentage of Population below Poverty Line by Major States in India- 2011-12 (Dr. C.Rangarajan Methodology)	247-249
4.3— ਦਿਹਾਤੀ/ਸ਼ਹਿਰੀ ਔਸਤਨ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਜੀਅ ਖਰਚਾ (ਐਮ.ਪੀ.ਸੀ.ਈ.) Rural/Urban Average monthly per capita expenditure (MPCE)	250-251
4.4— ਪੀਲੇ ਕਾਰਡ ਹੋਲਡਰ ਲਾਭਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਏਜੰਸੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਵੰਡੀ ਰਕਮ Number of Yellow Card Holder Beneficiaries and Amount Disbursed by Different Agencies.	252

5. ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਲੋਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ Prices & Public Distribution System

5.1—	ਸਾਲ 2017 ਦੌਰਾਨ (ਜਨਵਰੀ-ਦਸੰਬਰ) 23 ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਸਤਾਂ ਦੀਆਂ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਪ੍ਰਚੂਨ ਕੀਮਤਾਂ Monthly Retail Prices of 23 Essential Commodities during 2017 (Jan.-Dec.)	253-257
5.2—	ਸਾਲ 2017 ਦੌਰਾਨ (ਜਨਵਰੀ-ਦਸੰਬਰ) ਚੋਣਵੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਜਿਲ੍ਹਾਵਾਰ ਸਲਾਨਾ ਔਸਤ ਕੀਮਤਾਂ Districtwise Annual Average Prices of selected essential commodities during 2017 (Jan.-Dec.).	258-259
5.3—	ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਜਰਾਇਤੀ ਅਤੇ ਕਾਰੀਗਰ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀਆਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਉਜਰਤਾਂ Minimum Wages for Agricultural and skilled Labour fixed by the state Government.	260

6. ਲੋਕ ਵਿੱਤ Public Finance

6.1—	ਰਾਜ ਬਜਟ-ਮਾਲ ਲੇਖਾ ਲਈ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ State Budget-Receipts on Revenue Account	261
6.2—	ਰਾਜ ਬਜਟ-ਮਾਲ ਲੇਖਾ ਖਰਚ State Budget—Expenditure on Revenue Account	262
6.3—	ਰਾਜ ਬਜਟ-ਪੂੰਜੀਗਤ ਲੇਖਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ State Budget—Receipts on Capital Account	263-264
6.4—	ਰਾਜ ਬਜਟ-ਪੂੰਜੀਗਤ ਲੇਖਾ ਖਰਚ State Budget—Expenditure on Capital Account	265-266
6.5—	ਰਾਜ ਬਜਟ-ਬਜਟ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸਥਿਤੀ State Budget—Overall Budgetary Position	267
6.6—	ਕੇਂਦਰ ਤੋਂ ਰਾਜ ਨੂੰ ਨਿਰੋਲ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ Net Transfer of Resources from Centre to the State	268-269
6.7—	ਰਾਜ ਕਰਾਂ ਤੋਂ ਆਮਦਨ ਦਾ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦਨ ਅਨੁਪਾਤ Ratio of State Taxes to Gross State Domestic Product at Current Prices	270

6.8— ਛੋਟੀਆਂ ਬੱਚਤਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰੋਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ Net Collections from Small Savings	271-272
6.9— ਬੈਂਕ ਦਫਤਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ Number of Bank offices	273
6.10— ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਵਪਾਰਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜਮ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਅਦਾਇਗੀਆਂ ਵਿਚਾਲੇ ਨਿਸਬਤ (31 ਦਸੰਬਰ ਤੱਕ) Year-wise Deposits and Advances—Ratio of Scheduled Commercial Banks in Punjab (Upto 31 st December)	274

7. ਸਮਾਜਿਕ ਸੇਵਾਵਾਂ Social Services

7.1— ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਲਿੰਗਵਾਰ ਅਤੇ ਖੇਤਰਵਾਰ 2001 ਅਤੇ 2011 ਦੀ ਆਬਾਦੀ Population of Punjab Classified by sex and Area 2001 and 2011	275
7.2— ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਲਿੰਗਵਾਰ ਅਤੇ ਖੇਤਰਵਾਰ 2001 ਅਤੇ 2011 ਦੀ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ Llteracy rate in Punjab by Sex and Area 2001 and 2011	276
7.3— ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ 2011 ਦੀ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇਵਾਰ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ District-wise Literacy rate in Punjab, 2011 census.	277-278
7.4— ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ (30 ਸਤੰਬਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ) Number of Schools (as on 30 th September)	279
7.5— ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ (30 ਸਤੰਬਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ) Enrolment in Schools (as on 30 th September)	280
7.6— ਕਾਲਜਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ (30 ਸਤੰਬਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ) Number of Colleges (as on 30 th September)	281
7.7— ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ (30 ਸਤੰਬਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ) Enrolment in Colleges (as on 30 th September)	282
7.8— ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ (30 ਸਤੰਬਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ) Enrolment of Students of Scheduled Castes in Colleges (as on 30 th September)	283
7.9— ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਟੇਜਵਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ-ਅਧਿਆਪਕ ਅਨੁਪਾਤ Stage-wise Pupil-Teacher Ratio in Schools	284
7.10— ਸਰਵ ਸਿੱਖਿਆ ਅਭਿਆਨ ਅਧੀਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਕੰਮ Work done under Sarv Sikhia Abhiyan	285

7.11— ਜਨਮ ਦਰ, ਮੌਤ ਦਰ ਅਤੇ ਸਿਸੂ ਮੌਤ ਦਰ Birth Rate, Death Rate and Infant Mortality Rate	286
7.12— ਸਿਹਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ Number of Medical Institutions.	287
7.13— ਸਿਹਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬੈਡਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ Number of Beds in Medical Institutions	288
7.14— ਪ੍ਰਤੀ ਸੰਸਥਾ, ਬੈਡ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰ ਪਿਛੇ ਆਬਾਦੀ ਲਈ ਸੇਵਾ Population Served per Institution, Bed and Doctor	289
7.15— ਇੱਛਾ ਮੁਤਾਬਿਕ ਬਾਂਝਪਨ ਉਪਰੇਸ਼ਨ Voluntary Sterilization Operations	290
7.16— ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਲਿੰਗਵਾਰ ਅਨੁਮਾਨਤ ਜੀਵਨ ਆਸ Expectation of Life at Birth by Sex	291

ਪੰਜਾਬ-ਐਟ-ਏ ਗਲਾਂਸ

ਪੰਜਾਬ-ਐਟ-ਏ ਗਲਾਂਸ

ਲੜੀ ਨੰ:	ਮੱਦ	ਯੂਨਿਟ	ਸਥਿਤੀ
0	1	2	3
1	ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੇਤਰ	ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ	50362
	ੳ) ਦਿਹਾਤੀ ਰਕਬਾ	ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ	48265 (96%)
	ਅ) ਸ਼ਹਿਰੀ ਰਕਬਾ	ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ	2097 (4%)
	ਵਣਾਂ ਹੇਠ ਰਕਬਾ	ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ	2442 (4.84%)
2	ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਢਾਂਚਾ		
	ਡਵੀਜ਼ਨਾਂ	ਨੰਬਰ	5
	ਜਿਲ੍ਹੇ	ਨੰਬਰ	22
	ਸਬ ਡਵੀਜ਼ਨਜ਼/ ਤਹਿਸੀਲਾਂ	ਨੰਬਰ	90
	ਸਬ-ਤਹਿਸੀਲਾਂ	ਨੰਬਰ	81
	ਵਿਕਾਸ ਖੰਡ	ਨੰਬਰ	149
	ਰਾਜ ਸਭਾ ਸੀਟਾਂ	ਨੰਬਰ	7
	ਲੋਕ ਸਭਾ ਸੀਟਾਂ	ਨੰਬਰ	13
	ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਸੀਟਾਂ	ਨੰਬਰ	117
	ਆਬਾਦ ਪਿੰਡ-ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ-2011	ਨੰਬਰ	12581
	ਜਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰੀਸਦਾਂ	ਨੰਬਰ	22
	ਮਿਊਂਸਿਪਲ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ/ਮਿਊਂਸਿਪਲ ਕੌਂਸਲਜ਼/ਨਗਰ ਪੰਚਾਇਤਾਂ	ਨੰਬਰ	167
	ਨਗਰ ਸੁਧਾਰ ਟਰੱਸਟ	ਨੰਬਰ	28

3	ਆਬਾਦੀ (ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ 2011)		
	ਕੁੱਲ ਆਬਾਦੀ	ਲੱਖ	277.43
	(i) ਪੁਰਸ ਆਬਾਦੀ	ਲੱਖ	146.39 (52.8%)
	(ii) ਇਸਤਰੀਆਂ ਆਬਾਦੀ	ਲੱਖ	131.04 (47.2%)
	ਵੱਧ ਆਬਾਦੀ ਵਾਲਾ ਜਿਲ੍ਹਾ (ਲੁਧਿਆਣਾ)	ਲੱਖ	34.99 (12.6%)
	ਘੱਟ ਆਬਾਦੀ ਵਾਲਾ ਜਿਲ੍ਹਾ (ਬਰਨਾਲਾ)	ਲੱਖ	5.96 (2.2%)
	ਦਿਹਾਤੀ ਆਬਾਦੀ 2011	ਲੱਖ	173.44
	ਦਿਹਾਤੀ ਆਬਾਦੀ ਦੀ ਕੁੱਲ ਆਬਾਦੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ	62.52
	ਸਹਿਰੀ ਆਬਾਦੀ	ਲੱਖ	103.99
	ਸਹਿਰੀ ਆਬਾਦੀ ਦੀ ਕੁੱਲ ਆਬਾਦੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ	37.48
	ਘਣਤਾ	ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ	551
	(i) ਸੱਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਘਣਤਾ ਵਾਲਾ ਜਿਲ੍ਹਾ (ਲੁਧਿਆਣਾ)	ਉਹੀ	978
	(ii) ਸੱਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਘਣਤਾ ਵਾਲਾ ਜਿਲ੍ਹਾ (ਸ੍ਰੀ ਮੁਕਤਸਰ ਸਾਹਿਬ)	ਉਹੀ	348
	ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਵਿਅਕਤੀ *	ਨੰਬਰ	18707137
	(i) ਸਾਖਰਤਾ (ਕੁੱਲ)	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ	75.80
	(ii) ਪੁਰਸ	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ	80.40
	(iii) ਇਸਤਰੀ	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ	70.70
	ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ (ਹਜ਼ਾਰ ਪੁਰਸਾਂ ਪਿਛੇ ਇਸਤਰੀਆਂ)	ਨੰਬਰ	895
	(i) ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ (ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ)	ਨੰਬਰ	961
	(ii) ਸੱਭ ਤੋਂ ਘੱਟ (ਬਠਿੰਡਾ)	ਨੰਬਰ	868

	ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਦੀ ਆਬਾਦੀ (ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ 2011)	ਨੰਬਰ	8860179
	ਕੁਲ ਆਬਾਦੀ ਨਾਲ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ (ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ 2011)	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ	31.94
	10 ਸਾਲਾਂ ਵਾਧੇ ਦੀ ਦਰ (2001-2011)	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ	26.1
4	ਗਰੀਬੀ ਸਬੰਧੀ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ 2011-12		
	ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਸਾਲ 2011-12 (ਰੰਗਾਰਾਜਨ ਮੈਥਡੋਲਜੀ)		
	ਪੇਂਡੂ	ਰੁਪਏ	1127.48
	ਸਹਿਰੀ	ਰੁਪਏ	1479.27
	ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਆਬਾਦੀ(2011-12)	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ	11.3
	ਪੇਂਡੂ	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ	7.4
	ਸਹਿਰੀ	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ	17.6
5	ਔਸਤਨ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਖਰਚਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨਮੂਨਾ ਸਰਵੇਖਣ 68ਵੇਂ ਰਾਉਂਡ ਮੁਤਾਬਕ		
	ਪੇਂਡੂ	ਰੁਪਏ	2345
	ਸਹਿਰੀ	ਰੁਪਏ	2794
	ਖਾਧ ਖੁਰਾਕ ਤੇ ਔਸਤਨ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਖਰਚਾ		
	ਪੇਂਡੂ	ਰੁਪਏ	1033
	ਸਹਿਰੀ	ਰੁਪਏ	1145
	ਉਪਭੋਗਤਾ ਖਰਚੇ ਵਿੱਚ ਖਾਧ ਖੁਰਾਕ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹਿੱਸਾ		
	ਪੇਂਡੂ	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ	44.1
	ਸਹਿਰੀ	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ	41.0

6	ਰਾਜ ਆਮਦਨ		
	(i) ਵਾਧੇ ਦੀ ਦਰ		
	2015-16(ਆਰਜੀ)	ਪ੍ਰਤੀਸਤ	5.80
	2016-17(ਤੁਰੰਤ)	ਪ੍ਰਤੀਸਤ	6.58
	2017-18(ਐਡਵਾਂਸ)	ਪ੍ਰਤੀਸਤ	5.71
	(ii) ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਘਰੇਲੂ ਉੱਤਪਾਦਨ (ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ)		
	2015-16(ਆਰਜੀ)	ਰੁਪਏ ਕਰੋੜ	392411
	2016-17(ਤੁਰੰਤ)	ਰੁਪਏ ਕਰੋੜ	433660
	2017-18(ਐਡਵਾਂਸ)	ਰੁਪਏ ਕਰੋੜ	477482
	(iii) ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਘਰੇਲੂ ਉੱਤਪਾਦਨ (ਸਥਿਰ 2011-12 ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ)		
	2015-16(ਆਰਜੀ)	ਰੁਪਏ ਕਰੋੜ	330236
	2016-17(ਤੁਰੰਤ)	ਰੁਪਏ ਕਰੋੜ	351964
	2017-18(ਐਡਵਾਂਸ)	ਰੁਪਏ ਕਰੋੜ	372061
	(iv) ਪ੍ਰਤੀ ਜੀਅ ਆਮਦਨ (ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ)		
	2015-16(ਆਰਜੀ)	ਰੁਪਏ	119640
	2016-17(ਤੁਰੰਤ)	ਰੁਪਏ	131112
	2017-18(ਐਡਵਾਂਸ)	ਰੁਪਏ	142958
	(v) ਪ੍ਰਤੀ ਜੀਅ ਆਮਦਨ (ਸਥਿਰ 2011-12 ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ)		
	2015-16(ਆਰਜੀ)	ਰੁਪਏ	100177
	2016-17(ਤੁਰੰਤ)	ਰੁਪਏ	105259

	2017-18(ਐਡਵਾਂਸ)	ਰੁਪਏ	109884
7	ਖੇਤੀਬਾੜੀ (2016-17)		
	ਨਿਰੋਲ ਬੀਜਿਆ ਰਕਬਾ	000 ਹੈਕਟੇਅਰ	4130
	ਕੁੱਲ ਬੀਜਿਆ ਰਕਬਾ	000 ਹੈਕਟੇਅਰ	7823
	ਫਸਲੀ ਘਣਤਾ **	ਪ੍ਰਤੀਸਤ	189
	ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ (2016-17)		
	(i)ਕੁੱਲ ਅਨਾਜ	000 ਮੀ.ਟਨ	30751
	(ii) ਕੁੱਲ ਦਾਲਾਂ	000 ਮੀ.ਟਨ	10
	(iii) ਕੁੱਲ ਖਾਧ ਪਦਾਰਥ	000 ਮੀ.ਟਨ	30763
	(iv) ਕੁੱਲ ਤੇਲ ਬੀਜ	000 ਮੀ.ਟਨ	58
8	ਸਿੰਚਾਈ (2016-17)		
	ਨਿਰੋਲ ਸਿੰਚਿਆ ਰਕਬਾ		
	(i) ਸਰਕਾਰੀ ਨਹਿਰਾਂ	000 ਹੈਕਟੇਅਰ	1186
	(ii) ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਨਹਿਰਾਂ	000 ਹੈਕਟੇਅਰ	0
	(iii) ਟਿਊਬਵੈਲ	000 ਹੈਕਟੇਅਰ	2940
	(iv) ਹੋਰ	000 ਹੈਕਟੇਅਰ	0
	ਜੋੜ ((i) ਤੋਂ (iv))	000 ਹੈਕਟੇਅਰ	4126
	ਕੁੱਲ ਸਿੰਚਿਆ ਰਕਬਾ 2016-17(ਆਰਜੀ)	000 ਹੈਕਟੇਅਰ	7795
9	ਊਰਜਾ (2016-17)		
	(i) ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਖਪਤ	ਮਿਲੀਅਨ ਕਿਲੋਵਾਟ ਘੰਟੇ	44713
	(ii) ਪ੍ਰਤੀ ਜੀਅ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਖਪਤ	ਕਿਲੋਵਾਟ ਘੰਟੇ	1465

	(iii) 12581 ਆਬਾਦ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਿਜਲੀਕਰਣ ਹੋਏ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ	100
10	ਮੈਡੀਕਲ ਅਤੇ ਸਿਹਤ		
	ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਲਿੰਗਵਾਰ ਅਨੁਮਾਨਤ ਜੀਵਨ ਆਸ (2016-20) (ਆਰਜੀ)		
	(i) ਪੁਰਸ਼	ਸਾਲ	70.8
	(ii) ਇਸਤਰੀ	ਸਾਲ	73.8
	(iii) ਜਨਮ ਦਰ (1.9.2016)	ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਸਲਾਨਾ	14.9
	(iv) ਮੌਤ ਦਰ	ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਸਲਾਨਾ	6.0
	(v) ਸਿਸੂ ਮੌਤ ਦਰ (ਐਸ ਆਰ ਐਸ 2015-16)	ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਸਲਾਨਾ	21
	(vi) ਐਮ.ਐਮ.ਆਰ.(ਐਸ ਆਰ ਐਸ 2015)	ਪ੍ਰਤੀ ਲੱਖ ਸਲਾਨਾ	141
	(vii) ਪਾਣੀ ਦੀ ਕਮੀ ਵਾਲੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਛਾਣੇ ਗਏ ਕਮੀ ਵਾਲੇ ਪਿੰਡ ਜਿਥੇ ਜਲ ਸਪਲਾਈ ਸਕੀਮਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ- 2017	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ	99.9
	(viii) ਹਸਪਤਾਲ-2017	ਨੰਬਰ	98
	(ix) ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਹੈਲਥ ਸੈਂਟਰ (ਸੀ ਐਚ ਸੀ)- 2017	ਨੰਬਰ	151
	(x) ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਹੈਲਥ ਸੈਂਟਰ (ਪੀ ਐਚ ਸੀ)- 2017	ਨੰਬਰ	495
	(xi) ਡਿਸਪੈਂਸਰੀਆਂ- 2017	ਨੰਬਰ	1409
	(xii) ਆਯੁਰਵੈਦਿਕ ਅਤੇ ਯੂਨਾਨੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ- 2017	ਨੰਬਰ	529
	(xiii) ਹੋਮੋਪੈਥਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ- 2017	ਨੰਬਰ	111
	(xiv) ਸਿਹਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬੈਡਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ (ਐਲੋਪੈਥੀ)- 2017	ਨੰਬਰ	22892

	(xv) ਪ੍ਰਤੀ ਸੰਸਥਾ ਅਧੀਨ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਆਬਾਦੀ - 2017	ਨੰਬਰ	14203
11	ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ (30.9.2016)		
	(i) ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ	ਨੰਬਰ	16
	(ii) ਆਰਟ, ਕਾਮਰਸ, ਹੋਮ ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਸਾਇੰਸ ਕਾਲਜ	ਨੰਬਰ	276
	(iii) ਹਾਈ/ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ	ਨੰਬਰ	9475
	(iv) ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ	ਨੰਬਰ	5245
	(v) ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ	ਨੰਬਰ	14242
	ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ/ ਅਧਿਆਪਕ ਅਨੁਪਾਤ, 30 ਸਤੰਬਰ, 2016		
	(i) I-V ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਟੇਜ	ਨੰਬਰ	22
	(ii) VI-VIII ਮਿਡਲ ਸਟੇਜ	ਨੰਬਰ	22
	(iii) IX-X ਹਾਈ ਸਟੇਜ	ਨੰਬਰ	16
	(iv) XI-XII ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਟੇਜ	ਨੰਬਰ	29
12	ਬੈਂਕਿੰਗ, ਦਸੰਬਰ 2016 ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ		
	ਇੰਡੀਅਨ ਕਮਰਸ਼ੀਅਲ ਬੈਂਕ	ਨੰਬਰ	6563
13	ਸਹਿਕਾਰਤਾ (2015-16)		
	(i) ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾਵਾਂ	ਨੰਬਰ	17687
	(ii) ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ	ਲੱਖ	53.89
	(iii) ਕਾਰਜ ਪੂੰਜੀ	ਰੁਪਏ ਕਰੋੜ	68609.55
14	ਪਸੂ ਪਾਲਣਾ (2015-16)		
	(i) ਪਸੂ ਚਕਿਸਤਾ ਹਸਪਤਾਲ	ਨੰਬਰ	1367
	(ii) ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਡਿਸਪੈਂਸਰੀਆਂ ਅਤੇ ਵੀਰਜ ਯੂਨਿਟਸ	ਨੰਬਰ	1489
	(iii) ਰਕਬਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੱਛੀਆਂ ਰੱਖੀਆਂ ਗਈਆਂ	ਹੈਕਟੇਅਰ	15636

	(iv) ਕੁੱਲ ਪਸ਼ੂ ਧੰਨ (ਪਸ਼ੂ ਗਣਨਾ -2012)	ਹਜਾਰ	8117
	(v) ਕੁੱਲ ਮੁਰਗੀਆਂ (ਪਸ਼ੂ ਗਣਨਾ -2012)	ਹਜਾਰ	16069
15	ਐਨੂਅਲ ਸਰਵੇ ਆਫ ਇੰਡਸਟਰੀਜ਼ (ਏ ਐਸ ਆਈ) ਅਧੀਨ ਕਵਰਡ ਫੈਕਟਰੀਜ਼ 2014-15		
	(i) ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	ਨੰਬਰ	12413
	(ii) ਫਿਕਸਡ ਕੈਪੀਟਲ	ਰੁਪਏ ਲੱਖ	4114017
	(iii) ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਮੁਲਾਜਮਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	ਨੰਬਰ	583316
	(iv) ਨੈਟ ਵੇਲਿਊ ਐਡਿਡ	ਰੁਪਏ ਲੱਖ	2052371
16	ਫੁਟਕਲ (2016-17)		
	(i) ਡਾਕਘਰ	ਨੰਬਰ	3861
	(ii) ਪੁਲਿਸ ਘਰ/ਪੁਲਿਸ ਚੌਕੀਆਂ	ਨੰਬਰ	569
	(iii) ਟੈਲੀਫੋਨ ਕੁਨੈਕਸ਼ਨ	ਨੰਬਰ	565804
	(iv) ਟੈਲੀਫੋਨ (ਐਕਸਚੇਜਾਂ) ਦਸੰਬਰ, 2017	ਨੰਬਰ	1467

* 0-6 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚੇ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਅਨਪੜ੍ਹ ਸਮਝੇ ਗਏ ਹਨ।

** ਕੁੱਲ ਬੀਜਿਆ ਰਕਬਾ X 100
ਨਿਰੋਲ ਬੀਜਿਆ ਰਕਬਾ

ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ

ਆਰਥਿਕਤਾ ਤੇ ਇੱਕ ਨਜ਼ਰ

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਡਾਵਾਂ ਡੌਲ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਰਣਨੀਤੀ ਅਪਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਵਾਧੇ ਲਈ ਢੁੱਕਵੀਆਂ ਅਤੇ ਬਦਲਵੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਨਵੀਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰ ਵਿੱਤੀ ਸੰਕਟ, ਕਿਸਾਨੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਖੁਦਕਸੀਆਂ, ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਅਤੇ ਘੱਟ ਵਿਕਾਸ ਦਰ ਵਰਗੀਆਂ ਗੰਭੀਰ ਚਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਮਾੜੀ ਵਿੱਤੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਪਿਛਲੀ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਮਿਲੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿੱਤ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਕੋਈ ਠੋਸ ਕਦਮ ਨਹੀਂ ਚੁੱਕੇ ਸਗੋਂ ਜਨਤਕ ਫੰਡਾਂ ਦੀ ਬੇਲੋੜੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਨਿਵੇਸ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਅਰਥਚਾਰੇ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਦਰ ਹੋਰਨਾਂ ਵੱਡੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਹੇਠਾਂ ਚਲੀ ਗਈ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਾਧੇ ਦੀ ਦਰ ਬਹੁਤ ਹੌਲੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਲਈ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਮੌਕੇ ਘੱਟ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਵੱਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸੈਕਟਰ ਜੋ ਕਿ ਪੇਂਡੂ ਆਬਾਦੀ ਦੀ ਗੀੜ੍ਹ ਦੀ ਹੱਡੀ ਹੈ ਭਾਰੀ ਕਰਜ਼ਦਾਰੀ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਆਤਮ ਹੱਤਿਆਵਾਂ ਕਰਕੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਸੰਕਟ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਰਾਜ ਚਾਵਲ ਅਤੇ ਕਣਕ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਿੱਸਾ ਕੌਮੀ ਪੂਲ ਵਿਚ ਯੋਗਦਾਨ ਵਜੋਂ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਪੰਦਾ ਹੁਣ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਸੀਮਾਂਤ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਗੈਰ ਮੁਨਾਫਾ ਯੋਗ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਚਾਵਲ ਅਤੇ ਕਣਕ ਤੇ ਜਿਆਦਾ ਨਿਰਭਰਤਾ ਅਤੇ ਜਮੀਨ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਸਕਲਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਹੁਣ ਮੁੱਖ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਪੰਦੇ ਤੋਂ ਧਿਆਨ ਹਟਾ ਕੇ ਐਗਰੋਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਉਦਯੋਗ, ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਕਾਸਤ, ਟੂਰਿਜ਼ਮ, ਉਦਯੋਗ ਅਤੇ ਸਰਵਿਸਿਜ਼ ਵੱਲ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਮਾਈਕਰੋ ਸਿੰਚਾਈ ਨੂੰ ਨਾ ਅਪਣਾਉਣ ਕਰਕੇ ਜਮੀਨ ਹੇਠਲੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਪੱਧਰ ਲਗਾਤਾਰ ਡਿਗ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖਾਦਾਂ ਅਤੇ ਕੀਟ ਨਾਸਕ ਦਵਾਈਆਂ ਦੀ ਵੱਧ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਉਚ-ਜਹਿਰਲਾਪਣ ਵੱਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਕੈਂਸਰ ਅਤੇ ਗੁਰਦੇ ਦੇ ਫੇਲ ਹੋਣ ਵਰਗੀਆਂ ਗੰਭੀਰ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਕਿਸਾਨੀ ਆਤਮ ਹੱਤਿਆਵਾਂ ਰਾਜ ਲਈ ਇਕ ਵੱਡੀ ਚਣੌਤੀ ਬਣ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਮੱਦੇ ਨਜ਼ਰ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਫਸਲੀ ਕਰਜ਼ਾ ਮਾਫੀ ਸਕੀਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਤਹਿਤ 10.25 ਲੱਖ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਮਾਫ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਵਿਚ ਸੀਮਾਂਤ ਕਿਸਾਨਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਹਿਕਾਰੀ ਬੈਂਕਾਂ ਤੋਂ 2.00 ਲੱਖ ਰੁਪੈ ਤੱਕ ਦਾ ਫਸਲ ਕਰਜ਼ਾ ਲਿਆ ਹੈ ਨੂੰ ਮਾਫ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਝੋਨੇ ਦੇ ਸੀਜਨ ਵਿਚ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਸਾੜਣ ਕਾਰਨ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸੰਘਣੇ ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੇ ਮੱਦੇ ਨਜ਼ਰ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਇਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮੁੱਦੇ ਵਜੋਂ ਉਭਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਰਾਜ ਦੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਆਰਥਿਕ ਇੰਡੀਕੇਟਰਜ਼ ਨੂੰ ਬਾਕਸ-1 ਮੁਤਾਬਕ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਬਾਕਸ 1 : ਮੁੱਖ ਆਰਥਿਕ ਇੰਡੀਕੇਟਰਜ਼

ਮੱਦ	ਯੂਨਿਟ	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18
• ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਘਰੇਲੂ ਉੱਤਪਾਦਨ (ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)		312125	330236	351964	372061
ਸਥਿਰ (2011-12)		(ਆਰ)	(ਪੀ)	(ਕਿਊ)	(ਅਡਵਾਂਸ)
ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ					
• ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਘਰੇਲੂ ਉੱਤਪਾਦਨ (ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ)		4.23	5.80	6.58	5.71
ਦੇ ਵਾਧੇ ਦੀ ਦਰ ਸਥਿਰ		(ਆਰ)	(ਪੀ)	(ਕਿਊ)	(ਅਡਵਾਂਸ)
(2011 ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ)					
• ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਘਰੇਲੂ ਉੱਤਪਾਦਨ	(ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)	355102	392411	433660	477482
(ਚਾਲੂ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ)		(ਆਰ)	(ਪੀ)	(ਕਿਊ)	(ਅਡਵਾਂਸ)
• ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ	(ਰੁਪਏ)	108970	119640	131112	142958
ਚਾਲੂ(2011-12) ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ		(ਆਰ)	(ਪੀ)	(ਕਿਊ)	(ਅਡਵਾਂਸ)
• ਕੁਲ ਮਾਲੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ	(ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)	39023	41523	47985	60080(ਬੀ ਈ)
• ਮਾਲੀ ਘਾਟਾ	(ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)	7591	8550	7311	14785(ਬੀ ਈ)
• ਵਿੱਤੀ ਘਾਟਾ	(ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)	10842	17359	52840	23092(ਬੀ ਈ)
• ਕਰਜਾ ਸਟਾਕ	(ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)	11236	129441	182526	195002(ਬੀ ਈ)
(ਗੀਜ਼ਰਵ ਫੰਡਜ਼ ਅਤੇ ਡਿਪੋਜ਼ਿਟ ਸਮੇਤ)					
• ਕੁਲ ਦੇਣਦਾਰੀਆ (ਜੀ.ਐਸ.ਡੀ.ਪੀ.		31.64	32.99	42.03	40.84 (ਬੀ ਈ)
(ਪਬਲਿਕ ਡੇਬਟ) ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਮਤਾਂ					
ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ)					
• ਮਿਥਿਆ ਖਰਚਾ (ਮਾਲੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ		83.32	84.41	81.05	76.39 (ਬੀ ਈ)
(ਨਿਰੋਲ ਲਾਟਰੀਜ਼) ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ)					
• ਕੁਲ ਮਾਲੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆ (ਜੀ.ਐਸ.ਡੀ.ਪੀ.		10.99	10.58	11.06	12.75 (ਬੀ ਈ)
ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਲਤ					
ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ)					
• ਅਨਾਜ ਦੀ ਉਪਜ (000, ਟਨ)		26709	28438	30784	30582
ਕੇਦਰੀ ਪੂਲ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ (ਲੱਖ ਟਨ)		(ਆਰ)	(ਆਰ)	(ਪੀ)	(ਈ)
ਕਣਕ	„	116.41	103.44	106.49(ਪੀ)	..
ਚਾਵਲ	„	77.86	93.50	110.52(ਪੀ)	..
• ਕੇਦਰੀ ਪੂਲ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ (ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ)					
ਕਣਕ	„	41.50	36.8	..	..
ਚਾਵਲ	„	24.20	27.3	..	..

ਮੱਦ	ਯੂਨਿਟ	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18
• ਨੈੱਟ ਇਰੀਗੇਟਿਡ ਏਰੀਆ(000 ਹੈਕਟੇਅਰ)		4118	4137	4129(ਪੀ)	..
• ਕਰੋਪਿੰਗ ਇਨਟੈਨਸਿਟੀ (ਪ੍ਰਤੀਸਤ)		191	190	189(ਪੀ)	..
• ਬਿਜਲੀ ਉਤਪਾਦਨ (ਐਮ.ਕੇ.ਡਬਲਿਊ ਐਚ)		20283	17258	14195	13731 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ)
• ਪ੍ਰਤੀ ਜੀਅ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਖਪਤ (ਕੇ.ਡਬਲਿਊ ਐਚ)		1360	1377	1465	..
• ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਵੰਡ ਦੌਰਾਨ ਨੁਕਸਾਨ	ਪ੍ਰਤੀਸਤ	15.20	14.7	14.50	15.68

ਰਾਜ ਆਮਦਨ

ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ ਅਗੇਤੇ ਅਨੁਮਾਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜ ਦਾ ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦਨ ਚਾਲੂ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ 477482 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 2016-17 ਦੇ ਤੁਰੰਤ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ 10.11 ਪ੍ਰਤੀਸਤ ਦਾ ਵਾਧਾ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਲ 2016-17 ਦੇ ਤੁਰੰਤ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਚਾਲੂ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ 433660 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 2015-16 ਆਰਜੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ 10.51 ਪ੍ਰਤੀਸਤ ਦਾ ਵਾਧਾ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦਨ ਸਥਿਰ (2011-12) ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ 2017-18 ਦੇ ਅਗੇਤੇ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ 372061 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 2016-17 ਦੇ ਤੁਰੰਤ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ 5.71 ਦਾ ਵਾਧਾ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਲ 2016-17 ਦੇ ਤੁਰੰਤ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ 351964 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 2015-16 ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ 6.58 ਪ੍ਰਤੀਸਤ ਦਾ ਵਾਧਾ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। (ਬਾਕਸ-2)

ਬਾਕਸ 2 : ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦਨ ਪ੍ਰਚਲਤ ਅਤੇ ਸਥਿਰ (2011-12) ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ।

ਸਾਲ	ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਮਤਾਂ ਵਾਧੇ ਦੀ ਦਰ ਤੇ (ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)	ਕੀਮਤਾਂ ਵਾਧੇ ਦੀ ਦਰ ਪ੍ਰਤੀਸਤ	ਸਥਿਰ (2011-12) ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ (ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)	ਵਾਧੇ ਦੀ ਦਰ ਪ੍ਰਤੀਸਤ
2013-14	332147	11.56	299450	6.63
2014-15(ਸੋਧੇ)	355102	6.91	312125	4.23
2015-16(ਆਰਜੀ)	392411	10.51	330236	5.80
2016-17(ਤੁਰੰਤ)	433660	10.51	351964	6.58
2017-18(ਅਗੇਤੇ)	477482	10.11	372061	5.71

ਸਥਿਰ (2011-12) ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਮੁੱਲ ਵਾਧਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂਪਨ ਖੇਤਰ ਸਾਮਲ ਹਨ ਦਾ ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਮੁੱਲ ਵਾਧਾ ਸਾਲ 2015-16 (ਪੀ) ਦੇ 79798 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਸਾਲ 2016-17 (ਤੁਰੰਤ) ਵਿੱਚ 84756 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੋ ਗਿਆ(ਬਾਕਸ 3) ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 2015-16 (ਆਰਜੀ) ਦੇ 1.34 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦੇ ਗਰੇਬ ਰੇਟ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸਾਲ 2016-17 (ਤੁਰੰਤ) ਵਿੱਚ 6.21 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਵਾਧਾ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ (ਬਾਕਸ 4)। ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ ਅਗੇਤੇ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ 87314 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੋਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ ਜੋ ਕਿ 3.02 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਵਾਧਾ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

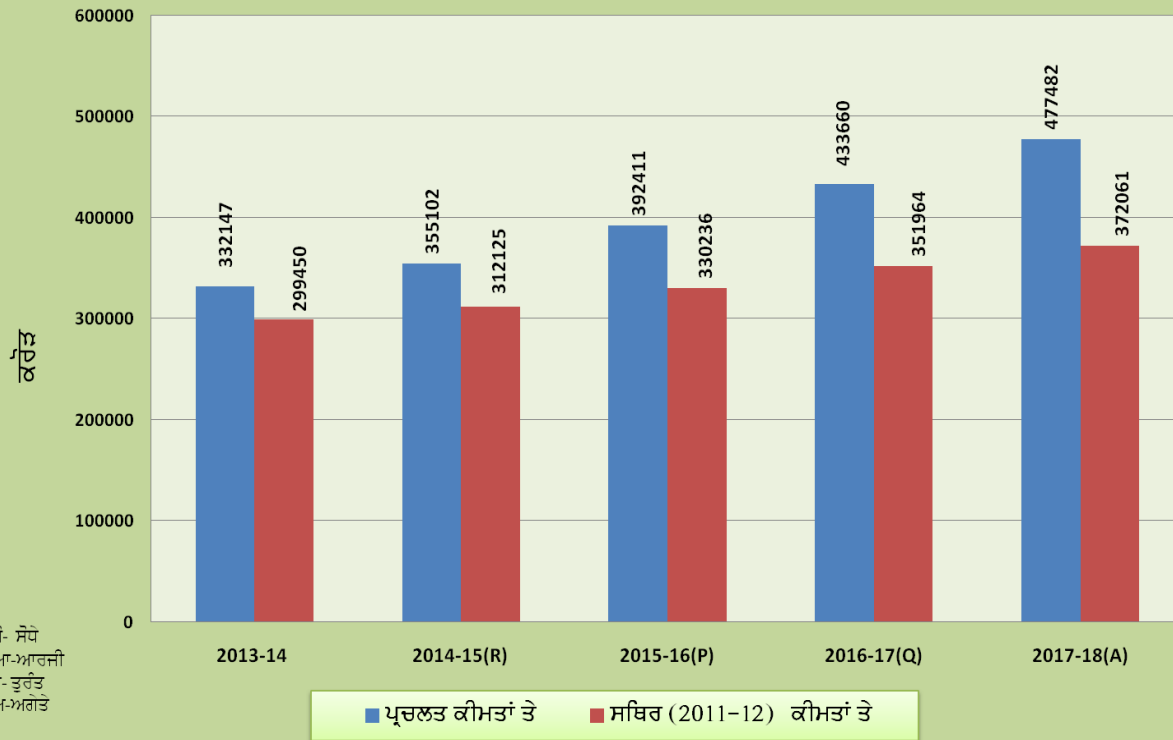
ਸਥਿਰ (2011-12) ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਮੁੱਲ ਵਾਧਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਦਯੋਗ, ਉਸਾਰੀ ਅਤੇ ਊਰਜਾ ਖੇਤਰ ਸਾਮਲ ਹਨ, ਸਾਲ 2015-16(ਪੀ) ਦੇ 76628 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਸਾਲ 2016-17 (ਤੁਰੰਤ) ਵਿੱਚ 80070 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੋ ਗਿਆ ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 2015-16 ਦੇ 5.76 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦੇ ਗਰੇਬ ਰੇਟ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸਾਲ 2016-17 ਤੁਰੰਤ ਵਿਚ 4.49 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ ਅਗੇਤੇ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ 83690 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਹੈ ਜੋ ਕਿ 4.52 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਵਾਧਾ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। (ਬਾਕਸ 3 ਅਤੇ 4)

ਟਰਸਰੀ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਮੁੱਲ ਵਾਧਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਪਾਰ, ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ, ਬੈਂਕਿੰਗ ਅਤੇ ਬੀਮਾ, ਲੋਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਆਦਿ ਖੇਤਰ ਸਾਮਲ ਹਨ, ਸਾਲ 2015-16 (ਪੀ) ਵਿੱਚ 148967 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਸਾਲ 2016-17 (ਤੁਰੰਤ) ਵਿੱਚ 159264 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 2015-16 ਦੇ 7.25 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦੇ ਗਰੇਬ ਰੇਟ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸਾਲ 2016-17 ਤੁਰੰਤ ਦੌਰਾਨ 6.91 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਵਾਧਾ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ ਅਗੇਤੇ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ 170338 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਹੈ ਜੋ ਕਿ 6.95 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਵਾਧਾ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।(ਬਾਕਸ 3 ਅਤੇ 4)

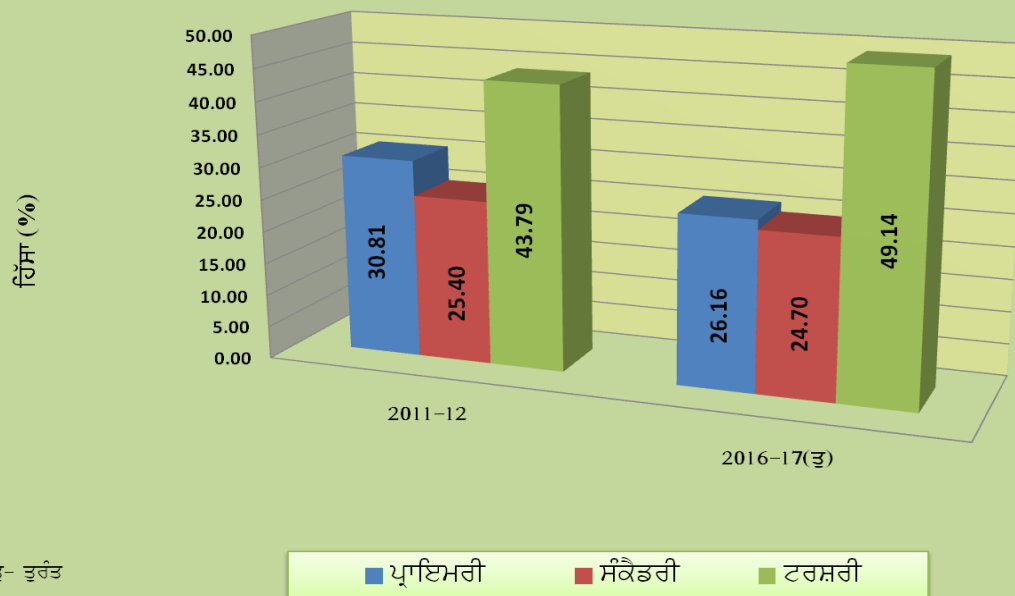
ਬਾਕਸ 3 : ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਮੁੱਲ ਵਾਧਾ ਸਥਿਰ (2011-12) ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ।

ਉਪ-ਖੇਤਰ	2013-14	2014-15 (ਸੋਧੇ)	2015-16 (ਆਰਜੀ)	2016-17 (ਤੁਰੰਤ)	(ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)
					2017-18 (ਅਗੇਤੇ)
ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ	81550	78743	79798	84756	87314
ਸੈਕੰਡਰੀ	68951	72457	76628	80070	83690
ਟਰਸਰੀ	128750	138894	148967	159264	170338
ਕੁੱਲ	279251	290094	305393	324089	341341

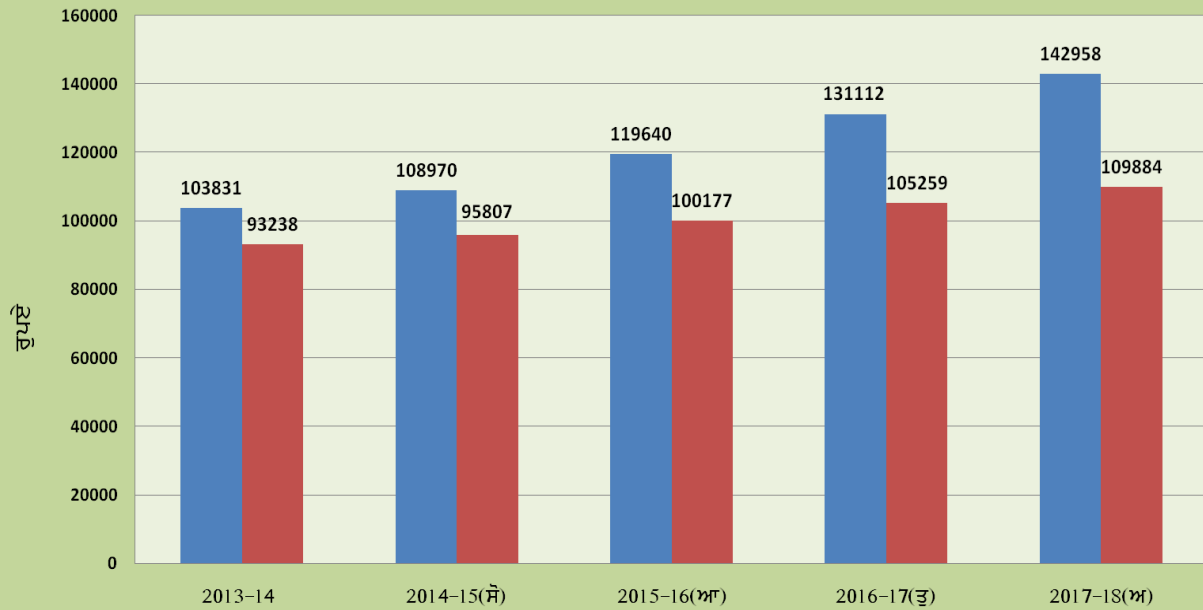
ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦਨ

ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਮੁੱਲ ਵਾਧਾ ਦੀ ਖੇਤਰਵਾਰ ਤਬਦੀਲੀ ਸਥਿਰ(2011-12) ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਜੀਅ ਆਮਦਨ

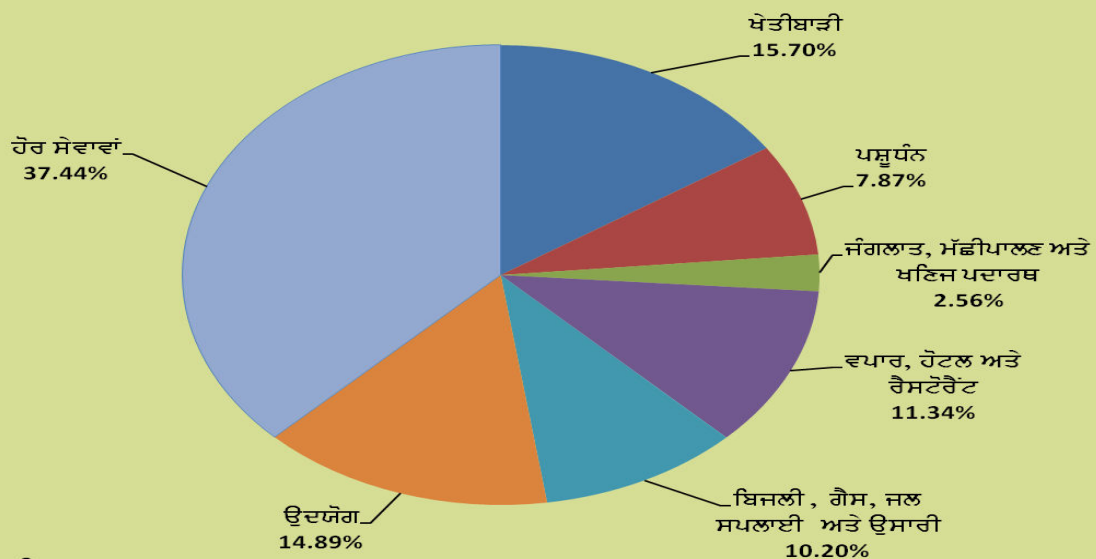

ਸੋ-ਸੋਧੇ
ਆ-ਆਰਜੀ
ਤੁ-ਤੁਰੰਤ
ਅ-ਅਗੱਤੇ

■ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ

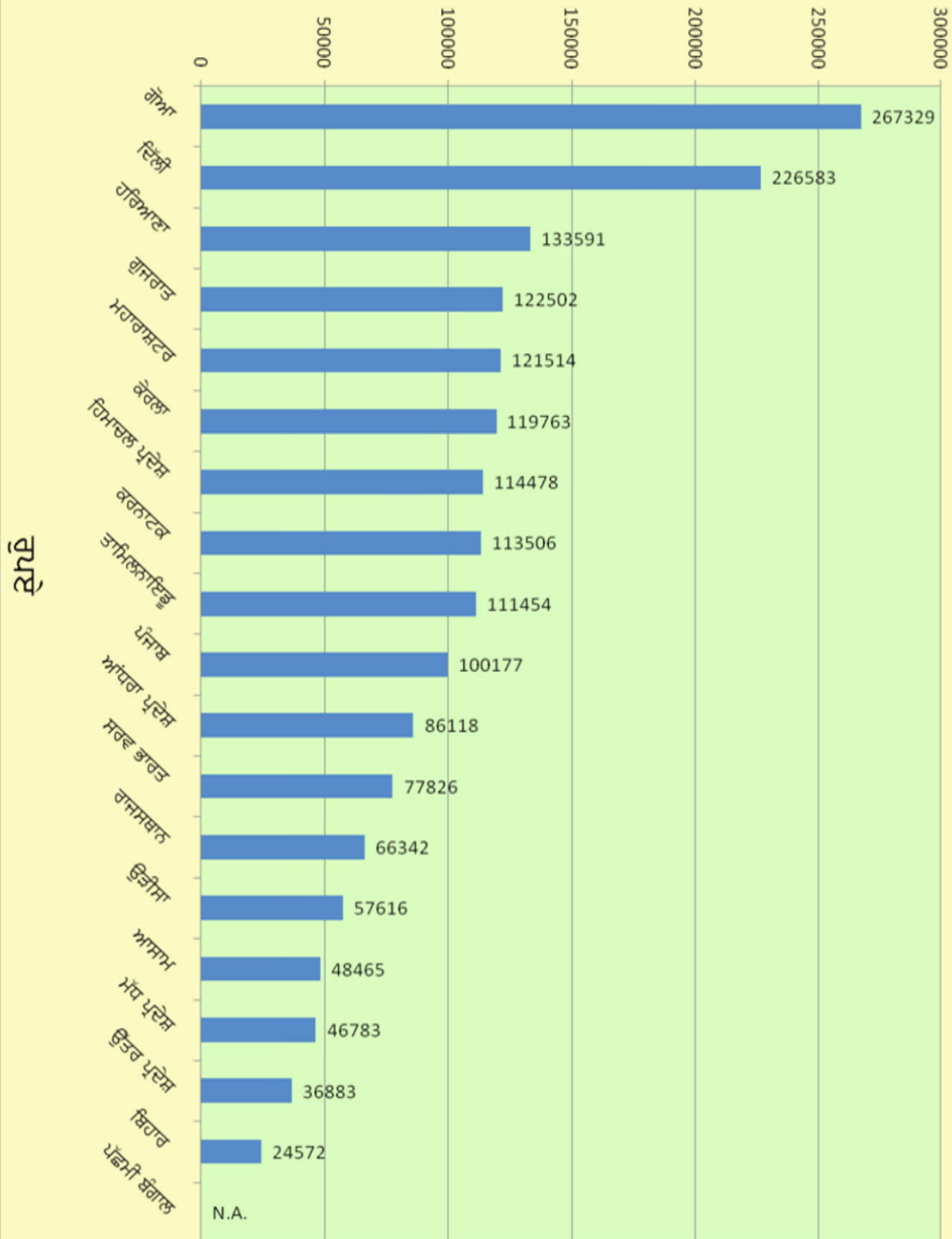
■ ਸਥਿਰ(2011-12) ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ

ਸਾਲ 2015-16 (ਆ) ਦੌਰਾਨ ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਮੁੱਲ ਵਾਧੇ ਦੀ ਖੇਤਰਵਾਰ ਵੰਡ ਸਥਿਰ(2011-12) ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ

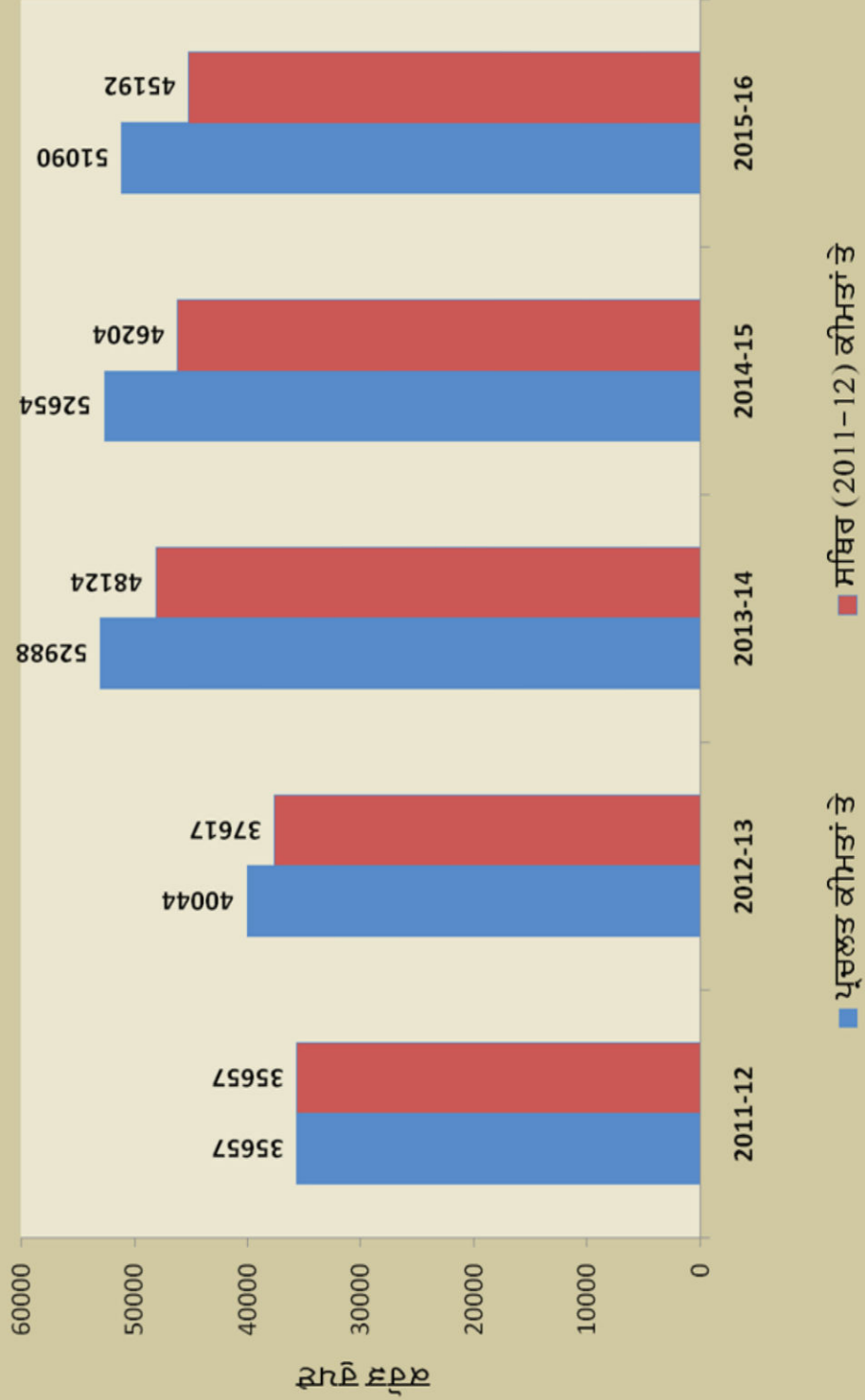
ਆ- ਆਰਜੀ

ਭਾਰਤ ਸੰਘ ਦੇ ਚੋਣਵੇਂ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਜੀਅ ਆਮਦਨ ਸਥਿਰ (2011-12) ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਸਾਲ 2015-16 (ਆ)

ਆ -ਆਰਜੀ

ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦਾ ਕੁੱਲ ਪੂੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ

ਬਾਕਸ 4 : ਉਪ-ਖੇਤਰਵਾਰ ਸਥਿਰ (2011-12) ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਵਾਧੇ ਦੀ ਦਰ*

ਉਪ-ਖੇਤਰ	(ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ)				
	2013-14	2014-15 (ਸੋਧੇ)	2015-16 (ਆਰਜੀ)	2016-17 (ਤੁਰੰਤ)	2017-18 (ਅਗੇਤੇ)
ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ	3.37	(-)3.44	1.34	6.21	3.02
ਸੈਕੰਡਰੀ	4.67	5.08	5.76	4.49	4.52
ਟਰਸਰੀ	6.72	7.88	7.25	6.91	6.95
ਕੁੱਲ	5.22	3.88	5.27	6.12	5.32

*ਵਾਧੇ ਦੀ ਦਰ ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਮੁੱਲ ਵਾਧੇ ਤੇ ਬੇਸਿਕ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਹੈ।

ਸਥਿਰ (2011-12) ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਜੀਅ ਆਮਦਨ ਸਾਲ 2015-16(ਆਰਜੀ) ਦੇ 100177 ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਸਾਲ 2016-17 (ਤੁਰੰਤ) ਵਿੱਚ 105259 ਰੁਪਏ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 2015-16(ਪੀ) ਦੇ 4.56 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ 5.07 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਵਾਧਾ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ ਅਗੇਤੇ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ 109884 ਰੁਪਏ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀ ਆਸ ਹੈ ਜੋ ਕਿ 4.39 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਵਾਧਾ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਜੀਅ ਆਮਦਨ ਸਾਲ 2015-16 (ਆਰਜੀ) ਦੇ 119640 ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਸਾਲ 2016-17 (ਤੁਰੰਤ) ਵਿੱਚ 131112 ਰੁਪਏ ਹੋ ਗਈ ਜੋ ਕਿ 9.59 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਵਾਧਾ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਲ 2017-18 ਵਿੱਚ ਇਹ 142958 (ਅਗੇਤੇ) ਰੁਪਏ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਹੈ ਜੋ ਕਿ 9.03 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਵਾਧਾ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। (ਬਾਕਸ 5)।

ਬਾਕਸ 5 : ਪ੍ਰਤੀ ਜੀਅ ਆਮਦਨ

ਪ੍ਰਤੀ ਜੀਅ ਆਮਦਨ	(ਰੁਪਏ)				
	2013-14	2014-15 (ਸੋਧੇ)	2015-16 (ਆਰਜੀ)	2016-17 (ਤੁਰੰਤ)	2017-18 (ਅਗੇਤੇ)
ਚਾਲੂ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ	103831 (10.09)	108970 (4.95)	119640 (9.79)	131112 (9.59)	142958 (9.03)
ਸਥਿਰ(2011-12) ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ	93238 (4.86)	95807 (2.75)	100177 (4.56)	105259 (5.07)	109884 (4.39)

ਨੋਟ: ਬਰੈਕਟ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਵਾਧਾ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ (ਪਰਾਪਰ) ਦਾ ਕੁਲ ਰਾਜ ਮੁੱਲ ਵਾਧਾ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਸਾਲ 2011-12 (ਪੀ) ਦੇ 19.73 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੋਂ ਘੱਟ ਕੇ ਸਾਲ 2017-18 (ਅਗੇਤੇ) ਵਿੱਚ 15.44 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂਧਨ ਆਦਿ ਖੇਤਰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਸਾਲ 2011-12 (ਪੀ) ਦੇ 30.81 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੋਂ ਘੱਟ ਕੇ ਸਾਲ 2017-18 (ਅਗੇਤੇ) ਵਿੱਚ 25.58 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਸਾਲ 2011-12(ਪੀ) ਵਿੱਚ 25.40 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੋਂ ਘੱਟ ਕੇ ਸਾਲ 2017-18 (ਅਗੇਤੇ) ਵਿੱਚ 24.51 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਟਰਸਰੀ ਖੇਤਰ ਜੋ ਕਿ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸੇਵਾਵਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੈ ਦਾ ਹਿੱਸਾ 2011-12 (ਪੀ) ਦੇ 43.79 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਸਾਲ 2017-18 (ਅਗੇਤੇ) ਵਿੱਚ 49.93 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸਾਲ 2011-12 ਤੋਂ ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਮੁੱਲ ਵਾਧੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸੈਕਟਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਲਗਾਤਾਰ ਘੱਟ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਟਰਸਰੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। (ਅਨੁਲੱਗ-ਸਾਰਣੀ 1.1.3)

ਕੁੱਲ ਅਚੱਲ ਪੂੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ

ਪੂੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ ਅਨੁਮਾਨ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਆਕਾਰ ਅਤੇ ਵਾਧੇ ਦੇ ਸੂਚਕ ਹਨ। ਪੂੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ ਅਨੁਮਾਨ ਯੋਜਨਾ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਾਸਤੇ ਕਾਫੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਵਿਚ ਹੋਏ ਪੂੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ ਦੇ ਵਾਧੇ ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਹੋਏ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਤਰੀਕਿਆ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਤੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਕੁਲ ਰਾਜ ਘਰੇਲੂ ਪੂੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ ਸਾਲ 2013-14 ਵਿੱਚ 52988 ਕਰੋੜ, ਸਾਲ 2014-15 ਵਿੱਚ 52654 ਕਰੋੜ ਅਤੇ ਸਾਲ 2015-16(ਆਰਜੀ) ਵਿੱਚ 51090 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ (ਬਾਕਸ 6)। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਪਬਲਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਖੇਤਰ ਦੇ ਕੁਲ ਰਾਜ ਘਰੇਲੂ ਪੂੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ ਸਾਲ 2015-16(ਆਰਜੀ) ਦੌਰਾਨ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 12241 ਕਰੋੜ ਅਤੇ 38849 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ(ਬਾਕਸ 7)।

ਬਾਕਸ 6 : ਸਾਲਵਾਰ ਕੁਲ ਅਚੱਲ ਪੂੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ

(ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)

ਕੁਲ ਅਚੱਲ ਪੂੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ	2011-12	2013-14	2014-15	2015-16 (ਆਰਜੀ)
ਚਾਲੂ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ	35657	52988	52654	51090
ਸਥਿਰ (2011-12) ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ	35657	48124	46204	45192

ਬਾਕਸ 7 : ਸਾਲਵਾਰ ਪੂੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ(ਪਬਲਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ)

(ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)

ਸਬ ਸੈਕਟਰ	2011-12	2013-14	2014-15	2015-16 (ਆਰਜੀ)
ਪਬਲਿਕ	10762	12545	13166	12241
ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ	24895	40443	39488	38849

ਲੋਕ ਵਿਤ

ਰਾਜ ਨੇ ਉੱਚ-ਕਰਜੇ ਦੀਆਂ ਸਰਵਿਸਿੰਗ ਲਾਗਤਾਂ, ਅਮਲੇ ਦਾ ਖਰਚ ਅਤੇ ਰਿਟਾਇਰਮੈਂਟ ਲਾਭ ਵਰਗੀਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਸ ਦੀ ਵਿੱਤੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਲਗਾਤਾਰ ਕੋਸ਼ਿਸਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਮੁੱਖ ਤਰਜੀਹ ਵਧੇਰੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਖਰਚਿਆਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਵਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭਲਾਈ ਸਕੀਮਾਂ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਫੰਡ ਉਪਲੱਬਧ ਹੋਣ। ਰੈਵਨਿਊ ਖਾਤੇ ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 2016-17 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ 51371.80 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਸਨ, ਵੱਧ ਕੇ ਸਾਲ 2017-18 (ਬਜਟ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ 60079.87 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਕੁੱਲ ਰੈਵਨਿਊ ਅਕਾਊਂਟ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਟਰਾਂਸਫਰ ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 2016-17 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) 14859.38 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਸੀ, ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਸਾਲ 2017-18 (ਬਜਟ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ ਤਕਰੀਬਨ 17324.64 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੋ ਗਏ। ਰਾਜ ਦਾ ਆਪਣਾ ਟੈਕਸ ਮਾਲੀਆ ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 2016-17 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ 30251.84 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਸੀ, ਵੱਧ ਕੇ ਸਾਲ 2017-18 (ਬਜਟ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ 39526.28 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੋ ਗਿਆ। ਰੈਵਨਿਊ ਅਕਾਊਂਟ ਤੋਂ ਖਰਚ ਜੋ ਕਿ 2016-17 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ 62733.81 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਸੀ, ਸਾਲ 2017-18 (ਬਜਟ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ ਵੱਧ ਕੇ 74864.74 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਪੂੰਜੀਗਤ ਲੇਖਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 2016-17 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਵਿੱਚ 11529.31 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਸਨ, ਸਾਲ 2017-18 (ਬਜਟ ਅਨੁਮਾਨ) ਵਿੱਚ 11041.05 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਮਾਮੂਲੀ ਘੱਟ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਪੂੰਜੀਗਤ ਲੇਖਾ ਖਰਚ ਜੋ ਕਿ 2016-17 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਵਿੱਚ 6874.50 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਘੱਟ ਕੇ ਸਾਲ 2017-18 (ਬਜਟ ਅਨੁਮਾਨ) ਦੌਰਾਨ 6529.24 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ।

ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਣ

ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਕਰਜਾ ਸਰਕਾਰ ਲਈ ਇੱਕ ਗੰਭੀਰ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ। ਸਾਲ 2012-13 ਤੋਂ ਰਾਜ ਦਾ ਬਕਾਇਆ ਜਨਤਕ ਕਰਜਾ ਲਗਾਤਾਰ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਲ 2014-15 ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਕਰਜਾ 112366 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਸੀ,

ਜੋ ਕਿ ਵੱਧ ਕੇ ਸਾਲ 2015-16 (ਲੇਖੇ) ਵਿੱਚ 129441 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਾਲ 2016-17 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ 182183 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਅਤੇ 2017-18 (ਬਜਟ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ 195002.04 ਕਰੋੜ ਵੱਧ ਜਾਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ

ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਸਹਾਇਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਸਾਲ 2016-17 ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਮੁੱਲ ਵਾਧੇ ਵਿੱਚ (ਜੀ.ਐਸ.ਵੀ.ਏ) ਸਥਿਰ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ 26.15 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਰਾਜ ਦਾ ਕੁੱਲ ਉਪਜਾਊ ਖੇਤਰ 4.2 ਲੱਖ ਹੈਕਟਰ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬੀਜਿਆ ਸ਼ੁੱਧ ਖੇਤਰ ਦਾ ਸਿਰਫ 3% ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੀਮਤ ਰਕਬਾ 19% ਕਣਕ, 10% ਚਾਵਲ, 10% ਦੁੱਧ, 20% ਸ਼ਹਿਦ, 48% ਮਸ਼ਰੂਮ ਅਤੇ 5% ਕਪਾਹ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਦੇ ਕੁੱਲ ਉਤਪਾਦਨ ਵਜੋਂ ਪੰਜਾਬ ਸਤਵੇਂ ਸਥਾਨ ਤੇ ਹੈ, ਕੈਨੇਡਾ ਅਤੇ ਅਸਟਰੇਲੀਆ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਤੀਜਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੰਡੀ ਯੋਗ ਉਤਪਾਦਨ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਕਣਕ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵ ਵਪਾਰ ਦਾ ਲੱਗਭਗ 10ਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਚਾਵਲ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਮੰਡੀ ਯੋਗ ਉਤਪਾਦਨ ਥਾਈਲੈਂਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੂਜੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਹੈ।

ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸੈਕਟਰ ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਗੰਭੀਰ ਮੰਦੀ ਦੇ ਲੱਛਣਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੈਕਟਰ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਦਰ ਚੱਕਰਵਾਰ (Cyclical) ਰੁਝਾਨ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਪ੍ਰੋਵੀਜ਼ਨਲ ਅੰਦਾਜ਼ਿਆਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸਾਲ 2015-16 ਵਿੱਚ 0.60 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦੀ ਗਿਰਾਵਟ ਆਈ ਅਤੇ 2016-17(ਤੁਰੰਤ) ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ 6.82% ਵਾਧਾ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ 2017-18 ਅਗੇਤੇ ਅਨੁਮਾਨ ਅਨੁਸਾਰ 2.88% ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਸਬੰਧਤ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਾਲ 2016-17(ਤੁਰੰਤ) ਵਿੱਚ 6.20% ਹੋਈ ਵਾਧਾ ਦਰ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸਾਲ 2017-18(ਏ) ਵਿੱਚ 3.01% ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਦਰਜੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸੈਕਟਰ ਵਿੱਚ ਔਸਤ ਅਧਾਰ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦਰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਫਸਲੀ ਘਣਤਾ ਅਤੇ ਸਿੰਚਾਈ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ੋਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਵੀ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਖੋਜ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ (ਆਰ ਐਂਡ ਡੀ) ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਪ੍ਰਗਤੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਸਬੰਧਤ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਪੂੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ (GCF) ਸਾਲ 2004-05 ਤੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਨਿਵੇਸ਼ ਹੀ ਹੱਦ ਵੱਧ ਰਹੀ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸੰਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਸਹਾਇਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਜੀ.ਸੀ.ਐਫ(GCF) (ਸਥਿਰ ਕੀਮਤੀ 2011-12) ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਲ 2011-12 ਵਿੱਚ 3085.41 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਸਾਲ 2015-16 ਵਿੱਚ 3524.37 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਾਲ 2015-16 ਦੌਰਾਨ ਅਨਾਜ ਦੀ ਉਪਜ 284.10 ਲੱਖ ਮੀਟਰਿਕ ਟਨ ਸੀ ਜਦਕਿ ਸਾਲ 2016-17 ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਕੇ 307.63 ਲੱਖ ਮੀਟਰਿਕ ਟਨ ਹੋ ਗਈ ਜੋ ਕਿ 8.28 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਵਾਧਾ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। 2017-18 ਦੌਰਾਨ ਅੰਦਾਜ਼ਨ ਪੈਦਾਵਾਰ 313.78 ਲੱਖ ਹੈਕਟੇਅਰ ਹੋਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ। ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਉਤਪਾਦਨ

ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਅਤੇ ਚਾਵਲ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਸਾਲ 2015-16 ਦੌਰਾਨ ਚਾਵਲ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ 118.06 ਲੱਖ ਮੀਟ੍ਰਿਕ ਟਨ ਸੀ ਜਦਕਿ ਸਾਲ 2016-17 ਦੌਰਾਨ ਵੱਧ ਕੇ 126.38 ਲੱਖ ਮੀਟ੍ਰਿਕ ਟਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਜੋ ਕਿ 7.05 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਵਾਧਾ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। 2017-18 ਦੌਰਾਨ ਚਾਵਲ ਦੀ ਅੰਦਾਜ਼ਨ ਪੈਦਾਵਾਰ 133.11 ਲੱਖ ਹੈਕਟੇਅਰ ਹੋਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ। ਕਣਕ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਜੋ ਕਿ 2015-16 ਦੌਰਾਨ 160.68 ਲੱਖ ਮੀਟ੍ਰਿਕ ਟਨ ਸੀ, ਸਾਲ 2016-17 ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਕੇ 176.36 ਲੱਖ ਮੀਟ੍ਰਿਕ ਟਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਜੋ ਕਿ 9.76 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਵਾਧਾ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 2017-18 ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਕੇ 176.13 ਲੱਖ ਮੀਟ੍ਰਿਕ ਟਨ ਹੋਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ। ਸਾਲ 2016-17 ਵਿੱਚ ਦਾਲਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ 0.12 ਲੱਖ ਮੀਟ੍ਰਿਕ ਟਨ ਸੀ ਜਦ ਕਿ ਸਾਲ 2017-18 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਉਤਪਾਦਨ ਵੱਧ ਕੇ 0.14 ਲੱਖ ਮੀਟ੍ਰਿਕ ਟਨ ਹੋਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ।

ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਆਤਮ ਹੱਤਿਆ ਕਰਨ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਭਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਕਿਸਾਨ ਕਰਜ਼ਾ ਮਾਫੀ ਸਕੀਮ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਲੱਗਭਗ 10.25 ਲੱਖ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਹਿਲੇ ਫੇਜ਼ ਵਿੱਚ ਮਾਰਜਨਲ ਕਿਸਾਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੋਆਪਰੇਟਿਵ ਬੈਂਕ ਤੋਂ 2.00 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੇ ਲੋਨ ਲਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਮੁਆਫ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਪੈਡੀ ਸਟਰਾਅ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਰਾਜ ਲਈ ਝੋਨੇ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵਿੱਚ ਪਰਾਲੀ ਦੇ ਸਾੜਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਲਈ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਮੁੱਦਾ ਹੈ। ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਖੋਜ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਲਈ ਪਰਾਲੀ ਸਟਰਾਅ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਚੈਲੰਜ ਫੰਡ ਲਈ 500 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੀ ਰਕਮ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਾਲੀ ਬਚਾਉਣ ਦੇ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਦੇ ਮੰਤਵ ਵਾਸਤੇ ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਫਾਰਮਰਜ਼ ਕਮਿਸ਼ਨ ਤੋਂ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਜਾਵੇਗੀ। ਗ੍ਰਾਮ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਸੜਨ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਸਾਲ 2017-18 ਵਿੱਚ 20.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਰਕਮ ਰੱਖੀ ਹੈ। ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਸਦਕਾ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਸਾੜਨਾ ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 2016 ਵਿੱਚ ਝੋਨੇ ਦੇ ਕੁੱਲ ਬੀਜੇ ਰਕਬੇ ਦਾ 85 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸੀ ਘੱਟ ਕੇ ਸਾਲ 2017 ਵਿੱਚ 62 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ।

ਉਦਯੋਗ

ਰਾਜ ਦਾ ਉਦਯੋਗਿਕ ਖੇਤਰ ਜਿਸ ਦਾ ਕੁੱਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ 24.51 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੈ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ 4 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦੀ ਗਰੇਬ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸਾਲ 2017-18(ਅਗੇਤੇ) ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵੱਧ ਕੇ 4.52 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੈ।

ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਉਦਯੋਗਿਕ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਬੜਾਵਾ ਦੇਣ ਲਈ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਇੰਡਸਟਰੀਅਲ ਐਂਡ ਬਿਜਨਸ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਪਾਲਿਸੀ-2017, ਅਧੀਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਰਾਜ ਨੂੰ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦੇ ਧੂਰੇ ਵੱਲ ਲਿਜਾਉਣ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਦਾ ਇੱਕ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਨਵੀਂ ਨੀਤੀ ਰਾਜ ਦੇ ਟਿਕਾਊ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਣ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਹੈ। ਇਹ ਨੀਤੀ ਅੱਠ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਨਫਰਾਸਟਰਕਚਰ, ਪਾਵਰ, ਮਾਈਕਰੋ, ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਮੱਧਮ ਇੰਟਰਪ੍ਰਾਈਜਿਜ (ਐਮ.ਐਸ.ਐਮ.ਈ), ਈਜ ਆਫ ਡੂਇੰਗ ਬਿਜਨਸ, ਸਟਾਰਟ ਅੱਪ ਅਤੇ ਐਂਟਰਪ੍ਰੈਨਿਉਰਸਿਪ, ਸਕਿੱਲ, ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ, ਫਿਸਕਲ ਅਤੇ ਨਾਨ-ਫਿਸਕਲ ਇਨਸੈਂਟਿਵਜ਼ ਅਤੇ ਸਟੇਕਹੋਲਡਰ ਐਂਗੇਜਮੈਂਟ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਹਰ ਖੇਤਰ ਲਈ ਖਾਸ ਨੀਤੀਆਂ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਇਹ ਨੀਤੀ ਨਿਵੇਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਚੰਗੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇਗੀ। ਰਾਜ ਅੰਦਰ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਨੂੰ 5 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਯੂਨਿਟ ਬਿਜਲੀ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ 1440 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਸਬਸਿਡੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਈ ਹੈ।

ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਮਿਤੀ 31-3-2017 ਤੱਕ ਅੰਦਾਜਨ 1.72 ਲੱਖ ਮਾਈਕਰੋ, ਛੋਟੇ, ਦਰਮਿਆਨੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਰਜਿਸਟਰਡ ਉਦਯੋਗ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗਭਗ 86324 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਅਚੱਲ ਪੂੰਜੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਤਕਰੀਬਨ 15.26 ਲੱਖ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜਗਾਰ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਕਾਈਆਂ ਵਲੋਂ ਸਾਲ 2016-17 ਦੌਰਾਨ ਲੱਗਭਗ 2,01,590 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀਆਂ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਸਤਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੌਜਰੀ ਵਸਤਾਂ, ਬਾਈਸਾਈਕਲਜ਼ ਅਤੇ ਸਾਈਕਲ ਪਾਰਟਸ, ਆਟੋ ਮੋਬਾਇਲ ਪਾਰਟਸ, ਸਿਲਾਈ ਮਸੀਨ ਪਾਰਟਸ, ਧਾਗਾ ਅਤੇ ਕੱਪੜਾ, ਹੈਂਡ ਟੂਲਜ਼ ਅਤੇ ਮਸੀਨ ਟੂਲਜ਼, ਖੇਡਾਂ ਦਾ ਸਮਾਨ ਅਤੇ ਚਮੜੇ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਸਾਮਿਲ ਹਨ, ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਪਿਛਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਨਿਰਯਾਤ ਪਰਦਰਸ਼ਨ ਕਾਫੀ ਸਲਾਘਾਯੋਗ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਲ 2014-15 ਤੋਂ 2016-17 ਦੌਰਾਨ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 27,235 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ, 27,747 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਅਤੇ 29,300 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦਾ ਨਿਰਯਾਤ ਹੋਇਆ।

ਊਰਜਾ

ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਜ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਊਰਜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਉਪਲੱਬਧਤਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਲਈ ਬਿਜਲੀ ਕੇਂਦਰੀ ਧੁਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪੰਜਾਬ ਬਿਜਲੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਲਿਮਿਟਡ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖਪਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇਣ ਲਈ ਕਈ ਪਹਿਲ ਕਦਮੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ।

ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਬਿਜਲੀ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਸਥਾਪਿਤ ਸਮੱਰਥਾ ਸਾਲ 2017-18 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ 4967 ਮੈਗਾਵਾਟ ਹੈ। ਹਾਈਡਰੋ ਅਤੇ ਥਰਮਲ ਦੀ ਸਾਲ 2017-18 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਸਮੱਰਥਾ 2327 ਮੈਗਾਵਾਟ ਅਤੇ 2640 ਮੈਗਾਵਾਟ ਹੈ। ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਉਪਲੱਬਧਤਾ ਸਾਲ 2017-18

(ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ 56477 ਮਿਲੀਅਨ ਕਿਲੋਵਾਟ ਅਨੁਮਾਨਿਤ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਸਾਲ 2016-17 ਦੌਰਾਨ 50181 ਮਿਲੀਅਨ ਕਿਲੋਵਾਟ ਹੈ। ਸਾਲ 2017-18 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ ਹਾਈਡਰੋ ਅਤੇ ਥਰਮਲ ਤੋਂ ਬਿਜਲੀ ਉਰਜਾ ਦੀ ਉਪਲੱਬਧਤਾ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 8415 ਮਿਲੀਅਨ ਕਿਲੋਵਾਟ ਅਤੇ 5204 ਮਿਲੀਅਨ ਕਿਲੋਵਾਟ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਉਰਜਾ ਵਿਕਾਸ ਏਜੰਸੀ, ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਨਵਿਆਉਣਯੋਗ ਉਰਜਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਅਤੇ ਉਰਜਾ ਬਚਾਵ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਨੋਡਲ ਏਜੰਸੀ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਅਤੇ ਨਵਿਆਉਣਯੋਗ ਉਰਜਾ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ 1551.55 ਮੈਗਾਵਾਟ ਸਥਾਪਿਤ ਸਮੱਰਥਾ ਹੈ, ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਸਾਲ 2022 ਤੱਕ ਉਰਜਾ ਦੇ ਨਵਿਆਉਣਯੋਗ ਸਰੋਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ 3114.50 ਮੈਗਾਵਾਟ ਸਮੱਰਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇਗਾ। ਇਹ ਯੋਗਦਾਨ ਸੋਲਰ, ਬਾਇਓਮਾਸ, ਕੋਜੇਨਰੇਸ਼ਨ, ਹਾਈਡਲ ਅਤੇ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਦ ਤੋਂ ਉਰਜਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਪਰੋਕਤ ਉਰਜਾ ਦੇ ਨਵਿਆਉਣਯੋਗ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਬਿਜਲੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਨਾਲ, ਕਾਰਬਨਡਾਇਆਕਸਾਈਡ ਦੇ ਨਿਕਾਸ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲੇਗੀ।

ਇਨਫ੍ਰਾਸਟਰਕਚਰ

ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਰਾਜ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਸਾਲ 2017-18 ਦੌਰਾਨ 10 ਜੁਡੀਸੀਅਲ ਕੋਰਟ ਕੰਪਲੈਕਸ, 3 ਜਿਲ੍ਹਾ ਐਡਮਨਿਸਟਰੇਟਿਵ ਕੰਪਲੈਕਸ, 3 ਸਰਕਾਰੀ/ਐਰੋਨੋਟੀਕਲ/ਸਪੋਰਟਸ ਕਾਲਜ, 20 ਮੈਰੀਟੋਰੀਅਸ/ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ, ਤਰਨਤਾਰਨ ਵਿਖੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਜੇਲ, ਮੋਗਾ ਅਤੇ ਜਲੰਧਰ ਵਿਖੇ ਪੰਜਾਬ ਟੈਕਨੀਕਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਸ, ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ, ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ, ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਅਤੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਵਿਖੇ 4 ਮੈਮੋਰੀਅਲਜ, ਰਾਮਪੁਰਾ ਫੂਲ ਵਿਖੇ ਕੈਟਲ ਬ੍ਰੀਡਿੰਗ ਫਾਰਮ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਸਰਕਾਰੀ ਮੈਡੀਕਲ ਕਾਲਜ, ਨਿਊ ਸਰਕਟ ਹਾਊਸ ਅਤੇ ਫਿਸਰੀ ਫਾਰਮ, ਪੀ.ਆਰ.ਟੀ.ਸੀ ਬੱਸ ਡਿਪੂ ਦੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਲਾਡੋਵਾਲ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਫੂਡ ਪਾਰਕ ਵਿਖੇ ਕਈ ਕੰਮ ਅਤੇ ਬੋਰਲੋਗ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਫਾਰ ਸਾਊਥ ਏਸੀਆ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਆਦਿ ਦੇ ਕੰਮ ਲੱਗਭੱਗ 650 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਲਾਗਤ ਨਾਲ ਉਸਾਰੀ ਅਧੀਨ ਹਨ।

ਸੜਕਾਂ

ਦੇਸ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸੜਕੀ ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹੈ, ਜੋ ਰਾਜ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਾਲ 2016-17 ਦੌਰਾਨ ਕੁੱਲ ਸੜਕੀ ਲੰਬਾਈ 72212 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਸੀ। ਨੈਸ਼ਨਲ ਹਾਈਵੇਜ ਦੇ 4 ਲੇਨਿੰਗ ਦਾ ਕੰਮ ਜਿਸ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 620 ਕਿਲੋ ਮੀਟਰ ਹੈ, 11319.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਲਾਗਤ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਤੀ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ 512 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਲੰਬਾਈ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ

ਇਲਾਵਾ 120 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਨੈਸ਼ਨਲ ਹਾਈਵੇਜ਼ ਦੀ ਅਪਗ੍ਰੇਡੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਤੇ ਸਾਂਭ ਸੰਭਾਲ ਲਈ 370 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਸ਼ਹਿਰੀ ਹਵਾਬਾਜ਼ੀ

ਸ਼ਹਿਰੀ ਹਵਾਬਾਜ਼ੀ ਮੰਤਰਾਲੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਏਵੀਏਸ਼ਨ ਨੀਤੀ 2016 ਦੇ ਤਹਿਤ ਖੇਤਰੀ ਸੰਪਰਕ ਯੋਜਨਾ-UDAN ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਜੂਨ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਹਵਾਬਾਜ਼ੀ ਮੰਤਰਾਲੇ ਅਤੇ ਏਅਰਪੋਰਟ ਅਥਾਰਟੀ ਇੰਡੀਆ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਮਝੌਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਲ 2017 ਵਿੱਚ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਬਠਿੰਡਾ, ਪਠਾਨਕੋਟ ਅਤੇ ਆਦਮਪੁਰ ਵਿੱਚ ਰੀਜ਼ਨਲ ਕੁਨਕੈਟੀਵਿਟੀ ਸਕੀਮ ਤਹਿਤ ਹਵਾਈ ਸੰਪਰਕ ਉਪਲੱਬਧ ਕਰਵਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਦੇ ਤਹਿਤ ਬਠਿੰਡਾ ਅਤੇ ਲੁਧਿਆਣਾ ਤੋਂ ਉਡਾਣਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਆਦਮਪੁਰ ਅਤੇ ਪਠਾਨਕੋਟ ਦੀਆਂ ਉਡਾਣਾਂ ਜਲਦੀ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਹੈ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਤਹਿਤ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਸਾਲ 2018-19 ਦੇ ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ ਦੌਰਾਨ 8.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ ਦੇ ਬਜਟ ਦਾ ਉਪਬੰਧ ਰਾਜ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਵਿਵਾਹਾਰਿਕਤਾ ਗੈਪ (Viability Gap) ਦੇ ਭੁਗਤਾਨ ਲਈ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਰੋਜ਼ਗਾਰ

ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਗਰੀਬੀ ਨਿਵਾਰਨ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਟੀਚੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਹੋਰ ਮੌਕੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਸਕੀਮ ਘਰ ਘਰ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 84000 ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰ ਯੁਵਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਬ ਮੇਲੇ ਆਯੋਜਿਤ ਕਰਕੇ ਨੌਕਰੀਆਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ।

ਆਪਣੀ ਗੱਡੀ ਆਪਣਾ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਯੋਜਨਾ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਸਕੀਮ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਯੁਵਕਾਂ ਨੂੰ ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਰੋਜ਼ਗਾਰ/ਉਦਮ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਯੁਵਕ ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਡਰਾਈਵਰ 2/3/4 ਪਹੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹੋਣ ਦੇ ਇੱਛੁਕ ਹੋਣ ਸਕੀਮ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰੇਗੀ। ਯੋਗ ਲਾਭਪਾਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਫਾਈਨਲ ਤੌਰ ਤੇ ਚੁਣਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰਾਂ/ਡੀ ਬੀ ਈ ਈ ਰਾਹੀਂ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਜਨਰੇਸ਼ਨ ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਡਾਟਾਬੇਸ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਸਸਤੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਟੈਕਸੀਆਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਟੈਕਸੀ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਲੋਨ ਲਈ ਕੋਈ ਜਮਾਨਤ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪਵੇਗੀ ਅਤੇ ਲੋਨ ਦੀ ਅਦਾਇਗੀ 5 ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। OLA ਅਤੇ UBER ਕੰਪਨੀਆਂ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 01.04.2017 ਤੋਂ 31.01.2018 ਤੱਕ 8713 ਉਮੀਦਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਗਰੀਬੀ ਨਿਵਾਰਨ

ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਗਰੀਬੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਾਰਗਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਡਾ.ਸੀ. ਰੰਗਾਰਾਜਨ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਬਣੇ ਮਾਹਰ ਗਰੁੱਪ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਲ 2011-12 ਵਿੱਚ ਕੌਮੀ ਪੱਧਰ ਤੇ 29.5 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ 11.3 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਲੋਕ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੇਂਡੂ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 1127.48 ਰੁ. ਅਤੇ 1479.27 ਰੁ. ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 972 ਰੁ. ਅਤੇ 1407 ਰੁ. ਹੈ। ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਗਰੀਬੀ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲੋਂ 18.2 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਵੱਧ ਹੈ। ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੂਜੇ ਮੁੱਖ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਬੇਹਤਰ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਹੈ ਅਤੇ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਸਥਾਨ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਦੀ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਥੇ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ (7.4%) ਹੈ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ (17.6%) ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਘੱਟ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ (30.9%) ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਗਰੀਬੀ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ (26.4%) ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ।

ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਕੰਟਰੋਲ

ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਸਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਬਦੀਲੀ ਲੋਕਾਂ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮਹਿੰਗਾਈ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣਾ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਰਿਜ਼ਰਵ ਬੈਂਕ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਲੋਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾ ਕੇ, ਜਮ੍ਹਾਂਖੋਰੀ ਅਤੇ ਕਾਲਾ ਬਾਜ਼ਾਰੀ ਨੂੰ ਠੱਲ ਪਾਕੇ ਕੁੱਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿਚ ਵਾਧੇ ਦੇ ਰੁਝਾਨਾ ਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸਕੱਤਰ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਕੀਮਤ ਨਿਗਰਾਨ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸਾਲ 2017-18 ਦੌਰਾਨ ਥੋਕ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਸੂਚਕ ਅੰਕ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਵਾਧੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਪਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਔਸਤਨ ਥੋਕ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਸੂਚਕ ਅੰਕ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤੀ ਦਰ ਜੋ ਸਾਲ 2017-18 (ਜਨਵਰੀ 2018 ਤੱਕ) ਦੌਰਾਨ 2.90 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੈ ਉਹ ਸਾਲ 2016-17 ਲਈ 1.76 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤੀ ਗਈ ਦਰ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਉਪਭੋਗਤਾ ਭਾਅ ਸੂਚਕ ਅੰਕ (ਉਦਯੋਗਿਕ ਕਾਮੇ) ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਪ੍ਰਚੂਨ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤੀ ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ ਪਹਿਲੇ 3 ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਘੱਟਦੀ ਹੋਈ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਵਿੱਚ ਪਾਈ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਜੁਲਾਈ, 2017 ਉਪਰੰਤ ਲਗਾਤਾਰ ਵੱਧਦੀ ਗਈ ਹੈ। ਜੁਲਾਈ, 2017 ਵਿੱਚ 1.79 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਜਨਵਰੀ, 2018 ਵਿੱਚ 5.11 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਸਾਲ 2017-18(ਜਨਵਰੀ 2018 ਤੱਕ) ਔਸਤਨ ਉਪਭੋਗਤਾ ਭਾਅ ਸੂਚਕ ਅੰਕ(ਉਦਯੋਗਿਕ ਕਾਮੇ) 2.79 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੈ।

ਲੋਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ

ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ, ਦੇਸ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੋਹਰੀ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਦਸੰਬਰ, 2013 ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਖੁਰਾਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਐਕਟ 2013 ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਾਲ 2017-18 ਤੋਂ ਨਵੀਂ ਆਟਾ ਦਾਲ ਸਕੀਮ ਦਾ ਨਾਕ ਬਦਲ ਕੇ “ ਸਮਾਰਟ ਰਾਸ਼ਨ ਕਾਰਡ ਸਕੀਮ” ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕਣਕ ਡੀ- ਸੈਟਰਲਾਈਜ਼ਡ ਪ੍ਰਕਿਓਰਮੈਂਟ (ਡੀ.ਸੀ.ਪੀ.) ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਖਰੀਦ ਕੇ 269 ਖਾਸ ਡੀ.ਸੀ.ਪੀ. ਗੁਦਾਮਾਂ ਵਿਚ ਭੰਡਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ 16738 ਰਾਸ਼ਨ ਡਿਪੂਆਂ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਅਨੁਸਾਰ ਛਿਮਾਹੀ ਮਾਡਲ ਅਧੀਨ ਹਰ ਲਾਭਪਾਤਰੀ ਨੂੰ 30 ਕਿਲੋ ਦੀਆਂ ਬੰਦ ਬੋਰੀਆਂ ਵਿਚ ਦੋ ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਲੋ ਦੀ ਦਰ ਤੇ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਦੋ ਵਾਰ ਵੰਡੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਇਓਰਟੀ ਹਾਊਸ ਹੋਲਡ ਕੈਟਾਗਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰੀਵਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਮਹੀਨਾ 35 ਕਿਲੋ ਕਣਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਸਲਾਨਾ ਪੱਧਰ ਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ 8.70 ਲੱਖ ਟਨ ਕਣਕ ਦੀ ਵੰਡ 141.45 ਲੱਖ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਹੈ।

ਖੇਤਰਵਾਰ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ

ਭਾਵੇਂ ਰਾਜ ਦੀ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਤੋਂ ਗੈਰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸੈਕਟਰ ਤੱਕ ਢਾਂਚਾਗਤ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ ਪਰ ਅਜੇ ਵੀ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੈਕਟਰ ਹੈ ਜੋ 36% ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ (ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ 2011) ਨੂੰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਸਹਾਇਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਸਾਲ 2016-17 ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਮੁੱਲ ਵਾਧੇ ਵਿੱਚ (ਜੀ.ਐਸ.ਵੀ.ਏ) ਸਥਿਰ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ 26.15 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਰਾਜ ਦਾ ਕੁੱਲ ਉਪਜਾਊ ਖੇਤਰ 4.2 ਲੱਖ ਹੈਕਟਰ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬੀਜਿਆ ਸੁੱਧ ਖੇਤਰ ਦਾ ਸਿਰਫ 3% ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੀਮਤ ਰਕਬਾ 19% ਕਣਕ, 10% ਚਾਵਲ, 10% ਦੁੱਧ, 20% ਸ਼ਹਿਦ, 48% ਮਸ਼ਰੂਮ ਅਤੇ 5% ਕਪਾਹ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਦੇ ਕੁੱਲ ਉਤਪਾਦਨ ਵਜੋਂ ਪੰਜਾਬ ਸਤਵੇਂ ਸਥਾਨ ਤੇ ਹੈ, ਕੈਨੇਡਾ ਅਤੇ ਅਸਟਰੇਲੀਆ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਤੀਜਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੰਡੀ ਯੋਗ ਉਤਪਾਦਨ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਕਣਕ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵ ਵਪਾਰ ਦਾ ਲੱਗਭਗ 10ਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਚਾਵਲ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਮੰਡੀ ਯੋਗ ਉਤਪਾਦਨ ਥਾਈਲੈਂਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੂਜੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦਾ "ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਗਰੇਨਰੀ" ਜਾਂ "ਭਾਰਤੀ ਬਰੈਡ ਬਾਸਕਿਟ" ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਪਾਹ, ਕਣਕ, ਚਾਵਲ, ਮੱਕੀ ਅਤੇ ਗੰਨਾ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਹਨ। ਫਲਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੀਨੂੰ ਦੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਪਜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਲੂ ਦੀ ਉਪਜ ਮੁੱਖ ਹੈ। ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਮੁੱਖ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਗੋਭੀ, ਭਿੰਡੀ, ਟਮਾਟਰ, ਗਾਜਰ ਅਤੇ ਮੂਲੀਆਂ ਹਨ। ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸਮੁੱਚੀ ਖਪਤ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦਾ ਕੁੱਲ ਉਤਪਾਦਨ ਘੱਟ ਹੈ। ਸਿੰਚਾਈ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਰੋਤ ਨਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਟਿਊਬਵੈਲ ਹਨ। ਹਾੜੀ ਅਤੇ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਵਿੱਚ ਕਣਕ, ਛੋਲੇ, ਬਾਜਰਾ, ਆਲੂ ਅਤੇ ਸਰਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਉਣੀ ਅਤੇ ਪਤਝੜ ਰੁੱਤ ਵਿੱਚ ਚਾਵਲ, ਮੱਕੀ, ਗੰਨਾ, ਕਪਾਹ ਅਤੇ ਦਾਲਾਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕੁੱਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦਨ (ਜੀ.ਐਸ.ਵੀ.ਏ) ਦਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸੈਕਟਰ ਵਿੱਚ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਜਨਸੰਖਿਆ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਧੰਦਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਹੈ।

ਰਾਜ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰਤ ਅਤੇ ਘਣੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਮਾਡਲ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੀ 82% ਜ਼ਮੀਨ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਾਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਾਰ ਬੀਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਸਾਲ 2017-18 ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਬੀਜਿਆ ਰਕਬਾ 7900 ਹਜ਼ਾਰ ਹੈਕਟੇਅਰ ਹੋਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ।

ਹਾਲਾਂਕਿ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸੈਕਟਰ ਕੌਮੀ ਖੁਰਾਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਹੈ ਪਰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਡੂੰਘੀ ਸੰਕਟ ਵਿੱਚ ਹੈ ਅਤੇ ਗੰਭੀਰ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸੈਕਟਰ ਦੀ ਮੁੱਖ ਚਿੰਤਾ ਕੀਮਤੀ ਜਲ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਲੋੜ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੋਸ਼ਣ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਜ ਦੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਉਤਪਾਦਨ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਕਣਕ ਅਤੇ ਝੋਨੇ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਸਿੰਚਾਈ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਕੁੱਝ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਜ਼ਮੀਨੀ ਪਾਣੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਘੱਟ ਗਿਆ ਹੈ। ਦੋ ਹੋਰ ਮੁੱਖ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਹਨ (1) ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੇ

ਜਿਆਦਾ ਕਰਜ਼ੇ ਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਕਿਸਾਨ ਖੁਦਕਸ਼ੀਆ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ (2) ਝੌਨੇ ਦੇ ਸੀਜਨ ਵਿੱਚ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਨ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਨ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਲਈ ਵਸੀਲੇ ਲੱਭਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉੱਚ ਤਰਜੀਹ ਏਜੰਡੇ ਵਜੋਂ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।

ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਕਿਸਾਨ ਕਰਜ਼ਾ ਮਾਫੀ ਸਕੀਮ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਲੱਗਭਗ 10.25 ਲੱਖ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਹਿਲੇ ਫੇਜ ਵਿੱਚ ਮਾਰਜਨਲ ਕਿਸਾਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੋਆਪਰੇਟਿਵ ਬੈਂਕ ਤੋਂ 2.00 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੇ ਲੋਨ ਲਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਮੁਆਫ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੇਤਰ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ

1.2 ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਮੁੱਲ ਵਾਧੇ ਸਥਿਰ ਕੀਮਤਾਂ (GSVA) ਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਸਬੰਧਤ ਖੇਤਰ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਘੱਟ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਹਿੱਸਾ 2011-12 ਵਿੱਚ 30.80 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸੀ, ਜੋ ਸਾਲ 2016-17 ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ 26.15 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਲ 2017-18 ਵਿੱਚ 25.57 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ (ਬਾਕਸ-8)। ਇਹ ਘੱਟ ਰਿਹਾ ਅਨੁਪਾਤ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਤੋਂ ਹੋਰ ਸੈਕਟਰਾਂ ਵੱਲ ਢਾਂਚਾਗਤ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਹੈ।

1.3 ਖੇਤੀਬਾੜੀ (ਪਰੋਪਰ) ਖੇਤਰ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਦਰ ਸਥਿਰ (2011-12) ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਸਾਲ 2017-18 ਅਨੁਸਾਰ 2.88 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਜਦਕਿ ਇਹ ਵਿਕਾਸ ਦਰ ਸਾਲ 2016-17(A) ਅਨੁਸਾਰ 6.82 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੈ।

1.4 ਫਸਲੀ ਘਣਤਾ ਅਤੇ ਸਿੰਚਾਈ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਵੀ ਇੱਕ ਚਰਮ ਸੀਮਾ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਹੈ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸੈਕਟਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਔਸਤ ਅਧਾਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਲੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਨਵੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਦੀ ਕਮੀ ਕਾਰਣ ਅਤੇ ਕਣਕ ਤੇ ਝੋਨੇ ਦੀ ਬੜਵੀਂ ਯਕੀਨੀ ਆਮਦਨ ਨਿਸਚਿਤ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਕਿਸਾਨ ਜੋਖਮ ਲੈਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਜਿਆਦਾਤਰ ਵਿਕਾਸ ਕਣਕ ਅਤੇ ਝੋਨੇ ਦੀ ਹਰ ਸਾਲ ਵੱਧਦੀ ਐਮ.ਐਸ.ਪੀ. ਕਾਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਫਸਲੀ ਉਪਜ ਕਾਰਨ।

ਬਾਕਸ 8 - ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸੈਕਟਰ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸੂਚਕ

(ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ)

	2011-12	2013-14	2014-15 (R)	2015-16 (P)	2016-17 (Q)	2017-18 (A)
ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਸਬੰਧਤ ਖੇਤਰ ਦਾ ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਮੁੱਲ ਵਾਧਾ (ਸਥਿਰ ਕੀਮਤਾਂ 2011-12 ਤੇ) ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ	30.80	29.17	27.11	26.12	26.15	25.57
ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਸਬੰਧਤ ਖੇਤਰ ਦੇ ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਮੁੱਲ ਵਾਧੇ ਦਾ ਵਿਕਾਸ	-	3.30	(-)3.45	1.40	6.20	3.01
ਖੇਤੀਬਾੜੀ	-	3.18	(-)6.75	(-)0.60	6.82	2.88
ਪਸ਼ੂ ਧਨ	-	5.27	2.94	5.15	5.99	3.50
ਜੰਗਲਾਤ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ	-	(-)1.88	(-)0.51	2.70	2.27	2.05
ਮੱਛੀ ਪਾਲਣ	-	4.92	10.34	4.59	10.53	4.82
ਕੁੱਲ ਕਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਰੋਜਗਾਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ (ਸੈਂਸਜ 2011)				35.56%		

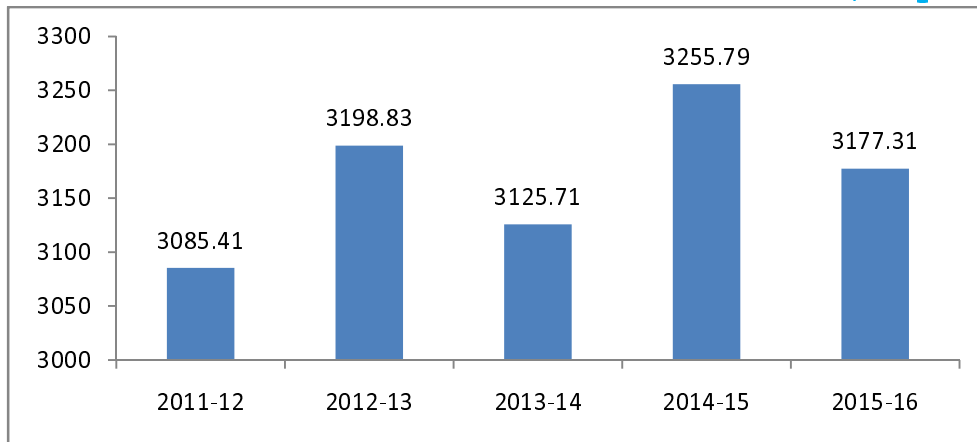
ਸਾਧਨ : ਅਰਥ ਅਤੇ ਅੰਕੜਾ ਸੰਗਠਨ, ਪੰਜਾਬ

ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਸਬੰਧਤ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਪੂੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ

1.5 ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਸਬੰਧਤ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਪੂੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਸੀਮਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਸਾਲ 2011-12 ਤੋਂ ਵੱਧਦਾ ਰੁਝਾਨ ਦਿਖਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੰਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਪੂੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ 2011-12 (ਸਥਿਰ ਕੀਮਤਾਂ 2011-12 ਤੇ) ਵਿੱਚ 3085.41 ਕਰੋੜ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ 2015-16 ਵਿੱਚ 3177.31 ਕਰੋੜ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ 2011-12 ਤੋਂ 2015-16 ਤੱਕ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ 3.98 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹਿੱਸੇ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੀ ਰਿਹਾ ਹੈ (ਬਾਕਸ-9)।

ਡਾਇਆਗ੍ਰਾਮ 1 - ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਸਬੰਧਤ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਪੂੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ

(ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)

ਸਾਧਨ : ਅਰਥ ਅਤੇ ਅੰਕੜਾ ਸੰਗਠਨ, ਪੰਜਾਬ

ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਰਕਬਾ, ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਝਾੜ

1.6 ਸਾਲ 2017-18 ਦੌਰਾਨ ਕੁੱਲ ਬੀਜੇ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਅਤੇ ਝੋਨੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬੇ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ 83 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸਾਲ 2016-17 ਵਿੱਚ ਵਾਹੀ ਅਧੀਨ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ 78.23 ਲੱਖ ਹੈਕਟੇਅਰ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 2017-18 ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਕੇ 79.00 ਲੱਖ ਹੈਕਟੇਅਰ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੀ ਫਸਲੀ ਘਣਤਾ ਜੋ ਕਿ ਕੁੱਲ ਬੀਜੇ ਰਕਬੇ ਦੀ ਨਿਰੋਲ ਬੀਜੇ ਰਕਬੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਸਾਲ 2016-17 ਵਿੱਚ 189 ਸੀ। ਕਣਕ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ ਸਾਲ 2015-16 ਵਿੱਚ 35.06 ਲੱਖ ਹੈਕਟੇਅਰ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 2016-17 ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਕੇ 34.95 ਲੱਖ ਹੈਕਟੇਅਰ ਅਤੇ 2017-18 ਦੌਰਾਨ 35.00 ਲੱਖ ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਬੀਜੀ ਗਈ ਹੈ। ਝੋਨੇ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ ਸਾਲ 2015-16 ਵਿੱਚ 29.70 ਲੱਖ ਹੈਕਟੇਅਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਸਾਲ 2016-17 ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਕੇ 30.46 ਲੱਖ ਹੈਕਟੇਅਰ ਅਤੇ 2017-18 ਦੌਰਾਨ ਵੱਧ ਕੇ 30.72 ਲੱਖ ਹੈਕਟੇਅਰ ਹੋਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ। (ਬਾਕਸ-9)।

ਬਾਕਸ 9 - ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ

(‘000 ਹੈਕਟੇਅਰ)

ਮੱਦ	2010-11	2014-15	2015-16 (R)	2016-17 (P)	2017-18 (E)
ਚਾਵਲ	2826	2895	2970	3046	3072
ਕਣਕ	3510	3505	3506	3495	3500
ਹੋਰ ਅਨਾਜ	148	138	141	125	121
ਦਾਲਾਂ	20	16	19	18	12
ਕੁੱਲ ਖਾਧ ਖੁਰਾਕ	6504	6554	6636	6684	6705
ਤੇਲ ਦੇ ਬੀਜ	56	48	47	42	43
ਗੰਨਾ	70	97	92	88	94
ਕਪਾਹ	483	421	335	285	289
ਹੋਰ ਫਸਲਾਂ	769	737	762	724	769
ਕੁੱਲ ਬੀਜਿਆ ਰਕਬਾ	7882	7857	7872	7823	7900

ਸਾਧਨ : ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਭੌ ਰਿਕਾਰਡ /ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ, ਪੰਜਾਬ ।

1.7 ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਅਨਾਜ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮਾਮੂਲੀ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਾਲ 2010-11 ਦੌਰਾਨ ਅਨਾਜ ਦੀ ਉਪਜ 278.46 ਲੱਖ ਮੀਟਰਿਕ ਟਨ ਸੀ ਜਦਕਿ ਸਾਲ 2016-17 ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਕੇ 307.63 ਲੱਖ ਮੀਟਰਿਕ ਟਨ ਹੋ ਗਈ ਜੋ ਕਿ 10.48 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਵਾਧਾ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। 2017-18 ਦੌਰਾਨ ਅੰਦਾਜਨ ਪੈਦਾਵਾਰ 313.78 ਲੱਖ ਮੀਟਰਿਕ ਟਨ ਹੋਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ। ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਅਤੇ ਚਾਵਲ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਸਾਲ

2010-11 ਦੌਰਾਨ ਚਾਵਲ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ 108.19 ਲੱਖ ਮੀਟ੍ਰਿਕ ਟਨ ਸੀ ਜਦਕਿ ਸਾਲ 2016-17 ਦੌਰਾਨ ਵੱਧ ਕੇ 126.38 ਲੱਖ ਮੀਟ੍ਰਿਕ ਟਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਜੋ ਕਿ 16.08 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਵਾਧਾ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। 2017-18 ਦੌਰਾਨ ਚਾਵਲ ਦੀ ਅੰਦਾਜ਼ਨ ਪੈਦਾਵਾਰ 133.11 ਲੱਖ ਮੀਟ੍ਰਿਕ ਟਨ ਹੋਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ। ਕਣਕ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਜੋ ਕਿ 2010-11 ਦੌਰਾਨ 164.72 ਲੱਖ ਮੀਟ੍ਰਿਕ ਟਨ ਸੀ, ਸਾਲ 2016-17 ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਕੇ 176.36 ਲੱਖ ਮੀਟ੍ਰਿਕ ਟਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਜੋ ਕਿ 7.06 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਵਾਧਾ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 2017-18 ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਕੇ 176.13 ਲੱਖ ਮੀਟ੍ਰਿਕ ਟਨ ਹੋਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ। ਸਾਲ 2010-11 ਵਿੱਚ ਦਾਲਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ 0.17 ਲੱਖ ਮੀਟ੍ਰਿਕ ਟਨ ਸੀ ਜਦ ਕਿ ਸਾਲ 2016-17 ਦੌਰਾਨ ਵੀ 0.12 ਲੱਖ ਮੀਟ੍ਰਿਕ ਟਨ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਲ 2017-18 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਉਤਪਾਦਨ ਵੱਧ ਕੇ 0.14 ਲੱਖ ਮੀਟ੍ਰਿਕ ਟਨ ਹੋਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ। (ਬਾਕਸ-10)

ਬਾਕਸ 10- ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਉਪਜ

('000 ਮੀ. ਟਨ)

ਆਈਟਮ	2010-11	2014-15	2015-16 (R)	2016-17 (P)	2017-18 (E)
ਚਾਵਲ	10819	11111	11806	12638	13311
ਕਣਕ	16472	15050	16068	17636	17613
ਹੋਰ ਅਨਾਜ	538	504	520	477	440
ਦਾਲਾਂ	17	14	16	12	14
ਕੁੱਲ ਖਾਦ ਖੁਰਾਕ	27846	26679	28410	30763	31378
ਤੇਲ ਦੇ ਬੀਜ	73	59	59	58	58
ਗੰਨਾ	417	598	637	675	789
ਕਪਾਹ (ਹਜਾਰ ਗੰਢਾਂ)	1822	1347	386	1267	1267

ਸਾਧਨ : ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਭੌ ਰਿਕਾਰਡ /ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਪੰਜਾਬ ।

ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸਾਲ 2010-11 ਤੋਂ ਗੰਨੇ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗੰਨੇ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਜੋ ਕਿ 2010-11 ਦੌਰਾਨ 4.17 ਲੱਖ ਮੀਟ੍ਰਿਕ ਟਨ ਸੀ, ਸਾਲ 2016-17 ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਕੇ 6.75 ਲੱਖ ਮੀਟ੍ਰਿਕ ਟਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 2017-18 ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਕੇ 7.89 ਲੱਖ ਮੀਟ੍ਰਿਕ ਟਨ ਹੋਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ। ਚਿੱਟੀ ਮੱਖੀ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਹਮਲੇ ਕਾਰਨ ਕਪਾਹ ਦੀ ਫਸਲ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਸਾਲ 2010-11

ਵਿੱਚ 18.22 ਲੱਖ ਗੰਢਾਂ ਤੋਂ ਘੱਟ ਕੇ ਸਾਲ 2015-16 ਵਿੱਚ 3.86 ਲੱਖ ਗੰਢਾਂ ਰਹਿ ਗਿਆ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਾਲ 2016-17 ਵਿੱਚ ਇਹ ਉਤਪਾਦਨ ਵੱਧ ਕੇ 12.67 ਲੱਖ ਗੰਢਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ 2017-18 ਵਿੱਚ 12.67 ਲੱਖ ਗੰਢਾਂ ਹੋਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ।

ਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਝਾੜ

1.8 ਸਾਲ 2017-18 ਦੌਰਾਨ ਫਸਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਕਿਲੋਗਰਾਮ ਝਾੜ ਕਣਕ 4750, ਚਾਵਲ 4386, ਮੱਕੀ 3625, ਜੌਂ 3750, ਛੋਲੇ 1250, ਗੰਨਾ 7638, ਕਪਾਹ (ਅਮਰੀਕਨ) 698, ਕਪਾਹ (ਦੇਸੀ) 595, ਤੌਰੀਆ ਅਤੇ ਸਰਸੋਂ 1357, ਮੂੰਗਫਲੀ 1950 ਅਤੇ ਸੂਰਜਮੁੱਖੀ 1750 ਸੀ। (ਸਾਰਣੀ ਨੰ:1.4 ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਏ ਅਨੁਸਾਰ)

ਵੱਧ ਝਾੜ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ

1.9 ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਉੱਚ ਉਪਜ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਲ 2016-17 ਦੌਰਾਨ ਕਣਕ ਅਤੇ ਚਾਵਲ ਦਾ 100 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਅਤੇ ਮੱਕੀ ਦਾ 98 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਰਕਬਾ ਵੱਧ ਝਾੜ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਅਧੀਨ ਰਿਹਾ।

ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਇਨਪੁਟਸ

ਸਿੰਚਾਈ

1.10 ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸਿੰਚਾਈ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦਾ ਆਹਲਾ ਮਿਆਰ ਦਾ ਤਾਣਾ-ਬਾਣਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਾਲ 2016-17 ਦੌਰਾਨ ਕੁਲ ਬੀਜੇ ਰਕਬੇ ਦਾ 99.6 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਅਤੇ ਨਿਰੋਲ ਬੀਜੇ ਰਕਬੇ ਦਾ 99.9 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹਿੱਸਾ ਸਿੰਜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਿੰਚਾਈ ਘਣਤਾ ਸਾਲ 2016-17 ਵਿੱਚ 189 ਹੋ ਗਈ ਹੈ। (ਬਾਕਸ 11)

ਬਾਕਸ 11 - ਕੁੱਲ/ਨਿਰੋਲ ਸਿੰਜਿਆ ਰਕਬਾ

(‘000 ਹੈਕਟੇਅਰ)

	2010-11	2013-14	2014-15	2015-16(R)	2016-17(P)
1. ਕੁਲ ਬੀਜਿਆ ਰਕਬਾ	7882	7848	7857	7872	7823
2. ਕੁਲ ਸਿੰਜਿਆ	7724	7728	7757	7765	7795
ਅਨੁਪਾਤ 2/1	98	98.4	98.7	98.6	99.6
3. ਨਿਰੋਲ ਬੀਜਿਆ ਰਕਬਾ	4158	4145	4119	4137	4130
4. ਨਿਰੋਲ ਸਿੰਜਿਆ	4070	4141	4118	4137	4126
ਅਨੁਪਾਤ 4/3	98	99.9	99.97	100	99.9

ਸਾਧਨ : ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਡੂੰ ਰਿਕਾਰਡ/ ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਪੰਜਾਬ ।

ਨਹਿਰ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸਿੰਚਾਈ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਰੋਤ ਟਿਊਬਵੈਲ ਹੈ। ਸਾਲ 2016-17 ਵਿੱਚ ਟਿਊਬਵੈਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿੰਜਿਆ ਗਿਆ ਨਿਰੋਲ ਰਕਬਾ 29.40 ਲੱਖ ਹੈਕਟੇਅਰ ਹੈ। ਸਿੰਚਾਈ ਲਈ ਟਿਊਬਵੈਲਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰਤਾ

ਵੱਧਣ ਨਾਲ ਭੂਮੀਗਤ ਦੀ ਕਮੀ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ 14 ਲੱਖ ਤੋਂ ਵੱਧ ਟਿਊਬਵੈਲ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ 3 ਮਿਲੀਅਨ ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬਾ ਸਿੰਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲਗਭਗ 70 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦਾ ਮਿਆਰ ਡਿੱਗ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਭੂਮੀ ਪਾਣੀ ਦਾ ਪੱਧਰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਘੱਟ ਰਿਹਾ ਹੈ (ਬਾਕਸ 12)।

ਬਾਕਸ 12 - ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਾਧਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਰੋਲ ਸਿੰਜਿਆ ਰਕਬਾ

(‘000 ਹੈਕਟੇਅਰ)

ਸਾਧਨ	2010-11	2013-14	2014-15	2015-16(R)	2016-17(P)
ਨਹਿਰਾਂ	1116	1160	1175	1201	1186
ਟਿਊਬਵੈਲ	2954	2981	2943	2936	2940
ਹੋਰ ਸਾਧਨ	-	-	-	-	-
ਜੋੜ	4070	4141	4118	4137	4126

ਸਾਧਨ : ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਭੌ ਰਿਕਾਰਡ , ਪੰਜਾਬ ।

ਖਾਦਾਂ ਦੀ ਖਪਤ

1.11 ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਐਨ.ਪੀ.ਕੇ. ਖਾਦਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਖਪਤ ਸਾਲ 2015-16 ਵਿਚ 19.28 ਲੱਖ ਨਿਊਟਰੀਐਂਟ ਟਨ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 2016-17 ਵਿਚ ਘੱਟ ਕੇ 19.17 ਲੱਖ ਨਿਊਟਰੀਐਂਟ ਟਨ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਸਾਲ 2015-16 ਦੌਰਾਨ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ (ਐਨ.ਪੀ.ਕੇ.) ਦੀ ਕੁਲ ਬੀਜੇ ਰਕਬੇ ਪਿਛੇ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਖਪਤ 245 ਕਿਲੋਗਰਾਮ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 2016-17 ਦੌਰਾਨ 245 ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਹੀ ਰਹੀ ਹੈ। (ਬਾਕਸ 13)

ਬਾਕਸ 13-ਖਾਦਾਂ ਦੀ ਖਪਤ

	2010-11	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17(P)
ਕੁੱਲ ਐਨ.ਪੀ.ਕੇ. (000 ਨਿਊਟਰੀਐਂਟਸ ਟਨ)	1911	1972	1713	1677	1928	1917
ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦ ਦੀ ਖਪਤ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ (ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ)	242	252	218	212	245	245

ਸਾਧਨ : ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਪੰਜਾਬ ।

ਮੰਡੀਕਰਣ, ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸਟੋਰੇਜ ਸਹੂਲਤਾਂ

1.12 ਮੰਡੀਕਰਣ ਅਤੇ ਸਟੋਰੇਜ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਫਸਲ ਕੱਟਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ 31 ਮਾਰਚ, 2017 ਨੂੰ 153 ਨਿਯਮਤ ਬਜਾਰ ਹਨ। ਸਾਲ 2016-17 ਵਿਚ ਔਸਤ ਪਿੰਡਾ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੇ ਰਕਬਾ ਪ੍ਰਤੀ ਮੰਡੀ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 82 ਅਤੇ 329 (ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ) ਹੈ। ਖਾਧ ਖੁਰਾਕ ਲਈ ਕੁੱਲ ਸਟੋਰੇਜ ਸਮਰੱਥਾ ਸਾਲ 2015-16 ਦੌਰਾਨ 218.53 ਲੱਖ ਟਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਸਾਲ 2016-17 ਵਿਚ 233.00 ਲੱਖ ਟਨ ਹੋ ਗਈ ਹੈ । ਇਸ ਵਿੱਚ 149.78 ਲੱਖ ਟਨ ਢੱਕੀ ਹੋਈ ਅਤੇ 83.22 ਲੱਖ ਟਨ ਖੁਲੀ ਸਮਰੱਥਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਝੋਨੇ ਤੇ ਕਣਕ ਦੀ ਆਮਦ

1.13 ਝੋਨੇ ਅਤੇ ਕਣਕ ਦੀ ਆਮਦ ਬਜਾਰ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਵਧੀ ਹੈ। ਸਾਲ 2016-17 ਵਿਚ ਕਣਕ 11834 ਹਜ਼ਾਰ ਟਨ ਅਤੇ ਝੋਨਾ 17915 ਹਜ਼ਾਰ ਟਨ ਬਜਾਰ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਿਆ। (ਬਾਕਸ 14)।

ਬਾਕਸ 14- ਮੰਡੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਆਮਦ

(‘000 ਟਨ)

ਸਾਲ	ਝੋਨਾ	ਕਣਕ
2010-11	13136	10278
2011-12	11926	11094
2012-13	13395	12834
2013-14	13192	11097
2014-15	11841	11932
2015-16	14333	10506
2016-17(ਪੀ)	17915	11834

ਸਾਧਨ : ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਖੁਰਾਕ ਤੇ ਸਪਲਾਈਜ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ

ਕੇਂਦਰੀ ਭੰਡਾਰ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ

1.14 ਕੇਂਦਰੀ ਭੰਡਾਰ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਅਤੇ ਚਾਵਲ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਭੋਜਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਸਾਲ 2016-17 ਦੌਰਾਨ ਚਾਵਲ ਅਤੇ ਕਣਕ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੂਜੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪਹਿਲੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਹੈ। ਚਾਵਲ ਅਤੇ ਕਣਕ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਭੰਡਾਰ ਵਿੱਚ ਕੁਲ ਯੋਗਦਾਨ ਸਾਲ 2010-11 ਵਿੱਚ 188.40 ਲੱਖ ਟਨ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵੱਧ ਕੇ ਸਾਲ 2016-17 ਵਿੱਚ 217.01 ਲੱਖ ਟਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਚਾਵਲ ਦਾ ਹਿੱਸਾ 110.52 ਲੱਖ ਟਨ ਅਤੇ ਕਣਕ 106.49 ਲੱਖ ਟਨ ਹੈ (ਬਾਕਸ-15)।

ਬਾਕਸ 15 - ਕੇਂਦਰੀ ਭੰਡਾਰ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ

(ਲੱਖ ਟਨ)

ਸਾਲ	ਚਾਵਲ		ਕਣਕ	
	ਕੇਂਦਰੀ ਭੰਡਾਰ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ	ਕੇਂਦਰੀ ਭੰਡਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹਿੱਸਾ	ਕੇਂਦਰੀ ਭੰਡਾਰ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ	ਕੇਂਦਰੀ ਭੰਡਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹਿੱਸਾ
2010-11	86.3	25.3	102.1	45.4
2011-12	77.3	22.1	109.6	38.7
2012-13	85.6	25.1	128.3	33.6
2013-14	81.06	25.5	108.97	43.4
2014-15	77.86	24.2	116.41	41.5
2015-16	93.50	27.3	103.44	36.8
2016-17 (ਪੀ)	110.52	..	106.49	..

ਸਾਧਨ : ਉਪਭੋਗਤਾ ਮਾਮਲੇ ਮੰਤਰਾਲਾ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ।

ਸਹਾਇਕ ਸੈਕਟਰ

ਬਾਗਬਾਨੀ

1.15 ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸਾਲ 2010-11 ਵਿੱਚ ਬਾਗਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ 0.69 ਲੱਖ ਹੈਕਟੇਅਰ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵੱਧ ਕੇ ਸਾਲ 2016-17 ਵਿੱਚ 0.80 ਲੱਖ ਹੈਕਟੇਅਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਉਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਫਲ ਕਿੰਨੂ, ਸੰਤਰਾ, ਮਾਲਟਾ, ਨਿੰਬੂ, ਅਮਰੂਦ, ਨਾਸ਼ਪਤੀ, ਅੰਬ ਅਤੇ ਅੰਗੂਰ ਦੇ ਹਨ।

ਸਾਲ 2010-11 ਵਿੱਚ ਸਬਜੀਆਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ 1.03 ਲੱਖ ਹੈਕਟੇਅਰ ਸੀ, ਜੋ ਸਾਲ 2016-17 ਵਿੱਚ ਵਧ ਕੇ 1.34 ਲੱਖ ਹੈਕਟੇਅਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਲੂ ਰਾਜ ਦੀ ਮੁੱਖ ਸਬਜੀ ਫਸਲ ਹੈ (ਬਾਕਸ 16)।

ਬਾਕਸ 16 – ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਫਲਾਂ ਅਤੇ ਸਬਜੀਆਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ

(ਹੈਕਟੇਅਰ)

	2010-11	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17(P)
ਫਲ	69813	76592	77751	79086	80077
ਸਬਜੀ	102893	123518	131774	142806	133585

ਸਾਧਨ : ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਬਾਗਵਾਨੀ / ਭੋਂ ਰਿਕਾਰਡ, ਪੰਜਾਬ

1.16 ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਬਾਗਬਾਨੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਰਾਹੀਂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਬਾਗਬਾਨੀ ਨੂੰ ਉਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਸਿਟਰਸ ਅਸਟੇਟਸ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ, ਲੀਚੀ ਅਤੇ ਨਾਸ਼ਪਤੀ ਅਸਟੇਟ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਡਿਸਸੈਮੀਨੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਾਗਬਾਨੀ ਵਿੱਚ ਤਕਨੀਕੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ, ਡੇਅਰੀ ਅਤੇ ਮੱਛੀ ਪਾਲਣ

1.17 ਪਸ਼ੂਪਨ ਸੈਕਟਰ ਦਾ ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਮੁੱਲ ਵਾਧਾ (2011-12 ਸਥਿਰ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ) 2016-17 (ਤੁਰੰਤ) ਵਿੱਚ 7.86 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ ਅਤੇ 2017-18 (ਏ) ਵਿੱਚ 7.73 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੁੱਧ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਮੋਹਰੀ ਰਾਜ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਡਿਆਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੋਹਰੀ ਹੈ। ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਦੁੱਧ ਅਤੇ ਅੰਡੇ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ। ਇਹ ਖੇਤਰ ਮਜ਼ਦੂਰੀ-ਮੁਖੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦਿਹਾਤੀ ਨੌਜਵਾਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਗਰੀਬ ਵਰਗ ਨੂੰ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

1.18 ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਵੱਡੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ 22 ਪੋਲੀਕਲੀਨਿਕ, 1367 ਪਸ਼ੂ ਹਸਪਤਾਲ ਅਤੇ 1489 ਪਸ਼ੂ ਡਿਸਪੈਂਸਰੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਲ੍ਹਾ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਰੋਨੀ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਆਧੁਨਿਕ ਤਰੀਕੇ ਦਾ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਨਸਲ ਸੁਧਾਰ ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤਹਿਸੀਲ/ਬਲਾਕ ਪੱਧਰ ਤੇ 37 ਅਤੇ ਦਿਹਾਤੀ ਪੱਧਰ ਤੇ 110 ਪਸ਼ੂ ਹਸਪਤਾਲ ਬਣਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਸ਼ੂ ਡਾਕਟਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿਲ੍ਹਾ ਬਠਿੰਡਾ ਦੇ ਰਾਮਪੁਰਾ ਫੂਲ ਵਿਖੇ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਪਸ਼ੂ ਚਕਿਤਸਾ ਕਾਲਜ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਰਕਾਰੀ ਸੂਰ ਫਾਰਮ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

1.19 ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਸੈਕਟਰ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਪਸ਼ੂ ਪਨ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ ਰੋਗਾਂ ਸਬੰਧੀ ਕੇਂਦਰ ਪ੍ਰਯੋਜਤ ਕਈ ਸਕੀਮਾਂ ਲਾਗੂ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰਾਜ ਯੋਜਨਾ ਸਕੀਮ ਵਿਸਥਾਰ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਲਾਗੂ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਦਿਹਾਤੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ

ਮੌਕੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ/ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਰੋਗਾਂ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਕੈਂਪਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬਲਾਕ ਅਤੇ ਤਹਿਸੀਲ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪਸ਼ੂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਨਵ-ਉਸਾਰੀ, ਸੂਰ ਪਾਲਣ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂਪੰਨ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਚਾਰੇ ਵਸੀਲੇ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਪਹਿਲ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਘੱਟ ਆਮਦਨੀ ਵਾਲੇ ਗਰੁੱਪ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਸਵਦੇਸੀ ਨਸਲਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਗੋਕੁਲ ਮਿਸ਼ਨ ਅਧੀਨ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਡੇਅਰੀ ਵਿਕਾਸ

1.20 ਪੰਜਾਬ ਦੁੱਧ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਮੋਹਰੀ ਸੂਬਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਲਗਭਗ 295 ਲੱਖ ਲੀਟਰ ਦੁੱਧ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੂਬੇ ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ਾਨਾ 82.4 ਲੱਖ ਲੀਟਰ ਦੁੱਧ ਪ੍ਰੋਸੈਸ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਲਗਭਗ 20 ਲੱਖ ਲੀਟਰ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਮਿਲਕਫੈਡ ਪੰਜਾਬ ਕੋਲ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਨਿੱਜੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਬਾਰ੍ਹਵੀਂ ਪੰਜ ਸਾਲਾ ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ ਡੇਅਰੀ ਫਾਰਮਰਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ਲ ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੰਗਰੂਰ ਵਿਖੇ ਨਵਾਂ ਡੇਅਰੀ ਸਿਖਲਾਈ ਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੰਗਰੂਰ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਹੁਣ 9 ਡੇਅਰੀ ਸਿਖਲਾਈ ਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਕੇਂਦਰ ਹਨ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੇ ਡੇਅਰੀ ਸਿਖਲਾਈ ਕੋਰਸ ਲਗਾਤਾਰ ਚਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਦੋ ਹਫ਼ਤੇ ਦੀ ਡੇਅਰੀ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਛੇ ਹਫ਼ਤੇ ਦਾ ਡੇਅਰੀ ਉੱਦਮ ਸਿਖਲਾਈ ਕੋਰਸ ਹਨ। ਡੇਅਰੀ ਫਾਰਮਿੰਗ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਮਸ਼ੀਨੀਕਰਨ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਆਰ.ਕੇ.ਵੀ.ਵਾਈ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਫੋਡਰ ਹਾਰਵੈਸਟਰ ਅਤੇ ਫੋਡਰ ਕਟਰ ਦੀ ਖਰੀਦ ਤੇ ਅਨੁਦਾਨ (ਸਬਸਿਡੀ) ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਦੁੱਧ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਮੰਡੀਕਰਨ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਦੁੱਧ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਮੰਡੀਕਰਨ ਦੇ ਯੂਨਿਟ ਤੇ ਅਨੁਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਗੱਡੀ, ਸਟੇਨਲੈਸ ਸਟੀਲ ਦਾ 500 ਲੀਟਰ ਦਾ ਟੈਂਕ, ਇੱਕ ਬਲਕ ਮਿਲਕ ਕੂਲਰ ਡੀ.ਜੀ. ਸੈੱਟ ਸਮੇਤ ਅਤੇ ਆਟੋਮੈਟਿਕ ਮਿਲਕ ਡਿਸਪੈਂਸਿੰਗ ਸਿਸਟਮ ਸਾਮਲ ਹਨ। ਨੈਸ਼ਨਲ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਫਾਰ ਡੇਅਰੀ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਅਧੀਨ ਮਿਲਕਫੈਡ ਪੰਜਾਬ ਵਲੋਂ ਮਿਲਕ ਯੂਨੀਅਨ ਬਠਿੰਡਾ, ਜਲੰਧਰ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਮਿਲਕ ਯੂਨੀਅਨ ਬਠਿੰਡਾ ਵਿਖੇ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਆਈਸ ਕਰੀਮ ਪਲਾਂਟ, ਮਿਲਕ ਯੂਨੀਅਨ ਜਲੰਧਰ ਵਿਖੇ ਮਿਲਕ ਪਾਊਡਰ ਪਲਾਂਟ ਅਤੇ ਮਿਲਕ ਯੂਨੀਅਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਦੁੱਧ ਪ੍ਰੋਸੈਸ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮਿਲਕ ਯੂਨੀਅਨ ਸੰਗਰੂਰ ਅਤੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਲਈ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਤਜਵੀਜਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਭੇਜੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

1.21 ਰਾਜ ਵਲੋਂ ਦੁੱਧ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਕਈ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਾਦਾ ਮੱਝਾ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਬਨਾਉਟੀ ਗਰਭਦਾਨ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸੀਮਨ ਸਟਰਾਅ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਬਸਿਡੀ ਤੇ ਸਪਲਾਈ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਬਾਕਸ 17- ਦੁੱਧ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਮਿਲਦਾ ਦੁੱਧ

ਸਾਲ	ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਦੁੱਧ ਉਤਪਾਦਨ ('000 ਟਨ)	ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀ ਜੀਅ ਮਿਲਦਾ ਦੁੱਧ (ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਗ੍ਰਾਮ)	ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀ ਜੀਅ ਮਿਲਦਾ ਦੁੱਧ (ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਗ੍ਰਾਮ)
2011-12	9551	944	290
2012-13	9724	961	299
2013-14	10013	971	307
2014-15	10351	993	322
2015-16	10774	1028	337
2016-17	11282	1032	..

ਸਾਧਨ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਡੇਅਰੀ ਵਿਕਾਸ ਬੋਰਡ ਅਤੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣਾ, ਵਿਭਾਗ ।

ਮੱਛੀ ਪਾਲਣਾ

1.22 ਸਾਲ 2017-18 ਦੌਰਾਨ, ਰਾਜ ਵਿੱਚ 35515 ਏਕੜ ਰਕਬਾ ਮੱਛੀ ਪਾਲਣਾ ਅਧੀਨ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। 1818 ਲੱਖ ਮੱਛੀ ਪੂੰਗ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ/ਸਪਲਾਈ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ 682 ਲੱਖ ਮੱਛੀ ਪੂੰਗ ਰਾਜ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਮੱਛੀ ਪੂੰਗ ਫਾਰਮਾਂ ਤੋਂ ਅਤੇ 1136 ਲੱਖ ਮੱਛੀ ਪੂੰਗ ਰਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਮੱਛੀ ਪੂੰਗ ਫਾਰਮ ਤੋਂ ਪੈਦਾ/ਸਪਲਾਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਲੱਗਭਗ 85513 ਟਨ ਮੱਛੀ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੋਈ ਹੈ। ਮੱਛੀ ਪਾਲਣਾ ਲਈ 3890 ਚਾਹਵਾਨ ਮੱਛੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੱਛੀ ਦੀ ਕਾਸਤ ਸਬੰਧੀ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਲੋੜਮੰਦ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੱਛੀ ਦੀ ਕਾਸਤ ਲਈ 228 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੇ ਕਰਜੇ ਬੈਂਕਾਂ ਵਲੋਂ ਦਿਵਾਏ ਗਏ।

1.23 ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਮੱਛੀ ਪਾਲਣਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਆਰ.ਕੇ.ਵੀ.ਵਾਈ ਸਕੀਮ ਦੇ "ਡਿਵਲੋਪਮੈਂਟ ਆਫ ਨਾਨ-ਵਾਟਰ ਲਾਗਡ ਏਰੀਆ ਆਫ ਪੰਜਾਬ" ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਅਧੀਨ 05.12.2017 ਤੱਕ 246 ਮੱਛੀ ਕਾਸਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ 462.58 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੀ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ 615 ਏਕੜ ਰਕਬਾ ਮੱਛੀ ਪਾਲਣਾ ਅਧੀਨ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ।

ਆਰ .ਕੇ .ਵੀ .ਵਾਈ .ਦੇ "ਡਿਵਲੋਪਮੈਂਟ ਆਫ ਵਾਟਰ ਲਾਗਡ ਏਰੀਆ ਆਫ ਪੰਜਾਬ" ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਅਧੀਨ ਦਿਸੰਬਰ, 2017 ਤੱਕ 65 ਮੱਛੀ ਕਾਸਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ 225.60 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ 248.61 ਏਕੜ ਰਕਬਾ ਮੱਛੀ ਪਾਲਣਾ ਅਧੀਨ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ।

ਆਰ.ਕੇ.ਵੀ.ਵਾਈ ਸਕੀਮ ਦੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਮਾਡਰਨਾਈਜੇਸ਼ਨ ਐਂਡ ਅਪਗ੍ਰੇਡੇਸ਼ਨ ਤਹਿਤ ਸਾਲ 2014-15 ਦੌਰਾਨ 902.00 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ ਨਾਲ ਰਾਜ ਦੇ 7 ਸਰਕਾਰੀ ਮੱਛੀ ਪੂੰਗ ਫਾਰਮਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜਾਸਾਂਸੀ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ), ਹਿਯਾਤਨਗਰ (ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ), ਮੋਹੀ (ਲੁਧਿਆਣਾ), ਬੀੜ ਦੌਸਾੜ ਨਾਭਾ (ਪਟਿਆਲਾ), ਫਰੀਦਕੋਟ (ਫਰੀਦਕੋਟ), ਮੱਲਵਾਲ (ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ), ਰਾਏ-ਕੇ-ਕਲਾਂ (ਬਠਿੰਡਾ) ਨੂੰ ਮਾਡਰਨਾਈਜ਼ ਅਤੇ ਅਪਗ੍ਰੇਡ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕੰਮ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਟੈਕਓਵਰ ਕਰ ਲਏ ਗਏ ਹਨ।

ਆਰ.ਕੇ.ਵੀ.ਵਾਈ ਸਕੀਮ ਦੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਮਾਡਰਨਾਈਜੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਅਪਗ੍ਰੇਡੇਸ਼ਨ ਤਹਿਤ ਦੂਜੇ ਫੇਜ ਵਿੱਚ 1063.00 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਅਰਬਨ ਡਿਵੈਲੋਪਮੈਂਟ ਅਥਾਰਟੀ (ਪੁੱਡਾ) ਪਾਸੋਂ 500.00 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੀ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਸਰਕਾਰੀ ਮੱਛੀ ਪੂੰਗ ਫਾਰਮ ਕੋਟਲੀ (ਰੂਪਨਗਰ), ਬਾਗੜੀਆਂ ਫੱਗਣ ਮਾਜਰਾ (ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ), ਬੀੜ ਸਿਕਾਰਗਾਹ (ਕਪੂਰਥਲਾ), ਬੇਨੜਾ (ਸੰਗਰੂਰ), ਸੰਗਰੂਰ (ਸੰਗਰੂਰ), ਹਰਿਆਣਾ (ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ) ਅਤੇ ਢੰਡੂਆ (ਨਵਾਂ ਸਹਿਰ) ਨੂੰ ਮਾਡਰਨਾਈਜ਼ ਅਤੇ ਅਪਗ੍ਰੇਡ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

1.24 ਸਰਕਾਰੀ ਮੱਛੀ ਪੂੰਗ ਫਾਰਮ ਬੇਨੜਾ (ਸੰਗਰੂਰ), ਸੰਗਰੂਰ (ਸੰਗਰੂਰ), ਬੀੜ ਸਿਕਾਰਗਾਹ (ਕਪੂਰਥਲਾ) ਹਰਿਆਣਾ (ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ), ਬਾਗੜੀਆਂ ਫੱਗਣ ਮਾਜਰਾ (ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ), ਢੰਡੂਆ (ਨਵਾਂ ਸਹਿਰ) ਅਤੇ ਕੋਟਲੀ (ਰੂਪਨਗਰ) ਫਾਰਮਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਟੈਕਓਵਰ ਕਰ ਲਏ ਗਏ ਹਨ।

ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਨਵੇਂ ਚੁੱਕੇ ਕਦਮ

1.25 ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ੀ ਸਿੰਚਾਈ ਯੋਜਨਾ "ਹਰ ਖੇਤ ਕੋ ਪਾਣੀ" ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ੀ ਸਿੰਚਾਈ ਯੋਜਨਾ (ਪੀ.ਐਮ.ਕੇ.ਵਾਈ.) ਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਫਾਰਮਾਂ ਨੂੰ ਸੁਨਿਸਚਿਤ ਸਿੰਚਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ ਮਿਲਣ ਤਾਂ ਕਿ "ਪ੍ਰਤੀ ਡਰੋਪ ਵੱਧ ਫਸਲ" ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿਹਾਤੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਲਿਆਉਣੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ੀ ਯੋਜਨਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਹੇਠ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਗ ਹਨ:

- i) ਐਨਸੀਲਿਰੇਟਿਡ ਇਰੀਗੇਸ਼ਨ ਬੈਨੀਫਿਟ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ (ਏ.ਆਈ.ਬੀ.ਪੀ)
- ii) ਪੀ.ਐਮ.ਕੇ.ਐਸ.ਵਾਈ. (ਹਰ ਖੇਤ ਕੋ ਪਾਣੀ)
- iii) ਪੀ.ਐਮ.ਕੇ.ਐਸ.ਵਾਈ. (ਪਰ ਡਰੋਪ ਮੋਰ ਕਰੋਪ)
- iv) ਪੀ.ਐਮ.ਕੇ.ਐਸ.ਵਾਈ. (ਵਾਟਰਸੈਂਡ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ)

1.26 ਰਾਜ ਦੇ ਸਮੂਹ 22 ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜਿਲਾ ਸਿੰਚਾਈ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਡੀ.ਆਈ.ਪੀਜ ਨੂੰ ਰਾਜ ਸਿੰਚਾਈ ਯੋਜਨਾ (ਐਸ.ਆਈ.ਪੀ.) ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਜਿਲਾ ਸਿੰਚਾਈ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਿੰਚਾਈ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਸਟੇਟ ਲੈਵਲ ਸੈਕਸ਼ਨਿੰਗ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਉਪਰੰਤ ਪੀ.ਐਮ.ਕੇ.ਐਸ.ਵਾਈ ਦੀ ਵੈਬਸਾਈਟ ਤੇ ਅੱਪਲੋਡ ਕਰਕੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

1.27 ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤੀ ਖਰਚੇ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦੇ ਮੰਤਵ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ 1697 ਖੇਤੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਸੇਵਾ ਕੇਂਦਰ (Agro Service Centre) ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਖੋਲ੍ਹੇ ਗਏ ਹਨ। ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਅਤਿ ਆਧੁਨਿਕ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਸਬਸਿਡੀ ਤੇ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਜੋ ਕਿ ਅੱਗੇ ਛੋਟੇ ਤੇ ਸੀਮਿਤ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਾਜ਼ਿਬ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਆਮ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿੰਗੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦਾ ਲਾਭ ਬਿਨਾਂ ਵਾਧੂ ਖਰਚਾ ਕੀਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

1.28 ਰਾਜ ਵਲੋਂ ਲਾਢੋਵਾਲ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ 100 ਏਕੜ ਜਗ੍ਹਾਂ ਤੇ 117.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਪੂੰਜੀ ਨਾਲ ਇੱਕ ਮੈਗਾ ਫੂਡ ਪਾਰਕ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਇਨਫਰਾਸਟਰਕਚਰ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਨਾਲ ਮਾਡਰਨ ਸਹੂਲਤਾਂ ਫੂਡ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਲਈ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ ਜਿਸ ਨਾਲ ਫਾਰਮ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਇਨਪੁੱਟ ਨੂੰ ਬਜਾਰ ਵਿੱਚ ਵੇਚਣ ਵਿੱਚ ਲਾਭ ਹੋਵੇਗਾ।

1.29 ਫਸਲੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਤਹਿਤ ਮੱਕੀ ਦੀ ਫਸਲ ਨੂੰ ਉਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਮੱਕੀ ਵਾਲੇ ਏਰੀਆ ਵਿਚ 64 ਟਨ ਦੀ ਕਪੈਸਟੀ ਵਾਲੇ 3 ਮੱਕੀ ਸੁਕਾਉਣ ਵਾਲੇ ਯੂਨਿਟ ਅਤੇ 16 ਟਨ ਦੀ ਕਪੈਸਟੀ ਵਾਲੇ 5 ਮੱਕੀ ਸੁਕਾਉਣ ਵਾਲੇ ਯੂਨਿਟ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

1.30 ਬਾਗਵਾਨੀ ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਅਟਾਰੀ) ਵਿਖੇ ਪੋਸਟ ਗ੍ਰੇਜੂਏਟ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਆਫ ਹਰਟੀਕਲਚਰ ਰਿਸਰਚ ਐਂਡ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਲਈ 100 ਏਕੜ ਥਾਂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਇੰਡੀਅਨ ਕੌਂਸਲ ਫਾਰ ਐਗਰੀਕਲਚਰ ਰਿਸਰਚ ਵਲੋਂ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜ ਨਿਬੁੰ ਜਾਤੀ ਦੇ ਫਲਾਂ ਦਾ ਸੈਂਟਰ ਹੁਸਿਆਰਪੁਰ, ਭੁੰਗਾਂ (ਹੁਸਿਆਰਪੁਰ), ਬਾਦਲ (ਸ੍ਰੀ ਮੁਕਤਸਰ ਸਾਹਿਬ), ਅਬੋਹਰ ਅਤੇ ਟਾਹਲੀਵਾਲ ਜੱਟਾਂ (ਫਾਜ਼ਿਲਕਾ) ਵਿਖੇ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਅਧੀਨ ਲੱਗਭਗ 38011 ਹੈਕਟੇਅਰ ਏਰੀਆ ਕਵਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, 8035 ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਰਜਿਸਟਰਡ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ 15732 ਸੈਂਪਲਸ (ਮਿੱਟੀ, ਪਾਣੀ, ਪੱਤੇ ਆਦਿ) ਚੈਕ ਕੀਤੇ ਗਏ।

1.31 ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਮੰਡੀਕਰਨ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਵੱਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਮੰਡੀ ਬੋਰਡ ਵਲੋਂ 50 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਲਾਗਤ ਨਾਲ ਵਾਤਾਨੂਕੁਲਿਤ ਆਧੁਨਿਕ ਫਲ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਮੰਡੀ ਫੇਜ਼-11 ਮੋਹਾਲੀ ਵਿਖੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, 5 ਮਾਡਰਨ ਮੱਛੀ ਅਤੇ ਮੀਟ ਦੀਆਂ ਮਾਰਕੀਟਾਂ ਜਲਦੀ ਹੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜ ਮੰਡੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਤਾਜਪੁਰ ਮੰਡੀ (ਜਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣਾ) ਵਿਖੇ ਵਧੀਆਂ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੱਛੀ ਮਾਰਕੀਟ ਬਠਿੰਡਾ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਮੱਛੀ ਵਿਕਾਸ ਬੋਰਡ ਵਲੋਂ ਆਰ.ਕੇ.ਵੀ.ਵਾਈ. ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। 2 ਸਪੈਸਲਾਈਜ਼ਡ ਲੱਕੜ ਮਾਰਕੀਟ ਬਲਾਚੌਰ (ਐਸ.ਬੀ.ਐਸ.ਨਗਰ), ਦਸੂਹਾ ਪ੍ਰਗਤੀ ਅਧੀਨ ਹਨ ਅਤੇ ਖਾਸੀਕਲਾਂ (ਲੁਧਿਆਣਾ) ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਨੌਸ਼ਹਿਰਾ ਮੰਡੀ ਵਧੀਆਂ ਚਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਤਰਖਾਣਾਂ ਨੂੰ ਨਿਪੁੰਨ ਬਨਾਉਣ ਲਈ ਨੌਸ਼ਹਿਰਾ ਵਿਖੇ ਇੱਕ ਕਾਮਨ ਫੈਸੀਲਟੀ ਸੈਂਟਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ

1.32 ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਫਸਲੀ ਘਣਤਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਤੇ ਸਿੰਚਾਈ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਫ਼ਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਦੱਸਣਯੋਗ ਹੈ, ਕਿ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਲਗਭੱਗ 99 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਕਿਸਾਨ ਵਾਹੀ ਅਧੀਨ ਕਾਸ਼ਤ ਯੋਗ ਰਕਬਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਹੇਠ ਖੇਤਰ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ ਦੀ ਉਪਜ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਧਾ ਕੇ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਪਜ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਫਲਤਾਵਾਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਕਾਰਨ ਖੜੋਤ ਆ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਐਮ.ਐਸ.ਪੀ. (MSP) ਵੀ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਨਿਸਚਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਣਕ ਅਤੇ ਚਾਵਲ ਜਿਹੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ, ਜੋ ਕੌਮੀ ਔਸਤ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਹੈ, ਸਥਿਰਤਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਵਿਗਿਆਨਕ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਰਾਹੀਂ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਨੂੰ ਲਾਭਦਾਇਕ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਵਾਮੀਨਾਥਨ ਫਾਰਮੂਲੇ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਐਮ.ਐਸ.ਪੀ. ਨੂੰ ਚਾਲੂ ਕਰੇਗੀ।

1.33 ਜ਼ਮੀਨੀ ਪਾਣੀ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਨਿਘਾਰ ਅਤੇ ਕਣਕ ਝੋਨੇ ਦੇ ਫਸਲੀ ਚੱਕਰ ਤੇ ਨਿਰਭਰਤਾ ਕਾਰਣ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਣਕ ਅਤੇ ਝੋਨੇ ਦੇ ਫਸਲੀ ਚੱਕਰ ਨਾਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਸੀਮਾਂਤ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਮਦਨ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਲਈ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨਾਲ ਹੀ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਾਣੀ ਦੇ ਡਿੱਗ ਰਹੇ ਮਿਆਰ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਘੱਟ ਰਹੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਚੰਗੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਇਨਪੁਟ ਸਰੋਤ ਕਾਰਜਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਦੇ ਉਪਾਅ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

1.34 ਫਸਲਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਪਾਹ, ਮੱਕੀ, ਤੇਲਬੀਜ ਅਤੇ ਦਾਲਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਘੱਟ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਫਸਲਾਂ ਹੇਠ ਏਰੀਆ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਡਿਵਰਸੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਨੂੰ ਕਾਮਯਾਬ ਕਰਨ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਏਜੰਸੀਆਂ ਵਲੋਂ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਮੈਂਟ ਲਈ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਪੋਰਟ ਪ੍ਰਾਈਜ਼ ਮੁੱਕਰ ਕਰਨੇ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਨਿੰਬੂ ਵਿੱਚ ਡਿਵਰਸੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਕਰਨ ਲਈ ਜੋ ਕਿਸਮਾਂ ਜਲਦੀ ਪੱਕ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਡੈਂਜੀ ਟੈਗਰੀਰਨ ਅਤੇ ਡਬਲਯੂ. ਮੋਰਕੋਟ ਮਡਰਾਈਨ ਅਤੇ ਮਿੱਠੇ ਸੰਤਰਿਆਂ ਦੀ ਪਨੀਰੀ ਜੈਲੋਵਾਲ (ਜਲੰਧਰ) ਅਤੇ ਖਨੋਰਾ (ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ) ਜਿਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਨਰਸਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

1.35 ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਆਤਮ ਹੱਤਿਆ ਕਰਨ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਭਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਕਿਸਾਨ ਕਰਜਾ ਮਾਫੀ ਸਕੀਮ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਲੱਗਭੱਗ 10.25 ਲੱਖ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਹਿਲੇ ਫੇਜ ਵਿੱਚ ਮਾਰਜਨਲ ਕਿਸਾਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੋਆਪਰੇਟਿਵ ਬੈਂਕ ਤੋਂ 2.00 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੇ ਲੋਨ ਲਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਰਜਾ ਮੁਆਫ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਮਿਤੀ 7.1.2018 ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿੱਚ 5 ਜਿਲਿਆਂ (ਮਾਨਸਾ, ਬਠਿੰਡਾ, ਮੋਗਾ, ਫਰੀਦਕੋਟ ਅਤੇ ਮੁਕਤਸਰ) ਦੇ ਮਾਰਜਨਲ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸਾਨ ਕਰਜਾ ਮਾਫੀ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਲਾਭ ਦਿੱਤਾ

ਗਿਆ। 41,974 ਮਾਰਜਨਲ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ 145.69 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਕਰਜੇ ਮੁਆਫ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਹ ਕਾਰਵਾਈ ਬਾਕੀ ਜਿਲਿਆਂ ਲਈ ਵੀ ਜਾਰੀ ਰਹੇਗੀ।

1.36 ਪੈਡੀ ਸਟਰਾਮ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਰਾਜ ਲਈ ਝੋਨੇ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵਿੱਚ ਪਰਾਲੀ ਦੇ ਸਾੜਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦੀ ਹਵਾ ਦੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਨ ਲਈ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਮੁੱਦਾ ਹੈ। ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਖੋਜ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਲਈ ਪਰਾਲੀ ਸਟਰਾਮ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਚੈਲੰਜ ਫੰਡ ਲਈ 500 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੀ ਰਕਮ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਾਲੀ ਬਚਾਉਣ ਦੇ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਦੇ ਮੰਤਵ ਵਾਸਤੇ ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਫਾਰਮਰਜ ਕਮਿਸ਼ਨ ਤੋਂ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਜਾਵੇਗੀ। ਗ੍ਰਾਮ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਸੜਨ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਸਾਲ 2017-18 ਵਿੱਚ 20.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਰਕਮ ਰੱਖੀ ਹੈ। ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਸਦਕਾ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਸਾੜਨਾ ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 2016 ਵਿੱਚ ਝੋਨੇ ਦੇ ਕੁੱਲ ਬੀਜੇ ਰਕਬੇ ਦਾ 85 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸੀ ਘੱਟ ਕੇ ਸਾਲ 2017 ਵਿੱਚ 62 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ।

ਊਰਜਾ, ਮੁੱਢਲਾ ਢਾਂਚਾ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ

ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਜ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਊਰਜਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਸਥਿਰ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਊਰਜਾ ਦਾ ਪੂਰਨ ਅਤੇ ਸਹੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਪਲਬੱਧ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਖੇਤਰ ਲਈ ਬਿਜਲੀ ਇੱਕ ਕੇਂਦਰੀ ਧੁਰਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਲਿਮਿਟਿਡ ਨੇ ਆਪਣੇ ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਧੀਆ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇਣ ਲਈ ਕਈ ਸਲਾਘਾਯੋਗ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਨਵਿਆਉਣਯੋਗ ਊਰਜਾ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਾਲ ਦੀ ਘੜੀ ਇਸ ਦੀ ਸਥਾਪਤਾ ਸਮਰੱਥਾ 1551.55 ਮੈਗਾਵਾਟ ਹੈ ਜੋ ਕਿ 2022 ਤੱਕ ਵੱਧ ਕੇ 3114.50 ਮੈਗਾਵਾਟ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਗੀੜ੍ਹ ਦੀ ਹੱਡੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਣਾਤਮਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵੱਧ ਰਹੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਭੌਤਿਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹੋਰ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸੜਕਾਂ, ਰੇਲ ਅਤੇ ਸਹਿਰੀ ਹਵਾਬਾਜ਼ੀ ਦਾ ਨੈਟਵਰਕ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨੇ ਤਰੱਕੀ ਦੀ ਰਫਤਾਰ ਤੇਜ਼ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ।

ਊਰਜਾ

ਬਿਜਲੀ

ਬਿਜਲੀ ਪਲਾਂਟ ਦੀ ਸਥਾਪਤਾ ਸਮਰੱਥਾ

2.2 ਸਾਲ 2017-18 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਸਥਾਪਤ ਹਾਈਡਰੋ ਅਤੇ ਸਟੀਮ (ਥਰਮਲ) ਪਲਾਂਟ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 2327 ਮੈਗਾਵਾਟ ਅਤੇ 2640 ਮੈਗਾਵਾਟ ਹੈ। (ਬਾਕਸ: 18)

ਬਾਕਸ ਨੰ: 18 ਬਿਜਲੀ ਸਪਲਾਈ ਲਈ ਸਥਾਪਤ ਪਲਾਂਟ ਸਮਰੱਥਾ

ਲੜੀ ਨੰ:	ਮੱਦ	2014-15	2015-16	2016-17	ਮੈਗਾਵਾਟ	
					2017-18 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ)	2018-19 (ਅਨੁਮਾਨਤ)
1	ਹਾਈਡਰੋ	2309	2309	2309	2327	2327
2	ਥਰਮਲ	2640	2640	2640	2640	2640
	ਜੋੜ	4949	4949	4949	4967	4967

ਸਾਧਨ: ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਪਾਵਰ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਲਿਮਿਟਿਡ

ਪਲਾਂਟ ਲੋਡ ਫੈਕਟਰ

2.3 ਥਰਮਲ ਪਾਵਰ ਪਲਾਂਟਾਂ ਦੀ ਸਾਲ 2017-18 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ ਪਲਾਂਟ ਲੋਡ ਫੈਕਟਰ 5205 ਮਿਲਿਅਨ ਕਿਲੋਵਾਟ ਰਿਹਾ ਜੋ ਕਿ 22.51 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਾਲ 2018-19 (ਅਨੁਮਾਨਤ) ਅਨੁਸਾਰ ਪਲਾਂਟ ਲੋਡ ਫੈਕਟਰ 5479 ਮਿਲਿਅਨ ਕਿਲੋ ਵਾਟ, 23.69 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ।

ਊਰਜਾ ਦੀ ਉਪਲੱਬਧਤਾ

2.4 ਸਾਲ 2017-18 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਊਰਜਾ ਦੀ ਉਪਲੱਬਧਤਾ 56477 ਮਿਲੀਅਨ ਕਿਲੋਵਾਟ ਰਹੀ, ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਹਾਈਡਰੋ ਪਲਾਂਟ ਵੱਲੋਂ 8415 ਮਿਲੀਅਨ ਕਿਲੋਵਾਟ ਅਤੇ ਥਰਮਲ ਪਲਾਂਟ ਵੱਲੋਂ 5204 ਮਿਲੀਅਨ ਕਿਲੋਵਾਟ ਊਰਜਾ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਾਲ 2017-18 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਰ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਪਾਵਰ ਪਲਾਂਟਾਂ ਤੋਂ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਖਰੀਦ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ 42858 ਮਿਲੀਅਨ ਕਿਲੋਵਾਟ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਹੈ। ਸਾਲ 2018-19(ਅਨੁਮਾਨਤ) ਦੌਰਾਨ ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਂ ਲਈ ਊਰਜਾ ਦੀ ਉਪਲੱਬਧਤਾ 59699 ਮਿਲੀਅਨ ਕਿਲੋ ਵਾਟ ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ। (ਬਾਕਸ: 19)

ਬਾਕਸ ਨੰ: 19 ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਉਪਲੱਬਧਤਾ

(ਮਿ.ਕਿ.ਘੰ)

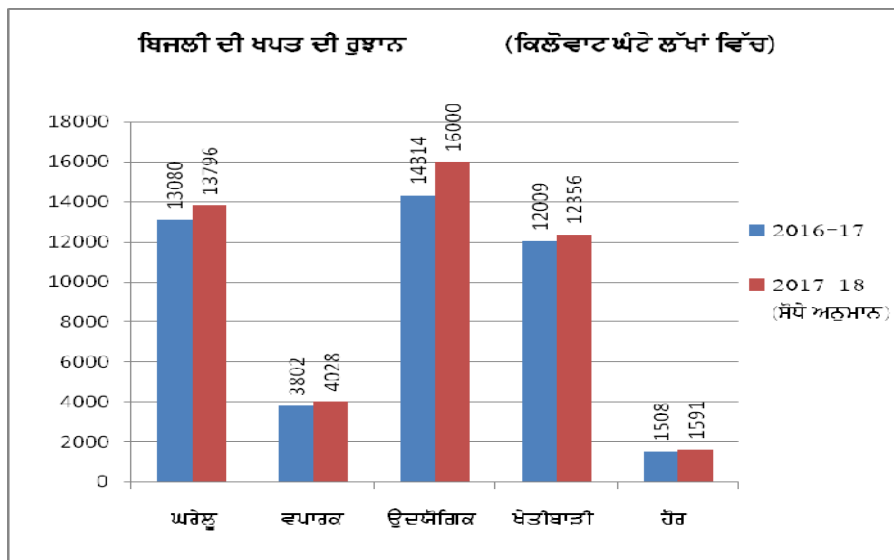
ਲੜੀ ਨੰ:	ਮੱਦ	2014-2015	2015-2016	2016-17	2017-18 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ)	2018-19 (ਅਨੁਮਾਨਤ)
1	ਹਾਈਡਰੋ	8471	9124	7897	8415	8066
2	ਥਰਮਲ	10651	7269	6211	5204	5478
3	ਖਰੀਦ ਕੀਤੀ ਗਈ ਬਿਜਲੀ	28906	32488	36073	42858	46155
	ਜੋੜ	48028	48881	50181	56477	59699

ਸਾਧਨ: ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਪਾਵਰ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਲਿਮਿਟਡ

ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਖਪਤ

2.5 ਸਾਲ 2017-18 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ ਉਦਯੋਗਿਕ ਖੇਤਰ, ਘਰੇਲੂ ਖੇਤਰ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੇਤਰ, ਵਪਾਰਕ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵੱਲੋਂ 16000 ਮਿਲੀਅਨ ਕਿਲੋਵਾਟ, 13796 ਮਿਲੀਅਨ ਕਿਲੋਵਾਟ, 12356 ਮਿਲੀਅਨ ਕਿਲੋਵਾਟ, 4028 ਮਿਲੀਅਨ ਕਿਲੋਵਾਟ ਅਤੇ 1591 ਮਿਲੀਅਨ ਕਿਲੋਵਾਟ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਾਲ 2016-17 ਦੌਰਾਨ 14314 ਮਿਲੀਅਨ ਕਿਲੋਵਾਟ, 13080 ਮਿਲੀਅਨ ਕਿਲੋਵਾਟ, 12009 ਮਿਲੀਅਨ ਕਿਲੋਵਾਟ, 3802 ਮਿਲੀਅਨ ਕਿਲੋਵਾਟ ਅਤੇ 1508 ਮਿਲੀਅਨ ਕਿਲੋਵਾਟ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਡਾਇਆਗ੍ਰਾਮ 2

ਸਾਧਨ: ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਪਾਵਰ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਲਿਮਿਟਡ

ਬਿਜਲੀ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਟਿਊਬਵੈਲ

2.6 ਪੰਜਾਬ ਇੱਕ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਾਜ ਹੈ। ਵਧੇਰੇ ਝਾੜ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਬੀਜਾਂ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸਿੰਚਾਈ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਵੱਧੀ ਹੋਈ ਮੰਗ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜਮੀਨੀ ਪਾਣੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਟਿਊਬਵੈਲਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ ਵੱਧੀ ਹੈ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਸਾਲ 2017-18 ਵਿੱਚ 12628 ਟਿਊਬਵੈਲ ਲਗਾਏ ਗਏ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬਿਜਲੀ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਟਿਊਬਵੈਲਾਂ ਦੀ ਹੁਣ ਤੱਕ ਗਿਣਤੀ 1364320 ਹੋ ਗਈ ਹੈ। (ਅਨੁਲੱਗ ਸਾਰਣੀ 2.6)

ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਉਪਰਾਲੇ

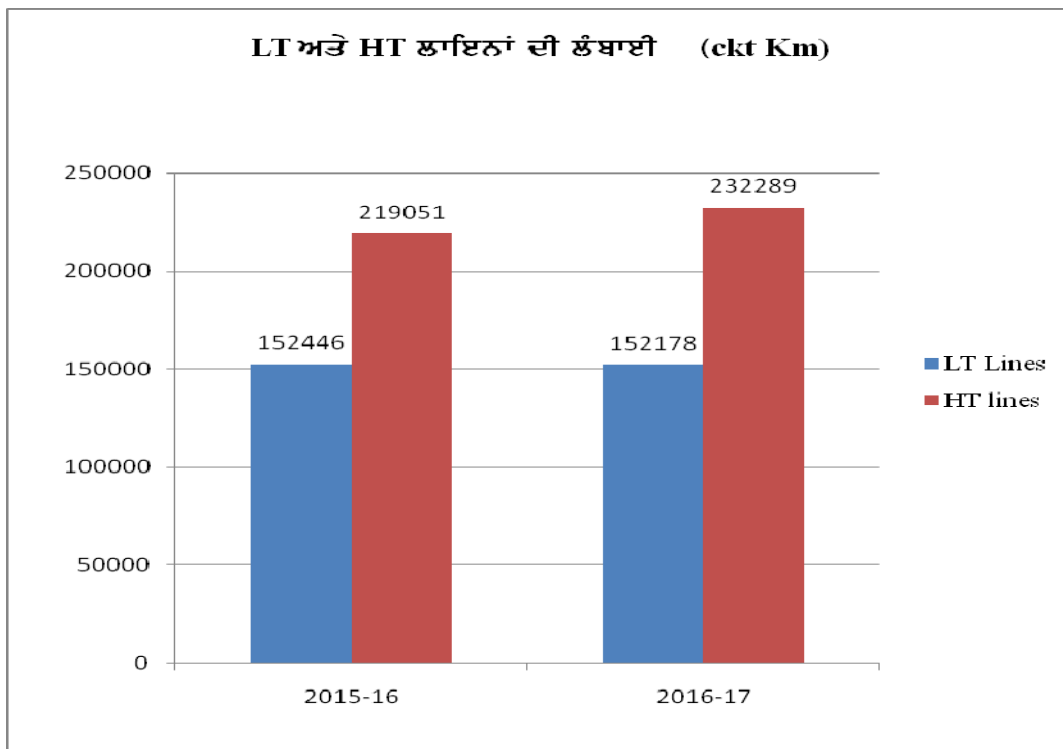
- ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਇੱਕ ਪਹਿਲਾ ਰਾਜ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਵਿਲੱਖਣ ਫੋਨ ਨੰਬਰ 1912 ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਸਿਕਾਇਤ ਟੈਲੀਫ਼ੋਨ ਰਾਹੀਂ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰਾਹਤ ਮਿਲ ਸਕੇ।
- ਉਦਯੋਗਿਕ ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਕੁਨੈਕਸ਼ਨ 100 ਕਿਲੋਵਾਟ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੈਣੇ ਹਨ , ਨੂੰ ਆਨ ਲਾਈਨ ਰਜਿਸਟਰੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਕਲੀਅਰੈਂਸ ਦੀ ਸੁਵਿਧਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਕਾਲੋਨੀ/ਬਿਲਡਿੰਗ ਕੰਪਲੈਕਸ / ਸਾਪਿੰਗ ਮਾਲ / ਵਪਾਰਕ ਕੰਪਲੈਕਸ ਦੀ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਖਪਤ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਨ ਲਾਈਨ ਅਪਰੂਵਲ ਅਤੇ ਐਨ.ਓ.ਸੀ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣੇ ਹਨ।
- ਮੋਬਾਈਲ ਐਪ ਰਾਹੀਂ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਬਿੱਲਾਂ ਦੀ ਪੇਮੈਂਟ ,ਪੰਜਾਬ ਸੁਵਿਧਾ ਕੇਂਦਰ ,ਰੀਟੇਲ ਆਊਟ ਲੈਟਸ,ਕਾਮਨ ਸਰਵਿਸ ਸੈਂਟਰ ,ਪੇ.ਟੀ.ਐਮ,ਆਰ.ਟੀ.ਜੀ.ਐਸ., ਐਨ.ਈ.ਐਫ.ਟੀ ਰਾਹੀਂ ਪੇਮੈਂਟ ,ਬਿੱਲਾਂ ਦੀ ਕੁਲੈਕਸ਼ਨ ਅਤੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੇਮੈਂਟ ਲਈ ਮਸੀਨਾ ਲਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।
- ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਥਾਂ ਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਦੇ ਸਫ਼ੂਲ ,ਪਾਵਰ ਕੱਟ ,ਬਰੇਕ ਡਾਊਨ ਆਦਿ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਲਈ ਵੈਬਸਾਈਡ ਅਤੇ ਪੀ.ਐਸ.ਪੀ.ਸੀ.ਐਲ ਐਪ (ਮੋਬਾਈਲ ਤੇ) ਸਹੂਲਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।
- ਰਾਜ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿਕਾਇਤਾਂ ਦੇ ਨਿਵਾਰਨ ਲਈ ਆਨ ਲਾਈਨ ਸੈਂਟਰਾਂ ਦੀ ਕੇਂਦਰਿਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀਆਂ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।
- ਸਿਕਾਇਤਾਂ ਦੇ ਤੁਰੰਤ ਨਿਪਟਾਰੇ ਲਈ ਡਵੀਜ਼ਨਲ ਲੈਵਲ ਤੇ 24x7 ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਨੋਡਲ ਸਿਕਾਇਤ ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।
- ਕੇਂਦਰਿਤ ਆਨ ਲਾਈਨ ਖਪਤਕਾਰ ਸਿਕਾਇਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਸਿਸਟਮ ਅਤੇ ਪੇਂਡੂ (ਸਿਕਾਇਤ) ਨਿਵਾਰਨ ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।
- ਆਈ.ਟੀ ਇੰਨੀਸ਼ੀਏਟਿਵ ਅਧੀਨ ਆਰ-ਏ.ਪੀ ਡੀ.ਆਰ.ਪੀ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ 47 ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰ ਲਏ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਆਈ.ਪੀ.ਡੀ.ਐਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਉਪਰੋਕਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 97 ਹੋਰ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਹੈ।
- ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਚਲਾਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਆਰ-ਏ.ਪੀ ਡੀ.ਆਰ.ਪੀ (ਭਾਗ-ਬੀ) ਯੋਜਨਾ ਅਧੀਨ 46 ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਡਿਸਟ੍ਰੀਬਿਊਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਬ ਟਰਾਂਸਮਿਸ਼ਨ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ 1632.70 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਅਨੁਮਾਨਤ ਲਾਗਤ ਨਾਲ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। 16 ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਮੁਕੰਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਇਸ ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰਨ ਦਾ ਟੀਚਾ ਹੈ।

- ਪੀ.ਐਸ.ਪੀ.ਸੀ.ਐਲ ਵੱਲੋਂ ਰੁਪਏ ਕਾਰਡ,ਕੈਸ ਕਾਰਡ ਅਤੇ ਮਨੀਵਾਲਟ ਪੇ.ਟੀ.ਐਮ,ਆਰ.ਟੀ.ਜੀ.ਐਸ/ਐਨ.ਈ. ਐਫ.ਟੀ ਰਾਹੀਂ ਈ ਪੇਮੈਂਟ ਦੀ ਸੁਵਿਧਾ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਟ੍ਰਾਂਸਮਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਵਿਤਰਣ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਨੁਕਸਾਨ

2.7 ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸਾਲ 2016-17 ਦੌਰਾਨ 30560505 ਕੇ.ਵੀ.ਏ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲੇ 939069 ਬਿਜਲੀ ਵੰਡ ਟਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਪਟਿਆਲਾ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ (106009) ਟਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਲਗਾਏ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੰਗਰੂਰ (104271) ਅਤੇ ਲੁਧਿਆਣਾ(68521) ਵਿੱਚ ਟਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਲਗਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਪਠਾਨਕੋਟ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ (6528) ਟਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਲਗਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ 53960(ਐਮ.ਵੀ.ਏ) ਦੀ ਟਰਾਂਸਮਿਸ਼ਨ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲੇ 915 ਗਰਿੱਡ ਸਬਸਟੇਸ਼ਨ ਲਗਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਐਲ.ਟੀ. ਅਤੇ ਐਚ.ਟੀ ਲਾਈਨਾਂ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਸਾਲ 2016-17 ਦੌਰਾਨ 152178 ਅਤੇ 232289 ਸੀ.ਕੇ.ਟੀ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਲਾਈਨਾਂ ਵਿਛਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਾਲ 2015-16 ਦੌਰਾਨ 152446 ਅਤੇ 219051 ਸੀ.ਕੇ.ਟੀ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਟਰਾਂਸਮਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਉਰਜਾ ਵਿਤਰਣ ਨੁਕਸਾਨ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਖੇਤਰ ਹੈ ਜਿੱਥੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਪਾਵਰ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਲਿਮਿਟਡ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮਿਤੀ 30-09-2017 ਤੱਕ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਲੱਗਭੱਗ 15.68 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਡਾਇਆਗ੍ਰਾਮ 3

ਸਾਧਨ: ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਪਾਵਰ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਲਿਮਿਟਡ

ਇਨਫੋਰਸਮੈਂਟ ਵਿੰਗ

2.8 ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਚੋਗੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਦੇ ਘਾਟੇ ਤੇ ਰੋਕ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਪੀ.ਐਸ.ਪੀ.ਸੀ.ਐਲ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਵਿੰਗ ਨੇ ਸਾਲ 2017-18 ਦੌਰਾਨ 4,22,825 ਬਿਜਲੀ ਕੁਨੈਕਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ। ਚੈਕਿੰਗ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕੁਨੈਕਸ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ 64,465 ਕੁਨੈਕਸ਼ਨ ਸਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 6306.88 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦਾ ਜੁਰਮਾਨਾ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ।

ਇਸ ਵਿੰਗ ਵੱਲੋਂ 2018-19 ਦੇ ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ ਦੌਰਾਨ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਚੋਰੀ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਅਤੇ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਕੋਸ਼ਿਸ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਪੈਟਰੋਲ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਖਪਤ

2.9 ਪੈਟਰੋਲੀਅਮ, ਇਸ ਦੇ ਉਤਪਾਦ ਅਤੇ ਉਪ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਾਲਣ, ਘਰੇਲੂ ਅਤੇ ਵਪਾਰਕ ਵਰਤੋਂ, ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ, ਫੈਕਟਰੀਆਂ, ਆਦਿ। 2016-17 ਵਿੱਚ ਪੈਟਰੋਲ ਦੀ ਖਪਤ 805822 ਮੀਟਰਿਕ ਟਨ ਅਤੇ ਹਾਈਸਪੀਡ ਡੀਜਲ ਦੀ 3348076 ਮੀਟਰਿਕ ਟਨ ਸੀ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ 759 ਐਲ.ਪੀ.ਜੀ ਦੀਆਂ ਗੈਸ ਏਜੰਸੀਆਂ ਵੱਲੋਂ 6899945 ਰੈਗੂਲਰ ਗੈਸ ਕੁਨੈਕਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ 805940 ਮੀਟਰਿਕ ਟਨ ਦੀ ਗੈਸ ਸਪਲਾਈ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸਾਲ 2016-17 ਦੌਰਾਨ ਪੈਟਰੋਲੀਅਮ ਤੋਂ ਬਣੇ ਹੋਰ ਉਤਪਾਦ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਲਾਈਟ ਡੀਜਲ ਆਇਲ, ਅਤੇ ਫਰਨਸ ਆਇਲ ਦੀ ਉਤਪਾਦਨ ਕੁਮਵਾਰ 6125 ਮੀਟਰਿਕ ਟਨ ਅਤੇ 216896 ਮੀਟਰਿਕ ਟਨ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ। (ਅਨੁਲੱਗ ਸਾਰਣੀ 2.7)

ਨਵਿਆਣਯੋਗ ਊਰਜਾ

2.10 ਪੰਜਾਬ ਊਰਜਾ ਵਿਕਾਸ ਏਜੰਸੀ, ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਨਵਿਆਣਯੋਗ ਊਰਜਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਅਤੇ ਊਰਜਾ ਬਚਾਵ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਨੋਡਲ ਏਜੰਸੀ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਰਾਜ ਵਿੱਚ 1551.55 ਮੈਗਾਵਾਟ ਦੀ ਸਮੱਰਥਾ ਵਾਲੇ ਨਵਿਆਣਯੋਗ ਊਰਜਾ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ ਲਗਾਏ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟਾਂ ਦੀ ਸਮੱਰਥਾ ਸਾਲ 2022 ਤੱਕ 3114.50 ਮੈਗਾਵਾਟ ਕਰਨ ਦਾ ਟੀਚਾ ਹੈ। ਇਹ ਊਰਜਾ ਸੂਰਜੀ ਊਰਜਾ, ਬਾਇਓ ਮਾਸ, ਕੋ ਜਨਰੇਸ਼ਨ ਹਾਈਡਲ ਅਤੇ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਟੀਚਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਕਾਰਬਨ ਡਾਈਕਸਾਈਡ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਘਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੇਲੋੜੀਆਂ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। (ਬਾਕਸ: 20)

ਬਾਕਸ: 20 ਨਵਿਆਣਯੋਗ ਊਰਜਾ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਾਰ ਅਨੁਮਾਨਤ ਅਤੇ ਸਥਾਪਤ ਸਮੱਰਥਾ ਪੰਜਾਬ (31-3-2018 ਤੱਕ) (ਮੈਗਾਵਾਟ)

ਲੜੀ ਨੰ:	ਊਰਜਾ ਦੇ ਸਾਧਨ	ਅਨੁਮਾਨਤ ਸਮੱਰਥਾ (2022)	ਸਥਾਪਤ ਸਮੱਰਥਾ (31-3-2018 ਤੱਕ)
1	ਛੋਟੀ ਪਣ-ਸ਼ਕਤੀ	100.00	156.15
2	ਬਾਇਓ ਮਾਸ ਸ਼ਕਤੀ	362.50	62.50
3	ਕੋਜਨਰੇਸ਼ਨ ਬੈਗਸੇ	545.00	433.40
4	ਵਿਅਰਥ ਤੋਂ ਊਰਜਾ	10.00	1.50
5	ਸੋਲਰ	2097.00	898.00
	ਜੋੜ	3114.50	1551.55

ਸਾਧਨ: ਪੰਜਾਬ ਐਨਰਜੀ ਵਿਕਾਸ ਏਜੰਸੀ

ਨਵਿਆਣਯੋਗ ਊਰਜਾ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ

1) ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਿੰਚਾਈ ਦੇ ਮੰਤਵ ਲਈ ਸੋਲਰ ਪੰਪਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ : ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ 2018-19 ਦੌਰਾਨ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸੂਰਜੀ ਊਰਜਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ 3 ਐਚ.ਪੀ ਅਤੇ 5 ਐਚ.ਪੀ ਦੀ ਸਮੱਰਥਾ ਵਾਲੇ 5000 ਸੋਲਰ ਪੰਪਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਟੀਚਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਸੋਲਰ ਪੰਪ ਦੀ ਕੁੱਲ ਲਾਗਤ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ 58 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸਬਸਿਡੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ 22 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸਬਸਿਡੀ ਦੇਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੋਲਰ ਪੰਪ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਬਾਗਬਾਨੀ ਅਤੇ ਸਬੰਧਤ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੰਚਾਈ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਲਗਾਏ ਜਾਣੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਦੇ ਮੁੱਖ ਲਾਭਪਾਤੀ ਮੱਧਮ

ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨ ਹੋਣਗੇ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਤੱਕ ਲਗਭਗ 1955 ਸੈਲਰ ਪੰਪ ਲਗਾਏ ਗਏ ਹਨ । 20 ਮੈਗਾਵਾਟ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਵਾਲੇ 5000 ਸੈਲਰ ਪੰਪ ਰੋਜ਼ਾਨਾ 80000 ਯੂਨਿਟ ਅਤੇ ਸਲਾਨਾ 300 ਲੱਖ ਯੂਨਿਟ ਦੀ ਬਚਤ ਕਰਨਗੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ 14 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦਾ ਲਾਭ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੈਲਰ ਪੰਪ ਸਕੀਮ ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਲਈ ਕਾਫੀ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇਗੀ।

2) **ਸੈਲਰ ਊਰਜਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ** : ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹਰ ਸਾਲ ਲੱਗਭੱਗ 300 ਤੋਂ ਵੱਧ ਦਿਨ ਸੂਰਜੀ ਊਰਜਾ ਉਪਲੱਬਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ 4-7 ਕਿਲੋਵਾਟ/ ਵਰਗ ਕਿਲੋ ਮੀਟਰ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਇਨਸੂਲੇਸ਼ਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਸੂਰਜੀ ਊਰਜਾ ਦੇ ਅਧਾਰਤ 898 ਮੈਗਾਵਾਟ ਬਿਜਲੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਡੇਰਾ ਬਿਆਸ, ਜਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ 19.50 ਮੈਗਾਵਾਟ ਸਮੱਰਥਾ ਦਾ ਰੂਫ ਟਾਪ ਸੈਲਰ ਪਾਵਰ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਰੂਫ ਟਾਪ ਸੈਲਰ ਪਾਵਰ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਹੈ।

3) **ਬਾਇਓਮਾਸ ਪਾਵਰ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ** : ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਤੱਕ 62.50 ਮੈਗਾਵਾਟ ਸਮੱਰਥਾ ਦੇ ਕੁੱਲ 7 ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ ਲੱਗ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਅਤੇ 14 ਮੈਗਾਵਾਟ ਸਮੱਰਥਾ ਦੇ 3 (ਤਿੰਨ) ਪਲਾਂਟਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਉਸਾਰੀ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 6 (ਛੇ) ਮੈਗਾਵਾਟ ਸਮੱਰਥਾ ਦਾ ਇੱਕ ਪਲਾਂਟ ਮਾਣੂਕੇ ਗਿੱਲ ਜਿਲ੍ਹਾ ਮੋਗਾ ਅਤੇ ਬਾਇਓਮਿਥੇਨੇਸਨ ਤੇ ਅਧਾਰਤ 4 ਮੈਗਾਵਾਟ ਦੇ ਪਲਾਂਟ ਪਿੰਡ ਬੀੜਪਿੰਡ ਜਿਲ੍ਹਾ ਜਲੰਧਰ ਅਤੇ 4 ਮੈਗਾਵਾਟ ਦੀ ਸਮੱਰਥਾ ਦਾ ਪਲਾਂਟ ਪਿੰਡ ਬਿੰਜੋ ਜਿਲ੍ਹਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਉਸਾਰੀ ਅਧੀਨ ਹਨ।

4) **ਕੋ-ਜਨਰੇਸ਼ਨ ਪਾਵਰ ਪਲਾਂਟ**: ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਬੂਤ ਉਦਯੋਗਿਕ ਅਧਾਰ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੋ-ਜਨਰੇਸ਼ਨ ਪਾਵਰ ਪਲਾਂਟ ਉਦਯੋਗਿਕ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਬਹੁਤ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਾਬਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਚੀਨੀ, ਕਾਗਜ਼, ਖਾਦ ਰਸਾਇਣ, ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦੀ ਸੰਯੁਕਤ ਸਮੱਰਥਾ ਵਾਲੇ 500 ਮੈਗਾਵਾਟ ਦੇ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ ਲਗਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਵੇਲੇ 433.40 ਮੈਗਾਵਾਟ ਦੀ ਸਮੱਰਥਾ ਦੇ ਪਾਵਰ ਪਲਾਂਟ ਲੱਗ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਅਤੇ 50 ਮੈਗਾਵਾਟ ਸਮੱਰਥਾ ਦੇ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ ਉਸਾਰੀ ਅਧੀਨ ਹਨ।

5) **ਮਾਈਕਰੋ/ਮਿਨੀ ਹਾਈਡਰੋ ਇਲੈਕਟ੍ਰਿਕ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ** : ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਕੇਨਾਲ ਫਾਲਜ਼ ਤੇ 250 ਮੈਗਾਵਾਟ ਬਿਜਲੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ 156.15 ਮੈਗਾਵਾਟ ਸਮਰਥਾ ਦੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਲੱਗ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

6) **ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਦ ਤੋਂ ਊਰਜਾ ਪਾਵਰ ਪਲਾਂਟ** : ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਹਿਰੀ ਅਤੇ ਸਨਅਤੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਲੱਗਭੱਗ 5000 ਮੀਟਰਕ ਟਨ ਵੇਸਟ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਸਟ ਤੋਂ ਬਿਜਲੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵੀ ਸਵੱਛ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਹੈਬੇਵਾਲ ਡੇਅਰੀ ਕੰਪਲੈਕਸ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ 1.50 ਮੈਗਾਵਾਟ ਸਮੱਰਥਾ ਦਾ ਪਾਵਰ ਪਲਾਂਟ ਸਫਲਤਾ ਪੂਰਵਕ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੋ ਹੋਰ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਜਮਸ਼ੇਰ ਡੇਅਰੀ ਕੰਪਲੈਕਸ ਜਲੰਧਰ ਅਤੇ ਤਾਜਪੁਰ ਡੇਅਰੀ ਕੰਪਲੈਕਸ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਦਰਸਾਏ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਤੱਕ 54000 ਸੈਲਰ ਸਟਰੀਟ ਲਾਈਟਾਂ, 1955 ਸੈਲਰ ਪੰਪ, 9000 ਹੋਮ ਲਾਈਟ ਸਿਸਟਮ, 22500 ਸੈਲਰ ਕੁੱਕਰ 33 ਲੱਖ ਲੀਟਰ ਦੇ ਸੈਲਰ ਵਾਟਰ ਹੀਟਿੰਗ ਸਿਸਟਮ ਅਤੇ 1.75 ਲੱਖ ਬਾਇਓ ਗੈਸ ਪਲਾਂਟ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਬਾਇਓ ਗੈਸ ਪਲਾਂਟ

2.11 ਬਾਇਓ ਗੈਸ ਪਲਾਂਟ ਦਿਹਾਤੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰੀ ਅਤੇ ਧੂੰਏਂ ਰਹਿਤ ਊਰਜਾ ਹੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਗੋਂ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਨਾਈਟਰੋਜਨ ਭਰਪੂਰ ਖਾਦ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਲ 2017-18 ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਊਰਜਾ ਵਿਕਾਸ ਏਜੰਸੀ (ਪੈਡਾ) ਵਲੋਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਟੀਚੇ 3050 ਵਿੱਚੋਂ 1200 ਬਾਇਓ ਗੈਸ ਪਲਾਂਟ ਲਗਾਏ ਹਨ।

(ਅਨੁਲੱਗ ਸਾਰਣੀ 2.8)

ਸੂਰਜੀ ਊਰਜਾ ਥਰਮਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ

2.12 ਸੂਰਜੀ ਊਰਜਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਸੋਲਰ ਊਰਜਾ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਾਪਮਾਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਜਲੀ ਵਿਚ ਬਦਲ ਕੇ ਸੋਲਰ ਥਰਮਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਊਰਜਾ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸੂਰਜੀ ਥਰਮਲ ਵਿਸਥਾਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਧੀਨ ਸਾਲ 2017-18 ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬ ਊਰਜਾ ਵਿਕਾਸ ਏਜੰਸੀ (ਪੈਡਾ) ਦੁਆਰਾ 29102 ਸੋਲਰ ਸਟਰੀਟ ਲਾਈਟਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। (ਅਨੁਲੱਗ ਸਾਰਣੀ 2.9)

ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ

2.13 ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਰਾਜ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਲ 2017-18 ਦੌਰਾਨ 10 ਜੁਡੀਸੀਅਲ ਕੋਰਟ ਕੰਪਲੈਕਸ, 3 ਜਿਲ੍ਹਾ ਐਡਮਨਿਸਟਰੇਟਿਵ ਕੰਪਲੈਕਸ, 3 ਸਰਕਾਰੀ/ਐਰੋਨੋਟੀਕਲ/ਸਪੋਰਟਸ ਕਾਲਜ, 20 ਮੈਰੀਟੋਰੀਅਸ/ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ, ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਵਿਖੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਜੇਲ, ਮੋਗਾ ਅਤੇ ਜਲੰਧਰ ਵਿਖੇ ਪੰਜਾਬ ਟੈਕਨੀਕਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਸ, ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ, ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ, ਫਿਰੋਜਪੁਰ ਅਤੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਵਿਖੇ 4 ਮੈਮੋਰੀਅਲਜ, ਰਾਮਪੁਰਾ ਫੂਲ ਵਿਖੇ ਕੈਟਲ ਬ੍ਰੀਡਿੰਗ ਫਾਰਮ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਸਰਕਾਰੀ ਮੈਡੀਕਲ ਕਾਲਜ, ਸਰਕਟ ਹਾਊਸ, ਫਿਸਰੀ ਫਾਰਮ, ਪੀ.ਆਰ.ਟੀ.ਸੀ ਬੱਸ ਡਿਪੂ ਦੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਲਾਡੋਵਾਲ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਫੂਡ ਪਾਰਕ ਅਤੇ ਬੋਰਲੋਗ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਫਾਰ ਸਾਊਥ ਏਸੀਆ ਆਦਿ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਲੱਗਭੱਗ 650 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਲਾਗਤ ਨਾਲ ਉਸਾਰੀ ਅਧੀਨ ਹਨ।

ਸੜਕਾਂ

2.14 ਰਾਜ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸੜਕਾਂ ਇਕ ਮੱਹਤਵਪੂਰਨ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਰਾਜ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਾਲ 2016-17 ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਲੰਬਾਈ 72212 ਕਿ.ਮੀ ਸੀ। ਨੈਸ਼ਨਲ ਹਾਈਵੇਜ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਅਧੀਨ ਚਾਰ ਮਾਰਗੀ ਸੜਕਾਂ ਦੇ 620 ਕਿ.ਮੀ ਦੇ ਕੰਮ 11319.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਲਾਗਤ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਅਧੀਨ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ 512 ਕਿ.ਮੀ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਹੁਣ ਤੱਕ ਪੂਰੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 120 ਕਿ.ਮੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਹਾਈਵੇਜ ਦੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਦੇ ਮਿਆਰ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣ ਅਤੇ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਤੇ ਮੁਰੰਮਤ ਤੇ 370.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਖਰਚੇ ਗਏ ਹਨ।

ਸਾਲ 2017-18 ਵਿੱਚ 5 ਸੜਕਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 350 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੌਰ ਤੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਹਾਈਵੇਜ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਗ੍ਰਾਮ ਸੜਕ ਯੋਜਨਾ ਅਧੀਨ ਚਾਲੂ ਵਿੱਤੀ ਵਰ੍ਹੇ ਵਿੱਚ 723 ਕਿ.ਮੀ ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਅਪਗ੍ਰੇਡੇਸ਼ਨ ਦਾ ਕੰਮ ਮੁਕੰਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਪੈਸਲ ਰਿਪੇਅਰ ਆਫ ਲਿੰਕ ਰੋਡਜ ਤੇ 54.80 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਨਵੀਂ ਉਸਾਰੀ ਅਤੇ ਸੀ.ਸੀ ਫਲੋਰਿੰਗ ਤੇ 31.42 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਨਾਬਾਰਡ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ 115.81 ਕਿ.ਮੀ ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਦੀ ਅਪਗ੍ਰੇਡੇਸ਼ਨ ਅਤੇ 3 ਪੁੱਲਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਤੇ 30.71 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਸੀ.ਆਰ.ਐਫ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ 50 ਕਿ.ਮੀ ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਦੀ ਅਪਗ੍ਰੇਡੇਸ਼ਨ /ਰਿਪੇਅਰ ਤੇ 96.23 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਪੀ.ਆਈ.ਡੀ.ਬੀ.ਫੰਡਿਡ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਅਧੀਨ ਬੀ.ਓ.ਟੀ.ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਕੋਟਕਪੂਰਾ-ਮੁਕਤਸਰ ਸੜਕ ਮਿਤੀ 13-09-2017 ਨੂੰ ਚਾਲੂ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਰੇਲਵੇ

2.15 ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਰੇਲਵੇ ਨੈੱਟ ਵਰਕ ਦੀ 1844.649 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਕੁੱਲ ਲੰਬਾਈ ਹੈ ਅਤੇ 2829.898 ਕਿ.ਮੀ ਟ੍ਰੈਕ ਨੈੱਟਵਰਕ ਹੈ। ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨਾਂ ਦੇ ਬਰੈਡ ਗੇਜ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 1680.659 ਕਿ.ਮੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨੈਰੋਗੇਜ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 163.99

ਕਿ.ਮੀ ਹੈ। ਬਰੌਡ ਗੇਜ ਵਰਗ ਦੇ ਕੁੱਲ 1850 ਕਿ.ਮੀ ਵਿੱਚੋਂ 453 ਕਿ.ਮੀ ਇਲੈਕਟ੍ਰੀਕਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਹਨ ਜੋ ਕਿ 24.48 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ (31 ਮਾਰਚ, 2017 ਤੱਕ) ਲੰਬਾਈ ਦੇ ਹਨ। 2016-17 ਦੌਰਾਨ ਮਾਲ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ 1,27,36,972 ਹਜ਼ਾਰ ਟਨ ਸੀ, ਜਦ ਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ 870 ਲੱਖ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਸ਼ਹਿਰੀ ਹਵਾਬਾਜ਼ੀ

ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਵਲ ਏਅਰ ਟਰਮੀਨਲ ਮੁਹਾਲੀ

2.16 ਮੋਹਾਲੀ ਵਿਖੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਟਰਮੀਨਲ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਏਅਰਪੋਰਟ ਅਥਾਰਟੀ ਆਫ ਇੰਡੀਆ ਅਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਮੈਮੋਰੈਂਡਮ ਆਫ ਅੰਡਰਸਟੈਂਡਿੰਗ (MOU) ਹਸਤਾਖਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਟਰਮੀਨਲ ਤੋਂ ਘਰੇਲੂ ਅਤੇ ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਡਾਣਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸਾਲ 2016 ਵਿੱਚ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਹਵਾਈ ਅੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਉਡਾਣਾਂ ਨੂੰ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਓਪਰੇਟ ਕਰਨ ਲਈ ਰਨਵੇ ਨੂੰ ਅਪਗ੍ਰੇਡ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਘਰੇਲੂ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਕੁਨੈਕਟੀਵਿਟੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਸ਼ਹਿਰੀ ਹਵਾਬਾਜ਼ੀ ਕੌਂਸਲ

2.17 ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਫਲਾਇੰਗ ਅਤੇ ਏਅਰਕਰਾਫਟ ਮੈਨਟੀਨੈਂਸ, ਇੰਜਨੀਅਰਿੰਗ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਸ਼ਹਿਰੀ ਹਵਾਬਾਜ਼ੀ ਕੌਂਸਲ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਕੌਂਸਲ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਦੋ ਸਿੰਗਲ ਇੰਜਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਮਲਟੀ ਇੰਜਨ ਟ੍ਰੇਨਰ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਦੀ ਖਰੀਦ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਕੌਂਸਲ ਦੁਆਰਾ ਦੋ ਹੋਰ ਨਵੇਂ ਸਿੰਗਲ ਇੰਜਨ ਟ੍ਰੇਨਰ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਸ਼ਹਿਰੀ ਹਵਾਬਾਜ਼ੀ ਕੌਂਸਲ ਵੱਲੋਂ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਖੇ ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਐਰੋਨਾਟੀਕਲ ਇੰਜਨੀਅਰਿੰਗ ਕਾਲਜ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਬਿਲਡਿੰਗ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦਾ ਕੰਮ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਲ 2018 ਤੋਂ ਦਾਖਲੇ ਸਬੰਧੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੀ ਕੁੱਲ ਅਨੁਮਾਨਤ ਲਾਗਤ 26.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ।

ਰੀਜਨਲ ਕੁਨੈਕਟੀਵਿਟੀ ਸਕੀਮ-ਉਡਾਣ

2.18 ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਹਵਾਬਾਜ਼ੀ ਮੰਤਰਾਲੇ ਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਹਿਰੀ ਹਵਾਬਾਜ਼ੀ ਨੀਤੀ 2016 ਦੇ ਤਹਿਤ ਖੇਤਰੀ ਸੰਪਰਕ ਯੋਜਨਾ- UDAN ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਬਠਿੰਡਾ, ਪਠਾਨਕੋਟ ਅਤੇ ਆਦਮਪੁਰ ਤੋਂ ਰੀਜਨਲ ਕੁਨੈਕਟੀਵਿਟੀ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਏਅਰ ਕੁਨੈਕਟੀਵਿਟੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਜੂਨ, 2017 ਦੌਰਾਨ ਸ਼ਹਿਰੀ ਹਵਾਬਾਜ਼ੀ ਮੰਤਰਾਲੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਏਅਰਪੋਰਟ ਅਥਾਰਟੀ ਆਫ ਇੰਡੀਆ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਬਠਿੰਡਾ ਅਤੇ ਲੁਧਿਆਣਾ ਤੋਂ ਫਲਾਈਟਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਆਦਮਪੁਰ ਅਤੇ ਪਠਾਨਕੋਟ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਹੀ ਫਲਾਈਟਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰੀ ਹਵਾਬਾਜ਼ੀ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ 2018-19 ਦੌਰਾਨ ਵਾਇਆਬਿਲਟੀ ਗੈਪ ਫੰਡਿੰਗ ਲਈ ਆਪਣੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਅਦਾਇਗੀ ਲਈ 8.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਬਜਟ ਉਪਬੰਧ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਹੈ।

ਸੰਚਾਰ

2.19 ਪੰਜਾਬ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਹੋਂਦ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਬੀ.ਐਸ.ਐਨ.ਐਲ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਾਲ 31-03-2017 ਤੱਕ ਕੁੱਲ 565804 ਲੈਂਡ ਲਾਈਨ ਅਤੇ 4886379 ਮੋਬਾਈਲ ਕੁਨੈਕਸ਼ਨ ਹਨ। ਦਸੰਬਰ 2017 ਤੱਕ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ 1467 ਟੈਲੀਫੂਨ ਐਕਸਚੇਂਜ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕੇਵਲ ਉਦੋਂ ਹੀ ਹਾਸਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਹ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਹੀ ਰਸਤੇ ਨੂੰ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਤੋਂ ਉਦਯੋਗ ਖੇਤਰ ਵੱਲ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਦਯੋਗ/ਸੈਕੰਡਰੀ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਟਰਸਰੀ ਸੈਕਟਰ ਵੱਲ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਵੇਂ ਰਸਤੇ ਖੋਲਣਾ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਦਯੋਗਿਕ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਲੋੜੀਂਦੀ ਤਵਜੋਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਖੇਤੀਵਾੜੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੇ ਕੁਲ ਰਾਜ ਮੁੱਲ ਵਾਧੇ ਵਿਚ ਉਦਯੋਗਿਕ ਖੇਤਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸਾਲ 2016-17 (Q) ਦੌਰਾਨ 24.70 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੈ।

3.2 ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਉਦਯੋਗਿਕ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਬੜਾਵਾ ਦੇਣ ਲਈ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਇੰਡਸਟਰੀਅਲ ਐਂਡ ਬਿਜਨਸ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਪਾਲਿਸੀ-2017, ਅਧੀਸੂਚਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਰਾਜ ਨੂੰ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਖੁਸਹਾਲੀ ਦੇ ਧੁਰੇ ਵੱਲ ਲਿਜਾਉਣ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਦਾ ਇੱਕ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਨਵੀਂ ਨੀਤੀ ਰਾਜ ਦੇ ਟਿਕਾਊ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਣ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਹੈ। ਇਹ ਨੀਤੀ ਦੇ ਅੱਠ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਨਫਰਾਸਟਰਕਚਰ, ਪਾਵਰ, ਮਾਈਕਰੋ, ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਮੱਧਮ ਇੰਟਰਪ੍ਰਾਈਜਿਜ (ਐਮ.ਐਸ.ਐਮ.ਈ), ਈਜ ਆਫ ਡੂਇੰਗ ਬਿਜਨਸ, ਸਟਾਰਟ ਅੱਪ ਅਤੇ ਐਂਟਰਪ੍ਰੈਨਿਉਰਸਿਪ, ਸਕਿੱਲ, ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ, ਫਿਸਕਲ ਅਤੇ ਨਾਨ-ਫਿਸਕਲ ਇਨਸੈਂਟਿਵਜ਼ ਅਤੇ ਸਟੇਕਹੋਲਡਰ ਐਂਗੇਜਮੈਂਟ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਹਰ ਖੇਤਰ ਲਈ ਖਾਸ ਨੀਤੀਆਂ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਇਹ ਨੀਤੀ ਨਿਵੇਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ ਕਰਨ ਦੇ ਚੰਗੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇਗੀ। ਰਾਜ ਅੰਦਰ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਨੂੰ 5 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਯੂਨਿਟ ਬਿਜਲੀ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ 1440 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਸਬਸਿਡੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਈ ਹੈ।

3.3 ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਪੰਜਾਬ ਬਿਊਰੋ ਆਫ ਇੰਨਵੈਸਟਮੈਂਟ ਪ੍ਰਮੋਸ਼ਨ (ਪੀ.ਬੀ.ਆਈ.ਪੀ.) ਦਾ ਅਦਾਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵੱਲੋਂ ਨਵੇਂ ਨਿਵੇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਹੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਮੰਨਜ਼ੂਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਪਾਲਿਸੀਆਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਬਿਊਰੋ ਵਿਖੇ 38436 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਸੰਭਾਵਿਤ ਨਿਵੇਸ ਨਾਲ 572 ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਹੋਮੀ ਭਾਭਾ ਕੈਂਸਰ ਹਸਪਤਾਲ ਅਤੇ ਰਿਸਰਚ ਸੈਂਟਰ, ਇੰਡੀਅਨ ਸੁਕਰੋਸ, ਗੋਚਰੇਜ ਟਾਇਸਨ, ਐਚ.ਡੀ.ਐਫ.ਸੀ. ਬੈਂਕ, ਡਬਲਿਉ ਟੀ.ਸੀ. ਨੋਇਡਾ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਪ੍ਰਾ. ਲਿਮ., ਤਿਰਯਤਨਾ ਡਿਵੈਲਪਰਜ, ਹੈਪੀ ਫੋਰਜਿੰਗਜ, ਆਈ.ਟੀ.ਸੀ., ਕਾਰਗਿਲ ਇੰਡੀਆ, ਅਮੂਲ, ਮਹਿੰਦਰਾ, ਐਚ.ਜੈਡ.ਪੀ.ਸੀ, ਸੋਨਾਲਿਕਾ ਟਰੈਕਟਰਜ, ਇੰਨਫੋਸਿਸ, ਕਨਸਾਈ ਨੈਰੋਲੈਕ, ਅਡਾਨੀ ਲੋਜਿਸਟਿਕ, ਅਲਟਰਾ ਟੈਕ ਸੀਮਿੰਟ, ਵਾਲਮਾਰਟ ਇੰਡੀਆ, ਇੰਡੀਅਨ ਆਇਲ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ, ਡੀ.ਐਮ.ਸੀ., ਮਿਸਜ ਬੈਕਟਰ (ਕਰੇਮਿਕਾ), ਹਿੰਦ ਟਰਮੀਨਲਜ, ਸਾਬਰ ਕੋਟਿੰਗ (ਪ੍ਰਾ) ਲਿਮ. ਅਤੇ ਅਪੋਲੋ ਹਸਪਤਾਲ ਆਦਿ ਹਨ।

3.4 ਮਸਹੂਰ ਗੀਫਾਇਨਰੀ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਮੈਸ: ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਐਨਰਜੀ ਲਿਮ: ਇਕ ਸਾਂਝੀ ਵੈਨਚਰ ਕੰਪਨੀ ਬਣਾਈ ਗਈ ਜਿਸ ਵੱਲੋਂ ਬਣਾਈ ਗਈ ਜਿਸ ਵੱਲੋਂ ਪਿੰਡ ਫੁਲੋਖਾਰੀ, ਜਿਲ੍ਹਾ ਬਠਿੰਡਾ, ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਤੱਕ ਇਕ ਥਾਂ ਤੇ 9 ਮਿਲੀਅਨ ਮੀਟ੍ਰਿਕ ਟਨ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ (ਐੱਮ.ਐੱਮ.ਟੀ.ਪੀ.ਏ.) ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨਾਲ ਲਗਭਗ 2000 ਏਕੜ ਜਮੀਨ ਉੱਪਰ 21500 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ

ਵੱਡੀ ਰਾਸੀ ਨਾਲ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਤਹਿਤ ਪੈਟਰੋਲੀਅਮ/ਪੋਲੀਪ੍ਰੋਪਲੀਨ ਆਈਟਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਦਰਮਿਆਨੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਹਿਯੋਗ ਮਿਲਿਆ ਹੈ।

ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਿਕਾਸ

ਮਾਈਕਰੋ, ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਮੱਧਮ ਉਦਯੋਗ (ਐਮਐਸਐਮਈ)

3.5 ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਮਿਤੀ 31-3-2017 ਤੱਕ ਅੰਦਾਜ਼ਨ 1.72 ਲੱਖ ਮਾਈਕਰੋ, ਛੋਟੇ, ਦਰਮਿਆਨੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਰਜਿਸਟਰਡ ਉਦਯੋਗ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗਭਗ 86324 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਅਚੱਲ ਪੂੰਜੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਤਕਰੀਬਨ 15.26 ਲੱਖ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜਗਾਰ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਕਾਈਆਂ ਵਲੋਂ ਸਾਲ 2016-17 ਦੌਰਾਨ ਲੱਗਭਗ 2,01,590 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀਆਂ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਸਤਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੌਜਰੀ ਵਸਤਾਂ, ਬਾਈਸਾਈਕਲਜ ਅਤੇ ਸਾਈਕਲ ਪਾਰਟਸ, ਆਟੋ ਮੋਬਾਇਲ ਪਾਰਟਸ, ਸਿਲਾਈ ਮਸ਼ੀਨ ਪਾਰਟਸ, ਧਾਗਾ ਅਤੇ ਕੱਪੜਾ, ਹੈਂਡ ਟੂਲਜ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨ ਟੂਲਜ, ਖੇਡਾਂ ਦਾ ਸਮਾਨ ਅਤੇ ਚਮੜੇ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

3.6 ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਉਦਯੋਗਿਕ ਖੇਤਰ ਦਾ ਸਮੂਹਿਕ ਵਿਕਾਸ (ਬਾਕਸ 21) ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

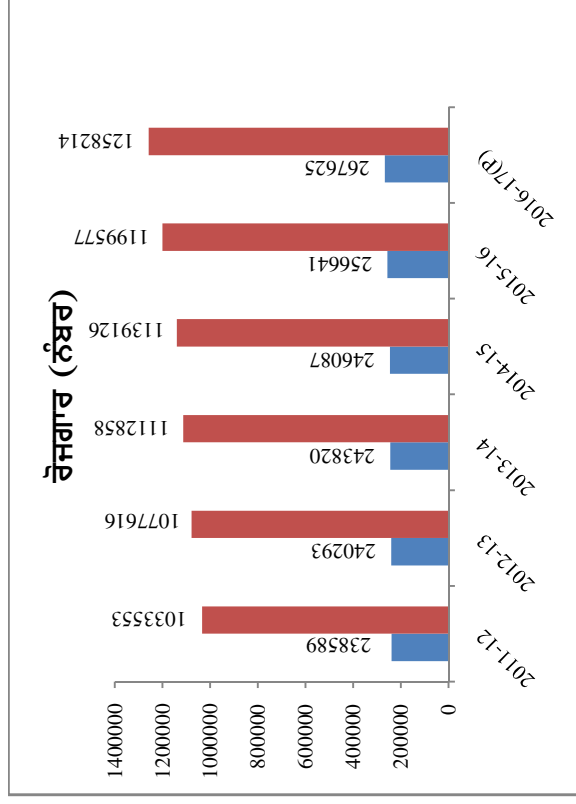
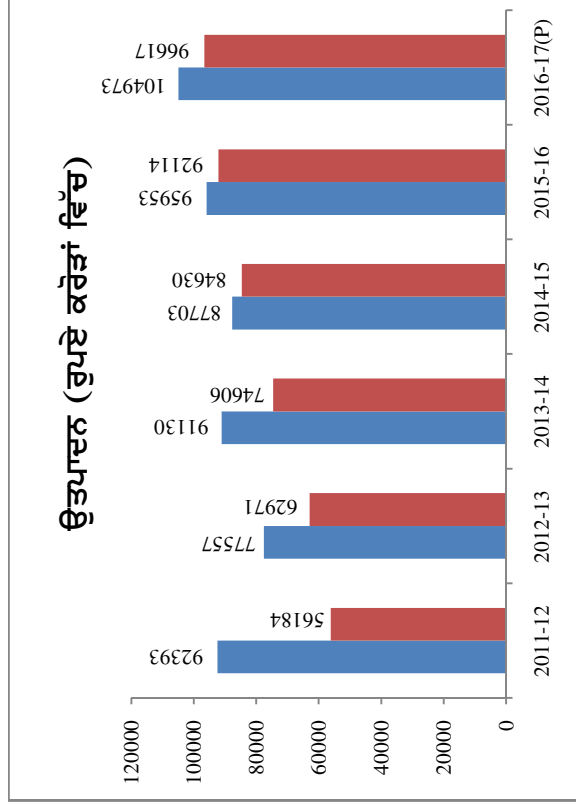
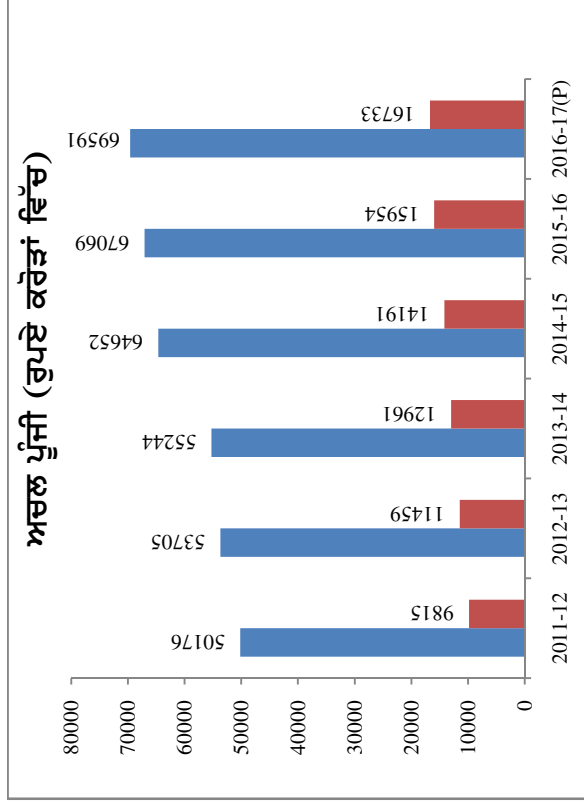
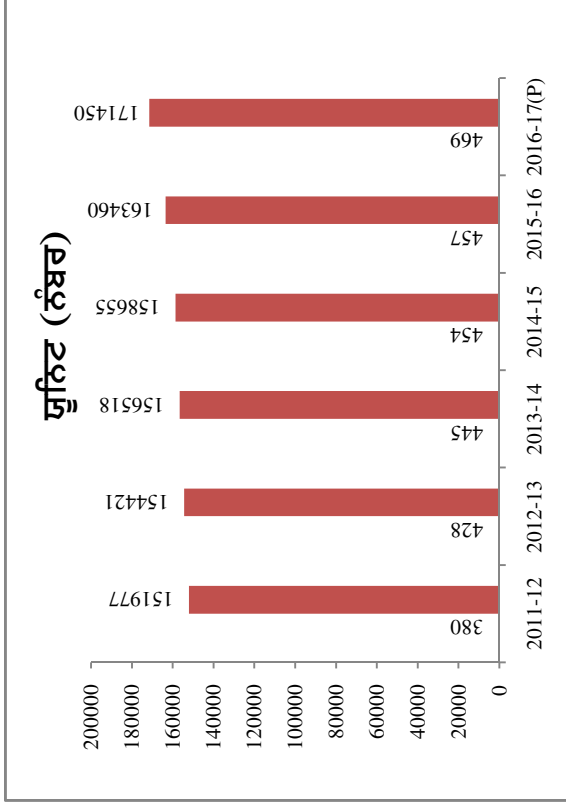
ਬਾਕਸ: 21 ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਿਕਾਸ(ਕਿਊਮੇਲੇਟਿਵ)

ਸਾਲ	ਯੂਨਿਟ(ਨੰ:)			ਰੋਜਗਾਰ(ਨੰ:)			ਨਿਵੇਸ਼(ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)			ਉਤਪਾਦਨ(ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)		
	SSU	L&M	Total	SSU	L&M	Total	SSU	L&M	Total	SSU	L & M	ਕੁੱਲ
2011-12	151977	380	152357	1033553	238589	1272142	9815	50176	59991	56184	92393	148577
2012-13	154421	428	154849	1077616	240293	1317909	11459	53705	65164	62971	77557	140528
2013-14	156518	445	156963	1112858	243820	1356678	12961	55244	68205	74606	91130	165736
2014-15	158655	454	159109	1139126	246087	1385213	14191	64652	78843	84630	87703	172333
2015-16	163460	457	163917	1199577	256641	1456218	15954	67069	83023	92114	95953	188067
2016-17 (ਆਰਜੀ)	171450	469	171919	1258214	267625	1525839	16733	69591	86324	96617	104973	201590

ਸਾਧਨ:- ਉਦਯੋਗ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ।

ਨੋਟ:- ਐਸ ਐਸ ਯੂ. ਛੋਟੇ ਪੈਮਾਨੇ ਦੇ ਅਦਾਰੇ, ਐਲ ਐਡ ਐਮ. ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਦਰਮਿਆਨੇ ਉਦਯੋਗ।

ਉਦਯੋਗਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਤੀ

SSI
L/M

3.7 ਸਾਲ 2015-16 ਦੌਰਾਨ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਦਰਮਿਆਨੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਯੂਨਿਟਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 457 ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ 67069 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਨਿਵੇਸ ਨਾਲ 2.57 ਲੱਖ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਜਗਾਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ 95953 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਮੁੱਲ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਾਲ 2016-17 (ਆਰਜੀ) ਦੌਰਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਕਾਈਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੱਧ ਕੇ 469 ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ 69591 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਨਿਵੇਸ ਨਾਲ 104973 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਸਮੇਤ 2.68 ਲੱਖ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਜਗਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

3.8 ਸਾਲ 2015-16 ਦੌਰਾਨ ਛੋਟੇ ਪੈਮਾਨੇ ਦੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਯੂਨਿਟਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 163460 ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ 15954 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦਾ ਨਿਵੇਸ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਨਾਲ 12.00 ਲੱਖ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਜਗਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ 92114 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਮੁੱਲ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਾਲ 2016-17 (ਆਰਜੀ) ਦੌਰਾਨ ਇਹਨਾਂ ਇਕਾਈਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੱਧ ਕੇ 171450 ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ 16733 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਨਿਵੇਸ ਨਾਲ 12.58 ਲੱਖ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਜਗਾਰ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ 96617 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਉਦਯੋਗਿਕ

3.9 ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਉਦਯੋਗ ਖੇਤਰ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਦਰ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ (ਬਾਕਸ 22) ਵਿਚ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਉਦਯੋਗਿਕ ਖੇਤਰ ਦੀ ਸਾਲ 2016-17 (ਤੁਰੰਤ) ਦੌਰਾਨ ਵਿਕਾਸ ਦਰ 4.49 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਲ 2017-18 (ਅਗੇਤੇ) ਵਿਚ 4.52 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ।

ਬਾਕਸ: 22 ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਉਦਯੋਗ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਦਰ ਪੰਜਾਬ/ਭਾਰਤ ਸਥਿਰ (2011-12) ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ

ਸਾਲ	(ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ)			
	ਪੰਜਾਬ		ਭਾਰਤ	
	ਵਿਕਾਸ ਦਰ	ਜੀ.ਐਸ.ਡੀ.ਪੀ. ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹਿੱਸਾ	ਵਿਕਾਸ ਦਰ	ਜੀ. ਡੀ.ਪੀ. ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹਿੱਸਾ
2013-14	4.67	24.69	4.2	28.30
2014-15 (ਸੋਧੇ)	5.08	24.99	6.7	28.10
2015-16(ਆਰਜੀ)	5.76	25.09	9.4	28.50
2016-17 (ਤੁਰੰਤ)	4.49	24.70	6.1	28.20
2017-18 (ਅਗੇਤੇ)	4.52	24.51	4.0	27.80

ਇੰਡੈਕਸ ਆਫ ਇੰਡਸਟਰੀਅਲ ਪ੍ਰੋਡਕਸ਼ਨ (ਆਈ.ਆਈ.ਪੀ.)

3.10 ਕੇਦਰੀ ਅੰਕੜਾ ਸੰਗਠਨ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਗਾਈਡ ਲਾਈਨਜ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜ ਵਿੱਚ 373 ਰਜਿਸਟਰਡ ਚੋਣਵੀਆਂ ਉਦਯੋਗਿਕ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਦਾ ਉਦਯੋਗਿਕ ਉਤਪਾਦਨ ਸੂਚਕ ਅੰਕ (ਆਈ.ਆਈ.ਪੀ.) ਅਧਾਰ ਸਾਲ 2011-12]100 ਤੇ ਤਿਮਾਹੀਵਾਰ/ਸਲਾਨਾਵਾਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਲਾਨਾ ਉਦਯੋਗਿਕ ਉਤਪਾਦਨ ਸੂਚਕ ਅੰਕ ਪੰਜਾਬ/ਭਾਰਤ (ਬਾਕਸ 23) ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਬਾਕਸ: 23 ਰਜਿਸਟਰਡ ਨਿਰਮਾਣ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਈ.ਆਈ.ਪੀ. ਦਾ ਸਲਾਨਾ ਵਿਕਾਸ ਪੰਜਾਬ/ਭਾਰਤ

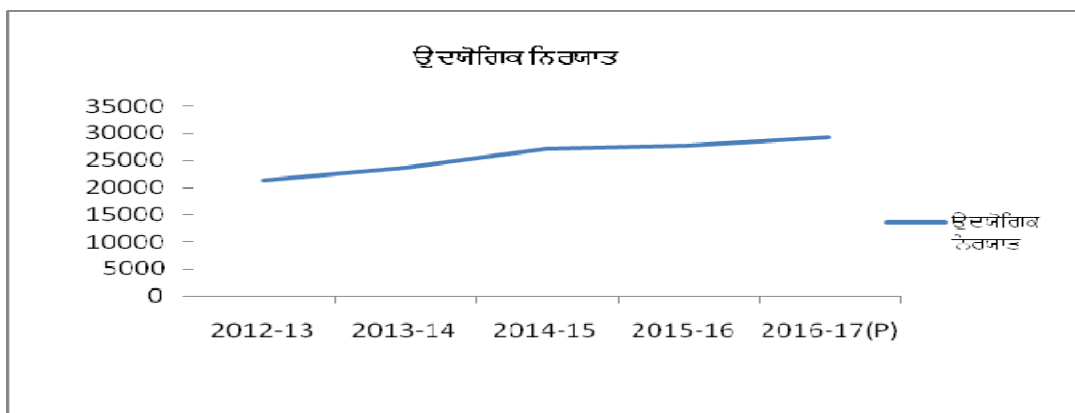
ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ

ਸਾਲ	ਪੰਜਾਬ	ਭਾਰਤ
2013-14	1.20	3.6
2014-15	0.85	3.9
2015-16	2.96	3.0
2016-17	2.96	4.9

ਉਦਯੋਗਿਕ ਨਿਰਯਾਤ

3.11 ਪਿਛਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਨਿਰਯਾਤ ਪਰਦਰਸ਼ਨ ਕਾਫੀ ਸਲਾਘਾਯੋਗ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਲ 2014-15 ਤੋਂ 2016-17 ਦੌਰਾਨ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 27,235 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ, 27,747 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਅਤੇ 29,300 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦਾ ਨਿਰਯਾਤ ਹੋਇਆ।

ਡਾਇਆਗ੍ਰਾਮ 4

ਉਦਯੋਗਿਕ ਇਕਾਈਆਂ ਦਾ ਸਾਲਾਨਾ ਸਰਵੇ (ਏ.ਐਸ.ਆਈ.)

3.12 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨਮੂਨਾ ਸਰਵੇਖਣ ਸੰਗਠਨ ਵਲੋਂ ਐਨੁਅਲ ਸਰਵੇ ਆਫ ਇੰਡਸਟਰੀਜ਼ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਏ.ਐਸ.ਆਈ. ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਰਾਹੀਂ ਰਜਿਸਟਰਡ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਦਾ ਡੈਟਾ ਹਰ ਸਾਲ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਏ.ਐਸ.ਆਈ. ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸਾਲ 2013-14 ਦੌਰਾਨ 12278 ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ 2014-15 ਵਿੱਚ 12413 ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਕਿ 1.10 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਵਾਧਾ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਅਚੱਲ ਪੂੰਜੀ ਸਾਲ 2013-14 ਵਿਚ 39,35,562 ਲੱਖ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ 2014-15 ਵਿੱਚ 41,14,017 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਹੋ ਗਈ ਜੋ ਕਿ 4.53 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਵਾਧਾ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਨੈਟ ਵੈਲਿਊ ਏਡਿਡ ਵਿੱਚ ਵੀ 2.29 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਰੋਜਗਾਰ ਵਿੱਚ 3.24 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਘਾਟਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। (ਬਾਕਸ 24) ।

ਬਾਕਸ: 24 ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਰਜਿਸਟਰਡ ਫੈਕਟਰੀਆਂ

ਕ੍ਰਮ ਅੰਕ	ਮੱਦ	ਯੂਨਿਟ	2012-13	2013-14	2014-15
1	ਫੈਕਟਰੀਆਂ	ਗਿਣਤੀ	12427	12278	12413
2	ਅਚੱਲ ਪੂੰਜੀ	ਲੱਖ ਰੁਪਏ	3906929	3935562	4114017
3	ਮੁਲਾਜਮ	ਗਿਣਤੀ	583520	602818	583316
4	ਨੈਟ ਵੈਲਿਊ ਏਡਿਡ	ਲੱਖ ਰੁਪਏ	1984470	2006476	2052371

ਸਾਧਨ:- ਐਨੁਅਲ ਸਰਵੇ ਆਫ ਇੰਡਸਟਰੀਜ਼।

ਹੁਨਰ ਵਿਕਾਸ

3.13 ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਰਾਜ ਦੇ ਹੁਨਰ ਵਿਕਾਸ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਕੋਲ ਅਤੇ ਸੈਨਰਜੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੁਨਰ ਸਿਖਲਾਈ ਸਕੀਮਾਂ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਰਾਜ ਆਲਮੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਲਈ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣ ਵਾਲੇ ਉਦਯੋਗ ਦੀ ਸਖਤ ਜਰੂਰਤ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੈ। ਘੱਟ ਹੁਨਰਮੰਦ ਕਿਰਤ ਤੇ ਉਚ ਨਿਰਭਰਤਾ ਕਾਰਨ ਮੌਜੂਦਾ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਨਵੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਉਚਾ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਜਰੂਰਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਦਯੋਗ ਲਈ ਕੁਸਲ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਰਾਜ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਿਰਮਾਣ ਖੇਤਰਾਂ ਸਬੰਧੀ ਹਰੇਕ ਕਲੱਸਟਰ ਲਈ ਖਾਸ ਸਕਿਲ ਸੈਂਟਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰੇਗਾ। ਰਾਜ ਰੋਜਗਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸੇਵਾ ਉਦਯੋਗ ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰੇਗਾ, ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਉਦਯੋਗ ਲਈ ਆਪਣੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇਵੇਗਾ। ਰਾਜ ਵੱਲੋਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਲਈ ਰੋਜਗਾਰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਇੰਡਸਟਰੀ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਦੀ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗ ਨੂੰ ਹੁਨਰਮੰਦ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ “ਘਰ-ਘਰ ਰੋਜਗਾਰ” ਪੋਰਟਲ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰੇਗਾ।

ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ

3.14 ਰਾਜ ਉਦਯੋਗਿਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਤ ਨੀਤੀਆਂ ਬਣਾਏਗਾ, ਜਿਸ ਤਹਿਤ ਉਦਯੋਗਿਕ ਪਾਰਕ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਅਦਾਰੇ ਇੱਕ ਏਜੰਸੀ ਅਧੀਨ ਲਿਆਂਦੇ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਰਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ-ਲੁਧਿਆਣਾ-ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ-ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ-ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਨੂੰ ਵੀ ਸਹਿਰੀ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕੌਰੀਡੋਰ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਦੇ ਵੀ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ।

ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਖੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਉਦਯੋਗਿਕ ਪਾਰਕ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ:-

- ਆਟੋਮੋਬਾਇਲ ਮੈਨੂਫੈਕਚਰਿੰਗ ਪਾਰਕ, ਜਿਸਨੂੰ ਫਰੇਟ ਕੌਰੀਡੋਰ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦੀ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।
- ਗ੍ਰੀਨਫੀਲਡ ਲਾਈਟ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਪਾਰਕ ਨੂੰ ਵੀ ਪੂਰਬੀ ਫਰੇਟ ਕੌਰੀਡੋਰ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।
- ਫੂਟਵੀਅਰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਤੇ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਨੂੰ ਤਰੱਕੀ ਦੇਣ ਲਈ ਲੈਂਦਰ ਐਪਰਲ ਪਾਰਕ ਨਾਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।
- ਜਲੰਧਰ ਵਿਖੇ ਸਪੋਰਟ ਗੁੱਡਜ਼ ਪਾਰਕ।
- ਬਠਿੰਡਾ ਅਤੇ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਪਲਾਸਟਿਕ ਪਾਰਕ।
- ਟੈਕਨੀਕਲ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਪਾਰਕ।
- ਏਰੋਸਪੇਸ ਅਤੇ ਡਿਫੈਂਸ ਪਾਰਕ।
- ਅਡਵਾਂਸਡ ਮੈਨੂਫੈਕਚਰਿੰਗ ਪਾਰਕ ਜਿਸਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੋਲਕਾਤਾ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕੌਰੀਡੋਰ (ਏ.ਕੇ.ਡੀ.ਆਈ.ਸੀ.) ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।
- ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ ਉਤਪਾਦਨ ਅਨੁਸਾਰ ਫੂਡ ਪਾਰਕ।
- ਏਅਰ ਕਾਰਗੋ ਹੱਥ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਬਤੌਰ ਨਿਰਯਾਤ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।
- ਮੋਹਾਲੀ ਵਿਖੇ ਨਵਾਂ ਕਾਰਗੋ ਨਿਰਯਾਤ ਕੇਂਦਰ।
- ਰਾਜਪੁਰਾ ਵਿਖੇ ਆਈ ਟੀ ਅਤੇ ਈ ਐਸ ਡੀ ਐਮ ਪਾਰਕ।
- ਗੋਬਿੰਦਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ ਪੁਰਾਣੇ ਬੇਕਾਰ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਆਟੋਮੋਬਾਇਲ ਸਬੰਧੀ ਸਰੈਡਰ ਪਲਾਂਟ।

ਕਲੱਸਟਰ

3.15 ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮਾਈਕਰੋ ਐਂਡ ਸਮਾਲ ਐਂਟਰਪ੍ਰਾਈਜ਼ਿਜ਼ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ (ਐੱਮਐੱਸਈ-ਸੀਡੀਪੀ) ਅਧੀਨ 20 ਕਲੱਸਟਰਾਂ ਦੀ ਸਨਾਖਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਸਕੀਮ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਸਕੀਮ ਦੇ ਤਹਿਤ ਆਮ ਸੁਵਿਧਾ ਕੇਂਦਰਾਂ (ਸੀਐੱਫਐੱਸਜ) ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਕੇ ਐੱਮਐੱਸਈ ਖੇਤਰ ਲਈ ਉਦਯੋਗਿਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਲਾਭ ਲੈ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਦੀ ਵਿੱਤੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਇਹ ਸੁਝਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੀ ਲਾਗਤ ਦਾ ਮੁੱਖ ਹਿੱਸਾ (70 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੋਂ 90 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ) ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਕਾਇਆ ਕਲੱਸਟਰ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਤਹਿਤ 30.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੀ ਲਾਗਤ ਨਾਲ ਸੀਐੱਫਸੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ 2 ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਰਿਪੋਰਟਾਂ (ਡੀਪੀਆਰ) ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਅਤੇ ਕਮਰਸ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ “ਆਨ-ਗੋਇੰਗ ਅਲਾਟਮੈਂਟ ਸਕੀਮ” ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਤਹਿਤ ਉੱਦਮੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸਮੇਂ ਉਦਯੋਗਿਕ ਫੋਕਲ ਪੁਆਇੰਟਾਂ ਵਿੱਚ ਉਦਯੋਗਿਕ ਪਲਾਟ ਦੀ ਅਲਾਟਮੈਂਟ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਦੇ ਤਹਿਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਬਿਨੈਪੱਤਰਾਂ ਤੇ ਸਮਾਂਬੱਧ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਵਿੱਧੀ ਨਾਲ ਅਲਾਟਮੈਂਟ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਉਦਯੋਗੀਕਰਨ ਨੂੰ ਬੜਾਵਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਸਟਾਰਟਅੱਪ ਅਤੇ ਇੰਟਰਪ੍ਰਿਨਿਉਰ

3.16 ਰਾਜ ਦੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸਟਾਰਟਅੱਪ ਅਤੇ ਇੰਟਰਪ੍ਰਿਨਿਉਰਸਿਪ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਹਨ। ਰਾਜ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲਈ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਅਤੇ ਉਨਤ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸਟਾਰਟਅੱਪ ਲਹਿਰ ਅਤੇ ਉਦਮੀ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦੇਵੇਗਾ। ਰਾਜ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਈਕੋ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਲਈ ਯਤਨ ਕਰੇਗਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਉਦਯੋਗ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਵੋਤਮ ਸਮਰੱਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਰਾਜ ਸਟਾਰਟਅੱਪ ਅਤੇ ਇੰਟਰਪ੍ਰਿਨਿਉਰਸਿਪ ਨੂੰ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਲਈ ਆਪਣੀ ਰਣਨੀਤੀ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਯੋਜਨਾ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸਮਰਪਤ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰੇਗਾ।

ਫਿਸਕਲ ਅਤੇ ਨਾਨ-ਫਿਸਕਲ ਇੰਸੈਟਿਵਿੰਜ

3.17 ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਅਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿੱਤੀ ਅਤੇ ਗੈਰ ਵਿੱਤੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਪਾਲਸੀ ਵਿੱਤ, ਤਕਨੀਕੀ, ਮਾਰਕੀਟ, ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਐਮਐਸਐਮਈਜ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸਮਰਥਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਰਾਜ ਨੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕੁੱਝ ਖਾਸ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਸਨਾਖਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉੱਚ ਰਿਆਇਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ

ਨੂੰ ਪਾਲਿਸੀ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਬੀਮਾਰ ਉਦਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਦਾ ਇੱਕ ਪੈਕੇਜ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਐਕਸਟ੍ਰੀਮ ਬਾਰਡਰ ਜੋਨ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਪਾਲਿਸੀ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਉਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਗੈਰ ਵਿੱਤੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਈਜ ਆਫ ਡੂੰਘੇ ਬਿਜਨਸ

3.18 ਰਾਜ ਉਦਯੋਗ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਨੂੰ ਉਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਨ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ “ਬਿਜਨਸ ਫਸਟ” ਪੋਰਟਲ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਕੇ ਇਨਵੈਸਟ ਪੰਜਾਬ ਇੰਨੀਸ਼ੀਏਟਿਵ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਹੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਬਿਜਨਸ ਫਰੈਂਡਲੀ ਮਾਹੌਲ ਬਣਾ ਕੇ ਸਾਰੀ ਨਿਯਮਿਤ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇਗਾ। ਹਰੇਕ ਵਪਾਰ ਨੂੰ ਵਿਲੱਖਣ ਪਹਿਚਾਣ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਲਟੀਪਲ ਵੈਬ ਪੋਰਟਲ ਨੂੰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਦੇਣੀ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਮਲਟੀਪਲ ਕ੍ਰੀਡੈਂਸੀਅਲ ਨਹੀਂ ਬਣਾਣੇ ਪੈਣਗੇ। ਰਾਜ ਉਦਯੋਗ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿਲ੍ਹਾ ਬਿਊਰੋ ਆਫ ਇੰਟਰਪ੍ਰਾਈਜ਼ਿਜ਼ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰੇਗਾ। ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਵਾਧੇ ਲਈ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸੱਤ ਮੁੱਖ ਵਿਭਾਗਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਪੁਨਰਗਠਨ ਕਰੇਗਾ, ਤਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੌਖਾ ਅਤੇ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਅਸਾਨ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਐਗਰੋ ਇੰਡਸਟਰੀਜ਼ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ (ਪੀ.ਏ.ਆਈ.ਸੀ.)

3.19 ਪੀ.ਏ.ਆਈ.ਸੀ. ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਧਾਰਿਤ ਉਦਯੋਗਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਐਗਰੋ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ, ਡੇਅਰੀ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ, ਪੋਲਟਰੀ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ, ਖੇਤੀ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ, ਖਾਣ ਪੀਣ ਅਤੇ ਬਾਗਬਾਨੀ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ, ਖੇਤੀ ਰਸਾਇਣ ਨਿਰਮਾਣ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਆਦਿ ਨੂੰ ਉਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੇਣ ਸਬੰਧੀ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੰਸਥਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੀ ਉਦਯੋਗਿਕ ਨੀਤੀ 2009 ਅਧੀਨ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਮੈਗਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਸਕੀਮ ਤਹਿਤ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੇਤਰ ਸਮੇਤ ਐਗਰੋ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਪੀ.ਏ.ਆਈ.ਸੀ. ਨੂੰ ਨੋਡਲ ਏਜੰਸੀ ਐਲਾਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਫੂਡ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਮੰਤਰਾਲੇ ਵਲੋਂ ਐਲਾਨ ਹੋਏ ਮੈਗਾ ਫੂਡ ਪਾਰਕ ਸਕੀਮ ਦੇ ਤਹਿਤ ਪੰਜਾਬ ਐਗਰੋ ਨੇ ਲਾਢੋਵਾਲ, ਜਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ 117.61 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਲਾਗਤ ਨਾਲ ਇਕ ਮੈਗਾ ਫੂਡ ਪਾਰਕ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦਾ ਕੰਮ ਦਸੰਬਰ 2018 ਦੌਰਾਨ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਪੰਜਾਬ ਇਨਫੋਟੈਕ

3.20 ਪੰਜਾਬ ਇਨਫੋਟੈਕ ਨਿਗਮ ਨੇ 1988 ਵਿੱਚ Cal-C ਨਾਮ ਹੇਠ ਆਈ.ਟੀ ਵਿੱਚ ਸਿਖਲਾਈ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ 1998 ਵਿੱਚ Cal-C Franchise ਸਕੀਮ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ

ਪੰਜਾਬ ਇਨਫੋਟੈਕ ਕੋਲ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ ਵਿੱਚ 100 ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ Cal-C ਅਧਿਕਾਰਿਤ ਫਰੈਂਚਾਈਸ ਸੈਂਟਰਾਂ ਦਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਨੈੱਟਵਰਕ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਇਨਫੋਟੈਕ ਨੇ ਪ੍ਰਦੇਸ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੂਚਨਾ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿੱਚ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ Cal-C ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ (long term) ਦੇ ਅਤੇ ਘੱਟ ਸਮੇਂ (Short term) ਦੇ ਕੋਰਸ ਪੇਸ ਕੀਤੇ ਹਨ ।

ਪੰਜਾਬ ਇਨਫੋਟੈਕ ਵਿੱਚ ਸਟਾਰਟ ਅੱਪ ਸੈਲ

3.21 ਸਟਾਰਟ ਅੱਪ ਅਤੇ ਉਦਮਸੀਲਤਾ ਨਵੀ ਉਦਯੋਗਿਕ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਵਿਕਾਸ ਨੀਤੀ 2017 ਦਾ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਰਣਨੀਤੀਕ ਸਤੰਭ ਹੈ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਕੁੱਝ ਸਮੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਦਯੋਗਿਕ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਵਿਕਾਸ ਨੀਤੀ 2017 (ਡਰਾਫਟ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ) ਪੰਜਾਬ ਸਟਾਰਟ ਅੱਪ ਅਤੇ ਉਦਮਸੀਲ ਵਿਕਾਸ 2017 ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਨੀਤੀ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦੀ *ਸਟਾਰਟ ਅੱਪ ਇੰਡੀਆ* ਅਤੇ *ਸਟੈਂਡ ਅੱਪ ਇੰਡੀਆ* ਦੀ ਤਰਜ ਤੇ ਸਟਾਰਟ ਅੱਪ ਪੰਜਾਬ* ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਸਟਾਰਟ ਅੱਪ ਤਾਲਮੇਲ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਸੈਕਰੀਟੇਰੀਲ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਸਹਾਇਤਾ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਇਨਫੋਟੈਕ ਵਿੱਚ ਸਟਾਰਟ ਅੱਪ ਸੈਲ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸੈਲ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਸਟਾਰਟ ਅੱਪ ਲਈ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ, ਵੰਡ, ਫੰਡਿੰਗ ਵਿਧੀ, ਨਿਵੇਸ, ਸਹੂਲਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿੰਗਲ ਪੋਰਟਲ ਤੇ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਇਨਫੋਟੈਕ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਆਯੋਜਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਟਾਰਟ ਅੱਪ, ਇੰਕੁਵੇਟਰ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸਕਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਲਘੂ ਉਦਯੋਗ ਨਿਰਯਾਤ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਲਿਮਿਟਡ (ਪੀ.ਐਸ.ਆਈ.ਈ.ਸੀ.)

3.22 ਪੰਜਾਬ ਲਘੂ ਉਦਯੋਗ ਅਤੇ ਨਿਰਯਾਤ ਨਿਗਮ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਨਿਰਯਾਤ ਨੂੰ ਉਨਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਨੋਨੀਤ ਏਜੰਸੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਅਸਾਇਡ ਸਕੀਮ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਮਨੋਨੀਤ ਏਜੰਸੀ ਹੈ। ਰਾਜ ਵੱਲੋਂ ਹਾਈ-ਟੈਕ ਸਾਈਕਲ ਇੰਡਸਟਰੀ ਨੂੰ ਉਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਨਵਾਂ ਇੰਡਸਟਰੀਅਲ ਪਾਰਕ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਪਹਿਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਸਹੂਲਤਾਂ, ਪ੍ਰਦੁਸ਼ਣ ਤੋਂ ਬਚਾਅ, ਡਿਜਾਇਨ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ, ਕਨਵੈਨਸਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਕੇਂਦਰ, ਵੇਅਰਹਾਊਸਿੰਗ ਅਤੇ ਲਾਜਮੀ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ।

ਰਾਜ ਨੇ ਨਾਭਾ ਵਿਖੇ 83.81 ਏਕੜ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਾਡਰਨ ਫੋਕਲ ਪੁਆਇੰਟ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਕੋਸ਼ਿਸ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਲਾਗਤ 55.40 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ, ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸਕੀਮ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇੰਡਸਟਰੀਅਲ ਇਨਫ੍ਰਾਸਟਰਕਚਰ ਅਪਗ੍ਰੇਡੇਸ਼ਨ ਸਕੀਮ (ਐਮ ਆਈ ਆਈ ਯੂ ਐਸ) ਮਾਰਚ 2019 ਤੱਕ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਅਧੀਨ ਇੰਨਟੈਗਰੇਟਿਡ ਇਨਫ੍ਰਾਸਟਰਕਚਰ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ (ਆਈ.ਆਈ.ਡੀ) ਸਕੀਮ ਤਹਿਤ 4 ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦੇ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਫੋਕਲ ਪੁਆਇੰਟ ਫੇਜ਼-4, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਜਲੰਧਰ (ਪੁਰਾਣਾ ਅਤੇ ਵਿਸਥਾਰ), ਬਠਿੰਡਾ (ਨਵਾਂ) ਅਤੇ ਮੰਡੀ ਗੋਬਿੰਦਗੜ੍ਹ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਅਪਗ੍ਰੇਡੇਸ਼ਨ ਕਰਨ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਦੇ ਅਧੀਨ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੀ ਲਾਗਤ ਦਾ 20 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਖਰਚਾ ਇੰਪਲੀਮੈਂਟਿੰਗ ਏਜੰਸੀ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ 80 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਖਰਚਾ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਗਰੀਬੀ ਨਿਵਾਰਣ

ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਗਰੀਬੀ ਨਿਵਾਰਨ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਟੀਚੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਟਿਕਾਊ ਆਰਥਿਕ ਵਾਧੇ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗਰੀਬੀ, ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਅਤੇ ਨਾ ਬਰਾਬਰੀ, ਅਣਪੜ੍ਹਤਾ ਅਤੇ ਕੁਪੋਸ਼ਨ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੋਣ ਨੂੰ ਸਹੀ ਭਾਵਨਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਹੋਰ ਮੌਕੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਸਕੀਮ **ਘਰ ਘਰ ਰੋਜ਼ਗਾਰ** ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 84000 ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰ ਯੁਵਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਬ ਮੇਲੇ ਆਯੋਜਿਤ ਕਰਕੇ ਨੌਕਰੀਆਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਡੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬੀ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਹੁਤ ਬੇਹਤਰ ਹੈ। 11.3 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਗਰੀਬੀ ਅਨੁਪਾਤ ਦੇਸ਼ ਦੇ 29.5 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦੀ ਔਸਤ ਨਾਲੋਂ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਘੱਟ ਹੈ।

ਰੋਜ਼ਗਾਰ

4.2 ਸਾਲ 2016 ਦੌਰਾਨ ਰਾਜ ਦੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਫਤਰਾਂ ਦੇ ਚਾਲੂ ਰਜਿਸਟਰ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਲ (ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਅਤੇ ਅਨਪੜ੍ਹ) ਨੌਕਰੀ ਲੱਭਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 3.18 ਲੱਖ ਸੀ, ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 2.30 ਲੱਖ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰ ਸਨ। ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਨੌਕਰੀ ਲੱਭਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ 1.74 ਲੱਖ (75.65 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ) ਗੈਰ ਤਕਨੀਕੀ ਅਤੇ 0.56 ਲੱਖ (24.35 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ) ਤਕਨੀਕੀ ਯੋਗਤਾ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਲਾਈਵ/ ਚਾਲੂ ਰਜਿਸਟਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ 30.11.2017 ਤੱਕ ਨੌਕਰੀਆਂ ਲੱਭਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 3,03,086 ਹੈ। (ਅਨੁਲੱਗ ਸਾਰਣੀ 4.1)

ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ ਦਰ

4.3 ਸਾਲ 2011-12 ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨਮੂਨਾ ਸਰਵੇਖਣ ਵਲੋਂ ਕਰਵਾਏ 68ਵੇਂ ਦੌਰ (ਯੂਜਅਲ ਸਟੇਟਸ ਅਡਜਸਟਿਡ) ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ ਦਰ 2.4 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸੀ ਜਦਕਿ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਦਰ 2.3 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸੀ। (ਬਾਕਸ: 25)

ਬਾਕਸ: 25 ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ ਦਰ (ਪ੍ਰਤੀ 1000) 15-59 ਸਾਲ ਉਮਰ ਗਰੁੱਪ ਪੰਜਾਬ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ

	ਪੰਜਾਬ				ਭਾਰਤ			
	ਯੂਜਅਲ ਸਟੇਟਸ (ਪੀ ਐਸ.)	ਯੂਜਅਲ ਸਟੇਟਸ (ਪੀ ਐਸ+ਐਸ ਐਸ)	ਸੀ ਡਬਲਿਊ ਐਸ	ਸੀ ਡੀ ਐਸ	ਯੂਜਅਲ ਸਟੇਟਸ (ਪੀ ਐਸ.)	ਯੂਜਅਲ ਸਟੇਟਸ (ਪੀ ਐਸ+ਐਸ ਐਸ)	ਸੀ ਡਬਲਿਊ ਐਸ	ਸੀ ਡੀ ਐਸ
ਪੁਰਖ	25	24	41	57	23	19	35	57
ਪੇਂਡੂ ਔਰਤਾਂ	70	15	23	36	30	17	36	63

	ਵਿਅਕਤੀ	29	22	36	53	24	18	35	59
	ਪੁਰਖ	29	27	36	44	34	31	40	50
ਸ਼ਹਿਰੀ	ਔਰਤਾਂ	52	37	42	47	69	55	70	82
	ਵਿਅਕਤੀ	32	29	37	45	40	36	46	55
	ਪੁਰਖ	27	25	39	52	26	22	36	55
ਕੁੱਲ	ਔਰਤਾਂ	60	21	28	43	39	25	43	65
	ਵਿਅਕਤੀ	30	24	37	51	29	23	38	58

ਸਾਧਨ:-ਰਾਸਟਰੀ ਨਮੂਨਾ ਸਰਵੇਖਣ ਦਫਤਰ, ਕੀ ਇੰਡੀਕੇਟਰ ਆਫ ਇੰਪਲਾਏਮੈਂਟ ਐਂਡ ਅਨ-ਇੰਪਲਾਏਮੈਂਟ ਇਨ ਇੰਡੀਆ 2011-12
ਨੋਟ: ਸੀ ਡੀ ਐਸ=ਕਰੰਟ ਡੋਲੀ ਸਟੇਟਸ, ਸੀ ਡਬਲਿਊ ਐਸ= ਕਰੰਟ ਵੀਕਲੀ ਸਟੇਟਸ, ਪੀ ਐਸ=ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਟੇਟਸ, ਐਸ ਐਸ=ਸਬਸੀਡਿਅਰੀ ਸਟੇਟਸ

ਯੁਥ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦਰ

4.4 ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਯੁਵਕਾਂ ਦੀ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ ਦਰ (ਪੀ.ਐਸ.) (ਉਮਰ ਗਰੁੱਪ 15-29 ਸਾਲ) 7.7. ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ 6.3. ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਦਰ 6.5 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਅਤੇ 10.2 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤਰਤੀਬ ਵਾਰ ਸੀ। (ਬਾਕਸ:26)

ਬਾਕਸ 26 : ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ ਦਰ (ਪ੍ਰਤੀ 1000) 15-29 ਸਾਲ ਉਮਰ ਗਰੁੱਪ ਪੰਜਾਬ ਬਨਾਮ ਭਾਰਤ

		ਪੰਜਾਬ				ਭਾਰਤ			
		ਯੂਜਅਲ ਸਟੇਟਸ (ਪੀ.ਐਸ.)	ਯੂਜਅਲ ਸਟੇਟਸ (ਪੀ.ਐਸ.+ਐਸ. ਐਸ)	ਸੀ ਡਬਲਿਊ ਐਸ	ਸੀ ਡੀ ਐਸਸੀ ਡੀ	ਯੂਜਅਲ ਸਟੇਟਸ (ਪੀ.ਐਸ.)	ਯੂਜਅਲ ਸਟੇਟਸ (ਪੀ.ਐਸ.+ਐਸ ਐਸ)	ਸੀ ਡਬਲਿਊ ਐਸ	ਸੀ ਡੀ ਐਸ
ਪੇਂਡੂ	ਪੁਰਖ	68	64	88	111	61	50	73	99
	ਔਰਤਾਂ	183	42	63	102	78	48	74	102
	ਵਿਅਕਤੀ	77	58	82	109	65	49	73	101
ਸ਼ਹਿਰੀ	ਪੁਰਖ	61	57	72	84	89	81	95	109
	ਔਰਤਾਂ	72	58	71	80	156	131	152	167
	ਵਿਅਕਤੀ	63	56	72	82	102	92	107	120

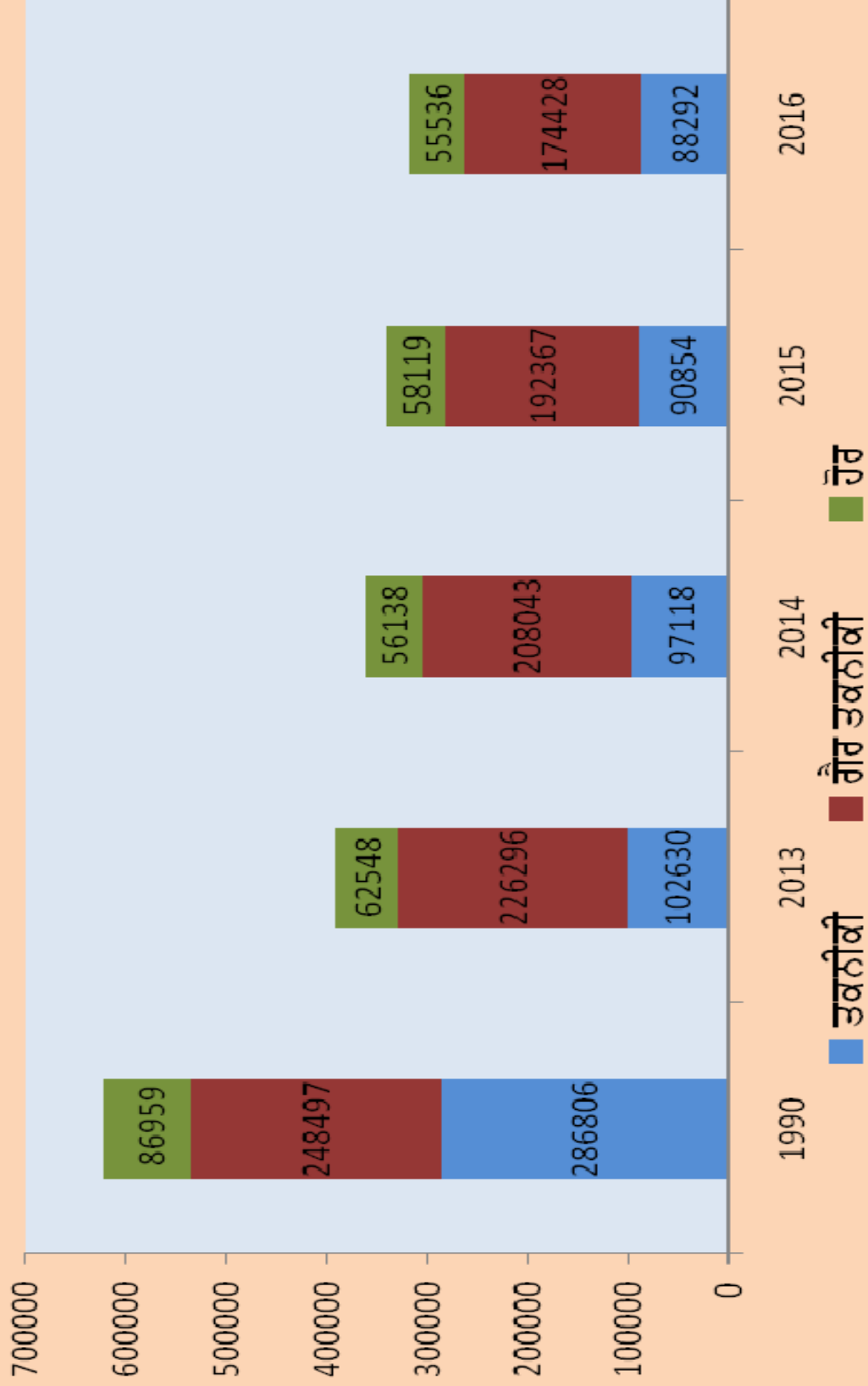
ਸਾਧਨ:- ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੰਪਲਾਏਮੈਂਟ ਐਂਡ ਅਨ-ਇੰਪਲਾਏਮੈਂਟ ਦੀ ਸਥਿਤੀ 2011-12
ਨੋਟ: ਸੀ ਡੀ ਐਸ=ਕਰੰਟ ਡੋਲੀ ਸਟੇਟਸ, ਸੀ ਡਬਲਿਊ ਐਸ= ਕਰੰਟ ਵੀਕਲੀ ਸਟੇਟਸ, ਪੀ ਐਸ=ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਟੇਟਸ, ਐਸ ਐਸ=ਸਬਸੀਡਿਅਰੀ ਸਟੇਟਸ

ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਜਨਰੇਸ਼ਨ ਲਈ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ

ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਜਨਰੇਸ਼ਨ

4.5 ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵੇਕੇਸ਼ਨਲ ਸਕਿਲ ਸਬੰਧਤ ਟਰੇਨਿੰਗਾਂ ਦੇ ਕੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤਾ ਮੁੱਖ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਾਲ 2017 ਦੌਰਾਨ (ਜਨਵਰੀ ਤੋਂ ਨਵੰਬਰ 2017 ਤੱਕ) ਸਬੰਧਤ ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ 90178 ਪ੍ਰਾਰਥੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 3473 ਪ੍ਰਾਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸੇ

ਚਾਲੂ ਰਜਿਸਟਰ ਵਿੱਚ ਉਮੀਦਵਾਰ

ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਵਿਭਾਗ ਨੇ 131 ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਮੇਲੇ ਲਗਾਏ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚ 67012 ਪ੍ਰਾਰਥੀਆਂ ਨੇ ਭਾਗ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 8989 ਪ੍ਰਾਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਪੰਜਾਬ ਸਕਿੱਲ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਮਿਸ਼ਨ

4.6 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਕਿੱਲ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਪਾਲਿਸੀ, 2009 ਦੁਆਰਾ 2022 ਤੱਕ 50 ਮੀਲਿਅਨ ਪੇਂਡੂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਗਰੀਬ ਯੁਵਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿਪੁੰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਟੀਚਾ ਮਿਥਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਯੋਗ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਜੀ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੇਠ ਰਾਜ ਸਕਿੱਲ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿ ਕੇਂਦਰੀ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ, ਸੇਧ ਅਤੇ ਨਿੰਪੁੰਨਤਾ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਨੂੰ ਤਾਲਮੇਲ ਕਰਨ। ਇਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਨਯੋਗ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਪੰਜਾਬ ਸਕਿੱਲ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 2014 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਯੁਵਕਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਉਦਮਤਾ ਲਈ ਤਕਨੀਕੀ ਨਿਪੁੰਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਹਰ ਸਾਲ 1.00 ਲੱਖ ਯੁਵਕਾਂ ਨੂੰ ਹੁਨਰ ਵਿਕਾਸ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਦੇਣ ਦਾ ਟੀਚਾ ਮਿਥਿਆ ਹੈ। ਚਾਲੂ ਸਾਲ ਦੌਰਾਨ ਕੇਂਦਰ/ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਸਕਿੱਲ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਮਿਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਚਲਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ੳ) ਦੀਨ ਦਿਆਲ ਉਪਾਧਿਆ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਕੌਸ਼ਲਿਆ ਯੋਜਨਾ (ਐਮ ਓ ਆਰ ਡੀ, ਜੀ ਓ ਆਈ)

ਅ) ਨੈਸ਼ਨਲ ਅਰਬਨ ਲਾਈਵਲੀਹੁਡ ਮਿਸ਼ਨ (ਈ ਐਸ ਟੀ ਐਂਡ ਪੀ ਕੰਪੋਨੈਂਟ) (ਐਮ ਓ ਐਚ ਐਂਡ ਪੀ ਏ, ਜੀ ਓ ਆਈ)

ੲ) ਬਿਲਡਿੰਗ ਐਂਡ ਅਦਰ ਕੰਨਸਟਰਕਸ਼ਨ ਵਰਕਰਜ਼ (ਬੀ ਓ ਸੀ ਡਬਲਿਯੂ) (ਸਟੇਟ ਸਕੀਮ)

ਉਪਰੋਕਤ ਸਕੀਮਾਂ ਅਧੀਨ ਸਕਿੱਲ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਮਿਸ਼ਨ ਵੱਲੋਂ ਸਾਲ 2016-17 ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:

ਸਕੀਮ ਦਾ ਨਾਂ	ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗਾਂ	ਟਰੇਨਡ ਉਮੀਦਵਾਰ	ਪਲੇਸਡ/ਨਿਯੁਕਤ ਉਮੀਦਵਾਰ
ਐਨ.ਯੂ.ਐਲ.ਐਮ.	2215	5228	977
ਡੀ ਡੀ ਯੂ ਜੀ ਕੇ ਵਾਈ	1705	3160	696
ਬੀ ਓ ਸੀ ਡਬਲਿਯੂ	210	849	95

ਉਪਰੋਕਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇੱਕ ਸੈਂਟਰਲੀ ਸਪਾਂਸਰਡ ਸਕੀਮ ਪੀ ਐਮ ਕੇ ਵੀ ਵਾਈ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਹੋਰ ਨਵੀਆਂ

ਸਕੀਮਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਕੀਮਾਂ ਅਧੀਨ ਸਾਲ 2017-18 ਲਈ ਹੇਠ ਰੱਖੇ ਟੀਚੇ ਰੱਖੇ ਗਏ ਹਨ:-

ਸਕੀਮ ਦਾ ਨਾਂ	ਸਾਲ 2017-18 ਦੌਰਾਨ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਦੇ ਟੀਚੇ	ਸਾਲ 2017-18 ਦੌਰਾਨ ਅਸੈਸਮੈਂਟ ਦੇ ਟੀਚੇ	ਸਾਲ 2017-18 ਦੌਰਾਨ ਪਲੇਸਮੈਂਟ ਦੇ ਟੀਚੇ
ਐਨ.ਯੂ.ਐਲ.ਐਮ.	15000	13000	11500
ਡੀ ਡੀ ਯੂ ਜੀ ਕੇ ਵਾਈ	5000	4000	4000
ਬੀ ਓ ਸੀ ਡਬਲਿਯੂ	5000	4000	3800
ਪੀ ਐਮ ਕੇ ਵੀ ਵਾਈ	2000	1800	1400
ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਲਈ ਖੇਤਰੀ ਸੰਸਥਾਂ	2000	2000	ਪਲੇਸਮੈਂਟ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨਹੀਂ।
ਆਈ ਸੀ ਆਈ ਸੀ ਆਈ ਨਿਪੁੰਨ ਅਕੈਡਮੀ	1753	1753	1753
ਪੰਜਾਬ ਹੇਰੀਟੇਜ ਅਤੇ ਟੂਰਿਜ਼ਮ	1910	1910	ਸੈਲਫ ਇੰਮਪਲਾਏਮੈਂਟ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਕੀਮਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਮਿਸ਼ਨ ਵੱਲੋਂ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸਕਿੱਲ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ(NSDC) ਦੀ ਮੱਦਦ ਨਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸਿਖਲਾਈ ਭਾਗੀਦਾਰਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਖਲਾਈ ਭਾਗੀਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਕੀਮ ਵਾਈਜ਼ ਟੀਚੇ ਅਲਾਟ ਕੀਤੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਰਾਜ ਵਿੱਚ 80 ਸਕਿੱਲ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਸਕਿੱਲ ਸੈਂਟਰ ਚਾਲੂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਹੁਨਰ ਵਿਕਾਸ ਮਿਸ਼ਨ ਰਾਹੀਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਹੁਨਰਮੰਦ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪਹਿਲ ਕਦਮੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਉਂਤਬੰਦੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਹੇਠ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:

ਬਹੁ-ਮੰਤਵੀ ਹੁਨਰ ਵਿਕਾਸ ਕੇਂਦਰਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ

4.7 ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਜਲੰਧਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਬਠਿੰਡਾ ਅਤੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਲੱਗਭਗ 60 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਲਾਗਤ ਨਾਲ ਉੱਤਮ ਦਰਜੇ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰੀ ਹੁਨਰ ਵਿਕਾਸ ਕੇਂਦਰਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਰਾਜ ਅੰਦਰ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸਕਿੱਲ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ (ਐਨ.ਐਸ.ਡੀ.ਸੀ.) ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ 22 ਕੁੱਲ ਬਹੁ ਮੰਤਵੀ ਹੁਨਰ ਵਿਕਾਸ ਕੇਂਦਰ ਹਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਹੈ। ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਉਕਤ ਪੰਜ ਬਹੁ-ਮੰਤਵੀ ਹੁਨਰ ਵਿਕਾਸ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਲਾਨਾ ਪ੍ਰਤੀ ਕੇਂਦਰ 2000 ਉਮੀਦਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਸਿਹਤ ਸੈਕਟਰ ਹੁਨਰ ਵਿਕਾਸ ਕੇਂਦਰ

4.8 ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਰਾਜ ਅੰਦਰ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰੀ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿੰਨ ਸਿਹਤ ਸੈਕਟਰ ਹੁਨਰ ਵਿਕਾਸ ਕੇਂਦਰ ਮੌਜੂਦਾ ਹਸਪਤਾਲ/ਮੈਡੀਕਲ ਕਾਲਜਾਂ ਅੰਦਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਵਿੱਚ, ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਲੱਗਭਗ 30 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਲਾਗਤ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪਟਿਆਲਾ ਤੇ ਫਰੀਦਕੋਟ ਵਿਖੇ ਅਜਿਹੇ ਤਿੰਨ ਸੈਂਟਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਹੈਲਥ ਸੈਕਟਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਥਾਨਕ, ਰਾਜ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕਿੱਤੇ ਸਬੰਧੀ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਰਾਜ ਦੇ ਹਰ ਇੱਕ ਬਲਾਕ ਦੇ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਕਿੱਲ ਸੈਂਟਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ

4.9 ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਰਾਜ ਦੇ ਹਰ ਇੱਕ ਬਲਾਕ ਅੰਦਰ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ 200 ਰੂਰਲ ਸਕਿੱਲ ਸੈਂਟਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 145 ਰੂਰਲ ਸੈਂਟਰ ਉਸਾਰੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਤੇ ਬਾਕੀ ਰਹਿੰਦੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸੈਕਟਰ ਅੰਦਰ ਨੌਜਵਾਨ ਨੂੰ ਸਵੈ-ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਕਿੱਲ ਸੈਂਟਰਾਂ ਤੇ ਅੰਦਾਜ਼ਨ 40 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦਾ ਖਰਚਾ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਹਰ ਇੱਕ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਸੈਂਟਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ 200 ਉਮੀਦਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਟਰੇਨਿੰਗ ਬਿਊਰੋ, ਪੰਜਾਬ

4.10 ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਕੌਂਸਲ ਫਾਰ ਇੰਮਪਲਾਈਮੈਂਟ ਜਨਰੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਸੋਸਾਇਟੀ ਅਧੀਨ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਟਰੇਨਿੰਗ ਬਿਊਰੋ, ਦਾ ਗਠਨ ਪ੍ਰਾਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਸ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤਰੀਕੇ ਬਾਰੇ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਸ ਸਬੰਧੀ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਬਾਰੇ ਸੁਚੇਤ ਕਰਨ ਲਈ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਬਿਊਰੋ ਪਬਲਿਕ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਪਾਰਟਨਰਸ਼ਿਪ ਅਧੀਨ ਪ੍ਰਾਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਮਾਈਗ੍ਰੇਟ ਰਿਸੋਰਸ ਸੈਂਟਰ, ਪੰਜਾਬ

4.11 ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਸਾਲ 2011-12 ਦੌਰਾਨ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ ਅਣ-ਅਧਿਕਾਰਤ ਪ੍ਰਵਾਸ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣ ਲਈ ਮਾਈਗ੍ਰੇਟ ਰਿਸੋਰਸ ਸੈਂਟਰ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮਾਈਗ੍ਰੇਟ ਰਿਸੋਰਸ ਸੈਂਟਰ ਇੱਕ ਹੈਲਪ ਲਾਈਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਯੁਵਕ ਜੋ ਬਾਹਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਲਈ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ ਸੈਂਟਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਦੇਸ਼ ਜਾਣ ਦੇ ਇੱਛੁਕ ਪ੍ਰਾਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੰਮੀਗਰੇਸ਼ਨ ਐਕਟ 1983 ਰਾਹੀਂ ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਇੰਮੀਗਰੇਸ਼ਨ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਾਈਗ੍ਰੇਟ ਰਿਸੋਰਸ ਸੈਂਟਰ ਦੁਆਰਾ ਜਿਹੜੇ ਕਿੱਤੇ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਰਟੇਜ/ਪੋਜੇਟਿਵ ਲਿਸਟ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਲ 2017-18 ਦੌਰਾਨ 212 ਪ੍ਰਾਰਥੀਆਂ ਨੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਸ ਸਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਇਸ ਦਫਤਰ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਕੀਤਾ।

ਮਾਸ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ

4.12 ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਅਕ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾ-ਮੁੱਖੀ ਅਗਵਾਈ ਦੇਣ ਅਤੇ ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ ਮਿਤੀ 01-11-2017 ਤੋਂ 30-11-2017 ਤੱਕ ਮਾਸ ਕਾਊਂਸਲਿੰਗ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤਹਿਤ 1,90,000 ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-2 ਕੋਰਸਾਂ, ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ, ਟਰੇਨਿੰਗ ਸਹੂਲਤਾਂ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰ ਯੁਵਕਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹੋਰ ਸਹੂਲਤਾਂ ਬਾਰੇ ਅਗਵਾਈ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਆਰਮਡ ਫੋਰਸਿਜ਼ ਸਰਵਿਸਿਜ਼ ਪ੍ਰੋਪੇਟਰੀ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ

4.13 ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਆਰਮਡ ਫੋਰਸਿਜ਼ ਸਰਵਿਸਿਜ਼ ਪ੍ਰੋਪੇਟਰੀ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੈਡਿਟਾਂ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰਿਤ ਅਤੇ ਟੀਚਾ ਮੁੱਖੀ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਦੇਣ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਡਿਫੈਂਸ ਅਕੈਡਮੀ, ਜੁਆਇਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਰਮਡ ਫੋਰਸਿਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਮਿਸ਼ਨਡ ਅਧਿਕਾਰੀ ਬਣਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬੌਧਿਕ, ਸਰੀਰਕ ਹੁਨਰਾਂ ਅਤੇ ਚਰਿਤਰਕ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰਨਾ ਹੈ।

ਸਾਲ 2017-18 ਦੌਰਾਨ 6ਵੇਂ ਕੋਰਸ ਦੇ 35 ਕੈਡਿਟ 12ਵੀਂ ਜਮਾਤ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਨਾਲ ਯੂ ਪੀ ਐਸ ਸੀ ਦੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਵੀ ਫਰਵਰੀ, 2017 ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। 28 ਕੈਡਿਟਾਂ ਨੇ ਯੂ ਪੀ ਐਸ ਸੀ ਦਾ ਲਿਖਤੀ ਇਮਤਿਹਾਨ ਸਤੰਬਰ, 2017 ਵਿੱਚ ਪਾਸ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਐਸ ਐਸ ਬੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। 7ਵੇਂ ਕੋਰਸ ਦੇ 50 ਕੈਡਿਟਾਂ ਦੀ 11ਵੀਂ ਜਮਾਤ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਏ.ਐਫ.ਪੀ. ਆਈ. ਦੇ 8ਵੇਂ ਕੋਰਸ ਦੇ ਦਾਖਲੇ ਲਈ ਇਮਤਿਹਾਨ 2018 ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਮਰੀਨ ਅਕੈਡਮੀ ਰੂਪਨਗਰ

4.14 ਇਸ ਸਕੀਮ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਮਰੀਨ ਨੇਵਲ ਅਕੈਡਮੀ, ਬਿਰਲਾ ਫਾਰਮ, ਰੂਪਨਗਰ ਵਿਖੇ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਕੇ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ ਸੱਮਸਿਆ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਸਥਾ 600 ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਿਛੋਕੜ ਸਾਇੰਸ ਹੈ, ਨੂੰ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਨੇਵੀ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਟ੍ਰੇਡਾਂ ਲਈ 3 ਫੇਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਕਰੇਗੀ।

ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਆਰਮਡ ਫੋਰਸਿਜ਼ ਪ੍ਰੋਪੇਟਰੀ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ

4.15 ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਆਰਮਡ ਫੋਰਸਿਜ਼ ਪ੍ਰੋਪੇਟਰੀ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਐਸ.ਏ.ਐਸ.ਨਗਰ ਵਿੱਚ ਲੜਕੀਆਂ ਲਈ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਇਹ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਇਕੋ-ਇਕ ਨਵੇਕਲੀ ਸੰਸਥਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਨੌਜਵਾਨ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਆਰਮਡ ਫੋਰਸਿਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਮਿਸ਼ਨਡ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਦਾਖਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਸਾਲਾਨਾ 25 ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਲਏਗੀ ਅਤੇ ਗਰੈਜੂਏਸ਼ਨ ਪੱਧਰ ਤੇ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਦਾ ਸਮਾਂ 3 ਸਾਲਾ ਦਾ ਹੈ। ਸਾਲ 2017-18 ਦੌਰਾਨ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਵਿੱਚ 25 ਲੇਡੀ ਕੈਡਿਟਸ ਦੇ ਤੀਜੇ ਬੈਚ ਦਾ ਦਾਖਲਾ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਾਖਲੇ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਨੇ 75 ਲੇਡੀ ਕੈਡਿਟਸ ਦੀ ਸਿਖਰ ਦੀ ਸਮੱਰਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਬੈਚ ਏਅਰਫੋਰਸ ਐਂਟਰੇਸ ਟੈਸਟ 2017 ਵਿੱਚ ਅਧੀਅਰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ 8 ਲੇਡੀ ਕੈਡਿਟਸ ਨੇ ਪਾਸ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਕੰਬਾਈਡ ਡਿਫੈਂਸ ਸਰਵਿਸਿਜ਼ ਇਮਤਿਹਾਨ ਨਵੰਬਰ 2017 ਲਈ ਵੀ

ਅਪੀਅਰ ਹੋਏ ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਹੈ। ਲਿਖਤੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਪਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਲੇਡੀ ਕੈਡਿਟਸ ਲਈ ਐਸ.ਐਸ.ਬੀ. ਇੰਟਰਵਿਊਆਂ ਮਾਰਚ/ਅਪਰੈਲ/ ਮਈ 2018 ਵਿੱਚ ਹੋਣਗੀਆਂ।

ਸੈਂਟਰ ਫਾਰ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਅਤੇ ਇੰਪਲਾਈਮੈਂਟ ਆਫ ਪੰਜਾਬ ਯੂਥ (ਸੀ-ਪਾਇਟ)

4.16 ਸੈਂਟਰ ਫਾਰ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਅਤੇ ਇੰਪਲਾਈਮੈਂਟ ਆਫ ਪੰਜਾਬ ਯੂਥ (ਸੀ-ਪਾਇਟ) ਇਕ ਨਿਵੇਕਲੀ ਸੰਸਥਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਕੌਮੀ ਏਕਤਾ ਦੀ ਸਵੈ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ, ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ, ਕਿਰਤ ਦੀ ਕਦਰ ਅਤੇ ਕੰਮ ਦੇ ਰੁਝਾਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਤਕਨੀਕੀ ਕਿੱਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇਕੇ ਯੁਵਕਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਸਮੇਤ ਸਵੈ-ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਯੁਵਕਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਵੇਤਨ ਵਾਲੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਝੁਕਾਅ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਤਹਿਤ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰ ਯੁਵਕ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੌਜ ਅਤੇ ਨੀਮ-ਫੌਜੀ ਬਲਾਂ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਕਰਨ ਹਿੱਤ ਪੂਰਵ ਚੋਣ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁਨਰਾਂ ਨੂੰ ਅਪਗ੍ਰੇਡ ਕਰਨ ਲਈ ਤਕਨੀਕੀ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਵਲੋਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ 14 ਸੀ-ਪਾਇਟ ਕੈਂਪ (ਲੜਕੇ) ਅਤੇ 1 ਸੀ-ਪਾਇਟ ਕੈਂਪ (ਲੜਕੀਆਂ) ਕੈਂਪ (ਤਰਨਤਾਰਨ) ਵਿਖੇ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਯੁਵਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ, ਮੁਫਤ ਖਾਣਾ, ਮੁਫਤ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮਨੋਰੰਜਨ ਸਹੂਲਤਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, 400 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਯੁਵਕ ਪ੍ਰਤੀ ਮਹੀਨਾ ਵਜੀਫਾ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਕੀਮ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਯੁਵਕਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀ/ ਸਭਿਉਲ ਟਰਾਈਬਜ਼ ਅਤੇ ਪਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਯੁਵਕਾ ਅਤੇ ਬਾਰਡਰ ਏਰੀਏ ਦੇ ਯੁਵਕਾ ਨੂੰ ਲਾਹੇਬੰਦ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਸਾਲ 2017 ਦੌਰਾਨ, (30.11.2017 ਤੱਕ) 4773 ਯੁਵਕਾ ਨੂੰ ਸੀ ਪਾਇਟ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 975 ਯੁਵਕ ਵੱਖ -2 ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਹੇਵੰਦ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਹਾਸਲ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਆਪਣੀ ਗੱਡੀ ਆਪਣਾ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਯੋਜਨਾ

4.17 ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਪੰਜਾਬ ਵਲੋਂ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਸਕੀਮ ਆਪਣੀ ਗੱਡੀ ਆਪਣਾ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਐਲਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਯੁਵਕਾਂ ਨੂੰ ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਰੋਜ਼ਗਾਰ/ਉਦਮ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਯੁਵਕ ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਡਰਾਈਵਰ 2/3/4 ਪਹੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹੋਣ ਦੇ ਇੱਛੁਕ ਹੋਣ ਸਕੀਮ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰੇਗੀ। ਯੋਗ ਲਾਭਪਾਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਖਿਡਾਰੀਆ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਫਾਈਨਲ ਤੌਰ ਤੇ ਚੁਣਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰਾਂ/ਡੀ ਬੀ ਈ ਈ ਰਾਹੀਂ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਜਨਰੇਸ਼ਨ ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਡਾਟਾਬੇਸ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਸਸਤੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਟੈਕਸੀਆਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਟੈਕਸੀ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਲੋਨ ਲਈ ਕੋਈ ਜਮਾਨਤ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪਵੇਗੀ ਅਤੇ ਲੋਨ ਦੀ ਅਦਾਇਗੀ 5 ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ।

ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਜਨਰੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਟਰੇਨਿੰਗ ਵਿਭਾਗ ਨੋਡਲ ਏਜੰਸੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਕੀਮ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਜਨਰੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਟਰੇਨਿੰਗ ਵਿਭਾਗ ਯੋਗ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਇਕਰਾਰਨਾਮਾ ਹਸਤਾਖਰ ਕਰੇਗਾ। ਸਕੀਮ ਲਈ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਖਿਡਾਰੀ ਕਾਰਜਸਾਧਕ ਏਜੰਸੀਆ ਹੋਣਗੇ। ਡੀ ਈ ਜੀ ਟੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਖਿਡਾਰੀ ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ

ਵਿਭਾਗ, ਪੁਲਿਸ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਸੱਕਿਲ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਅਤੇ ਹੋਰ ਲਾਈਨ ਵਿਭਾਗਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ। ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ/ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਬਿਊਰੋ ਆਫ ਇੰਪਲਾਏਮੈਂਟ ਅਤੇ ਐਂਟਰ ਪ੍ਰਾਇਜ਼ ਸਬੰਧਤ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਡੀ ਈ ਜੀ ਟੀ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਸਕੀਮ ਸੰਗਠਿਤ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਨਾਲ ਚਲੇਗੀ। ਡੀ ਈ ਜੀ ਟੀ ਸਕੀਮ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਯੋਗ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਲੱਭੇ ਅਤੇ ਕੰਮ ਤੇ ਲਗਾਵੇਗਾ।

ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਦੋ ਵੱਡੀਆਂ ਟੈਕਸੀ ਉਪਰੇਟਰ ਕੰਪਨੀਆਂ OLA ਅਤੇ UBER ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਨੇ OLA ਅਤੇ UBER ਕੰਪਨੀਆਂ ਸੰਪਰਕ ਕਰਕੇ 01-04-2017 ਤੋਂ 31-01-2018 ਤੱਕ 8713 ਉਮੀਦਵਾਰਾਂ ਲਈ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ।

ਤਕਨੀਕੀ ਸਿਖਿਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨਾ

4.18 ਸਰਕਾਰੀ ਪੌਲਟੈਕਨੀਕਲ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਮੈਰੀਟੋਰੀਅਸ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਲਾਭ ਲਈ ਚੀਫ ਮਨਿਸਟਰ ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪ ਸਕੀਮ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਪੌਲਟੈਕਨੀਕਲ ਕਾਲਜ ਮੈਰੀਟੋਰੀਅਸ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਦਾਖਲੇ ਦੇ ਪੱਧਰ ਵਿਚ ਲਗਭਗ 25% ਸੁਧਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਵਲੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਕਾਲਜਾਂ, ਸਰਕਾਰੀ ਬਹੁ ਤਕਨੀਕੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਉਦਯੋਗਿਕ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਨਾਂ ਖਰਚੇ ਤੇ ਵਾਈ-ਫਾਈ ਸੇਵਾਵਾਂ ਮੁੱਹਈਆ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਰਿਲਾਇੰਸ ਜੀਓ, ਇੰਨਫੋਕੋਮ ਲਿਮਿਟਡ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਸਿਖਿਆ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਸਿਖਲਾਈ ਵਿਭਾਗ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕਰਾਰਨਾਮਾ ਹਸਤਾਖਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੀ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਸੱਕਿਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਸ਼੍ਰੀ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ 100 ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਪ੍ਰਗਤੀ ਅਧੀਨ ਹੈ।

ਘਰ ਘਰ ਰੋਜ਼ਗਾਰ

4.19 ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਮੈਗਾ ਪਲੇਸਮੈਂਟ ਡਰਾਇਵ/ਮੈਗਾ ਜਾਬ ਮੇਲੇ ਰਾਹੀਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਸਕੀਮ ਘਰ ਘਰ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 84000 ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰ ਯੁਵਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਬ ਮੇਲੇ ਆਯੋਜਿਤ ਕਰਕੇ ਨੌਕਰੀਆਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ।

ਗਰੀਬੀ ਨਿਵਾਰਨ

4.20 ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਹਾਦੀਪ ਜਾਂ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਭੁੱਖ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਦੁਨੀਆਂ ਕਦੇ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ‘‘ਗਰੀਬੀ, ਗੁਲਾਮੀ ਅਤੇ ਨਸਲਵਾਦ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਦੁਰਘਟਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਇਹ ਆਦਮੀ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਹਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗਰੀਬੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਯੂਨਾਇਟਿਡ ਨੇਸ਼ਨ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਲੋਂ ਜੋ ਟਿਕਾਉ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਮੁੱਖ ਟੀਚਾ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਗਰੀਬੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਜਿਆਦਾ ਕਾਰਗਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗਰੀਬੀ ਦੇ ਤਾਜ਼ਾ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ 29.5 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ 11.3 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਲੋਕ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਰਹਿ

ਰਹੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਪਛੜੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸਭ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਵੀ ਗਰੀਬੀ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਰਹਿ ਰਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇਥੇ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੈ। ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਵੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਕਈ ਵਰਗ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿਹੂਣੇ ਜਾਂ ਘੱਟ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹਨ।

4.21 ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਜਨਗਣਨਾ-2011 ਦੇ ਰਲੀਜ ਹੋਏ ਤਾਜਾ ਅਨੁਮਾਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਅੱਜੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਸਮਾਜਿਕ ਸਹੂਲਤਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਰਵੇਖਣ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਤਿਹਾਈ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕ (36.74 %) ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੱਛੜੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ ਬਹੁਤ ਜਿਆਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੀ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ 39 ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ 69 ਪਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੇਕਰ ਹਰ ਸਾਲ ਦੂਜੇ ਰਾਜਾਂ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਪਰਵਾਸੀ ਮਜਦੂਰ ਵੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅੱਜੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ, ਮੁੱਢਲੇ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਸਾਧਨ- ਸਹੂਲਤਾਂ ਅਤੇ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਤੋਂ ਵਾਂਝੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਰਾਜ ਦੇ ਕੁਝ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਬਣਤਰ ਅਣਸੁਖਾਵੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲਾਗਤ ਜਿਆਦਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਲੋਕ ਆਰਥਿਕ ਬੋਝ ਅਤੇ ਕਰਜੇ ਦੇ ਭਾਰ ਥੱਲੇ ਦਬ ਰਹੇ ਹਨ। ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਇਲਾਕੇ ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ (**ਬਾਕਸ ਨੰ: 27**)

ਬਾਕਸ ਨੰ: 27 ਖੇਤਰੀ ਅਤੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਡਵੀਜ਼ਨਾਂ

ਲੜੀ ਨੰ:	ਸ਼੍ਰੇਣੀ	ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	ਕੁੱਲ ਪਿੰਡਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ
1	ਕੰਡੀ ਏਰੀਆ	1567	12.46
2	ਬਾਰਡਰ ਏਰੀਆ	1870	14.87
3	ਬੇਟ ਏਰੀਆ	2437	19.38
	ਪੰਜਾਬ	12575	

ਸਾਧਨ : ਅਰਥ ਅਤੇ ਅੰਕੜਾ ਸੰਗਠਨ, ਪੰਜਾਬ

ਗਰੀਬੀ ਅਨੁਪਾਤ , ਡਾ ਸੀ. ਰੰਗਾਰਾਜਨ ਮਾਹਰ ਗਰੁੱਪ

4.22 ਡਾ.ਸੀ. ਰੰਗਾਰਾਜਨ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਬਣੇ ਮਾਹਰ ਗਰੁੱਪ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਲ 2011-12 ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀ ਪੱਧਰ ਤੇ 29.5 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸਿਰਫ 11.3 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਲੋਕ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ, ਪੇਂਡੂ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 1127.48 ਰੁ. ਅਤੇ 1479.27 ਰੁ. ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 972 ਰੁ. ਅਤੇ 1407 ਰੁ. ਹੈ। ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਗਰੀਬੀ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲੋਂ 18.2 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਵੱਧ ਹੈ। ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੂਜੇ ਮੁੱਖ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਬੇਹਤਰ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਹੈ ਅਤੇ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਸਥਾਨ ਹੈ (**ਸਾਰਣੀ 4.3**)।

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਦੀ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਥੇ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ (7.4%) ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ (17.6%) ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਜਿਆਦਾ ਘੱਟ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ (30.9%) ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਗਰੀਬੀ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ (26.4%) ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ (**ਬਾਕਸ-28**)।

ਬਾਕਸ ਨੰ: 28: ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਰਹਿ ਰਹੀ ਆਬਾਦੀ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ ਸਾਲ 2011-12 (ਰੰਗਾਰਾਜਨ ਵਿਧੀ ਅਨੁਸਾਰ)

ਪੰਜਾਬ	ਵੱਸੋ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ	ਵੱਸੋ ਦੀ ਗਿਣਤੀ (ਲੱਖਾਂ ਵਿੱਚ)	ਭਾਰਤ	ਵੱਸੋ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ	ਵੱਸੋ ਦੀ ਗਿਣਤੀ (ਲੱਖਾਂ ਵਿੱਚ)
ਪੇਂਡੂ	7.4	12.9	ਪੇਂਡੂ	30.9	2605.2
ਸ਼ਹਿਰੀ	17.6	18.7	ਸ਼ਹਿਰੀ	26.4	1024.7
ਕੁੱਲ	11.3	31.6	ਕੁੱਲ	29.5	3629.9

ਸਾਧਨ : ਡਾ.ਸੀ. ਰੰਗਾਰਾਜਨ ਦੇ ਗਰੀਬੀ ਦੇ ਅਨੁਮਾਨ (2011-12)

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਸਿਰਫ 7.4 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੋਂ 23.5 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਘੱਟ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਹੋਰ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ ਸ਼ਹਿਰੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੈ ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਇਹ ਫਰਕ ਬਹੁਤ ਜਿਆਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਗਰੀਬੀ, ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ 237 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਜੋ ਘੱਟ ਗਰੀਬੀ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਨੰਬਰ ਇੱਕ ਤੇ ਹੈ ਉਥੇ ਵੀ ਪੇਂਡੂ ਗਰੀਬੀ 11.1% ਹੈ ਅਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ 11 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹਨ। ਅਗਲੀ ਸਾਰਣੀ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਗਰੀਬੀ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਦੇ ਦੂਜੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਚੰਗੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਹੈ। (ਬਾਕਸ 29)

ਬਾਕਸ ਨੰ: 29: - ਸਾਲ 2011-12 ਦੌਰਾਨ ਵਿਕਸਤ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ । (ਰੰਗਾਰਾਜਨ ਵਿਧੀ ਅਨੁਸਾਰ)

ਕ੍ਰਮ ਨੰ:	ਰਾਜ	ਵੱਸੋ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ (ਪੇਂਡੂ)
1	ਗੁਜਰਾਤ	31.4
2	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ	24.3
3	ਮਹਾਂਰਾਸ਼ਟਰ	22.5
4	ਕਰਨਾਟਕ	19.8
5	ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	11.1
6	ਹਰਿਆਣਾ	11.0
7	ਪੰਜਾਬ	7.4

8	ਕੇਰਲ	7.3
	ਭਾਰਤ	30.9

ਇਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗਰੀਬੀ ਅਨੁਪਾਤ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਕੇਵਲ ਕੇਰਲ 7.3 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲੋਂ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਅੱਗੇ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਕੱਢ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਦੂਸਰੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮਲਿਤ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ (17.6%) ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਦੂਸਰੇ ਰਾਜਾਂ ਤੋਂ ਆਏ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਔਸਤਨ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਜੀਅ ਖਰਚਾ

4.23 ਕਿਸੇ ਵੀ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਉਣ ਲਈ ਉਪਭੋਗ ਦਾ ਪੱਧਰ ਵੀ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮਾਪ ਦੰਡ ਹੈ। ਐਨ ਐਸ ਐਸ ਓ ਵੱਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਔਸਤਨ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਜੀਅ ਖਰਚਾ (ਐਮ ਪੀ ਸੀ ਈ) ਵੱਖ ਵੱਖ ਰਾਜਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਉਪਭੋਗਤਾ ਪੱਧਰ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਐਨ ਐਸ ਐਸ ਓ 68ਵਾਂ ਰਾਊਂਡ ਜੋ ਕਿ 2011-12 ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਮੁਤਾਬਕ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪੇਂਡੂ ਔਸਤਨ ਜੀਅ ਪ੍ਰਤੀ ਮਾਹਵਾਰ ਖਰਚਾ (ਐਮ ਪੀ ਸੀ ਈ) 2345 ਰੁਪਏ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਪੇਂਡੂ ਐਮ ਪੀ ਸੀ ਈ ਜੋ ਕਿ 1430 ਰੁਪਏ ਹੈ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੇਰਲਾ (2669 ਰੁਪਏ) ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਔਸਤ ਐਮ.ਪੀ.ਸੀ.ਈ 2794 ਰੁਪਏ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਇਹ 2630 ਰੁਪਏ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪੇਂਡੂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਔਸਤਨ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਜੀਅ ਖਰਚੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਫਰਕ ਥੋੜਾ ਹੈ ਜੋ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੇਂਡੂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ ਦੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਅੰਤਰ ਹੈ।

ਗਰੀਬੀ ਨਿਵਾਰਣ ਸਕੀਮਾਂ

ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਕੌਮੀ ਦਿਹਾਤੀ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਗਰੰਟੀ ਸਕੀਮ

4.24 ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਕੌਮੀ ਦਿਹਾਤੀ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਗਰੰਟੀ ਸਕੀਮ ਮਿਤੀ 1.4.2008 ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਕੌਮੀ ਦਿਹਾਤੀ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਗਰੰਟੀ ਸਕੀਮ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਪਰਿਵਾਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਲਗ ਗੈਰ ਹੁਨਰਮੰਦ ਅਤੇ ਹੱਥੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਇੱਛੁਕ ਹੋਣ, ਨੂੰ ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ ਦੌਰਾਨ 100 ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਣਾ ਹੈ।

ਮਗਨਰੇਗਾ ਸਕੀਮ ਤਹਿਤ 52616.14 ਲੱਖ ਰੁਪਏ (49701.13 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ 2915.01 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ) ਵਲੋਂ ਮਿਤੀ 31.12.2017 ਤੱਕ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਸਾਲ 2017-18 (31.12.2017 ਤੱਕ) ਦੌਰਾਨ

ਉਪਲੱਭਦ ਕੁੱਲ 54250.17 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੇ ਫੰਡਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਰਾਜ ਦੁਆਰਾ 48022.48 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦਾ ਖਰਚਾ ਕਰਕੇ ਕੁੱਲ 179.25 ਲੱਖ ਮੱਨੁਖੀ ਦਿਹਾੜੀਆਂ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫੰਡਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 40374.27 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਮਜਦੂਰੀ ਵਜੋਂ 590471 ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜਗਾਰ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਨੈਸ਼ਨਲ ਰੂਰਲ ਲਾਈਵਲੀਹੁੱਡ ਮਿਸ਼ਨ (60:40)

4.25 ਦੀਨ ਦਿਆਲ ਅਨੁਦੇਦਿਆ ਯੋਜਨਾ-ਨੈਸ਼ਨਲ ਰੂਰਲ ਲਾਈਵਲੀਹੁੱਡ ਮਿਸ਼ਨ (ਆਜੀਵਿਕਾ) ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਵਿੱਚ 2011-12 ਤੋਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਟੀਚਾ ਪੇਂਡੂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਐਸ ਐਚ ਜੀ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਲਿਆ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਟਿਵਾਉ ਜੀਵਨ ਨਿਰਵਾਹ ਵਾਧੇ ਅਤੇ ਵਿੱਤੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਤੱਕ ਸੁਧਰੀ ਹੋਈ ਪਹੁੰਚ ਰਾਹੀਂ ਵਧਾਉਣ ਨਾਲ ਨਿਪੁੰਨ ਅਤੇ ਅਸਰਦਾਇਕ ਸੰਸਥਾਤਮਕ ਮੰਚ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਐਨ.ਆਰ.ਐਲ.ਐਮ. ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਜ ਪੱਧਰ ਤੇ ਇੱਕ ਸਟੇਟ ਰੂਰਲ ਲਾਈਵਲੀਹੁੱਡਜ ਮਿਸ਼ਨ ਸੋਸਾਇਟੀ ਦਾ ਗਠਨ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨੈਸ਼ਨਲ ਰੂਰਲ ਲਾਈਵਲੀਹੁੱਡਜ ਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਗਰੀਬ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਦਾਰੇ ਬਣਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭਦਾਇਕ ਸਵੈ-ਰੋਜਗਾਰ, ਸਕਿੱਲ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਰੋਜਗਾਰ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਥਾਈ ਤੌਰ ਤੇ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਿਸ਼ਨ ਸਾਲ 2011-12 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿਚ ਪਾਇਲਟ ਅਧਾਰ ਤੇ 7 ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸਾਲ 2016-17 ਤੱਕ ਮਿਸ਼ਨ ਅਧੀਨ ਸਾਰੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ 2017-18 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਰਾਜ ਦੇ 22 ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੇ 40 ਬਲਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਭੌਤਿਕ ਪ੍ਰਗਤੀ:- ਸਾਲ 2016-17 ਦੌਰਾਨ ਕੁੱਲ 1913 ਸਵੈ ਸੇਵੀ ਗਰੁੱਪ ਔਰਤਾਂ ਦੇ, 226 ਪਿੰਡ ਪੱਧਰ ਦੇ ਸੰਗਠਨ ਅਤੇ 8 ਕਲੱਸਟਰ ਲੈਵਲ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। 1030 ਸਵੈ ਸੇਵੀ ਗਰੁੱਪਾਂ ਨੂੰ 107.05 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਰਿਵਾਲਵਿੰਗ ਫੰਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ 312 ਸਵੈ ਸੇਵੀ ਗਰੁੱਪਾਂ ਨੂੰ 135.70 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਇੰਨਵੈਸਟਮੈਂਟ ਫੰਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸਾਲ 2017-18 ਦੌਰਾਨ (30.09.2017 ਤੱਕ) 1231 ਸਵੈ ਸੇਵੀ ਗਰੁੱਪ ਅਤੇ 27 ਪਿੰਡ ਪੱਧਰ ਦੇ ਸੰਗਠਨ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ, 354 ਸਵੈ ਸੇਵੀ ਗਰੁੱਪਾਂ ਨੂੰ 35.40 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੇ ਰਿਵਾਲਵਿੰਗ ਫੰਡਜ਼ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ 70 ਸਵੈ ਸੇਵੀ ਗਰੁੱਪਾਂ ਨੂੰ 32.25 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਇੰਨਵੈਸਟਮੈਂਟ ਫੰਡਜ਼ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਵਿੱਤੀ ਪ੍ਰਗਤੀ:- ਸਾਲ 2016-17 ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ 546.94 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦਾ ਬੱਜਟ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋਏ ਬਜਟ ਵਿੱਚੋਂ 412.19 ਲੱਖ ਰੁਪਏ (257.69 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ + 154.50 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ) ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਲਬੱਧ ਫੰਡਾਂ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਬਕਾਇਆ ਫੰਡਜ਼ ਵਿੱਚੋਂ 1032.80 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ।

ਸਾਲ 2017-18 ਲਈ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ 3176.46 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦਾ ਬੱਜਟ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬਜਟ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਰੂਰਲ ਲਾਈਵਲੀਹੁਡਜ਼ ਮਿਸ਼ਨ (ਪੀ.ਐਸ.ਆਰ.ਐਲ.ਐਮ) ਨੂੰ 955.48 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਫੰਡਜ਼ ਰਲੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਹਨ। ਸਾਲ 2016-17 ਦੀ ਦੂਜੀ ਕਿਸ਼ਤ ਰੁਪਏ 56.96 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਜੋ ਸਾਲ 2017-18 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਦੇ ਬਕਾਇਆ ਫੰਡਜ਼ ਵਿੱਚੋਂ 254.24 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕਰ ਲਏ ਗਏ ਹਨ।

ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਆਵਾਸ ਯੋਜਨਾ- ਗ੍ਰਾਮੀਣ (60:40)

4.26 ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੀ 23 ਮਾਰਚ, 2016 ਦੀ ਕੈਬਨਿਟ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਇੰਦਰਾ ਅਵਾਸ ਯੋਜਨਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਅਵਾਸ ਵਿੱਚ ਬਦਲਿਆ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਅਵਾਸ ਯੋਜਨਾ (ਗ੍ਰਾਮੀਣ) ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ, ਸਾਲ 2022 ਤੱਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਰ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਘਰ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਣਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਦਿਸਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਮਾਨੈਂਟ ਵੇਟਿੰਗ ਲਿਸਟਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਸੈਂਸਜ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਲਾਭਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਕੀਮ ਦਾ ਲਾਭ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲਾਭਪਾਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਮਕਾਨ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ 1,20,000/- ਰੁ. ਦੀ ਗ੍ਰਾਂਟ ਤਿੰਨ ਕਿਸ਼ਤਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਮਕਾਨ ਸੈਂਕਸ਼ਨ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਰੁ. 30000 (25%) ਅਤੇ ਮਕਾਨ ਦੇ ਛੱਤ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਤੇ ਰੁ.72000 (60%) ਅਤੇ ਮਕਾਨ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਤੇ ਬਕਾਇਆ 18000 (15%) ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗ੍ਰਾਂਟ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਨਵੇਂ ਪੀ.ਐਫ.ਐਮ.ਐਸ. ਆਨਲਾਇਨ ਸਿਸਟਮ ਰਾਹੀਂ ਰਾਜ ਪੱਧਰ ਦੇ ਖਾਤੇ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿੱਧੇ ਲਾਭਪਾਤਰੀ ਦੇ ਖਾਤੇ ਵਿੱਚ ਭੇਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗ੍ਰਾਂਟ ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮਨਰੇਗਾ ਸਕੀਮ ਨਾਲ ਕਨਵਰਜੈਂਸ ਤਹਿਤ ਪੀ ਐਮ ਏ ਵਾਈ (ਜੀ) ਦੇ ਲਾਭਪਾਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਲਾਭ ਆਪਣੇ ਮਕਾਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ 90 ਦਿਹਾੜੀਆਂ ਦੇ 233/- ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਹਾੜੀ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਕੁੱਲ 20,970/- ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਮਕਾਨ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮਨਰੇਗਾ ਜਾਂ ਸਵੱਛ ਭਾਰਤ ਮਿਸ਼ਨ ਅਧੀਨ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਮਰਪਿਤ ਸਾਧਨ ਰਾਹੀਂ 12,000/- ਰੁਪਏ ਘਰ ਵਿਚ ਟੁਆਇਲਟ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਕੁੱਲ 1,52,970/- ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਲਾਭਪਾਤਰ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਲਾਭਪਾਤਰ ਬੈਂਕ ਤੋਂ 70,000/- ਰੁਪਏ ਤੱਕ ਦਾ ਲੋਨ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਲਾਭਪਾਤਰੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਮਕਾਨ ਦਾ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਖੇਤਰ 20 ਵਰਗ ਮੀਟਰ ਤੋਂ ਵਧਾ ਕੇ 25 ਵਰਗ ਮੀਟਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭੌਤਿਕ ਅਤੇ ਵਿੱਤੀ ਪ੍ਰਗਤੀ

ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਨੂੰ 31,084 ਨਵੇਂ ਘਰ (24,469 ਘਰ 2016-17 ਲਈ ਅਤੇ 6,615 ਘਰ 2017-18 ਲਈ) ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਟੀਚਾ ਮਿੱਥ ਕੇ ਸਾਲ 2017-18 ਦੌਰਾਨ 387.92 ਕਰੋੜ ਰੁ. (305.37 ਕਰੋੜ ਰੁ. ਸਾਲ 2016-17 ਲਈ ਅਤੇ 82.55 ਕਰੋੜ ਰੁ. ਸਾਲ 2017-18 ਲਈ) ਦਾ ਉਪਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਕੀਮ ਤਹਿਤ ਸਾਲ

2017-18 ਦੌਰਾਨ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਖਜਾਨਾ ਦਫਤਰ ਵੱਲੋਂ 24 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸੀ। ਮਿਤੀ 20.2.2018 ਤੱਕ ਦੀ ਭੌਤਿਕ ਤੇ ਵਿੱਤੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ :-

ਕਿਸ਼ਤਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ	ਲਾਭਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	ਖਰਚਾ (ਰੁਪਏ ਕਰੋੜਾਂ ਵਿੱਚ)
ਪਹਿਲੀ 30,000/-	3987	11.96
ਦੂਜੀ 72,000/-	1003	7.22
ਤੀਜੀ 18,000/-	9	0.01
	ਕੁੱਲ ਖਰਚਾ	19.19

ਇੰਟੈਗਰੇਟਿਡ ਵਾਟਰਸੈਡ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ (ਆਈ ਡਬਲਊ ਐਮ ਪੀ) (60:40)

(ਹੁਣ ਪੀ.ਐਮ.ਕੇ.ਐਸ.ਵਾਈ-ਵਾਟਰਸੈਡ ਕੰਪੋਨੈਂਟ)

4.27 ਸਾਲ 2015-16 ਦੌਰਾਨ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਸਕੀਮ ਦਾ ਨਾਂ ਬਦਲ ਕੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਕ੍ਰਿਸੀ ਸਿੰਚਾਈ ਯੋਜਨਾ-ਵਾਟਰਸੈਡ ਕੰਪੋਨੈਂਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 31.12.2017 ਤੱਕ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਲਈ 37,762 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੀ ਕੁੱਲ ਰਾਸ਼ੀ ਨਾਲ 3,14,686 ਹੈਕਟੇਅਰ ਭੂਮੀ ਟਰੀਟ ਕਰਨ ਲਈ 67 ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਸਾਲ 2009-10 ਤੋਂ 2017-18 ਤੱਕ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ 8430.42 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਰਲੀਜ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਜਿਸ ਵੱਲੋਂ 7007.95 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਤੇ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਅਤੇ 58400 ਹੈਕਟੇਅਰ ਭੂਮੀ ਟਰੀਟ ਕੀਤੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਨੈਸ਼ਨਲ ਅਰਬਨ ਲਾਈਵਲੀਹੁਡ ਮਿਸ਼ਨ

4.28 ਹਾਊਸਿੰਗ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਗਰੀਬੀ ਨਿਵਾਰਣ ਮੰਤਰਾਲੇ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਲਾਈਵਲੀਹੁਡ ਮਿਸ਼ਨ (NULM) ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ 12ਵੀਂ ਪੰਜ ਸਾਲਾਂ ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਸਵਰਨ ਜਯੰਤੀ ਸ਼ਹਿਰੀ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਯੋਜਨਾ (SJSRY) ਦੇ ਬਦਲ ਵਜੋਂ 1 ਅਪ੍ਰੈਲ, 2014 ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਸਕੀਮ ਸਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਵਸੋਂ ਇਕ ਲੱਖ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਜਿਲ੍ਹਾਂ ਹੈਡਕੁਆਰਟਜ਼/ਕਸਬਿਆਂ ਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਭਾਵੇਂ ਕਿ 2011 ਦੀ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਮੁਤਾਬਿਕ ਉਥੇ ਅਬਾਦੀ ਇਕ ਲੱਖ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੈ। NULM ਦਾ ਮੁੱਖ ਟੀਚਾ ਸ਼ਹਿਰੀ ਗਰੀਬਾਂ ਅਤੇ ਸਮੇਤ ਸ਼ਹਿਰੀ ਬੇਘਰਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਦੇ 6 ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭਾਗ ਹਨ:-

1. ਸੋਸਲ ਮੁਬਲਾਇਜੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਗਤ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ (SM&ID)

2. ਰੋਜਗਾਰ ਸਕਿਲ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਅਤੇ ਪਲੇਸਮੈਂਟ (EST&P)
3. ਕੈਪੇਸਟੀ ਬਿਲਡਿੰਗ ਅਤੇ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ (CB&T)
4. ਸਵੈ-ਰੋਜਗਾਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ (SEP)
5. ਸਪੋਰਟ ਟੂ ਅਰਬਨ ਸਟਰੀਟ ਵੈਨਡਰਜ (SUSV)
6. ਹਿਰੀ ਬੇਘਰਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾਂ (SUH)

2016-17 ਦੌਰਾਨ 2597.44 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਉਪਲੱਬਧ ਸਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਰਾਜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸਾਲ 2012-13 ਲਈ 448.01 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਉਪਲੱਬਧ ਸੀ। 01.10.2016 ਨੂੰ 2062.34 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦਾ ਓਪਨਿੰਗ ਬੇਲੇਂਸ ਉਪਲੱਬਧ ਸੀ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਵਿਆਜ 76.86 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਖਾਤਿਆਂ ਤੋਂ ਤਬਾਦਲਾ ਧਨ 10.23 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਸੀ ਐਸ.ਯੂ.ਐਚ. ਹਿੱਸੇ ਅਧੀਨ ਰਾਤ ਰੈਣ ਬਸੇਰਾ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ 215.58 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਨਗਰ ਨਿਗਮ ਲਈ ਨਵੀਨੀਕਰਨ ਲਈ 8.64 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਨਾਇਟ ਸੈਲਟਰਾਂ ਤੇ ਓ.ਐਡ.ਐਮ ਖਰਚੇ ਲਈ 86.04 ਲੱਖ ਰੁਪਏ, 152.30 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਯੂ.ਐਲ.ਬੀਜ ਨੂੰ ਰਿਵਾਲਵਿੰਗ ਫੰਡ ਲਈ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ, 318.61 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਐਸ.ਜੇ.ਐਸ.ਆਰ.ਵਾਈ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਅਦਾਇਗੀਆਂ ਲਈ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਪੰਜਾਬ ਹੁਨਰ ਵਿਕਾਸ ਮਿਸ਼ਨ ਲਈ 600.00 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਐਡਵਾਂਸ ਅਦਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਭਾਰਤੀ (ਬੀ.ਸੀ.ਆਈ) ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਰੇਡੀਓ ਨੂੰ ਬਰਾਡਕਾਸਟਿੰਗ ਫੀਸ 6.19 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਅਤੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਅਤੇ ਮੁਨੀਆਦੀ ਅਤੇ ਵਿਆਜ ਸਬਸਿਡੀ ਖਰਚੇ ਲਈ 4.81 ਲੱਖ ਅਗਾਊਂ ਅਦਾ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਕੁੱਲ 1392.17 ਲੱਖ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ।

2017-18 (31.12.2017) ਦੌਰਾਨ 1205.27 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਉਪਲੱਬਧ ਸਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵਿਆਜ 55.70 ਲੱਖ ਅਤੇ ਐਮ ਸੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਰਾਸ਼ੀ 3.93 ਲੱਖ ਯਾਨੀ ਕੁੱਲ ਰੁਪਏ 1264.90 ਲੱਖ ਐਸ.ਯੂ.ਐਚ ਕੰਪੋਨੈਂਟ ਅਧੀਨ ਰਾਤ ਰੈਣ ਬਸੇਰਾ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ 275.06 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ 17.90 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਯੂ.ਐਲ.ਬੀਜ ਨੂੰ ਰਿਵਾਲਵਿੰਗ ਫੰਡ ਲਈ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਅਤੇ ਮੁਨੀਆਦੀ ਅਤੇ ਵਿਆਜ ਸਬਸਿਡੀ ਖਰਚੇ ਲਈ 22.06 ਲੱਖ ਅਗਾਊਂ ਦਾ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਆਊਟਸੋਰਸ ਰਾਹੀਂ ਰੱਖੇ ਗਏ ਸਟਾਫ ਦੀ ਤਨਖਾਹ 90.60 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਅਤੇ ਸੈਲਫ ਹੈਲਪ ਗਰੁੱਪ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਹੋਰ ਖਰਚਿਆ ਲਈ ਆਰ.ਓ ਨੂੰ 42.20 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਕੁੱਲ 447.82 ਲੱਖ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ।

ਪੰਜਾਬ ਪਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਭੇਂ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਿੱਤ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ (ਬੈਕਫਿਕੋ)

4.29 ਪੰਜਾਬ ਪਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਭੇਂ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਿੱਤ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ (ਬੈਕਫਿਕੋ) ਵਲੋਂ ਪਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਅਤੇ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕਰਜ਼ੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਲਾਨਾ ਪਰਵਾਰਿਕ ਆਮਦਨ ਪੇਂਡੂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ 98000/- ਰੁਪਏ

ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ 1,20,000/-ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਵਰਗ ਲਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਲਾਨਾ ਪਰਵਾਰਿਕ ਆਮਦਨ ਪੇਂਡੂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ 81000/- ਰੁਪਏ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ 1,03,000/-ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਵੱਧ ਟਾਰਗੈਟ ਗਰੁੱਪ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਨ ਲਈ ਐਨ.ਐਮ.ਡੀ.ਐਫ.ਸੀ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਿਨੈਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਰਜ਼ੇ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਕਰਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਲਾਨਾ ਆਮਦਨ 6.00 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਤੱਕ ਹੋਵੇ। ਲੇਕਿਨ ਉਸ ਟਾਰਗੈਟ ਗਰੁੱਪ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਜੋ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾਂ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਹੋਵੇ। ਸਾਲ 2016-17 ਦੌਰਾਨ ਬੈਕਫਿਕੋ ਵਲੋਂ 498 ਲਾਭਪਾਤਰੀਆਂ ਨੂੰ 823.80 ਲੱਖ ਦੇ ਕਰਜ਼ੇ ਵੰਡੇ ਗਏ। ਚਾਲੂ ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ 2017-18 ਦੌਰਾਨ (30-09-2017 ਤੱਕ) 317.08 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੇ ਕਰਜ਼ੇ 182 ਲਾਭਪਾਤਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੇ ਗਏ।

ਪੰਜਾਬ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਭੌਂ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਿੱਤ ਨਿਗਮ (ਪੀ ਐਸ ਸੀ ਐਫ ਸੀ)

4.30 ਪੰਜਾਬ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਭੌਂ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਿੱਤ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਗਰੀਬ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਰਜ਼ਾ ਅਤੇ ਸਬਸਿਡੀ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਸਾਲ 2016-17 ਦੌਰਾਨ 1162 ਲਾਭਪਾਤਰੀਆਂ ਨੂੰ 797.48 ਲੱਖ ਦੇ ਕਰਜ਼ੇ ਵੰਡੇ ਗਏ। ਚਾਲੂ ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ 2017-18 ਦੌਰਾਨ (30-09-2017 ਤੱਕ) ਕਿਸੇ ਵੀ ਲਾਭਪਾਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕਰਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ। ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਅਜੇ ਫੰਡਜ਼ ਪਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਹਨ (ਸਾਰਣੀ 4.5)।

ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਲੋਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ

ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਸਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਬਦੀਲੀ ਲੋਕਾਂ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸਥਿਰ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਵਿਹਾਰ ਅਤੇ ਸਥਿਰਤਾ ਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖੀ ਜਾਵੇ। ਉੱਚ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਆਰਥਿਕ ਲਾਗਤਾਂ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਗਰੀਬ ਵਰਗਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਉਤੇ ਬੁਰਾ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮਹਿੰਗਾਈ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣਾ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਰਿਜ਼ਰਵ ਬੈਂਕ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਲੋਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾ ਕੇ, ਜਮ੍ਹਾਂਖੋਰੀ ਅਤੇ ਕਾਲਾ ਬਾਜ਼ਾਰੀ ਨੂੰ ਠੱਲ ਪਾਕੇ ਕੁੱਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧੇ ਦੇ ਰੁਝਾਨ ਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸਕੱਤਰ, ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਕੀਮਤਾਂ ਨਿਗਰਾਨ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਸਥਿੱਤੀ

5.2 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਥੋਕ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਸੂਚਕ ਅੰਕ (ਡਬਲਯੂ ਪੀ ਆਈ) ਜੋ ਕਿ ਹਫ਼ਤਾਵਾਰੀ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਉਪਲੱਬਧ ਹੈ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤੀ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮਾਪਦੰਡ ਹੈ। ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਉਪਭੋਗਤਾ ਭਾਅ ਸੂਚਕ ਅੰਕ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਪਭੋਗੀਆਂ ਦੇ ਗਰੁੱਪਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤੀ ਨੂੰ ਮਾਪਣ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਨ। ਇਹ ਉਪਭੋਗਤਾ ਭਾਅ ਸੂਚਕ ਅੰਕ ਜੋ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਏਜੰਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕਾਮਿਆਂ ਲਈ ਉਪਭੋਗਤਾ ਸੂਚਕ ਅੰਕ (ਸੀ ਪੀ ਆਈ-ਆਈ ਡਬਲਯੂ) ਪੇਂਡੂ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ (ਸੀ ਪੀ ਆਈ-ਆਰ ਐਲ) ਲਈ ਉਪਭੋਗਤਾ ਭਾਅ ਸੂਚਕ ਅੰਕ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕਾਮਿਆਂ (ਸੀ ਪੀ ਆਈ-ਏ ਐਲ) ਲਈ ਉਪਭੋਗਤਾ ਭਾਅ ਸੂਚਕ ਅੰਕ ਅਤੇ ਪੇਂਡੂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਉਪਭੋਗਤਾ ਭਾਅ ਸੂਚਕ ਅੰਕ (ਆਰ ਅਤੇ ਯੂ) ਹਨ।

5.3 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸਾਲ 2017-18 ਦੌਰਾਨ ਥੋਕ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਸੂਚਕ ਅੰਕ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਵਾਧੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਪਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਔਸਤਨ ਥੋਕ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਸੂਚਕ ਅੰਕ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤੀ ਦਰ ਜੋ ਸਾਲ 2017-18 (ਜਨਵਰੀ, 2018 ਤੱਕ) ਦੌਰਾਨ 2.90 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੈ ਉਹ ਸਾਲ 2016-17 ਲਈ 1.76 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤੀ ਗਈ ਦਰ ਨਾਲੋਂ ਜਿਆਦਾ ਹੈ (ਬਾਕਸ 30)। ਉਪਭੋਗਤਾ ਭਾਅ ਸੂਚਕ ਅੰਕ (ਉਦਯੋਗਿਕ ਕਾਮੇ) ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਪ੍ਰਚੂਨ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤੀ ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ ਪਹਿਲੇ 3 ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਘੱਟਦੀ ਹੋਈ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਵਿੱਚ ਪਾਈ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਜੁਲਾਈ, 2017 ਤੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਵੱਧਦੀ ਗਈ ਹੈ। ਜੁਲਾਈ, 2017 ਵਿੱਚ 1.79 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਜਨਵਰੀ, 2018 ਵਿੱਚ 5.11 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਔਸਤਨ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਸੂਚਕ 2017-18 ਵਿੱਚ 2.79 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਬਾਕਸ: 30 : ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸਾਲ 2017-18 (ਆਰਜ਼ੀ) ਦੌਰਾਨ ਮੁੱਖ ਕੀਮਤ ਸੂਚਕ ਅੰਕ ਦਾ ਰੁਝਾਨ

ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ

ਮਹੀਨਾ	ਬੋਕ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਸੂਚਕ ਅੰਕ		ਉਪਭੋਗਤਾ ਭਾਅ ਸੂਚਕ ਅੰਕ (ਉਦਯੋਗਿਕ ਕਾਮੇ)		ਉਪਭੋਗਤਾ ਭਾਅ ਸੂਚਕ ਅੰਕ (ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਕਾਮੇ)		ਉਪਭੋਗਤਾ ਭਾਅ ਸੂਚਕ ਅੰਕ (ਪੇਂਡੂ ਕਾਮੇ)	
	2016-17	2017-18	2016-17	2017-18	2016-17	2017-18	2016-17	2017-18
ਅਪ੍ਰੈਲ	(-)1.1	3.9	5.86	2.21	5.34	2.59	5.56	2.58
ਮਈ	(-)0.9	2.3	6.59	1.09	6.03	1.40	6.13	1.39
ਜੂਨ	(-)0.1	0.9	6.13	1.08	5.98	0.92	6.07	1.14
ਜੁਲਾਈ	0.6	1.9	6.46	1.79	6.69	0.80	6.53	1.02
ਅਗਸਤ	1.1	3.2	5.30	2.52	5.29	2.05	5.38	2.16
ਸਤੰਬਰ	1.4	3.1	4.14	2.89	4.05	2.29	4.03	2.51
ਅਕਤੂਬਰ	1.3	3.7	3.35	3.24	3.18	2.85	3.28	2.95
ਨਵੰਬਰ	1.8	4.0	2.59	3.97	2.93	3.08	3.03	3.06
ਦਸੰਬਰ	2.1	3.6	2.23	4.00	2.70	2.74	2.80	2.84
ਜਨਵਰੀ	4.3	2.8	1.86	5.11	2.47	2.87	2.58	2.85
ਫਰਵਰੀ	5.5	-	2.62	-	3.08	-	2.94	-
ਮਾਰਚ	5.1	-	2.61	-	2.73	-	2.83	-
ਔਸਤ:	1.76	2.90	4.15	2.79	4.21	2.16	4.26	2.25

ਸਾਧਨ: (i) ਆਰਥਿਕ ਸਲਾਹਕਾਰ, ਵਣਜ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗ ਮੰਤਰਾਲਾ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ।

(ii) ਲੇਬਰ ਬਿਊਰੋ, ਕਿਰਤ ਅਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਮੰਤਰਾਲਾ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ।

ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਸਤਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਚੁਨ ਕੀਮਤਾਂ

5.4 ਸਾਲ 2017 ਦੌਰਾਨ ਚੋਣਵੀਆਂ 23 ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਸਤੂਆਂ ਵਿਚੋਂ 6 ਵਸਤੂਆਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਜਨਵਰੀ, 2017 ਅਤੇ ਦਸੰਬਰ, 2017 ਦੌਰਾਨ ਘਟੀਆਂ ਹਨ। ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਘਾਟਾ 2.34 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੋਂ 38.75 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਰਿਹਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੀਮਤ ਕਾਲੇ ਛੋਲੇ (ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਲੋ) 38.75 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਘਟੀ ਹੈ। ਸਾਬਤ

ਮਾਂਹ ਦੀ ਕੀਮਤ (ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਲੋ) 26.74 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ, ਸਾਬਤ ਮੂੰਗੀ (ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਲੋ) 4.36 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਅਤੇ ਸਰਸੋਂ ਦਾ ਤੇਲ (ਪ੍ਰਤੀ ਲੀਟਰ ਐਗ ਮਾਰਕ) 3.92 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ, ਕਣਕ ਮੀਡੀਅਮ (ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਲੋ) ਦੀ ਕੀਮਤ 2.86 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ, ਕਣਕ ਦਾ ਆਟਾ ਮੀਡੀਅਮ (ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਲੋ) ਦੀ ਕੀਮਤ 2.34 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਘਟੀ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ 14 ਵਸਤੂਆਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ 1.09 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੋਂ 46.64 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸਿਵਾਏ ਪਿਆਜ ਅਤੇ ਟਮਾਟਰ ਜਿਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਧੀ। ਕਣਕ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਕੋਈ ਵਾਧਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਘੀਆ ਮੀਡੀਅਮ (ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਲੋ), ਆਲੂ ਮੀਡੀਅਮ (ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਲੋ), ਅੰਡੇ (ਪ੍ਰਤੀ ਦਰਜਨ), ਸਰੀਆ (ਪ੍ਰਤੀ ਕੁਇੰਟਲ)। ਕੱਪੜੇ ਧੋਣ ਵਾਲਾ ਸਾਬਣ ਨਿਰੋਲ (ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਲੋ)। ਚਾਵਲ ਪਰਮਲ ਮੀਡੀਅਮ (ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਲੋ), ਮਿਟੀ ਦਾ ਤੇਲ (ਪ੍ਰਤੀ ਲੀਟਰ), ਚਾਹ ਰੈਡ ਲੇਬਲ (250 ਗ੍ਰਾਮ), ਦੁੱਧ ਮੱਝ (ਪ੍ਰਤੀ ਲੀਟਰ), ਸੋਹਣਾ ਬਨਸਪਤੀ ਘੀ (ਪ੍ਰਤੀ ਲੀਟਰ), ਇੱਟਾਂ (ਗਰੇਡ ਏ, ਸੀਮੈਂਟ ਜੇਕੇ (ਪ੍ਰਤੀ ਬੈਗ)। ਚੀਨੀ ਵਾਈਟ (ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਲੋ) ਅਤੇ ਮੂੰਗਫਲੀ ਦਾ ਤੇਲ (ਗਿਨੀ ਪ੍ਰਤੀ ਲੀਟਰ) ਵੀ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 46.64 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ, 28.78 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ, 24.57 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ, 12.56 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ, 8.97 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ, 8.20 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ, 6.52 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ, 4.50 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ, 4.46 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ, 2.63 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ, 2.18 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ, 2.12 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ, 1.86 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਅਤੇ 1.09 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। (ਬਾਕਸ: 31)

5.5 ਸਾਲ 2017 ਦੌਰਾਨ ਕਾਲੇ ਛੋਲੇ (ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਲੋ), ਟਮਾਟਰ (ਮੀਡੀਅਮ), ਪਿਆਜ (ਮੀਡੀਅਮ), ਸਾਬਤ ਮਾਂਹ (ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਲੋ), ਅੰਡੇ (ਪ੍ਰਤੀ ਦਰਜਨ), ਘੀਆ (ਮੀਡੀਅਮ), ਸਰੀਆ (ਪ੍ਰਤੀ ਕੁਇੰਟਲ), ਇੱਟਾਂ (ਗ੍ਰੇਡ ਏ) ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਉਤਰਾ-ਚੜਾਅ ਆਇਆ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀਆਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਤੇ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 48.38, 47.32, 34.80, 29.33, 22.81, 19.59, 460.73 ਅਤੇ 251.93 ਰੁਪਏ ਦਾ ਫਰਕ ਪਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀਆਂ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਕੀਮਤਾਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ 124.83, 66.00, 48.52, 109.68, 70.81, 35.91, 4100.00 ਅਤੇ 4500.00 ਰੁਪਏ ਜਦੋਂ ਕਿ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ 76.45, 18.68, 13.73, 80.35, 48.00, 16.32, 3639.27 ਅਤੇ 4248.07 ਰੁਪਏ ਰਹੀਆਂ। (ਬਾਕਸ: 31)

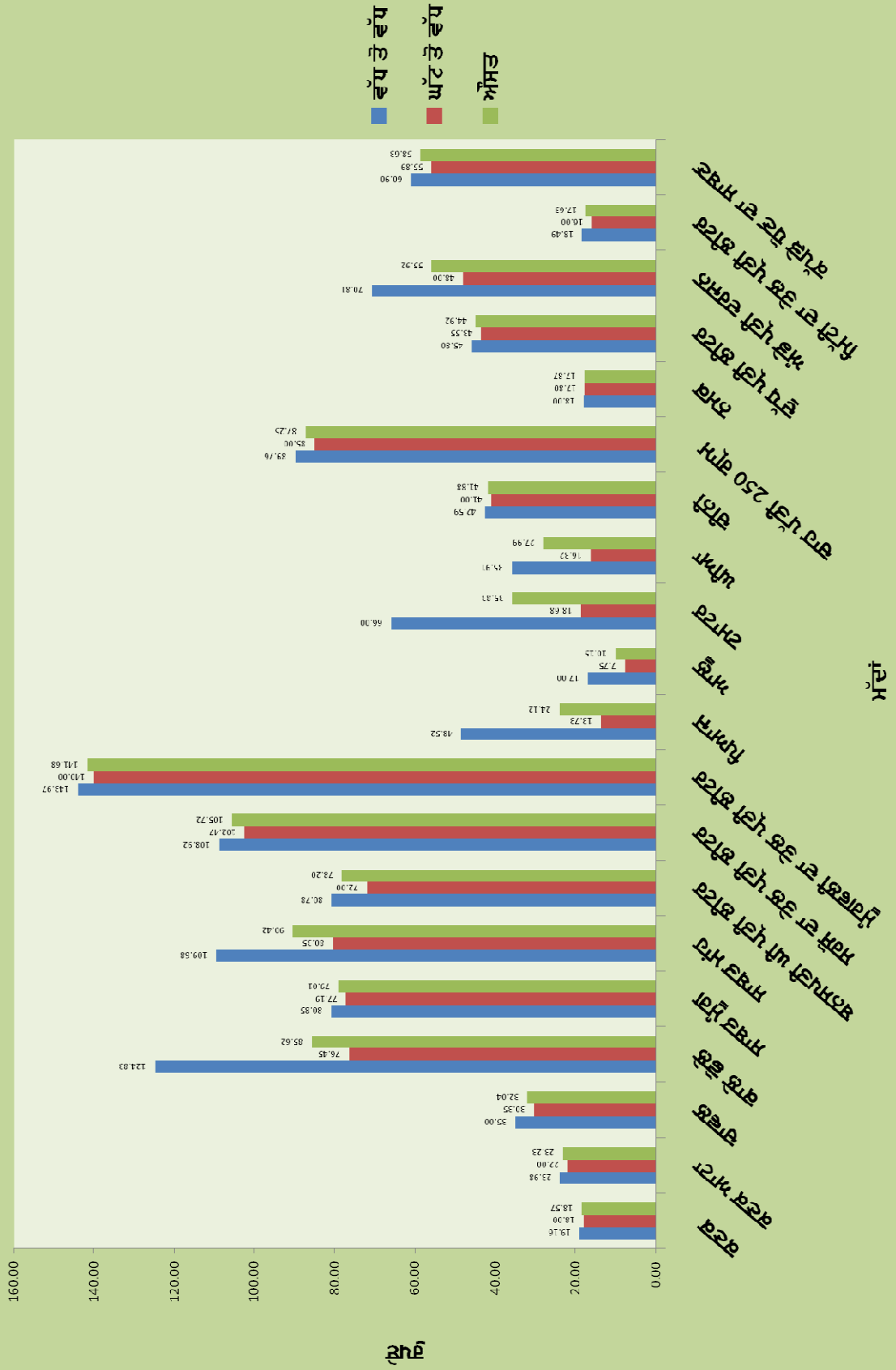
ਬਾਕਸ: 31 ਸਾਲ 2017 (ਜਨਵਰੀ-ਦਸੰਬਰ) ਦੌਰਾਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀਆਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ, ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਅਤੇ ਔਸਤਨ ਕੀਮਤਾਂ

ਮੱਦ ਦਾ ਨਾ	ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ	ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ	ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ/ ਘਾਟਾ	ਔਸਤ	ਜਨਵਰੀ, 17	ਦਸੰਬਰ, 17	ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ/ ਘਾਟਾ	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ/ ਘਾਟਾ
ਕਣਕ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿ.ਗ੍ਰਾਮ (ਮੀਡੀਅਮ)	19.16	18.00	1.16	18.57	19.05	18.50	-0.55	-2.89
ਚਾਵਲ ਪਰਮਲ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿ.ਗ੍ਰਾਮ (ਮੀਡੀਅਮ)	35.00	30.35	4.65	32.04	30.35	32.84	2.49	8.20
ਕਣਕ ਆਟਾ (ਮੀਡੀਅਮ) ਪ੍ਰਤੀ ਕਿ.ਗ੍ਰਾਮ	23.98	22.00	1.98	23.23	23.83	23.27	-0.56	-2.35
ਕਾਲੇ ਛੋਲੇ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿ.ਗ੍ਰਾਮ (ਮੀਡੀਅਮ)	124.83	76.45	48.38	85.62	124.83	76.45	-48.38	-38.76

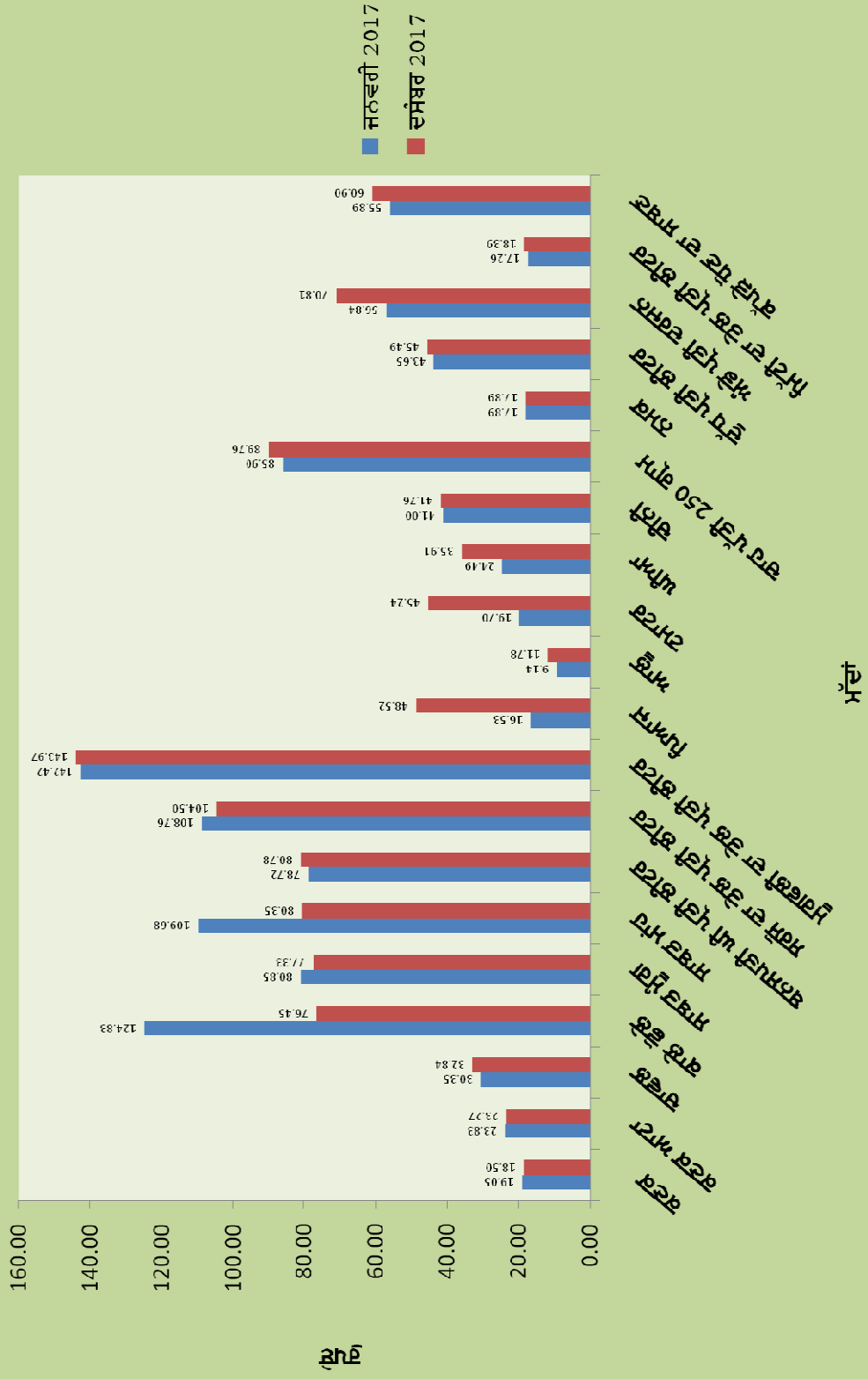
ਚੀਨੀ (ਸਵੇਦ)	42.59	41.00	1.59	41.88	41.00	41.76	0.76	1.85
(ਪ੍ਰਤੀ ਕਿ.ਗ੍ਰਾਮ)								
ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਤੇਲ (ਪ੍ਰਤੀ ਲੀਟਰ)	18.49	16.00	2.49	17.63	17.26	18.39	1.13	6.55
ਨਮਕ (ਟਾਟਾ) ਆਇਰੋਡਾਈਜ਼ਡ	18.00	17.80	0.20	17.87	17.89	17.89	0.00	0.00
(ਪ੍ਰਤੀ ਕਿ.ਗ੍ਰਾਮ)								
ਪਿਆਜ (ਮੀਡੀਅਮ)	48.52	13.73	34.80	24.12	16.53	48.52	31.99	193.55
ਪ੍ਰਤੀ ਕਿ.ਗ੍ਰਾਮ								
ਆਲੂ(ਮੀਡੀਅਮ)	17.00	7.75	9.25	10.15	9.14	11.78	2.65	28.88
ਪ੍ਰਤੀ ਕਿ.ਗ੍ਰਾਮ								
ਸਾਬਤ ਮੂੰਗੀ (ਮੀਡੀਅਮ)	80.85	77.19	3.66	79.01	80.85	77.33	-3.52	-4.35
ਪ੍ਰਤੀ ਕਿ.ਗ੍ਰਾਮ								
ਸਾਬਤ ਮਾਂਹ (ਮੀਡੀਅਮ)	109.68	80.35	29.33	90.42	109.68	80.35	-29.33	-26.74
ਪ੍ਰਤੀ ਕਿ.ਗ੍ਰਾਮ								
ਸੋਹਣਾ ਬਨਸਪਤੀ ਘੀ ਪ੍ਰਤੀ	80.78	72.00	8.78	78.20	78.72	80.78	2.07	2.62
ਲੀਟਰ								
ਸਰੋਂ ਦਾ ਤੇਲ ਪ੍ਰਤੀ ਲੀਟਰ(ਐਗ	108.92	102.47	6.45	105.72	108.76	104.50	-4.26	-3.92
ਮਾਰਕ)								
ਮੂੰਗਫਲੀ ਦਾ ਤੇਲ (ਗਿਨੀ)ਪ੍ਰਤੀ	143.97	140.00	3.97	141.68	142.42	143.97	1.55	1.09
ਲੀਟਰ								
ਚਾਹ ਪੱਤੀ (ਰੈੱਡ ਲੇਬਲ)	89.76	85.00	4.76	87.25	85.90	89.76	3.86	4.49
250 .ਗ੍ਰਾਮ								
ਟਮਾਟਰ (ਮੀਡੀਅਮ)	66.00	18.68	47.32	35.83	19.70	45.24	25.53	129.64
ਪ੍ਰਤੀ ਕਿ.ਗ੍ਰਾਮ								
ਘੀਆ (ਮੀਡੀਅਮ)	35.91	16.32	19.59	27.99	24.49	35.91	11.42	46.63
ਪ੍ਰਤੀ ਕਿ.ਗ੍ਰਾਮ								
ਐਂਡੇ ਪ੍ਰਤੀ ਦਰਜਨ	70.81	48.00	22.81	55.92	56.84	70.81	13.97	24.58
ਕਪੜੇ ਧੋਣਵਾਲਾ ਸਾਬਣ	60.90	55.89	5.01	58.63	55.89	60.90	5.01	8.96
(ਨਿਰੋਲ) ਪ੍ਰਤੀ ਕਿ.ਗ੍ਰਾਮ								
ਦੁੱਧ (ਮੀਡੀਅਮ)	45.80	43.55	2.25	44.92	43.55	45.49	1.94	4.45
ਪ੍ਰਤੀ ਲੀਟਰ								
ਇੱਟਾਂ	4500.00	4248.07	251.93	4326.23	4296.02	4389.66	93.64	2.18
(ਗ੍ਰੈਡ ਏ)								
ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ								
ਸੀਮਿਟ	350.00	319.03	30.97	328.13	319.03	325.80	6.76	2.12
(ਜੇ ਕੇ)								
ਪ੍ਰਤੀ ਬੈਗ								
ਸਰੀਆ	4100.00	3639.27	460.73	3930.10	3639.27	4096.19	456.92	12.56
(ਪ੍ਰਤੀ ਕੁਇੰਟਲ)								

5.6 ਸਾਲ 2017 ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜਿਲ੍ਹਾਵਾਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀਆਂ ਔਸਤ ਕੀਮਤਾਂ (ਅਨੁਲੱਗ, ਸਾਰਣੀ 5.2) ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਜਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਛੋਲੇ (ਕਾਲੇ) ਦੀਆਂ ਔਸਤਨ ਕੀਮਤਾਂ 90.25 ਤੋਂ 76.83 ਰੁਪਏ, ਦੁੱਧ 51.69 ਤੋਂ 38.17 ਰੁਪਏ, ਚਾਵਲ 35.31 ਤੋਂ 29.08 ਰੁਪਏ, ਪਿਆਜ 26.73 ਤੋਂ

ਸਾਲ 2017 ਦੌਰਾਨ ਜਰੂਰੀ ਵਸਤਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਧ ਤੇ ਵੱਧ, ਘੱਟ ਤੇ ਘੱਟ ਅਤੇ ਔਸਤਨ ਪ੍ਰਚੁਨ ਕੀਮਤਾਂ

ਜਨਵਰੀ 2017 ਅਤੇ ਦਸੰਬਰ 2017 ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਸਤਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਭੂਨ ਕੀਮਤਾਂ

21.63 ਰੁਪਏ, ਕਣਕ 21.14 ਤੋਂ 17.48 ਰੁਪਏ ਅਤੇ ਆਲੂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ 11.12 ਰੁਪਏ ਤੋਂ 8.23 ਰੁਪਏ ਹੋਈਆਂ।

ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਉਜਰਤਾਂ

5.7 ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਜਰਾਇਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀਆਂ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਉਜਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਲ 2017 (ਪੀ) ਵਿੱਚ 2.21 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਹੀ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਕਾਰੀਗਰ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀਆਂ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਉਜਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਦਰਾਂ ਵਿੱਚ 1.81 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਲੋਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ

5.8 ਲੋਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ ਇੱਕ ਢਾਂਚਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਮਾਜ ਦੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬੋਝੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਕਰਨ ਲਈ ਦੁਕਾਨਾਂ ਸਾਮਿਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਲੇਖਾਵਾਰ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਅਨਾਜ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਖਰੀਦ, ਭੰਡਾਰੀਕਰਨ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਵੰਡ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਉਚਿਤ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀਆਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੈ। ਉਪਭੋਗਤਾ ਨੂੰ ਅਨਾਜ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ। ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਪ੍ਰੀਵਾਰਾਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰਨਾ, ਰਾਸ਼ਨ ਕਾਰਡ ਜਾਰੀ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਚਿਤ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਕਰਨਾ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ।

5.9 ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ, ਦੇਸ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੋਹਰੀ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਦਸੰਬਰ, 2013 ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਖੁਰਾਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਐਕਟ 2013 ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਾਲ 2017-18 ਤੋਂ ਨਵੀਂ ਆਟਾ ਦਾਲ ਸਕੀਮ ਦਾ ਨਾਕ ਬਦਲ ਕੇ “**ਸਮਾਰਟ ਰਾਸ਼ਨ ਕਾਰਡ ਸਕੀਮ**” ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕਣਕ ਡੀ-ਸੈਟਰਲਾਈਜ਼ਡ ਪ੍ਰਕਿਰਮੈਂਟ (ਡੀ.ਸੀ.ਪੀ.) ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਖਰੀਦ ਕੇ 269 ਖਾਸ ਡੀ.ਸੀ.ਪੀ. ਗੁਦਾਮਾਂ ਵਿਚ ਭੰਡਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ 16738 ਰਾਸ਼ਨ ਡਿਪੂਆਂ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਅਨੁਸਾਰ ਛਿਮਾਹੀ ਮਾਡਲ ਅਧੀਨ ਹਰ ਲਾਭਪਾਤਰੀ ਨੂੰ 30 ਕਿਲੋ ਦੀਆਂ ਬੰਦ ਬੋਰੀਆਂ ਵਿਚ ਦੋ ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਲੋ ਦੀ ਦਰ ਤੇ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਦੋ ਵਾਰ ਵੰਡੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਇਰਿਟੀ ਹਾਊਸ ਹੋਲਡ ਕੈਟਾਗਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰੀਵਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਮਹੀਨਾ 35 ਕਿਲੋ ਕਣਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਸਲਾਨਾ ਪੱਧਰ ਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ 8.70 ਲੱਖ ਟਨ ਕਣਕ ਦੀ ਵੰਡ 141.45 ਲੱਖ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਹੈ।

5.10 ਇਸ ਸਕੀਮ ਤਹਿਤ ਇਸ ਵੇਲੇ 36.09 ਲੱਖ ਲਾਭਪਾਤਰੀ ਪਰਿਵਾਰਾਂ (139.18 ਲੱਖ ਜੀਆਂ) ਨੂੰ ਸਸਤੀ ਕਣਕ ਵੰਡੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਾਭਪਾਤਰੀਆਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਖੁਰਾਕ ਸਿਵਲ ਸਪਲਾਈਜ਼ ਅਤੇ ਖਪਤਕਾਰ ਮਾਮਲੇ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਾਰਦਰਸ਼ਤਾ ਪੋਰਟਲ (<http://foodsuppb.gov.in>) ਤੇ ਉਪਲੱਬਧ ਹਨ। 97.13% ਲਾਭਪਾਤਰੀ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਨੰਬਰਾਂ ਨਾਲ ਲਿੰਕ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਨ ਦੀ ਵੰਡ ਦਾ ਕੰਮ

ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀ, ਪੰਚਾਇਤ ਮੈਂਬਰ/ਕਾਊਂਸਲਰ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਨਿਗਰਾਨ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲਾਭਪਾਤਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਦੇ ਨਿਵਾਰਨ ਲਈ ਤਿੰਨ ਪੱਧਰੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਨਿਵਾਰਨ ਕਾਰਜਵਿਧੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਕਾਰਜਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਰਾਜ ਦੇ ਖੁਰਾਕ ਕਮਿਸ਼ਨ ਪਾਸ ਵੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਜਿਲੇ ਦੇ ਵਧੀਕ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਨਿਵਾਰਨ ਅਧਿਕਾਰੀ ਵੱਜੋਂ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਰਾਜ ਪੱਧਰੀ ਏਪੈਕਸ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਸਟੇਟ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਈ ਮਿਸ਼ਨ ਟੀਮ ਵੀ ਗਠਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

5.11 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਖੁਰਾਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਐਕਟ ਅਧੀਨ ਲਾਭਪਾਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੰਡੇ ਜਾ ਰਹੇ ਰਾਸ਼ਨ ਦੀ ਵੰਡ ਵਿੱਚ ਪਾਰਦਰਸ਼ਤਾ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਟੀਚੇ ਮਿੱਥੀ ਲੋਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (Targeted Public Distribution System) ਦੀ ਐਂਡ ਟੂ ਐਂਡ (End to End) ਕੰਪਿਊਟਰਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ, ਰਾਸ਼ਨ ਡਿਪੂਆਂ (Fair Price Shop) ਅਤੇ ਸਪਲਾਈ ਚੇਨ ਦੀ ਆਟੋਮੇਸ਼ਨ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਗਰ ਵਿਖੇ ਪਾਇਲਟ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਚਲਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੁਝਾਵਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਰਾਜ ਦੇ ਸਮੂਹ ਜਿਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਕੱਤ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਰ ਮਿਤੀ 31-03-2018 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ।

5.12 ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਸਕੀਮ ਦੇ ਲਾਭਪਾਤਰੀਆਂ ਦੇ ਵੇਰਵਿਆਂ ਦੇ ਜਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਮੁੜ ਤੋਂ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ 95.93 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਮੁਕੰਮਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਬਾਕਸ: 32 ਉਚਿਤ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਕੀਤੀ ਵੰਡ

ਵਸਤੂ	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18
ਟੀਚਾ ਬੱਧ ਲੋਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ				
ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਤੇਲ (ਕਿਲੋ ਲੀਟਰ)	87871	83601	62294	ਨਿੱਲ*
ਸਮਾਰਟ ਰਾਸ਼ਨ ਕਾਰਡ ਸਕੀਮ (ਜਿਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਮ ਨਵੀਂ ਆਟਾ ਦਾਲ ਸਕੀਮ)				
ਕਣਕ (ਮੀ.ਟਨ)	573440 (ਜੂਨ 2014-ਮਾਰਚ 2015)	648512	731484	405468(ਅਪ੍ਰੈਲ-ਤੋਂ ਦਸੰਬਰ, 2017)
ਦਾਲ (ਮੀ.ਟਨ)	18754	9039	8650	**

* ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਨੂੰ ਮਾਰਚ, 2017 ਤੋਂ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਤੇਲ ਦੀ ਅਲਾਟਮੈਂਟ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

** ਦਾਲ, ਚੀਨੀ ਅਤੇ ਚਾਹ ਦੀ ਵੰਡ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਅਜੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਇੱਕ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੂਬਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਦੂਜੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਹੇਠ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘੱਟ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ, ਜਨਮ ਵੇਲੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਘੱਟ ਬਾਲ ਮੌਤ ਦਰ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਵਿੱਤੀ ਸੰਕਟ ਕਾਰਨ ਹੋਰ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਦਰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਘੱਟ ਰਹੀ ਹੈ। ਰਾਜ ਨੇ ਉੱਚ ਕਰਜ਼ੇ ਦੀਆਂ ਸਰਵਿਸਿੰਗ ਲਾਗਤਾਂ, ਅਮਲੇ ਦਾ ਖਰਚ ਅਤੇ ਰਿਟਾਇਰਮੈਂਟ ਲਾਭ ਵਰਗੀਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਸ ਦੀ ਵਿੱਤੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਲਗਾਤਾਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਰਾਜ ਦੀ ਮੁੱਖ ਤਰਜੀਹ ਵਧੇਰੇ ਸ੍ਰੋਤ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਖਰਚਿਆਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਵਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭਲਾਈ ਸਕੀਮਾਂ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਫੰਡ ਉਪਲੱਬਧ ਹੋਣ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਜੱਟ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਵਿੱਤੀ ਸਥਿਤੀ ਹੇਠ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:-

I) ਮਾਲ ਲੇਖਾ

6.2 ਕੁੱਲ ਮਾਲ ਲੇਖਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕੁੱਲ ਮਾਲ ਖਰਚ

- i) ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਕੁੱਲ ਮਾਲ ਲੇਖਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਸਾਲ 2017-18 (ਬਜੱਟ ਅਨੁਮਾਨ) ਵਿੱਚ 60079.87 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ, ਜਦ ਕਿ ਸਾਲ 2016-17 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਵਿੱਚ 51371.80 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਅਤੇ ਸਾਲ 2015-16 (ਲੇਖੇ) ਵਿੱਚ 41523.38 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ।
- ii) ਕੇਂਦਰੀ ਕਰਾਂ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਗ੍ਰਾਂਟ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 2017-18 (ਬਜੱਟ ਅਨੁਮਾਨ) ਵਿੱਚ 17328.64 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਸਾਲ 2016-17 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ 14859.38 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਲ 2015-16 (ਲੇਖੇ) ਅਨੁਸਾਰ 12177.47 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ।
- iii) ਰਾਜ ਦਾ ਆਪਣੇ ਕਰ ਤੋਂ ਆਮਦਨ ਦਾ ਸਾਲ 2017-18 (ਬਜੱਟ ਅਨੁਮਾਨ) 39526.28 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ ਜਦ ਕਿ 2016-17 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ 30251.84 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਲ 2015-16 (ਲੇਖੇ) ਅਨੁਸਾਰ 26695.64 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ।
- iv) ਰਾਜ ਦੀ ਗੈਰ ਕਰ ਆਮਦਨ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਘੱਟ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ 2017-18 (ਬਜੱਟ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ 3224.95 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਸਾਲ 2016-17 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ 6260.58 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਲ 2015-16 (ਲੇਖੇ) ਅਨੁਸਾਰ 2650.27 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਆਮ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਲ ਦੀ ਕੁਲੈਕਸ਼ਨ ਸਾਲ 2017-18 (ਬਜੱਟ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ ਕੇਵਲ 105.30 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਸਾਲ 2016-17 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ 3063.57 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਲ 2015-16 (ਲੇਖੇ) ਅਨੁਸਾਰ 999.84 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ। (ਅਨੁਲੱਗ ਸਾਰਣੀ 6.1)

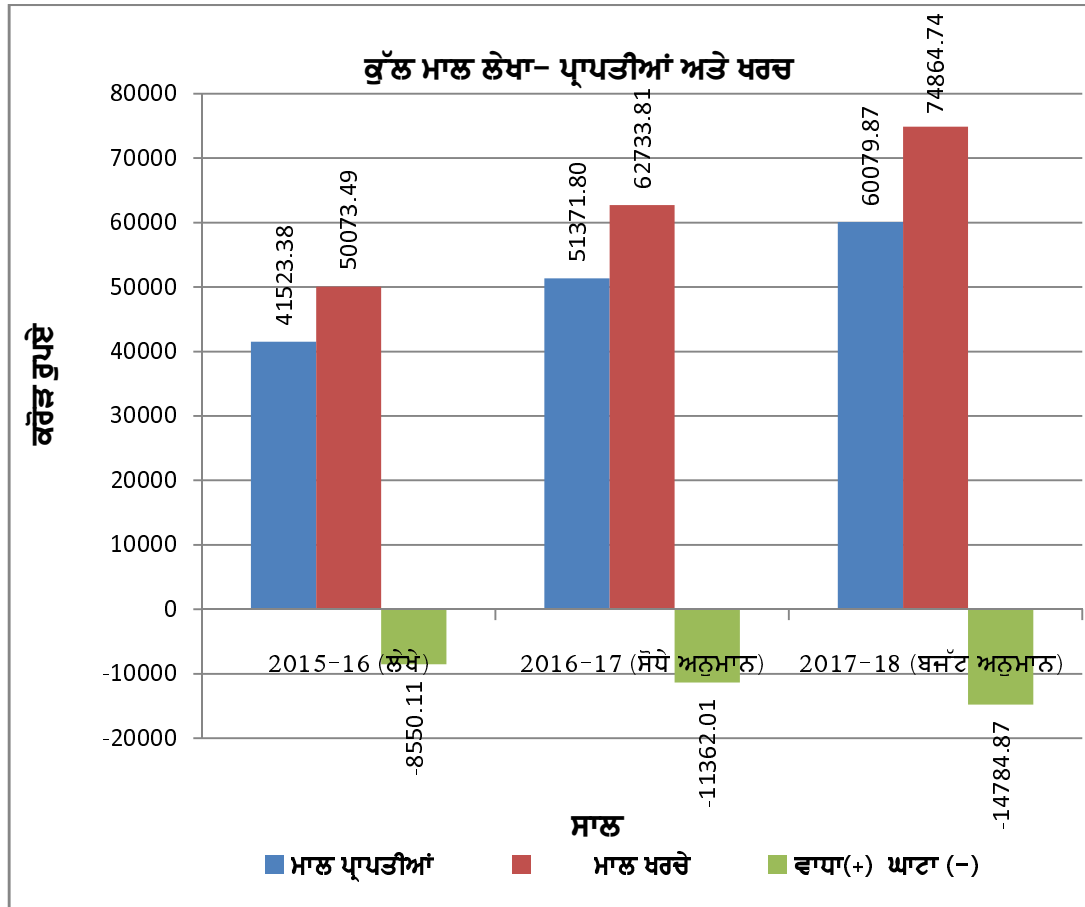

v) ਕੁੱਲ ਮਾਲ ਖਰਚ ਸਾਲ 2017-18 (ਬਜੱਟ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ 74864.74 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਸਾਲ 2016-17 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ 62733.81 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਲ 2015-16 (ਲੇਖੇ) ਅਨੁਸਾਰ 50073.49 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ। ਇਹ ਵਾਧਾ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਆਜ ਦੀ ਅਦਾਇਗੀ, ਤਨਖਾਹਾਂ, ਪੈਨਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਸਬਸਿਡੀਆਂ ਵਰਗੇ ਵਚਨਬੱਧ ਖਰਚਿਆਂ ਕਾਰਨ ਹੈ। (ਅਨੁਲੱਗ ਸਾਰਣੀ 6.2)

ਬਾਕਸ: 33 ਕੁੱਲ ਲੇਖਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕੁੱਲ ਲੇਖਾ ਖਰਚ

ਸਾਲ	ਮਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ (ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)	ਮਾਲ ਖਰਚ (ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)	ਘਾਟਾ (-) (ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)
2015-16(ਲੇਖੇ)	41523.38	50073.49	(-)8550.11
2016-17(ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ)	51371.80	62733.81	(-)11362.01
2017-18(ਬਜੱਟ ਅਨੁਮਾਨ)	60079.87	74864.74	(-)14784.87

ਡਾਇਆਗ੍ਰਾਮ 5

II. ਪੂੰਜੀਗਤ ਲੇਖਾ

6.3 ਕੁੱਲ ਪੂੰਜੀਗਤ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕੁੱਲ ਪੂੰਜੀਗਤ ਖਰਚਾ

i) ਪੂੰਜੀਗਤ ਲੇਖਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਜੋ ਕਿ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਪੂੰਜੀ ਖਰਚਿਆਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਸਰੋਤ ਹਨ। ਸਾਲ 2017-18 (ਬਜੱਟ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ 11041.05 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਲ 2016-17 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ 11529.31 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਲ 2015-16 (ਲੇਖੇ) ਅਨੁਸਾਰ 6688.89 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ। ਮਾਰਕੀਟ ਕਰਜੇ ਸਾਲ 2017-18 (ਬਜੱਟ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ 12133.68 ਰੁਪਏ ਹੈ। ਜਦ ਕਿ ਸਾਲ 2016-17 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ 12143.51 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਸਾਲ 2015-16 (ਲੇਖੇ) ਅਨੁਸਾਰ 9199.01 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ। ਕਰਜੇ ਤੋਂ ਪੇਸ਼ਗੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਸੂਲੀਆਂ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਬਹੁਤ ਮਾੜੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 2017-18 (ਬਜੱਟ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ ਕੇਵਲ 79.97 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ। ਪੂੰਜੀਗਤ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦੂਜੇ ਸਰੋਤਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਮਾਤਰ ਵਾਧਾ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

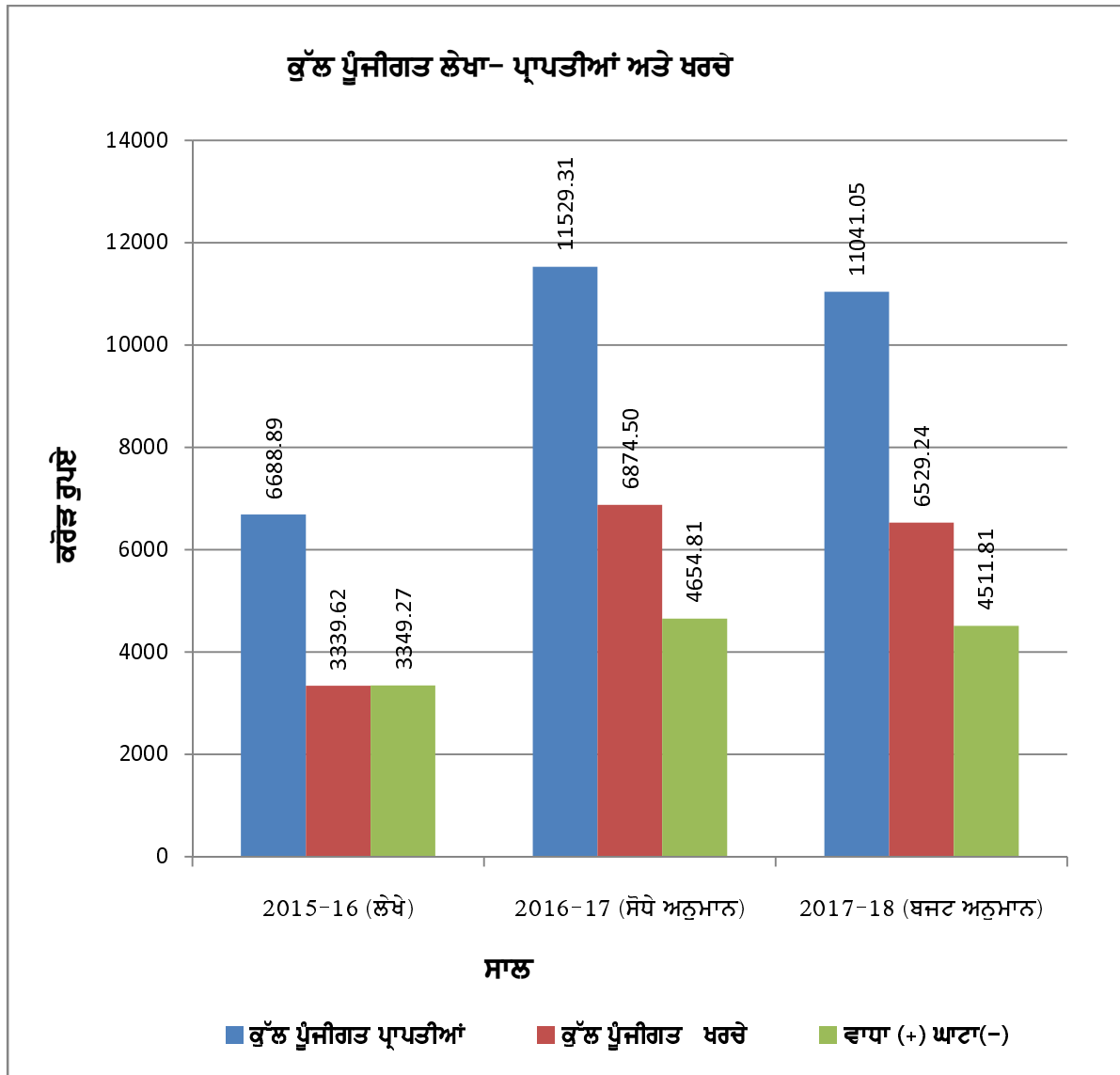
(ਅਨੁਲੱਗ ਸਾਰਣੀ 6.3)

ii) ਪੂੰਜੀਗਤ ਲੇਖਾ ਖਰਚ ਸਾਲ 2017-18 (ਬਜੱਟ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ 6529.24 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਸਾਲ 2016-17 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ 6874.50 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਲ 2015-16 (ਲੇਖੇ) ਅਨੁਸਾਰ 3339.62 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ। (ਅਨੁਲੱਗ ਸਾਰਣੀ 6.4)

ਬਾਕਸ 34: ਕੁੱਲ ਪੂੰਜੀਗਤ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕੁੱਲ ਪੂੰਜੀਗਤ ਖਰਚੇ

ਸਾਲ	ਕੁੱਲ ਪੂੰਜੀਗਤ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ (ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)	ਕੁੱਲ ਪੂੰਜੀਗਤ ਖਰਚੇ (ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)	ਵਾਧਾ (ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)
2015-16(ਲੇਖੇ)	6688.89	3339.62	3349.27
2016-17(ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ)	11529.31	6874.50	4654.81
2017-18 (ਬਜੱਟ ਅਨੁਮਾਨ)	11041.05	6529.24	4511.81

ਡਾਇਆਗ੍ਰਾਮ 6

ਬਜਟ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਸਥਿਤੀ

6.4 ਸਮੁੱਚੀ ਬਜਟ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਨਕਦ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਜਾਂ ਘਾਟਾ ਪਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਾਲ ਲੇਖੇ ਵਿੱਚ ਘਾਟਾ ਸਾਲ 2017-18 (ਬਜਟ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ 14784.87 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਸਾਲ 2016-17 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ 11362.01 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ। ਜਦ ਕਿ ਪੂੰਜੀਗਤ ਲੇਖਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਅਤੇ ਖਰਚ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ ਸਾਲ 2017-18 (ਬਜਟ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ 4511.81 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਸਾਲ 2016-17 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ 4654.81 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ। ਕੁੱਲ ਨਕਦ ਬਕਾਇਆ ਰਾਸ਼ੀ ਸਾਲ 2016-17 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ 6707.20

ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਸੀ, ਜਦ ਕਿ ਸਾਲ 2017-18 (ਬਜੱਟ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ 10273.06 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ। ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਬਜੱਟ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੁੱਦਾ ਸਰੋਤ ਗਤੀਸੀਲਤਾ (Resource Mobilization) ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। (ਅਨੁਲੱਗ ਸਾਰਣੀ 6.5)

ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਣ

6.5 ਰਾਖਵੇਂ ਫੰਡ ਅਤੇ ਜਮ੍ਹਾਂ ਰਾਸ਼ੀ ਸਮੇਤ ਰਾਜ ਦੇ ਬਕਾਇਆ ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਣ ਲਗਾਤਾਰ ਵੱਧ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਲ 2015-16 (ਲੇਖੇ) ਅਨੁਸਾਰ 129441 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਸਨ। ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 2016-17 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ ਵੱਧ ਕੇ 182183 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਾਲ 2017-18 (ਬਜੱਟ ਅਨੁਮਾਨ) ਦੌਰਾਨ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਹੋ ਕੇ 195002 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਹੈ। (ਬਾਕਸ 35)

ਬਾਕਸ:35 ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਣ

(ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)

ਸਾਲ	ਖੜਾ ਕਰਜਾ ਸਮੇਤ ਰਾਖਵਾਂ ਫੰਡ	ਰਾਖਵਾਂ ਫੰਡ ਸਮੇਤ ਖੜੇ ਕਰਜੇ ਦੀ ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ
2014-15	112366.00	31.64
2015-16 (ਲੇਖੇ)	129441.00	32.99
2016-17 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ)	182183.00	42.01
2017-18 (ਬਜੱਟ ਅਨੁਮਾਨ)	195002.04	40.84

ਨਿਰੋਲ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ

6.6 ਕੇਂਦਰ ਵੱਲੋਂ ਰਾਜਾਂ ਤੱਕ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਵਹਾਓ (ੳ) ਕੇਂਦਰੀ ਕਰਾਂ ਤੇ ਡਿਊਟੀਜ਼ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ (ਅ)ਯੋਜਨਾ ਅਤੇ ਗੈਰ ਯੋਜਨਾ ਅਨੁਦਾਨ ਅਤੇ (ੲ) ਯੋਜਨਾ ਅਤੇ ਗੈਰ ਯੋਜਨਾ ਕਰਜੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਵੱਲੋਂ ਕੇਂਦਰ ਨੂੰ ਵਿਆਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਭੁਗਤਾਨ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਸਮੂਹ ਕਰਜੇ ਦੀਆਂ ਮੁੜ ਅਦਾਇਗੀਆਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਕਰਨ ਦਾ ਵਹਾਓ ਹੈ। ਸਾਲ 2017-18 (ਬਜੱਟ ਅਨੁਮਾਨ) ਵਿੱਚ 17664.70 ਕਰੋੜ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ 17.48 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਵਾਧਾ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਸਾਲ 2016-17 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ 15036.18 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ। (ਅਨੁਲੱਗ ਸਾਰਣੀ 6.6)

ਰਾਜ ਕਰ

6.7 ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰ ਅਨੁਪਾਤ ਸਾਲ 2014-15 (ਲੇਖੇ) ਵਿੱਚ 7.20 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਅਤੇ ਸਾਲ 2015-16 (ਲੇਖੇ) ਵਿੱਚ 6.80 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸੀ। ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਤੁਰੰਤ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਇਹ ਅਨੁਪਾਤ ਸਾਲ 2016-17 (ਸੋਧੇ ਅਨੁਮਾਨ) 6.98 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 2017-18 (ਬਜਟ ਅਨੁਮਾਨ) ਵਿੱਚ 8.28 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੈ। (ਅਨੁਲੱਗ ਸਾਰਣੀ 6.7)

ਛੋਟੀਆਂ ਬੱਚਤਾਂ

6.8 ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਸਕੀਮਾਂ ਅਧੀਨ ਇੱਕਤਰ ਕੀਤੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਬੱਚਤਾਂ ਰਾਜ ਦੀ ਸਲਾਨਾ ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ੀ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਛੋਟੀਆਂ ਬੱਚਤਾਂ ਤੋਂ ਇੱਕਤਰ ਕੀਤੀ ਰਾਸ਼ੀ ਸਾਲ 2015-16 ਵਿੱਚ 327.42 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 2016-17 ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਕੇ 868.60 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੋ ਗਈ। ਛੋਟੀਆਂ ਬੱਚਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਾਧਾ ਡਾਕ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਚਤ ਜਮ੍ਹਾਂ ਰਕਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧੇ ਕਾਰਨ ਸਾਲ 2015-16 ਵਿੱਚ 40.75 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਸਾਲ 2016-17 ਵਿੱਚ 135.19 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੋ ਗਈ, ਪੰਜ ਸਾਲਾਂ ਅਵਾਰਤਕ ਜਮ੍ਹਾਂ (ਆਰ.ਡੀ.) ਰਕਮ ਸਾਲ 2015-16 ਵਿੱਚ 14.39 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਸਾਲ 2016-17 ਵਿੱਚ 101.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਗਏ, ਕੌਮੀ ਬੱਚਤ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਸਾਲ 2015-16 ਵਿੱਚ 16.98 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਸਾਲ 2016-17 ਵਿੱਚ 516.04 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। (ਅਨੁਲੱਗ ਸਾਰਣੀ 6.8)

ਬੈਂਕਿੰਗ ਅਤੇ ਰਿਣ

6.9 ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਗਿਣਤੀ 31 ਦਸੰਬਰ, 2015 ਤੱਕ 10970 ਸੀ ਜੋ ਕਿ 31 ਦਸੰਬਰ, 2016 ਨੂੰ ਵੱਧ ਕੇ 11319 ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਵਪਾਰਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 6210 ਤੋਂ 6563 ਤੱਕ ਵੱਧ ਗਈ ਹੈ। (ਅਨੁਲੱਗ ਸਾਰਣੀ 6.9)

6.10 ਜਮਾਂ ਅਤੇ ਅਦਾਇਗੀਆਂ ਕਰਨ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਉਦਮੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਰਾਜ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਹ ਅਨੁਪਾਤ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਘੱਟ ਹੈ। 31 ਦਸੰਬਰ, 2016 ਨੂੰ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਲਈ 61.42 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਪੱਧਰ ਤੇ ਇਹ 73.27 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸੀ। (ਅਨੁਲੱਗ ਸਾਰਣੀ 6.10)

ਸਿਖਿਆ, ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸਮੂਲੀਅਤ, ਟਿਕਾਊ ਅਤੇ ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਸਮਾਜ ਲਈ ਮੁੱਖ ਅਧਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਜੋਰ ਸਮਾਜਿਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕੁਸਲ ਤੇ ਪਾਰਦਰਸ਼ਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਜਨਸੰਖਿਆ ਵਿਭਾਜਨ ਦਾ ਪੂਰਾ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣ ਲਈ ਸਿਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਪਹਿਲੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸਿਖਿਆ ਸਾਡੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ, ਜਾਗਰੂਕ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਕ ਨਾਗਰਿਕ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਸਾਕਾਰਾਤਮਕ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਿਖਿਆ ਰਚਨਾਤਮਕ, ਨਵੀਨਤਾ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉੱਨਤ ਸਮਾਜ ਲਈ ਨੀਂਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਉੱਦਮੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਵਧਾਵਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਤੰਦਰੁਸਤ ਸਮਾਜ ਵੀ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿੱਤੀ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸੰਮਿਲਿਤ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਗ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਨਾ ਸਿਰਫ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਬਲਕਿ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੇ ਜੋਖਮ ਭਰੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਬਿਹਤਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੀਮਿਤ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਲਗਾਤਾਰ ਸਮਾਜਿਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਸੈਕਟਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹਿਲ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸਿੱਖਿਆ

7.1 ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਸ ਦੇ ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਕੇ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ, ਵਧੀਆ ਹੁਨਰ, ਸਕਾਰਾਤਮਿਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਵਧੀਆ ਵਿਵਹਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਮੱਦਾਂ ਤੇ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

- i) ਸਕੂਲ ਪੱਧਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਗੁਣਾਤਮਕ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣਾ।
- ii) ਕੁੱਲ ਦਾਖਲੇ ਦੇ 100% ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨਾ।
- iii) ਨਿਰੋਲ ਦਾਖਲਾ ਦਰ 100% ਕਰਨਾ, ਸਕੂਲ ਛੱਡਣ ਦੀ ਜੀਰੋ ਦਰ, ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ 100% ਹਾਜ਼ਰੀ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣਾ।
- iv) ਮੁਫਤ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਐਕਟ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ।

ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ

7.2 ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪਿਛਲੇ ਦਹਾਕੇ ਤੋਂ ਸਾਖਰਤਾ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੁਧਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ 2001 ਅਨੁਸਾਰ ਕੁੱਲ ਜਨਸੰਖਿਆ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ 69.7 ਸੀ ਜੋ ਕਿ 2011 ਦੀ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਵੱਧ ਕੇ 75.8 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੋ ਗਈ। ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਵੀ ਪੇਂਡੂ ਸਹਿਰੀ ਅਤੇ ਔਰਤ ਮਰਦ ਦੀ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ

ਵਿੱਚ ਵੱਡਾ ਪਾੜਾ ਹੈ। ਸਾਲ 2011 ਦੀ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ 83.2 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦਿਹਾਤੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦਰ 71.4 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸੀ ਜੋ ਕਿ 11.8 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਅੰਤਰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਸੀ (ਬਾਕਸ-36)। ਸਾਲ 2001 ਦੀ ਜਨ ਗਣਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਪੇਂਡੂ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ ਵਿੱਚ ਫਰਕ 14.4 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ-2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਕੇ 11.8 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਾਖਰਤਾ (80.4%) ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਾਖਰਤਾ (70.7%) ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਲਗਪਗ 10 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਅੰਤਰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। (ਅਨੁਲੱਗ ਸਾਰਣੀ 7.2)

ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਤਰ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਹੁਸਿਆਰਪੁਰ ਅਤੇ ਪਠਾਨਕੋਟ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਾਖਰਤਾ 84.6 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਮਾਨਸਾ ਵਿਚ 61.8 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੈ। ਹੋਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਵਾਲੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਐਸ.ਏ.ਐਸ. ਨਗਰ (83.8 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ), ਜਲੰਧਰ (82.5 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ), ਰੂਪਨਗਰ ਅਤੇ ਲੁਧਿਆਣਾ (82.2 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ) ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਉਨਤ ਰਾਜਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੋਆ (88.7 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ), ਤ੍ਰਿਪੁਰਾ (87.2 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ), ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ (82.8) ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ (82.3 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ) ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹੋਰ ਘੱਟ ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ ਵਾਲੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਸ੍ਰੀ ਮੁਕਤਸਰ ਸਾਹਿਬ (65.8 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ), ਬਰਨਾਲਾ ਅਤੇ ਤਰਨਤਾਰਨ (67.8 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ) ਅਤੇ ਸੰਗਰੂਰ (68.0 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ) ਹਨ। ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਪਿਛੜੇ ਹੋਏ ਰਾਜ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਿਹਾਰ (61.8 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ), ਰਾਜਸਥਾਨ (66.1 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ), ਝਾਰਖੰਡ (66.4 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ), ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ (67.2 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ) ਅਤੇ ਉਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ (67.7 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ) ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਬਾਕਸ-36 ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ -2011

(ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ)

	ਕੁੱਲ ਸਾਖਰ			ਸਾਖਰਤਾ ਦਰ		
	ਪੁਰਸ਼	ਔਰਤ	ਕੁੱਲ	ਪੁਰਸ਼	ਔਰਤ	ਕੁੱਲ
ਦਿਹਾਤੀ	6158807	4838850	10997657	76.6	65.7	71.4
ਸ਼ਹਿਰੀ	4277249	3432231	7709480	86.7	79.2	83.2
ਕੁੱਲ	10436056	8271081	18707137	80.4	70.7	75.8

ਸਾਧਨ : ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸੈਂਸਜ਼ ਓਪਰੇਸ਼ਨ, ਪੰਜਾਬ।

ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ

ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ

7.3 ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਦਾਖਲਾ (ਪਹਿਲੀ ਤੋਂ 12ਵੀਂ ਕਲਾਸ) ਸਾਲ 2015 ਵਿੱਚ 55.41 ਲੱਖ ਤੋਂ ਘੱਟ ਕੇ ਸਾਲ 2016 ਵਿੱਚ 54.91 ਲੱਖ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀ ਦੇ

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਦਾਖਲਾ ਸਾਲ 2015 ਵਿੱਚ 20.40 ਲੱਖ ਤੋਂ ਘੱਟ ਕੇ ਸਾਲ 2016 ਵਿੱਚ 20.21 ਲੱਖ ਹੋ ਗਿਆ। (ਅਨੁੱਲਗ ਸਾਰਣੀ 7.5)

ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਧਿਆਪਕ ਅਨੁਪਾਤ

7.4 ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਾਲ 2016 ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਧਿਆਪਕ ਅਨੁਪਾਤ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਅਤੇ ਮਿਡਲ ਸਟੇਜ ਤੇ 22:1 ਅਤੇ ਹਾਈ ਅਤੇ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਟੇਜ ਤੇ 23:1 ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 2015 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਟੇਜ ਤੇ 25:1, ਮਿਡਲ ਸਟੇਜ 23:1, ਹਾਈ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਟੇਜ ਤੇ 24:1 ਸੀ (ਅਨੁੱਲਗ ਸਾਰਣੀ 7.9)

ਸਰਵ ਸਿੱਖਿਆ ਅਭਿਆਨ

7.5 ਸਰਵ ਸਿੱਖਿਆ ਅਭਿਆਨ (ਐਸ.ਐਸ.ਏ.) 2000-2001 ਵਿੱਚ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਫੰਡਾਂ ਦੇ 75:25 ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਮੁਫਤ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਧਿਕਾਰ (ਆਰ.ਟੀ.ਈ.) ਐਕਟ 2009 ਦੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਐਸ.ਐਸ.ਏ. ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਫੰਡ ਪੈਟਰਨ ਵਿੱਚ ਸੋਧ ਕਰਕੇ ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ 2010-11 ਤੋਂ 2014-15 ਤੱਕ 65:35 ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਸਾਲ 2015-16 ਤੋਂ ਇਹ ਫੰਡ ਪੈਟਰਨ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਸੋਧ ਕਰਕੇ ਅਨੁਪਾਤ 60:40 ਨਿਸਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ 2017-18 ਲਈ ਆਪਣੇ ਬਣਦੇ ਹਿੱਸੇ 683.46 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਵਿੱਚੋਂ 221.21 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜਦੋਂ ਕਿ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਬਣਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚੋਂ 209.39 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਰਲੀਜ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਸਰਵ ਸਿੱਖਿਆ ਅਭਿਆਨ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਕਾਫੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਾਧੂ ਕਮਰੇ, ਟੁਆਲਿਟ ਬਨਾਉਣੇ, ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੇ ਵਰਦੀਆਂ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਾਉਣਾ, ਰੱਖ ਰਖਾਵ ਲਈ ਫੰਡ, ਟੀਚਿੰਗ ਅਤੇ ਨਾਨ-ਟੀਚਿੰਗ ਦੀ ਸੈਲਰੀ ਆਦਿ ਲਈ ਫੰਡਜ਼ ਅਪਰੂਵ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

'ਪੜ੍ਹੋ ਪੰਜਾਬ, ਪੜ੍ਹਾਓ ਪੰਜਾਬ' ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ

7.6 ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਨੀਂਹ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਧਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ 'ਪੜ੍ਹੋ ਪੰਜਾਬ, ਪੜ੍ਹਾਓ ਪੰਜਾਬ' ਦੀ ਸਕੀਮ ਨੂੰ 2017 ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦੂਜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। 'ਪੜ੍ਹੋ ਪੰਜਾਬ, ਪੜ੍ਹਾਓ ਪੰਜਾਬ' ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪ੍ਰਤੀਭਾਸ਼ਾਲੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਵਧਾ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਵੀ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਇੱਕ ਬੱਚਾ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇ ਅਤੇ ਉਹ ਰੱਟਾ ਬਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਸਮਝੇ।

ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਨਵੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ, ਪੜ੍ਹਨ ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ, ਸਕੂਲ ਯੋਜਨਾ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦੀ ਸੋਧ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਟੀਚਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਡਰ ਜਾਂ ਬੋਝ ਦੇ ਸਿਖਣ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਸੌਖੇ ਤਰੀਕੇ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੜ੍ਹਨ ਸਹਾਇਕ ਸਮੱਗਰੀ, ਨਵੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ, ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੋਧ ਕਰਨ ਲਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਸਿਖਿਆ ਮਾਹਿਰਾਂ ਦੇ ਸੁਝਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਮਿਡ ਡੇ ਮੀਲ ਸਕੀਮ (ਐੱਮ.ਡੀ.ਐੱਮ)

7.7 ਇਹ ਸਕੀਮ 01-04-2006 ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਕੀਮ ਤਹਿਤ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲਾਂ (ਪਹਿਲੀ ਤੋਂ ਪੰਜਵੀਂ ਤੱਕ) ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਲ ਵਿੱਚ 240 ਦਿਨ ਦਾ ਦੁਪਿਹਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਾਲ 2008-09 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਸਕੀਮ ਦਾ ਘੇਰਾ ਅਪਰ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲਾਂ (ਪਹਿਲੀ ਤੋਂ ਅੱਠਵੀਂ ਤੱਕ) ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਾਲ 2016-17 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਸਕੀਮ ਤਹਿਤ 15,99,200 ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ 2017-18 ਲਈ 15,50,000 ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਡ-ਡੇ-ਮੀਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ (ਅਨੁਲੱਗ ਸਾਰਣੀ 7.10)

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਧਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਅਭਿਆਨ (ਆਰ.ਐਮ.ਐਸ.ਏ) ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸੈਕੰਡਰੀ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਾਸਤੇ

7.8 ਇਸ ਸਕੀਮ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਹਰ ਇੱਕ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਹੈ ਇਹ ਸਕੀਮ ਇਸ ਗਲ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਲਿੰਗ, ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਅਪੰਗਤਾ ਜਾਂ ਹੋਰ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਕਾਰਨ ਕੋਈ ਵੀ ਬੱਚਾ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਨਾ ਰਹੇ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਦਾ ਮੁਖ ਮੰਤਵ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਉਪਯੋਗੀ ਅਤੇ ਗੁਣਵੱਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਬੌਧਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਗੁਣਾਤਮਕ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਲ 2020 ਤੱਕ ਹਰ 5 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੇ ਘੇਰੇ ਅੰਦਰ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ ਸੰਪੂਰਨ ਹਾਜ਼ਰੀ ਨਿਸਚਿਤ ਕਰਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ 2015 ਤੋਂ 2017 ਤੱਕ 318 ਸਕੂਲ ਮਿਡਲ ਤੋਂ ਹਾਈ ਅਪਗ੍ਰੇਡ ਕੀਤੇ ਗਏ। 2017-18 ਵਿੱਚ 32 ਹੋਰ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧੂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਸਾਲ 2009 ਤੋਂ 2016 ਦੌਰਾਨ 1,20,171 ਸੈਕੰਡਰੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਸਾਲ 2017-18 ਦੌਰਾਨ 10,406 ਸਕੂਲ ਮੁੱਖੀ/ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਹੁਣ ਤੱਕ 2983 ਸਰਕਾਰੀ, ਹਾਈ ਅਤੇ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਐਜੂਸੈਟ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਜੋ ਕਿ ਆਈ.ਸੀ.ਟੀ. ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਅਧੀਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਿਦਿਆ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਸ਼ੇਅਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿੱਤਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਾਲ 2017-18 ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ 9 ਟਰੇਡਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਈ.ਟੀ, ਸਿਕਊਰਟੀ, ਬਿਊਟੀ ਅਤੇ ਵੈਲਨੈੱਸ,ਐਪਰਲ, ਉਸਾਰੀ, ਰਿਟੇਲ, ਹੈਲਥ ਕੇਅਰ, ਸਰੀਰਕ ਸਿੱਖਿਆ, ਟਰੈਵਲ ਐਂਡ ਟੂਰਿਜ਼ਮ ਸ਼ੁਰੂ

ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਸਕੀਮ ਮਨਿਸਟਰੀ ਆਫ ਹਿਊਮਨ ਰਿਸੋਰਸ ਅਤੇ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ (ਐਮ.ਐਚ.ਆਰ.ਡੀ) ਵੱਲੋਂ ਨੈਸਨਲ ਸਕਿਲ ਕੁਆਲੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਫਰੇਮ ਵਰਕ (ਐਨ ਐਸ ਕਿਊ ਐਫ) ਦੇ ਤਹਿਤ 9ਵੀਂ ਜਮਾਤ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਟਰੇਡ ਵਿੱਚ 25 ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦਾਖਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਲੱਗਭਗ 52000 ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਸਕੀਮ ਤਹਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ

7.9 ਇਹ ਸਭ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪੂਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਓ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਢੰਗ ਤਰੀਕਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਹੈ। ਸਾਲ 2016 ਦੌਰਾਨ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਕੁੱਲ ਦਾਖਲੇ ਵਿੱਚੋਂ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 48 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਬਣਦੀ ਸੀ। 2016 ਦੇ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜਮਾਤਾਂ ਦੇ ਗਰੁੱਪ ਵਿੱਚ ਲੜਕੀਆਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ, ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ 49 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ, ਅਪਰ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ 48 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ, ਹਾਇਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਲਈ 47 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸੀ ਅਤੇ 48 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ। ਸਾਲ 2016 ਦੌਰਾਨ ਅਨਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਦਾ ਦਾਖਲਾ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਲਈ 38 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ, ਅਪਰ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਲਈ 40 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ, ਹਾਇਰ/ਹਾਇਰ ਸੈਕੰਡਰੀ 39 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਅਤੇ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਲਈ 25 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਮਹਿਲਾ ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ 21 ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਹੋਸਟਲ, 21 ਵਿਦਿਅਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪਛੜੇ ਹੋਏ ਬਲਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਖੋਲ੍ਹੇ ਗਏ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 18 ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ 767 ਲੜਕੀਆਂ ਨੇ ਹੋਸਟਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲਿਆ ਹੈ।

ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ

7.10 ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ ਰਾਜ ਵਿੱਚ 48 ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ ਅਤੇ 136 ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਕਾਲਜ ਅਤੇ 11 ਸਰਕਾਰੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਹਨ। ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸੈਕਟਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੈਲਫ ਫਾਇਨਾਂਸਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਾਲਿਸੀ-2010 ਦੀ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਗੁਣਾਤਮਕ ਅਤੇ ਕਿਫਾਇਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਹੁਣ ਤੱਕ 16 ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਅਤੇ 3 Deemed ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਖਾਸ ਉਪਰਾਲੇ

- i) 5 ਸਬ ਡਵੀਜ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਕਾਲਜਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ:-ਰਾਜ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਹਿਲ ਨਾਲ ਰਾਜ ਦੀਆਂ 5 ਸਬ ਡਵੀਜ਼ਨਾਂ ਕਲਾਨੌਰ, ਲੁਧਿਆਣਾ (ਈਸਟ), ਮਲੋਟ, ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨਗਰ (ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ), ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਡਿਗਰੀ ਕਾਲਜ ਖੋਲ੍ਹੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਥਾਂਵਾਂ ਤੇ ਅਗਲੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਵਰ੍ਹੇ (2018-19) ਤੋਂ ਕਲਾਸਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ii) ਪੰਜ ਹੈਰੀਟੇਜ ਕਾਲਜਾਂ ਨੂੰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਲਈ ਗ੍ਰਾਂਟ ਦੇਣ ਬਾਰੇ:- ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜ ਹੈਰੀਟੇਜ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ 10 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ (2 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਲਜ) ਦੀ ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ 2017-18 ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰੋਵੀਜ਼ਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

iii) ਸੈਂਟਰਲ ਸਟੇਟ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਪਟਿਆਲਾ ਨੂੰ ਅੱਪਗ੍ਰੇਡ ਕਰਕੇ ਈ-ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਬਣਾਉਣਾ:-

ਸੈਂਟਰਲ ਸਟੇਟ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਪਟਿਆਲਾ ਨੂੰ 5.00 ਕਰੋੜ ਦੀ ਲਾਗਤ ਨਾਲ ਈ-ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਉਪਬੰਧ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

iv) 7 ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਕਾਲਜਾਂ ਨੂੰ ਐਨ.ਓ.ਸੀ.:- ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸੈਕਟਰ ਵਿੱਚ 7 ਕਾਲਜਾਂ ਨੂੰ ਖੋਲਣ ਲਈ ਸਾਲ 2017-18 ਵਿੱਚ ਐਨ.ਓ.ਸੀ. ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

v) ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜਾਂ ਨੂੰ ਫ੍ਰੀ ਵਾਈ-ਫਾਈ ਸਹੂਲਤਾਂ:- ਰਾਜ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਹਿੱਤ ਲਈ ਫ੍ਰੀ ਵਾਈ-ਫਾਈ ਸਹੂਲਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਤਕਨੀਕੀ ਸਿੱਖਿਆ

7.11 ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਤਕਨੀਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਗਿਆਨ ਲਈ 270 ਬਹੁ-ਤਕਨੀਕੀ ਕਾਲਜਾਂ, 193 ਡਿਪਲੋਮਾ ਕਾਲਜਾਂ ਅਤੇ 18 ਹਾਈ ਲੈਵਲ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹਨ। ਕੇਂਦਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਿਤ ਸਕੀਮਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਗਏ :-

i) 'ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪ ਸਕੀਮ', ਸਰਕਾਰੀ ਬਹੁਤਕਨੀਕੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਮੈਰੀਟੋਰਿਅਸ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪ ਦਾ ਲਾਭ ਦੇਣ ਲਈ ਹੇਠ ਅਨੁਸਾਰ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ:-

ਲੜੀ ਨੰ:	ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਅੰਕ	ਟਿਊਸ਼ਨ ਫੀਸ ਵਿੱਚ ਛੋਟ
1	90% ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ	100%
2	80% ਤੋਂ 90% ਵਿਚਕਾਰ	90%
3	70% ਤੋਂ 80% ਵਿਚਕਾਰ	80%
4	60% ਤੋਂ 70% ਵਿਚਕਾਰ	70%

ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਸਰਕਾਰੀ ਬਹੁਤਕਨੀਕੀ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਰੀਟੋਰਿਅਸ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਦਾਖਲਾ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਲੱਗਭਗ 25% ਦਾਖਲੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ii) ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੇ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਇੰਜਨੀਅਰਿੰਗ ਕਾਲਜਾਂ, ਸਰਕਾਰੀ ਬਹੁਤਕਨੀਕੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਈ-ਫਾਈ ਸੇਵਾਵਾਂ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਰਿਲਾਇੰਸ,

ਜੀਓ, ਇੰਨਫੋਕੋਮ ਲਿਮੀਟਿਡ ਨਾਲ ਇਕਰਾਰਨਾਮਾ ਹਸਤਾਖਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮੂਹ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਖਰਚੇ ਤੇ ਵਾਈ-ਫਾਈ ਕੈਂਪਸ ਸੁਵਿੱਧਾ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਈ ਜਾਵੇਗੀ।

- iii) ਸ੍ਰੀ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਸਕਿੱਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ 100 ਏਕੜ ਜਮੀਨ ਦੀ ਸਨਾਖਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਮੀਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਆਰੰਭੀ ਹੋਈ ਹੈ।
- iv) ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਬੇਰੁਜਗਾਰ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੈਗਾ ਪਲੇਸਮੈਂਟ ਡਰਾਈਵ/ਮੈਗਾ ਜਾਬ ਮੇਲੇ ਰਾਹੀਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਦਿਵਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਤੱਕ 22710 ਉਮਦੀਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜਗਾਰ ਦਿਵਾਇਆ ਗਿਆ।

ਸਿਹਤ

ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲ ਕਦਮੀਆਂ/ਸਕੀਮਾਂ

ਆਈ.ਡੀ.ਐਸ.ਪੀ.

7.12 ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਛੂਤ ਦੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਇਕਦਮ ਫੈਲਣ ਦਾ ਜਲਦੀ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ, ਪਹਿਚਾਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਲਈ ਇੰਨਟੈਗਰੇਟਿਡ ਡਿਸੀਜ਼ ਸਰਵੇਲੈਂਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ (ਆਈ.ਡੀ.ਐਸ.ਪੀ.) ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਜ ਪੱਧਰ ਤੇ ਰਾਜ ਚੌਕਸੀ ਯੂਨਿਟ, 22 ਜਿਲਾ ਚੌਕਸੀ ਯੂਨਿਟ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ 3026 ਸਬ-ਸੈਂਟਰ (ਐਸ ਫਾਰਮ), 1962 ਯੂਨਿਟ ਮੈਡੀਕਲ ਸੰਸਥਾਵਾਂ (ਪੀ ਫਾਰਮ) ਵਿੱਚ ਅਤੇ 637 ਲੈਬੋਰੇਟਰੀਆਂ (ਐਲ ਫਾਰਮ) ਹਨ। ਸਰਕਾਰੀ ਮੈਡੀਕਲ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਫਰੀਦਕੋਟ, ਪਟਿਆਲਾ ਅਤੇ ਸੀ.ਐਮ.ਸੀ. ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦੇ ਫੈਲਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸਟੇਟ ਰੈਫਰਲ ਨੈਟਵਰਕ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਦੇਣ ਲਈ ਅਤੇ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਵਿੱਚ 18 ਜਿਲਾ ਮਾਈਕਰੋਬਾਇਓਲਾਜੀ ਲੈਬਜ਼ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੀ ਜਿਲਾ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪਹਿਚਾਣ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਸਾਲ 2017-18 ਵਿੱਚ 4 ਨਵੀਆਂ ਲੈਬੋਰੇਟਰੀਆਂ ਅਪਰੂਵ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਪੰਜਾਬ ਕੈਂਸਰ ਰਾਹਤ ਕੋਸ਼

7.13 ਇਹ ਕੈਂਸਰ ਸਕੀਮ ਹੈ ਜਿਸ ਤਹਿਤ ਕੈਂਸਰ ਦੇ ਮਰੀਜ਼ ਨੂੰ ਇਲਾਜ ਵਾਸਤੇ 1.50 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਕੈਂਸਰ ਮਰੀਜ਼ ਜੋ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਹੋਣ, ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਮੱਦਦ ਲੈਣ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਨ। ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਸਕੀਮ ਲਈ 549.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪੈ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜਿਸ ਦਾ ਫਾਇਦਾ 31.12.2017 ਤੱਕ 43307 ਮਰੀਜ਼ ਲੈ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਜੱਚਾ ਬੱਚਾ ਸਿਹਤ

7.14 ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਾਤਰੀਤਵ ਯੋਜਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀਆਂ ਗਰਭਵਤੀ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਤਿਮਾਹੀ ਵਿੱਚ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਦੀ 9 ਤਰੀਕ ਨੂੰ ਜਾਂਚ ਵਾਸਤੇ ਕੈਂਪ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਜਾਂਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੁਟੀਨ ਜਾਂਚ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਹਾਈ ਰਿਸਕ ਪਰੈਗਨੈਂਸੀ ਦੀ ਜਾਂਚ, ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਸਹੀ ਇਲਾਜ ਦੇਣ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸਾਲ 2017 ਵਿੱਚ ਅਪ੍ਰੈਲ ਤੋਂ ਨਵੰਬਰ ਤੱਕ ਕੁੱਲ 89277 ਗਰਭਵਤੀ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਾਤਰੀਤਵ ਯੋਜਨਾ ਅਧੀਨ 25 ਵਲੰਟੀਅਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਈਆਂ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੁੱਲ 2061 ਗਰਭਵਤੀ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਦੇ ਮੰਤਵ ਲਈ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਮਾਂ (MAA) ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਕਤੂਬਰ 2016 ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਲਈ ਮਾਂ ਦੇ ਦੁੱਧ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਵਾਉਣਾ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣਾ ਹੈ। ਚਾਲੂ ਸਾਲ ਦੌਰਾਨ ਸਾਰੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਰਵਾਏ ਗਏ।

ਰਾਸਟਰੀ ਬਾਲ ਸਵਾਸਥ ਕਾਰਿਆਕ੍ਰਮ

7.15 ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਹੈਲਥ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰਕੇ ਰਾਸਟਰੀਆ ਬਾਲ ਸਵਾਸਥ ਕਾਰਿਆਕ੍ਰਮ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਜਨਮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 18 ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਦੀ ਸਕਰੀਨਿੰਗ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਧੀਨ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਦੀ ਸਕਰੀਨਿੰਗ 4-ਡੀਜ਼ (4-D) ਅਧੀਨ ਨਿਰਧਾਰਿਤ 30 ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜਮਾਂਦਰੂ ਨੁਕਸਾਂ (Defects at birth), ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ (Diseases) ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਕ ਕਮੀ (Deficiencies) ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਦੇਰੀ ਅਤੇ ਅਪੰਗਤਾ (Developmental Delays and Disability)। ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜੰਮੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਆਸ਼ਾ ਵਰਕਰ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਿਹਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਜੰਮੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜਮਾਂਦਰੂ ਨੁਕਸਾਂ (Defects at birth), ਲਈ ਡਾਕਟਰੀ ਮੁਆਇਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਂਗਣਵਾੜੀ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਜ 6 ਹਫ਼ਤੇ ਤੋਂ 6 ਸਾਲ ਤੱਕ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਡੈਡੀਕੇਟਿਡ ਮੋਬਾਇਲ ਹੈਲਥ ਟੀਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਦੋ ਵਾਰੀ ਡਾਕਟਰੀ ਮੁਆਇਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਪਹਿਲੀ ਤੋਂ ਬਾਰਵੀ ਜਮਾਤ ਤੱਕ (6 ਸਾਲ ਤੋਂ 18 ਸਾਲ) ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਡੈਡੀਕੇਟਿਡ ਮੋਬਾਇਲ ਟੀਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵਾਰੀ ਡਾਕਟਰੀ ਮੁਆਇਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 4-ਡੀਜ਼ ਅਧੀਨ 30 ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬਿਮਾਰੀ ਨਾਲ ਪੀੜ੍ਹਤ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਰਾਜ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਜ਼ਿਲਾ ਹਸਪਤਾਲ, ਸਬ ਡਵੀਜ਼ਨਲ ਹਸਪਤਾਲ, ਸੀ.ਐਚ.ਸੀ ਅਤੇ 3 ਸਰਕਾਰੀ ਮੈਡੀਕਲ ਕਾਲਜ ਅਤੇ ਪੀ.ਜੀ.ਆਈ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਮੁਫਤ ਇਲਾਜ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਰਿਉਮੈਟਿਕ ਹਾਰਟ ਡੀਜ਼ ਅਤੇ ਕਨਜੈਨਟਲ ਹਾਰਟ ਡੀਜ਼ (ਆਰ.ਐਚ.ਡੀ./ਸੀ.ਐਚ.ਡੀ) ਦੇ ਇਲਾਜ ਲਈ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਹਸਪਤਾਲ ਵੀ ਇੰਮਪੈਨਲਡ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਬੈਲਾਸੀਮੀਆਂ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਇਲਾਜ 7 ਬੈਲਾਸੀਮਿਕ ਸੋਸਾਇਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮੁਫਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਨਸਾ ਮੁਕਤੀ ਅਤੇ ਪੁਨਰਵਾਸ ਬੋਰਡ

7.16 ਮਾਨਯੋਗ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ, ਪੰਜਾਬ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਨਸਾ ਮੁਕਤੀ ਅਤੇ ਪੁਨਰਵਾਸ ਬੋਰਡ ਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਨਸਾ ਮੁਕਤੀ ਅਤੇ ਪੁਨਰਵਾਸ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਵੇਖੇਗਾ। ਇਸ ਬੋਰਡ ਵਿੱਚ ਉੱਘੇ ਮੈਡੀਕਲ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਸਾਮਿਲ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਸੋਸਾਇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸਿਪਲ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰ ਜਿਲੇ ਵਿੱਚ ਸਬੰਧਤ ਜਿਲੇ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਇੱਕ ਨਸਾ ਮੁਕਤੀ ਅਤੇ ਪੁਨਰਵਾਸ ਸੋਸਾਇਟੀ ਦਾ ਵੀ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸਾਲ 2012 ਤੋਂ ਨਸਾ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਅਤੇ ਅੰਦਰਲੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:-

ਸਾਲ	ਓ.ਪੀ.ਡੀ.	ਆਈ.ਪੀ.ਡੀ.
2012	13680	3841
2013	24031	6624
2014	202756	6328
2015	114482	11019
2016	70398	4370
ਅਪ੍ਰੈਲ 2017 ਤੋਂ ਸਤੰਬਰ 2017	55498	4685

ਨੈਸ਼ਨਲ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਫਾਰ ਪ੍ਰੀਵੈਨਸ਼ਨ ਐਂਡ ਕੰਟਰੋਲ ਆਫ ਕੈਂਸਰ, ਡਾਇਬਟੀਜ਼, ਕਾਰਡੀਓਵਾਸਕੂਲਰ ਡੀਜੀਜ਼ ਅਤੇ ਸਟ੍ਰੋਕ

7.17 ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਐਨ.ਪੀ.ਸੀ.ਡੀ.ਸੀ.ਐਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਰਾਜ ਦੇ 22 ਜਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਚਲਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਅਧੀਨ 4 ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਕੈਂਸਰ, ਡਾਇਬਟੀਜ਼, ਕਾਰਡੀਓਵਾਸਕੂਲਰ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸਟ੍ਰੋਕ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਚੈਕਅੱਪ ਅਤੇ ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਦੀ ਸੁਵਿਧਾ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਜਨਸੰਖਿਆ ਅਧਾਰਿਤ ਸਕਰੀਨਿੰਗ ਆਫ ਕੋਮਨ ਐਨ.ਪੀ.ਸੀ.ਡੀ. ਅਧੀਨ 30 ਸਾਲ ਤੋਂ ਉਪਰ ਵਾਲੀ ਜਨਸੰਖਿਆ ਦੀ ਕੈਂਸਰ, ਡਾਇਬਟੀਜ਼ ਅਤੇ ਹਾਇਪਰਟੈਂਸ਼ਨ ਦੀ ਸਕਰੀਨਿੰਗ ਮੁਫਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਸਪੈਕਟਿਡ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਖੇ ਰੈਫਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਮੀਰਜ਼ਾ ਦੇ ਟੈਸਟ ਅਤੇ ਇਲਾਜ ਮੁਫਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 30 ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਮਰ ਦੇ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਸਿਹਤ ਜਾਂਚ ਲਈ ਮੁਫਤ ਸਲਾਨਾ ਰੋਕਥਾਮ ਸਿਹਤ ਜਾਂਚ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਧੀਨ ਹੁਣ ਤੱਕ 8 ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਵਿਖੇ ਸਟ੍ਰੋਕ ਰੇਡੀ ਯੂਨਿਟ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ 60% ਅਤੇ 40% ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫਾਜ਼ਿਲਕਾ ਅਤੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਵਿਖੇ 50 ਬਿਸਤਰਿਆਂ ਦੀ ਟਰਸ਼ਰੀ ਕੈਂਸਰ ਕੇਅਰ ਹਸਪਤਾਲ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਪੰਜਾਬ ਹੈਲਥ ਸਿਸਟਮ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ, ਐਸ.ਏ.ਐਸ. ਨਗਰ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ। ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਟਰਸ਼ਰੀ ਕੈਂਸਰ ਕੇਅਰ ਹਸਪਤਾਲ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਆਉਣੀ ਅਜੇ ਬਾਕੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਧੀਨ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਇਕ ਸਟੇਟ ਕੈਂਸਰ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਵੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ

ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਪੰਜਾਬ ਹੈਲਥ ਸਿਸਟਮ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ, ਐਸ.ਏ.ਐਸ. ਨਗਰ ਦੁਆਰਾ ਆਰੰਭੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਏਡਜ਼ ਕੰਟਰੋਲ ਸੋਸਾਇਟੀ

7.18 ਅਪ੍ਰੈਲ 2017 ਤੋਂ ਨਵੰਬਰ 2017 ਤੱਕ ਕੁੱਲ 6,54,566 ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਆਈ.ਸੀ.ਟੀ.ਸੀ. ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁੱਲ 4499 ਐਚ.ਆਈ.ਵੀ. ਪੋਜ਼ੀਟਿਵ ਪਾਏ ਗਏ ਜਿਸ ਦੀ ਸੰਯੁਕਤ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ 0.69 ਹੈ। ਨਵੰਬਰ 2017 ਤੱਕ ਕੁੱਲ 234 ਗਰਭਵਤੀ ਮਾਤਾਵਾਂ ਪੋਜ਼ੀਟਿਵ ਪਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਕੁੱਲ 213 ਬੱਚੇ ਜਿਉਂਦਾ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਅਤੇ 198 ਐਮ ਬੀ ਪੇਅਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ 670 ਆਈ ਸੀ ਟੀ ਸੀ ਚਾਲੂ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਆਈ. ਸੀ. ਟੀ. ਸੀ. ਕੇਂਦਰਾਂ ਦੇ ਮੈਡੀਕਲ ਲੈਬ ਟੈਕਨੀਸ਼ਨ ਦੀ ਆਰ.ਐਨ.ਟੀ.ਸੀ.ਪੀ. ਸੈਲ, ਪੰਜਾਬ ਵੱਲੋਂ ਟੀ.ਬੀ. Testing ਦੀ Training ਕਰਵਾਈ ਗਈ। ਨ ਇਸ ਸਾਲ ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ 15 ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ Community Based HIV Testing ਉੱਤੇ Training ਕਰਵਾਈ ਗਈ ਤਾਂ ਜੋ ਜਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ HIV Testing ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ 8 ਜੇਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਉਂਸਲਿੰਗ ਅਤੇ ਟੈਸਟਿੰਗ ਕਰਵਾਈ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਐਚ.ਆਈ. ਵੀ ਟੈਸਟਿੰਗ ਮੋਬਾਇਲ ਆਈ ਸੀ ਟੀ ਸੀ ਦੁਆਰਾ ਕਰਵਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਅਪ੍ਰੈਲ 2017 ਤੋਂ ਨਵੰਬਰ 2017 ਵਿੱਚ 3073 ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਟੈਸਟ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ 15 ਪਾਜ਼ੀਟਿਵ ਪਾਏ ਗਏ ਹਨ।

i) ਬਲੱਡ ਟਰਾਂਸਫਿਊਜ਼ਨ ਸਰਵਿਸ

ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਖੂਨ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਏਡਜ਼ ਕੰਟਰੋਲ ਸੰਸਥਾ (ਨਾਕੋ) ਦੀ ਮੁੱਖ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ। ਬਲੱਡ ਟਰਾਂਸਫਿਊਜ਼ਨ ਸਰਵਿਸ ਦਾ ਖਾਸ ਮੰਤਵ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਗੁਣਵੱਤਾ ਬਲੱਡ, 110 ਬਲੱਡ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਨੈੱਟਵਰਕ ਦੁਆਰਾ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਣਾ ਹੈ। (46 ਨਾਕੋ ਸਹਿਯੋਗੀ ਬਲੱਡ ਬੈਂਕ/ਸਰਕਾਰੀ, 5 ਮਿਲਟਰੀ, 59 ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ) ਹੈ। ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 54 ਬਲੱਡ ਕੰਪੋਨੈਂਟ ਸੈਪਰੇਸ਼ਨ ਯੂਨਿਟ ਸਾਮਿਲ ਹਨ।

ii) ਕੇਅਰ, ਸਪੋਰਟ ਅਤੇ ਟਰੀਟਮੈਂਟ

ਕੇਅਰ, ਸਪੋਰਟ ਅਤੇ ਟਰੀਟਮੈਂਟ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਮੁਖ ਉਦੇਸ਼ ਐਚ.ਆਈ.ਵੀ. ਏਡਜ਼ ਨਾਲ ਸੰਕ੍ਰਮਿਤ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ, ਸਹਾਇਤਾ ਅਤੇ ਇਲਾਜ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ 9 ਏ.ਆਰ.ਟੀ. ਸੈਂਟਰ ਅਤੇ 3 ਫੈਸੀਲਟੀ ਇਨਟੀਗ੍ਰੇਟਿਡ ਏ.ਆਰ.ਟੀ. ਸੈਂਟਰ ਹਨ। ਸਾਲ 2017-18 (ਨਵੰਬਰ 2017) ਤੱਕ 4131(ਪੀ ਐਲ ਐਚ ਆਈ ਵੀ) ਏ.ਆਰ.ਟੀ. ਸੈਂਟਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਪੰਜੀਕਰਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 3499(ਪੀ ਐਲ ਐਚ ਆਈ ਵੀ) ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 3195 ਮਰੀਜ਼ ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਏ.ਆਰ.ਟੀ. ਸੈਂਟਰਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਇਲਾਜ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਹਨ।

iii) ਜਿਨਸੀ ਰੋਗ (ਐਸ.ਟੀ.ਡੀ) ਅਤੇ ਜਨਣ ਅੰਗਾਂ (ਆਰ.ਟੀ.ਆਈ) ਦੀ ਜਾਣ ਪਹਿਚਾਣ ਬਾਰੇ

ਜਿਨਸੀ ਰੋਗ ਅਤੇ ਜਨਣ ਅੰਗਾਂ ਦੇ ਰੋਗ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜਨਤਕ ਸਿਹਤ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਰੋਗਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਐਚ.ਆਈ.ਵੀ. ਦੀ ਇੰਨਫੈਕਸ਼ਨ ਹੋਣ ਦੀ ਵੱਧ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਰੋਗਾਂ ਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਇਲਾਜ ਲਈ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਟੈਸਟ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਆਰ.ਟੀ.ਆਈ/ਐਸ.ਟੀ.ਆਈ ਕਲੀਨਿਕਾਂ ਵਿੱਚ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਮੁਹਈਆ ਕਰਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਭੋਗੀ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਇਲਾਜ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੋਗਾਂ ਤੇ ਐਚ.ਆਈ.ਵੀ. ਇੰਨਫੈਕਸ਼ਨ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਤੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਇਸ ਬਿਮਾਰੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਲਈ 100 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਕਵਰੇਜ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਰੋਗੀਆਂ ਦੇ ਟੈਸਟ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਇਲਾਜ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਹੋ ਸਕੇ।

ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ

(ੳ) ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸਕੀਮਾਂ

7.19 ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਵਿਭਾਗ ਜ਼ਰੂਰਤਮੰਦ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੱਦਦ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਹਿਮ ਰੋਲ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਕੀਮਾਂ ਅਧੀਨ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ, ਵਿਧਵਾ ਅਤੇ ਨਿਆਸਰਿਤ ਔਰਤਾਂ, ਆਸਰਿਤ ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਅਪੰਗ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਿਰਵਾਹ ਲਈ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਬੁਢਾਪਾ ਪੈਨਸ਼ਨ ਸਕੀਮ

7.20 ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ 870.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬਜਟ ਉਪਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ 430.44 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ 12,12,335 ਲਾਭਪਾਤਰੀਆਂ ਲਈ ਮਿਤੀ 31-12-2017 ਤੱਕ ਖਰਚ ਹੋਏ ਹਨ।

ਵਿਧਵਾ ਅਤੇ ਨਿਆਸਰਿਤ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ

7.21 ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਜ਼ਰੂਰਤਮੰਦਾਂ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਵਚਨਬੱਧ ਹੈ। ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ 228.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬਜਟ ਉਪਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ 125.54 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ 3,52,488 ਲਾਭਪਾਤਰੀਆਂ ਲਈ ਮਿਤੀ 31-12-2017 ਤੱਕ ਖਰਚ ਹੋਏ ਹਨ।

ਆਸਰਿਤ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ

7.22 ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ 102.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬਜਟ ਉਪਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ 43.22 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ 1,20,985 ਲਾਭਪਾਤਰੀਆਂ ਲਈ ਮਿਤੀ 31-12-2017 ਤੱਕ ਖਰਚ ਹੋਏ ਹਨ।

ਅਪੰਗ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ

7.23 ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ 114.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬੱਜਟ ਉਪਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ 97.35 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ 1,55,397 ਲਾਭਪਾਤਰੀਆਂ ਲਈ ਮਿਤੀ 31-12-2017 ਤੱਕ ਖਰਚ ਹੋਏ ਹਨ।

ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸਲ ਅਸਿਸਟੈਂਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ

7.24 ਇਹ ਸਕੀਮ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ:-

i) ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਬੁਢਾਪਾ ਪੈਨਸ਼ਨ ਸਕੀਮ

ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ 54.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬੱਜਟ ਉਪਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ 7.88 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ 1,14,480 ਲਾਭਪਾਤਰੀਆਂ ਲਈ ਖਰਚ ਹੋਏ ਹਨ।

ii) ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਲਾਭ ਸਕੀਮ

ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ 6.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬੱਜਟ ਉਪਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ 82.20 ਲੱਖ ਰੁਪਏ 391 ਲਾਭਪਾਤਰੀਆਂ ਲਈ ਖਰਚ ਹੋਏ ਹਨ।

iii) ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਧਵਾ ਪੈਨਸ਼ਨ ਸਕੀਮ

ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ 7.50 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬੱਜਟ ਉਪਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ 2.95 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ 16,014 ਲਾਭਪਾਤਰੀਆਂ ਲਈ ਖਰਚ ਹੋਏ ਹਨ।

iv) ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਪੰਗਤਾ ਪੈਨਸ਼ਨ ਸਕੀਮ

ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ 4.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬੱਜਟ ਉਪਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ 22.46 ਲੱਖ ਰੁਪਏ 5,151 ਲਾਭਪਾਤਰੀਆਂ ਲਈ 31-12-2017 ਤੱਕ ਖਰਚ ਹੋਏ ਹਨ।

ਸੀਨੀਅਰ ਸਿਟੀਜ਼ਨ ਨੂੰ ਸਹੂਲਤਾਂ

7.25 ਇਸ ਸਕੀਮ ਤਹਿਤ ਰਾਜ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਮਰ 60 ਸਾਲ ਜਾਂ 60 ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਵੇ ਨੂੰ ਸਨਾਖਤੀ ਕਾਰਡ ਜਾਰੀ ਕਰਕੇ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ:-

1. ਪੰਜਾਬ ਰੋਡਵੇਜ ਅਤੇ ਪੀ.ਆਰ.ਟੀ.ਸੀ. ਦੀਆਂ ਬੱਸਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀ ਬੱਸ 3 ਸੀਟਾਂ ਰਾਖਵੀਆਂ ਰੱਖਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ।
2. ਹਸਪਤਾਲਾਂ, ਡਿਸਪੈਂਸਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰੀਆਂ ਲਾਈਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ।
3. ਬਿਜਲੀ, ਪਾਣੀ ਦੇ ਬਿਲਾਂ ਦੀ ਅਦਾਇਗੀ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਲਾਈਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ।
4. ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਸੀਨੀਅਰ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਤੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹੋਰ ਸਹੂਲਤਾਂ।

ਸੈਲੀਬਰਸਨ ਆਫ ਇੰਟਰ ਨੈਸ਼ਨਲ ਡੇ ਉਲਡ ਪਰਸਨਜ

7.26 ਹਰੇਕ ਸਾਲ ਅਕਤੂਬਰ ਵਿੱਚ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਕੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ (ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦਿਵਸ) (ਆਈ.ਡੀ.ਓ.ਪੀ) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਨਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ 1990 ਦਰਮਿਆਨ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਲਈ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਜਨਰਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਦੇ ਹਿੱਤ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦਿਨ ਸਾਰੇ ਸੀਨੀਅਰ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ, ਬੁੱਧੀਮਤਾ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਬਿਰਧ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ, ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਮੰਤਰਾਲੇ ਆਪਣੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਇਸ ਕੰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਆਯੋਜਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।

ਇਸ ਸਕੀਮ ਤਹਿਤ ਸਾਲ 2017-18 ਦੌਰਾਨ 20.00 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬਜਟ ਉਪਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ ਕੋਈ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ 20.00 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬਜਟ ਉਪਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ ਮਿਤੀ 31-12-2017 ਤੱਕ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਹੈ।

(ਅ) ਮਹਿਲਾ ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ

7.27 ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਕਤੀਸਾਲੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਕੀਮਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਿਸ਼ੋਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਯੋਜਨਾ ਅਤੇ 60 ਸਾਲ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਰੋਡਵੇਜ/ਪੀ.ਆਰ.ਟੀ.ਸੀ. ਦੀਆਂ ਬੱਸਾਂ ਵਿੱਚ ਰਿਆਇਤੀ ਸਫਰ ਸਹੂਲਤ ਸਕੀਮ ਮਹਿਲਾ ਸਕਤੀਕਰਨ ਲਈ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਪੇਂਡੂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਮਹਾਵਾਰੀ ਦੌਰਾਣ ਕੀਟਾਨੂ ਨਾਸ਼ਕ ਨੈਪਕਿਨ ਦੇਣ ਬਾਰੇ

7.28 ਪੰਜਾਬ ਸੂਬੇ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਮੁਕਾਬਲੇ ਘੱਟ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਮਾੜੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਿਹਤ ਪ੍ਰਤੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀਆਂ, ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਉਹ ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਰੋਗਾਂ ਨਾਲ ਗਰਸਤ ਹੈ। ਇਸ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਫੈਲਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਖਤ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਇਕ ਸਕੀਮ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪੇਂਡੂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸੈਨੀਟਰੀ ਪੈਡ ਵੰਡੇ ਜਾਣਗੇ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ 16 ਤੋਂ 55 ਸਾਲ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ। ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ 21.66 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬਜਟ ਉਪਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ 31-12-2017 ਤੱਕ ਕੋਈ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।

ਘਰੇਲੂ ਹਿੰਸਾ ਐਕਟ 2005 ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ

7.29 ਘਰੇਲੂ ਹਿੰਸਾ ਐਕਟ 2005 ਤੋਂ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸੰਵਿਧਾਨ ਤਹਿਤ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਤੇ ਗਰੰਟੀ ਸ਼ੁੱਧ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਉਪਰਾਲੇ ਮਹੁੱਈਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹਿੰਸਾ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਨ। ਸਟੇਟ ਪਲਾਨ ਸਕੀਮ ਦੇ ਤਹਿਤ ਘਰੇਲੂ

ਹਿੱਸਾ ਐਕਟ 2005 ਲਈ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਰਾਜ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਅਥਾਰਟੀ, ਪੁਲਿਸ ਵਿਭਾਗ ਅਤੇ ਐਨ.ਜੀ.ਓਜ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਲਈ ਪੈਨਸ਼ਨ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਾਗਰੂਕ ਮੁਹਿੰਮ ਵੀ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਮੀਡੀਆ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਟੀ.ਵੀ., ਰੇਡੀਓ ਆਦਿ ਰਾਹੀਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ 100.00 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬੱਜਟ ਉਪਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ ਮਿਤੀ 31-12-2017 ਤੱਕ ਕੋਈ ਖਰਚਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।

60 ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਰੋਡਵੇਜ./ਪੀ.ਆਰ.ਟੀ.ਸੀ. ਦੀਆਂ ਬੱਸਾਂ ਵਿੱਚ ਰਿਆਇਤੀ ਸਫਰ ਸਹੂਲਤ:

7.30 ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ 60 ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਬੱਸਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਧੇ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਸਫਰ ਕਰਨ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦਿਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ 84.00 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬੱਜਟ ਉਪਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ 17.73 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਮਿਤੀ 31-12-2017 ਤੱਕ ਖਰਚ ਹੋਏ ਹਨ।

ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਲਾਡਲੀ ਬੇਟੀ ਕਲਿਆਣ ਸਕੀਮ

7.31 ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸਾਲ 2011-12 ਤੋਂ ਟੂ ਇੰਮਪਰੂਵਿੰਗ ਐਡਵਰਸ ਸੈਕਸ ਰੈਸੋ ਤਹਿਤ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਲਾਡਲੀ ਬੇਟੀ ਕਲਿਆਣ ਸਕੀਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ 16.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬੱਜਟ ਉਪਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ ਮਿਤੀ 31-12-2017 ਤੱਕ ਕੋਈ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।

ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਵਿਦਿਆ (ਸਿਖਿੱਆ) ਸਕੀਮ

7.32 ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਵਿਦਿਆ (ਸਿਖਿੱਆ) ਸਕੀਮ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਸਾਲ 2011-12 ਦੌਰਾਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਜਿਸ ਦਾ ਮਕੱਸਦ +1 ਅਤੇ +2 ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਸਾਇਕਲ ਵੰਡੇ ਜਾਣੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਰੀ ਰੱਖ ਸਕਣ।

ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ 22.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬੱਜਟ ਉਪਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ ਮਿਤੀ 31-12-2017 ਤੱਕ ਕੋਈ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।

ਲਾਭਪਾਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਗੈਸ ਸਟੋਵ ਵੰਡਣਾ

7.33 Socio Economic & Caste Survey (SECC) 2011 ਤਹਿਤ ਕਵਰ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾਂ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਾਰ ਜਿੰਨਾਂ ਪਾਸ ਪਹਿਲਾਂ ਗੈਸ ਕਨੈਕਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਦੀ ਮਹਿਲਾ ਮੈਂਬਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਉਜਵਲਾ ਯੋਜਨਾ ਤਹਿਤ ਗੈਸ ਕਨੈਕਸ਼ਨ ਦਿਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਉਜਵਲਾ ਯੋਜਨਾ/ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ 1700 ਰੁਪਏ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ Indian Oil Corporation ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਤਹਿਤ ਗੈਸ ਏਜੰਸੀ ਵਲੋਂ ਲਾਭਪਾਤਰੀ ਨੂੰ

ਇਕ LPG ਗੈਸ ਕਨੈਕਸ਼ਨ ਸਮੇਤ ਸਿਲੰਡਰ, ਰੈਗੂਲੇਟਰ, ਸੁਰੱਕਸਾ ਰਬੜ ਟਿਊਬ ਅਤੇ ਗੈਸ ਦੀ ਕਾਪੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਉਜਵਲਾ ਯੋਜਨਾ ਤਹਿਤ ਕਵਰ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਲਾਭਪਾਤਰੀਆਂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਗੈਸ ਦਾ ਚੁੱਲ੍ਹਾ/ਸਟੋਵ ਦੇਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ 2016-17 ਦੇ 50.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬੱਜਟ ਉਪਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ 50.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਹੋਏ ਹਨ। ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ 50.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬੱਜਟ ਉਪਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ ਮਿਤੀ 31-12-2017 ਤੱਕ ਕੋਈ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਕੀਮ ਵਨ ਟਾਇਮ ਸੀ।

ਬੇਟੀ ਬਚਾਓ ਬੇਟੀ ਪੜ੍ਹਾਓ ਅਭਿਆਨ:-

7.34 ਕੇਂਦਰੀ ਪ੍ਰਾਯੋਜਿਤ, ਬੇਟੀ ਬਚਾਓ ਬੇਟੀ ਪੜ੍ਹਾਓ ਸਕੀਮ ਦੇ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿਚ ਆ ਰਹੀ ਗਿਰਾਵਟ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇ ਸਤਰ ਨੂੰ ਉਚਾ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਇਛੁੱਕ ਹੈ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ।

- i) ਲਿੰਗ ਨਿਰਧਾਰਣ ਟੈਸਟ ਤੇ ਰੋਕ ਲਗਾਉਣਾ।
- ii) ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਜੀਣ ਦਾ ਹੱਕ ਦੇਣਾ।
- iii) ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ।
- iv) ਬੇਟੀ ਬਚਾਓ ਬੇਟੀ ਪੜ੍ਹਾਓ ਸਕੀਮ ਰਾਜ ਦੇ 11 ਜਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ 11.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬੱਜਟ ਉਪਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ ਮਿਤੀ 31-12-2017 ਤੱਕ ਕੋਈ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਸਕੀਮ ਜਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ ਤੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰਜ਼ ਨੂੰ ਟਰਾਂਸਫਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

(ੲ) ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਭ ਸੰਭਾਲ

ਸੰਗਠਿਤ ਬਾਲ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸਕੀਮ

7.35 ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ, ਇਸਤਰੀ ਤੇ ਬਾਲ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰਾਲੇ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲੋਂ ਕੇਂਦਰੀ ਪ੍ਰਾਯੋਜਿਤ ਸੰਗਠਿਤ ਬਾਲ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸਕੀਮ ਨੂੰ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਮਿਤੀ 26.11.2010 ਤੋਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਤਹਿਤ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਜੁਵੇਨਾਈਲ ਜਸਟਿਸ (ਕੇਅਰ ਐਂਡ ਪ੍ਰੋਟੈਕਸ਼ਨ) ਐਕਟ 2000 ਅਤੇ ਬਾਲ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਧੀਨ ਸਥਾਪਿਤ 16 ਹੋਮਜ਼ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਅਡਾਪਸ਼ਨ ਏਜੰਸੀਜ਼ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਰੰਭੇ ਜਾਣੇ ਹਨ।

ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ 20.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬੱਜਟ ਉਪਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ 2.63 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਮਿਤੀ 31-12-2017 ਤੱਕ ਖਰਚ ਹੋਏ ਹਨ।

ਅਪੰਗਤਾ ਖੇਤਰ

7.36 ਐਕਟ “ਦਾ ਪਰਸਨਜ ਵਿੱਚ ਡਿਸਏਬਿਲਟੀ ਐਕਟ, 1995” (ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.ਡੀ.ਐਕਟ) ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਐਕਟ ਅਧੀਨ ਸਟੇਟ ਕੋਆਰਡੀਨੇਸ਼ਨ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ ਬਤੌਰ ਨੋਡਲ ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ ਕੁੱਲ 899 ਆਸਾਮੀਆਂ ਦੀ ਸਨਾਖਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅੰਗਹੀਣ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕੁੱਲ 287 ਆਸਾਮੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਅੰਗਹੀਣ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ 8ਵੀਂ ਜਮਾਤ ਤੱਕ 200/- ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਮਹੀਨਾ ਅਤੇ 9ਵੀਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਤੱਕ 300/- ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਮਹੀਨਾ ਦੀ ਦਰ ਨਾਲ ਵਜੀਫੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਨੇਤਰਹੀਣ ਅਤੇ ਅੰਗਹੀਣ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਫਤ/ਰਿਆਇਤੀ ਸਫਰ ਸਹੂਲਤ ਦੇਣ ਬਾਰੇ

7.37 ਪੰਜਾਬ ਰੋਡਵੇਜ ਅਤੇ ਪੀ.ਆਰ.ਟੀ.ਸੀ. ਦੀਆਂ ਬੱਸਾਂ ਵਿੱਚ ਨੇਤਰਹੀਣ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਸਫਰ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਅਤੇ ਅੰਗਹੀਣ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਧੇ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਸਫਰ ਕਰਨ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ 2017-18 ਲਈ 3.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬੱਜਟ ਉਪਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ ਮਿਤੀ 31-12-2017 ਤੱਕ ਕੋਈ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।

ਅੰਗਹੀਣ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਰਡ ਦੇ ਮਨਾਉਣ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਅਪਾਹਜਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਪੱਧਰੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਸਕੀਮ।

7.38 ਹਰ ਸਾਲ 3 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਵਰਲਡ ਡਿਸਏਬਿਲਟਡ ਡੇਅ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦਿਨ ਖੇਡਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ/ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਅੰਗਹੀਣ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਸਲਾਘਾਯੋਗ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨੂੰ ਸਟੇਟ ਅਵਾਰਡ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ 10.00 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬੱਜਟ ਉਪਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ 9.20 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਮਿਤੀ 31-12-2017 ਤੱਕ ਖਰਚ ਹੋਏ ਹਨ।

ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਅੰਗਹੀਣ ਵਿਦਿਆਰਥਣਾਂ/ਸਿਖਿਆਰਥਣਾਂ ਲਈ ਵਜੀਫਾ ਸਕੀਮ

7.39 ਸਾਲ 2011 ਦੀ ਜਨਗਣਨਾ ਰਿਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੀ ਕੁੱਲ ਅਬਾਦੀ ਵਿੱਚੋਂ ਅੰਗਹੀਣ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਅਬਾਦੀ 6,54,063 ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅੰਗਹੀਣ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਗਿਣਤੀ 3,79,551 ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 2,74,511 ਹੈ। ਅੰਗਹੀਣ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਸਤਰ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮ

ਨਿਰਭਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਵਰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਖਰਚਾ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ 100.00 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬੱਜਟ ਉਪਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ ਮਿਤੀ 31-12-2017 ਤੱਕ ਖਰਚਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।

ਸਕੀਮ ਫਾਰ ਇਮਪਲੀਮੈਂਟੇਸ਼ਨ ਆਫ ਪਰਸਨਲ ਵਿੱਦ ਡਿਸਏਬਿਲਟੀਜ਼ ਐਕਟ 1995

7.40 ਸਕੀਮ ਫਾਰ 'ਇਮਪਲੀਮੈਂਟੇਸ਼ਨ ਆਫ ਪਰਸਨਲ ਵਿੱਦ ਡਿਸਏਬਿਲਟੀਜ਼ ਐਕਟ 1995' 100% ਕੇਂਦਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਿਤ ਸਕੀਮ ਹੈ। ਅੰਗਰੀਣ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਲਈ ਅੜਚਨ ਰਹਿਤ ਬਣਾਇਆ ਵਾਤਾਵਰਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਕ ਅਤੇ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਘੁੰਮਣ ਫਿਰਨ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੜਚਨ ਰਹਿਤ ਡਿਜਾਇਨ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਅੰਗਰੀਣ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਮੱਦਦ ਦੇ ਆਪਣੀ ਰੋਜਾਨਾ ਦੇ ਕੰਮ ਕਾਰ ਕਰ ਸਕਣ। ਇਸ ਲਈ ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਹੋ ਸਕੇ ਬਿਲਡਿੰਗਾਂ, ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਅੜਚਨ ਰਹਿਤ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ 3.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬੱਜਟ ਉਪਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ ਮਿਤੀ 31-12-2017 ਤੱਕ ਕੋਈ ਖਰਚਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਸੰਗਠਿਤ ਬਾਲ ਵਿਕਾਸ ਸੇਵਾਵਾਂ ਸਕੀਮ (ਆਈ.ਸੀ.ਡੀ.ਐਸ)

7.41 ਸੰਗਠਿਤ ਬਾਲ ਵਿਕਾਸ ਸੇਵਾਵਾਂ ਸਕੀਮ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਰਵਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਇੱਕ ਪਵਿੱਤਰ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਸਾਲ 1975 ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ 495.26 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬੱਜਟ ਉਪਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ 300.12 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਮਿਤੀ 31-12-2017 ਤੱਕ ਖਰਚ ਹੋਏ ਹਨ।

ਨਿਊਟਰੇਸ਼ਨ (ਸਪਲੀਮੈਂਟਰੀ ਨਿਊਟਰੀਸ਼ਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ)

7.42 ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ 6 ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ 6 ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ 15 ਤੋਂ 45 ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੀ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਗਰਭਵਤੀ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਪਿਲਾਉਂਦੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ 6 ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ:-

- i) ਪੂਰਕ ਪੋਸ਼ਕ ਆਹਾਰ,
- ii) ਟੀਕਾਕਰਨ
- iii) ਸਿਹਤ ਦੀ ਜਾਂਚ-ਪੜਤਾਲ
- iv) ਨਿਊਟਰੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਸਬੰਧੀ ਸਿੱਖਿਆ
- v) ਰੈਫਰਲ ਸੇਵਾਵਾਂ ਅਤੇ
- vi) ਪੂਰਵ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ

ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ 160.00 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬੱਜਟ ਉਪਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ 33.42 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ 11,20,580 ਲਾਭਪਾਤਰੀਆਂ ਲਈ ਮਿਤੀ 31-12-2017 ਤੱਕ ਖਰਚ ਹੋਏ ਹਨ।

ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਸਕੀਮ ਫਾਰ ਇਮਪਾਵਰਮੈਂਟ ਆਫ ਅਡੋਲਸੈਂਟ ਗਰਲਜ਼

7.43 ਇਹ ਸਕੀਮ ਕੇਂਦਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਿਤ ਸਕੀਮ ਇਸਤਰੀ ਤੇ ਬਾਲ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰਾਲਾ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੇ 6 ਜਿਲ੍ਹਿਆਂ (ਫਰੀਦਕੋਟ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਜਲੰਧਰ, ਮਾਨਸਾ ਅਤੇ ਪਟਿਆਲਾ) ਵਿੱਚ ਚਲਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਕੀਮ ਕਿਸੇਰੀ ਸਕਤੀ ਯੋਜਨਾ ਅਤੇ ਕੁਪੋਸ਼ਤ ਕਿਸੇਰ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਵਾਧੂ ਖੁਰਾਕ ਦੇਣ ਦੀ ਸਕੀਮ ਚਲਾਈ ਗਈ ਹੈ

ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ 20.05 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬੱਜਟ ਉਪਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ 7.21 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਮਿਤੀ 31-12-2017 ਤੱਕ ਖਰਚ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ 77,058 ਲਾਭਪਾਤਰੀ ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਗਏ।

ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਮਾਤਰੂ ਵੰਦਨਾ ਯੋਜਨਾ

7.44 ਇਹ ਸਕੀਮ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਮਾਤਰੂ ਵੰਦਨਾ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਮਿਤੀ 1-1-2017 ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਕੀਮ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਗਰਭਵਤੀ ਔਰਤਾਂ, ਦੁੱਧ ਪਿਲਾਉਂਦੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਨਿਊਟਰੇਸ਼ਨ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਪੱਧਰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣਾ ਹੈ।

ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ 7.03 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬੱਜਟ ਉਪਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ 31-12-2017 ਤੱਕ ਪੂਰੀ ਰਾਸ਼ੀ ਖਰਚ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ 14, 052 ਲਾਭਪਾਤਰੀ ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਗਏ।

ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਰੈਚ ਸਕੀਮ

7.45 ਕਰੈਚ ਸਕੀਮ ਐਨ.ਜੀ.ਓ (ਚਾਈਲਡ ਵੈਲਫੇਅਰ ਕੌਂਸਲ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਭਲਾਈ ਸਲਾਹਕਾਰ ਬੋਰਡ) ਵੱਲੋਂ ਚਲਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਅਧੀਨ ਦੋਨਾਂ ਐਨ.ਜੀ.ਓ. ਵੱਲੋਂ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 102 ਅਤੇ 112 ਕਰੈਚਾਂ ਚਲਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਜਾਰੀ ਪੱਤਰ ਅਨੁਸਾਰ ਮਿਤੀ 1-1-2017 ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਰੈਚਾਂ ਨੂੰ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਟੇਕ ਉਵਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ 216 ਕਰੈਚਾਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਫੰਕਸ਼ਨਲ ਹਨ।

ਸਾਲ 2017-18 ਦੇ 80.25 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਬੱਜਟ ਉਪਬੰਧ ਵਿਰੁੱਧ 3.20 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਮਿਤੀ 31-12-2017 ਤੱਕ ਖਰਚ ਹੋਏ ਹਨ।

PUNJAB -AT-A GLANCE

PUNJAB-AT-A-GLANCE

SN.	ITEM	UNIT	STATUS
0	1	2	3
1	GEOGRAPHICAL AREA	Sq.Km	50362
	(i)Rural Area	Sq.Km	48265 (96%)
	(ii)Urban Area	Sq.Km	2097 (4%)
	Area under Forests	Sq.Km	2442 (4.84%)
2	ADMINISTRATIVE SET UP		
	Divisions	Number	5
	Districts	Number	22
	Sub-Divisions/Tehsils	Number	90
	Sub-Tehsils	Number	81
	Blocks	Number	149
	Seats in Rajya Sabha	Number	7
	Lok Sabha Constituencies	Number	13
	Vidhan Sabha Constituencies	Number	117
	Inhabited Villages -Census 2011	Number	12581
	Zila Parishads	Number	22
	Municipal Corporations/ Municipal Councils/Nagar Panchayats	Number	167
	Improvement Trusts	Number	28
3	POPULATION(CENSUS-2011)		
	Total Population	Lakh	277.43
	(i) Male population	Lakh	146.39 (52.8%)
	(ii) Female population	Lakh	131.04 (47.2%)
	District with highest population (Ludhiana)	Lakh	34.99 (12.6%)
	District with lowest population(Barnala)	Lakh	5.96 (2.2%)
	Rural Population 2011	Lakh	173.44
	Percentage of rural population to total population	%	62.52
	Urban Population	Lakh	103.99
	Percentage of urban population to total population	%	37.48
	Density	Per sq.km	551
	(i) Highest density(Ludhiana)	-do-	978
	(ii)Lowest density(Sri Muktsar Sahib)	-do-	348
	Literate and Educated Persons *	Number.	18707137

	(i) Literacy(Total)	%	75.80
	(ii) Male	%	80.40
	(iii) Female	%	70.70
	Sex ratio(Female per 1000 Males)	Number	895
	(i) Highest(Hoshiarpur)	Number	961
	(ii) Lowest(Bathinda)	Number	868
	Scheduled caste population (Census 2011)	Number	8860179
	Percentage of scheduled caste population to total population (Census 2011)	%	31.94
	Decennial growth rate 2001-2011	%	26.1
4	POVERTY ESTIMATES 2011-12		
	Poverty Line for 2011-12 (Rangarajan Methodology)		
	Rural	Rs.	1127.48
	Urban	Rs.	1479.27
	Population below Poverty Line 2011-12	%	11.3
	Rural	%	7.4
	Urban	%	17.6
5	AVERAGE MONTHLY PER CAPITA EXPENDITURE (Rs.) by HOUSEHOLD NSS 68th ROUND		
	Rural	Rs.	2345
	Urban	Rs.	2794
	Average Monthly Per Capita Expenditure on food		
	Rural	Rs.	1033
	Urban	Rs.	1145
	%age share of food in Consumer Expenditure		
	Rural	%	44.1
	Urban	%	41.0
6	STATE INCOME		
	(i) Growth Rate		
	2015-16(P)	%	5.80
	2016-17(Q)	%	6.58
	2017-18(A)	%	5.71
	(ii) Gross State Domestic Product (at current prices)		
	2015-16(P)	Rs.Crore	392411
	2016-17(Q)	Rs.Crore	433660
	2017-18(A)	Rs.Crore	477482

	(iii) Gross State Domestic Product (at constant 2011-12 prices)		
	2015-16(P)	Rs.Crore	330236
	2016-17(Q)	Rs.Crore	351964
	2017-18(A)	Rs.Crore	372061
	(iv) Per Capita Income(at current prices)		
	2015-16(P)	Rs.	119640
	2016-17(Q)	Rs.	131112
	2017-18(A)	Rs.	142958
	(v) Per Capita Income (at constant 2011-12 prices)		
	2015-16(P)	Rs.	100177
	2016-17(Q)	Rs.	105259
	2017-18(A)	Rs.	109884
7	AGRICULTURE(2016-17)		
	Net Area Sown	000 Hectare	4130
	Total cropped area	000 Hectare	7823
	Cropping Intensity**	%	189
	Production of crops (2016-17)		
	(i) Total cereals	'000' M ton	30751
	(ii) Total pulses	"	12
	(iii) Total food grains	"	30763
	(iv) Total oil seeds	"	58
8	IRRIGATION (2016-17)		
	Net Area Irrigated by:		
	(i) Govt. Canals	000 Hectare	1186
	(ii) Private Canals	000 Hectare	0
	(iii) Tubewells	000 Hectare	2940
	(iv) Others	000 Hectare	0
	Total (i to iv)	000 Hectare	4126
	Gross Area Irrigated(2016-17)(P)	000 Hectare	7795
9	ENERGY(2016-17)		
	(i) Consumption of Electricity	MKWH	44713
	(ii) Per Capita Consumption of Electricity	KWH	1465
	(iii) Percentage of electrified villages to total 12581 inhabited villages	%	100

10	MEDICAL AND PUBLIC HEALTH		
	Life expectancy at birth (2016-20)(P)		
	(i)Male	Year	70.8
	(ii)Female	Year	73.8
	(iii)Birth Rate(As on 01-09-2016)	Per Thousand Per Annum	14.9
	(iv)Death Rate	do	6.0
	(v)Infant Mortality Rate (SRS 2015-16)	do	21
	(vi)MMR (SRS 2015)	Per lakh Per Annum	141
	(vii)Percentage of identified water scarcity villages where water supply scheme commissioned 2017	%	99.9
	(viii)Hospitals 2017	Number	98
	(ix)Community Health Centres (C.H.C.) 2017	Number	151
	(x) Primary Health Centres (P.H.C.) 2017	Number	495
	(xi) Dispensaries 2017	Number	1409
	(xii)Ayurvedic and Unani institutions 2017	Number	529
	(xiii)Homoeopathic institutions 2017	Number	111
	(xiv)Bed installed in medical institutions(Allopathy) 2017	Number	22892
	(xv)Population served per institution 2017	Number	14203
11	EDUCATION DATA AS ON (30.9.2016) NO. OF INSTITUTIONS		
	(i)Universities	Number	16
	(ii)Arts, Commerce, Home Science & Science Colleges	Number	276
	(iii)High/Senior Secondary Schools	Number	9475
	(iv)Middle Schools	Number	5245
	(v)Primary Schools	Number	14242
	Pupil-Teacher ratio in schools as on 30th Sep,2016		
	(i) I-V Primary Stage	Number	22
	(ii)VI-VIII Middle Stage	Number	22
	(iii)IX –X High Stage	Number	16
	(iv)XI-XII Sr. Secondary Stage	Number	29

12	BANKING as on Dec,2016		
	Indian Commercial Banks	Number	6563
13	COOPERATION (2015-16)		
	(i)Cooperative Societies	Number.	17687
	(ii)Membership	Lakh	53.89
	(iii)Working Capital	Rs. Crore	68609.55
14	ANIMAL HUSBANDRY(2015-16)		
	(i)Veterinary Hospitals	Number	1367
	(ii)Permanent outlaying dispensaries and insemination units	Number	1489
	(iii) Area stocked with fish	Hectare	15636
	(iv)Total live stock(Animal census-2012)	Thousand	8117
	(v)Total poultry(Live stock census-2012)	Thousand	16069
15	FACTORIES COVERED UNDER ANNUAL SURVEY OF INDUSTRIES (ASI) 2014-15		
	(i)No. of factories	Number	12413
	(ii)Fixed Capital	Rs. Lakh	4114017
	(iii)No. of employees	Number	583316
	(iv)Net value added	Rs. Lakh	2052371
16	MISCELLANEOUS (2016-17)		
	(i)Post offices	Number	3861
	(ii)Police Stations/Police Posts	Number	569
	(iii)Telephone connections	Number	565804
	(iv)Telephone Exchanges(Dec.,2017)	Number	1467

*Excluding children in the age group of 0-6 years who are treated as illiterate

** $\frac{\text{Cropped area}}{\text{Net area sown}} \times 100$

REVIEW OF THE ECONOMY

AN OVERVIEW OF THE ECONOMY

The economy of Punjab is on life support and a multi-pronged strategy to revive it has to be put in place. Thus there is an urgent need to examine alternate and viable strategies of growth. The new government has a big challenge to address the severe financial crisis, problem of farmer distress & suicides, rising un-employment among the educated youth and slower growth rate. Punjab economy is facing the worst fiscal situation which is the legacy of previous government which not only took any concrete measure to augment the state finances rather indulged in profligacy of public funds. Consequently due to lack of investment desirable growth rate of the economy has gone down as compared to major states. Industrial sector in specific is growing very slowly which is resulting in lesser employment opportunities for educated youth and consequently frustration among them.

Agriculture sector which is the backbone of the rural population is facing its worst crisis due to large indebtedness and day-to-day suicides committed by the farmers. Although state contributes major share of rice and wheat to the national pool yet the agriculture has become non-profitable activity for small and marginal farmers who are under huge debt. The high dependence on rice and wheat and over-exploitation of land has led to unforeseen complex problems. The focus must shift from only agriculture to agro- processing industry, floriculture, tourism, industry and the services. The rapidly depleting water table in face of non-adoption of micro-irrigation and high toxicity of soil because of over-use of fertilizers and pesticides has led to unfolding of health issues reflected in the high incidence of cancer and kidney failure.

Farmers suicides are emerging as a major challenge for the State. Keeping it in view, the State Government has introduced Crop Loan Waiver Scheme in the State. About 10.25 lakh farmers are expected to be covered under this scheme. In the first phase, the crop loans of marginal farmers, who have taken crop loan from Co-operative Banks upto 2.00 lakh are being waived off. Paddy straw management is emerging as a major issue for the state in view of dense air pollution caused by paddy straw burning in the paddy season.

Some key economic indicators pertaining to state's economy are given in Box 1.

Box 1 : Key Economic Indicators

Item	Unit	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18
• GSDP at 2011-12 Prices	(Rs. Crore)	312125(R)	330236(P)	351964(Q)	372061(Adv.)
• Growth Rate of GSDP at 2011-12 Prices	(Percent)	4.23(R)	5.80(P)	6.58(Q)	5.71(Adv.)
• GSDP at Current Prices	(Rs. Crore)	355102(R)	392411(P)	433660(Q)	477482(Adv.)
• Per Capita Income at current Prices	(Rs.)	108970(R)	119640(P)	131112(Q)	142958(Adv.)
• Gross Revenue Receipts	(Rs Crore)	39023	41523	47985	60080(BE)
• Revenue Deficit	(Rs Crore)	7591	8550	7311	14785(BE)
• Fiscal Deficit	(Rs Crore)	10842	17359	52840	23092(BE)
• Debt Stock (Including reserve Funds & deposits)	(Rs Crore)	112366	129441	182526	195002(BE)
• Outstanding Liability (Public Debt)	(%age of GSDP) (at current prices)	31.64	32.99	42.03	40.84(BE)
• Committed Expenditure (Net Lotteries)	(% age of Revenue Receipts)	83.32	84.41	81.05	76.39(BE)
• Total Revenue Receipts	(%age of GSDP) (at current prices)	10.99	10.58	11.06	12.58 (BE)
• Food Grain Production	(000 tonne)	26709(R)	28438(R)	30784(P)	30582(E)
• Contribution to Central Pool	(Lakh tonne)				
Wheat	-do-	116.41	103.44	106.49(P)	..
Rice	-do-	77.86	93.50	110.52(P)	..
• Share to Central Pool	(Percent)				
Wheat	-do-	41.50	36.8	..	..
Rice	-do-	24.20	27.3	..	..

• Net Irrigated Area (000 Hect)	4118	4137	4129(P)	..
• Cropping Intensity (Percent)	191	190	189(P)	..
• Electricity (MKwh) Generated	20283	17258	14195	13731(RE)
• Per Capita Power (Kwh) Consumption	1360	1377	1465	..
• Transmission & (Percent) Distribution Losses	15.20	14.7	14.50	15.68

State Income

As per the advance estimates of 2017-18 the GSDP of the State is estimated to be Rs. 477482 crore at current prices showing an increase of 10.11 percent over 2016-17(Q). As per the Quick estimates of 2016-17, it is likely to be Rs. 433660 crore at current prices showing an increase of 10.51 percent over 2015-16 provisional estimates. As per estimates of GSDP at constant (2011-12) prices, GSDP for 2017-18 as per advance estimates is Rs. 372061 crore showing an increase 5.71 percent over the quick estimates of 2016-17. It is likely to be to Rs. 351964 crore as per the quick estimates in 2016-17 reflecting an increase of 6.58% over 2015-16 (**Box 2**).

Box:2 GSDP at current and constant (2011-12) prices

Year	At Current prices (Rs. crore)	Growth Rate (%)	At constant 2011-12 prices (Rs.crore)	Growth Rate (%)
2013-14	332147	11.56	299450	6.63
2014-15 (R)	355102	6.91	312125	4.23
2015-16 (P)	392411	10.51	330236	5.80
2016-17 (Q)	433660	10.51	351964	6.58
2017-18(A)	477482	10.11	372061	5.71

At constant (2011-12) prices the GSVa from primary sector, which comprises mainly of agriculture and livestock activities, has increased from Rs.79798 crore in 2015-16(P) to Rs. 84756 crore in 2016-17(Q) (**Box 3**). During 2016-17 (Q) the primary sector registered a growth rate of 6.21 % as compared to 1.34 % in 2015-16(P) (**Box 4**). According to advance estimates, it is expected to be Rs.87314 crore in 2017-18(A) showing a growth rate of 3.02 percent.

At constant (2011-12) prices, the GSVA from the secondary sector which covers the manufacturing, construction and electricity sectors has increased from Rs. 76628 crore in 2015-16 (P) to Rs.80070 crore during 2016-17 (Q) registering a growth rate of 4.49 % as compared to 5.76 % in 2015-16(P). According to advance estimates, it is expected to rise to Rs.83690 crore in 2017-18 showing a growth rate of 4.52 percent **(Box 3 & 4)**.

GSVA of tertiary sector which comprises of trade, transport, banking & insurance and public administration, etc. increased from Rs.148967 crore in 2015-16 (P) to Rs.159264 crore during 2016-17 (Q) registering a growth rate of 6.91 % as compared to 7.25% in 2015-16. According to advance estimates, it is expected to increase to Rs.170338 crore in 2017-18 showing a growth rate of 6.95 percent. **(Box 3 & 4)**

Box : 3 GSVA at constant (2011-12) prices

(Rs. Crore)

Sub-Sector	2013-14	2014-15 (R)	2015-16 (P)	2016-17 (Q)	2017-18 (A)
Primary	81550	78743	79798	84756	87314
Secondary	68951	72457	76628	80070	83690
Tertiary	128750	138894	148967	159264	170338
Total	279251	290094	305393	324089	341341

GSVA-Gross State Value Added.

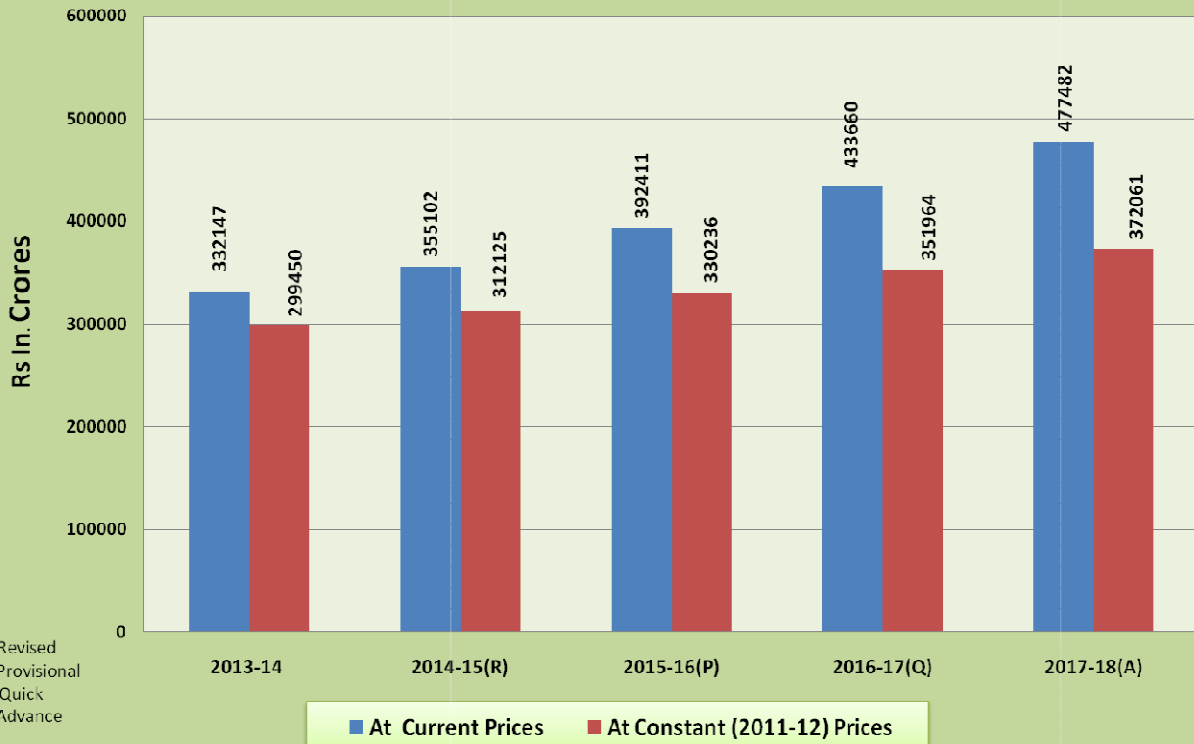
Box: 4 Sub –Sector wise growth rate * at constant (2011-12) prices

(Percent)

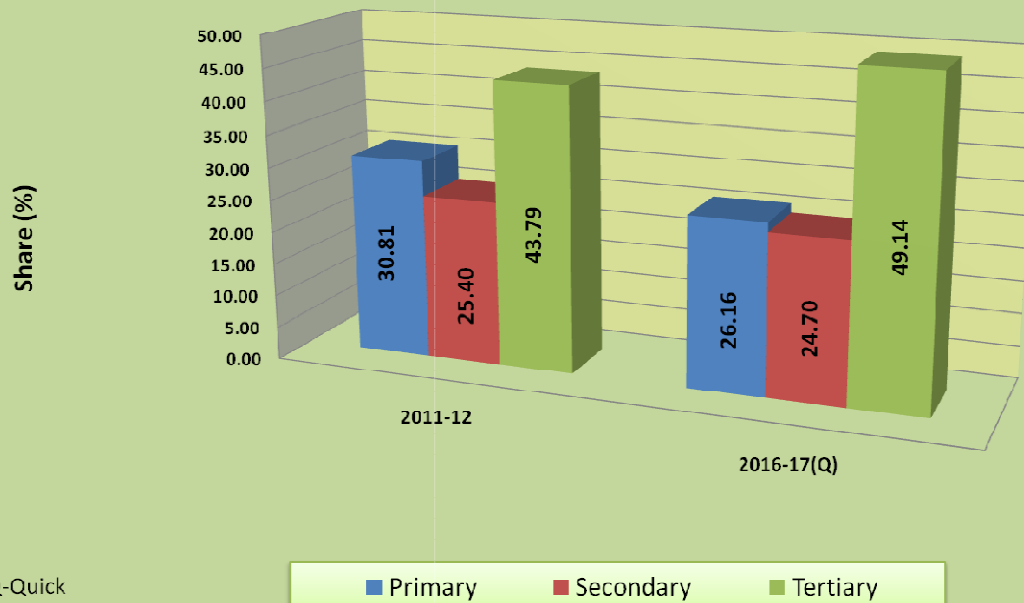
Sub-sector	2013-14	2014-15 (R)	2015-16 (P)	2016-17 (Q)	2017-18 (A)
Primary	3.37	(-)3.44	1.34	6.21	3.02
Secondary	4.67	5.08	5.76	4.49	4.52
Tertiary	6.72	7.88	7.25	6.91	6.95
Total	5.22	3.88	5.27	6.12	5.32

*Growth rate is on GSVA at basic prices.

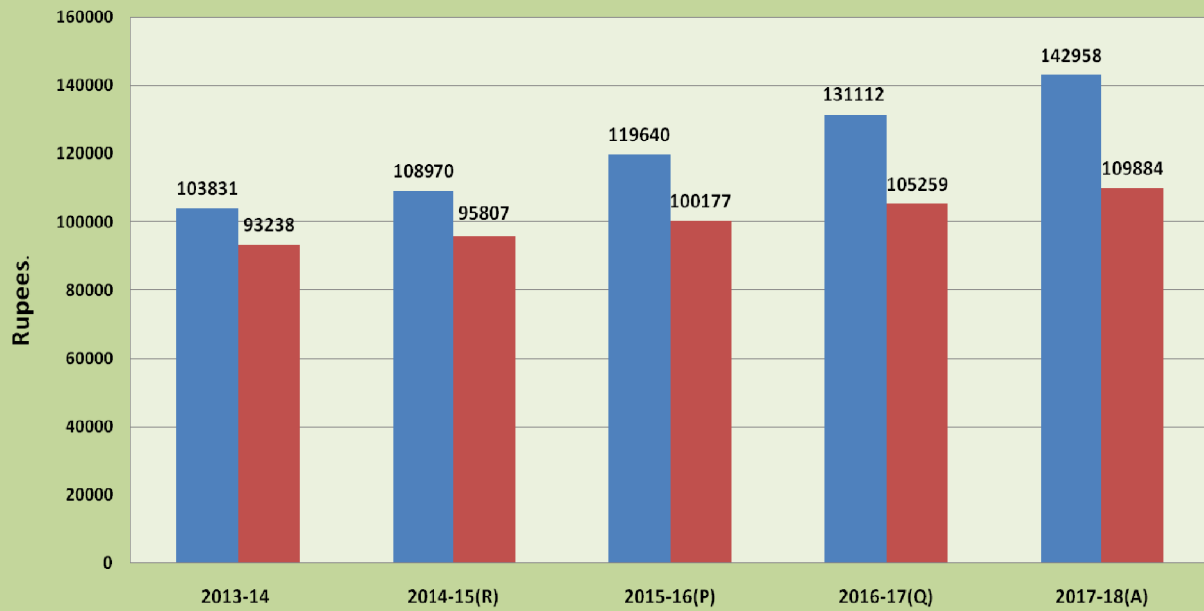
Gross State Domestic Product of Punjab

Changing Sectoral Composition of State GSVA at Constant (2011-12) Prices

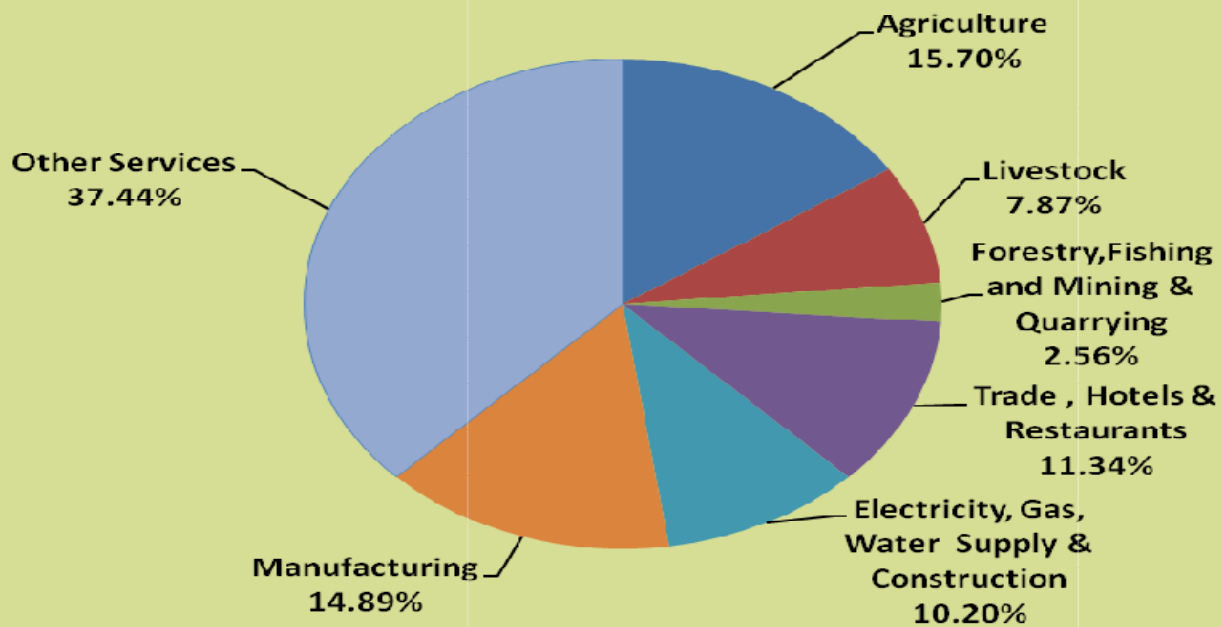
Per capita Income of Punjab

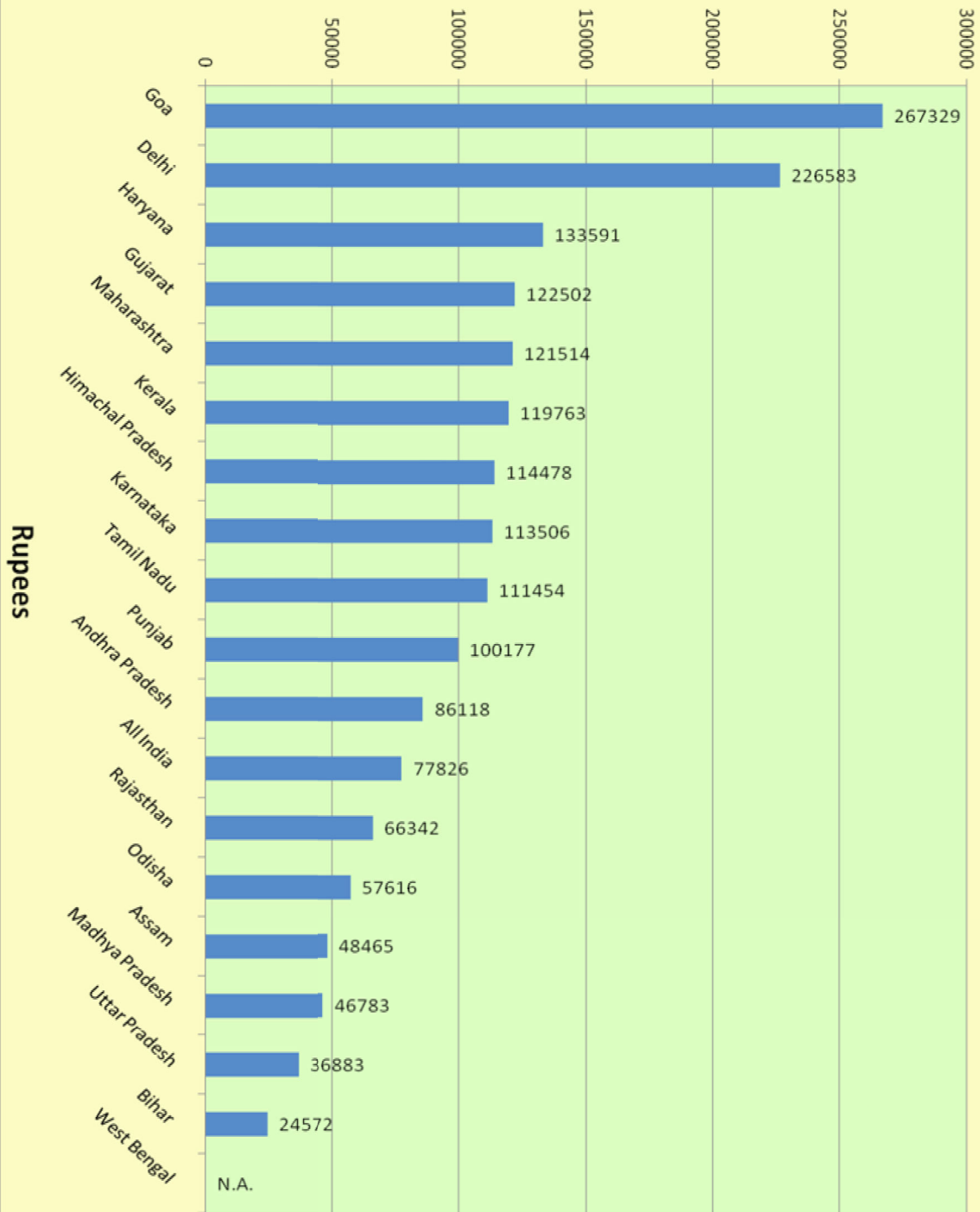
R-Revised
P-Provisional
Q-Quick
A-Advance

■ At Current Prices ■ At Constant (2011-12) Prices

Sectoral Distribution of GSVA during 2015-16 (P) at constant (2011-12) Prices

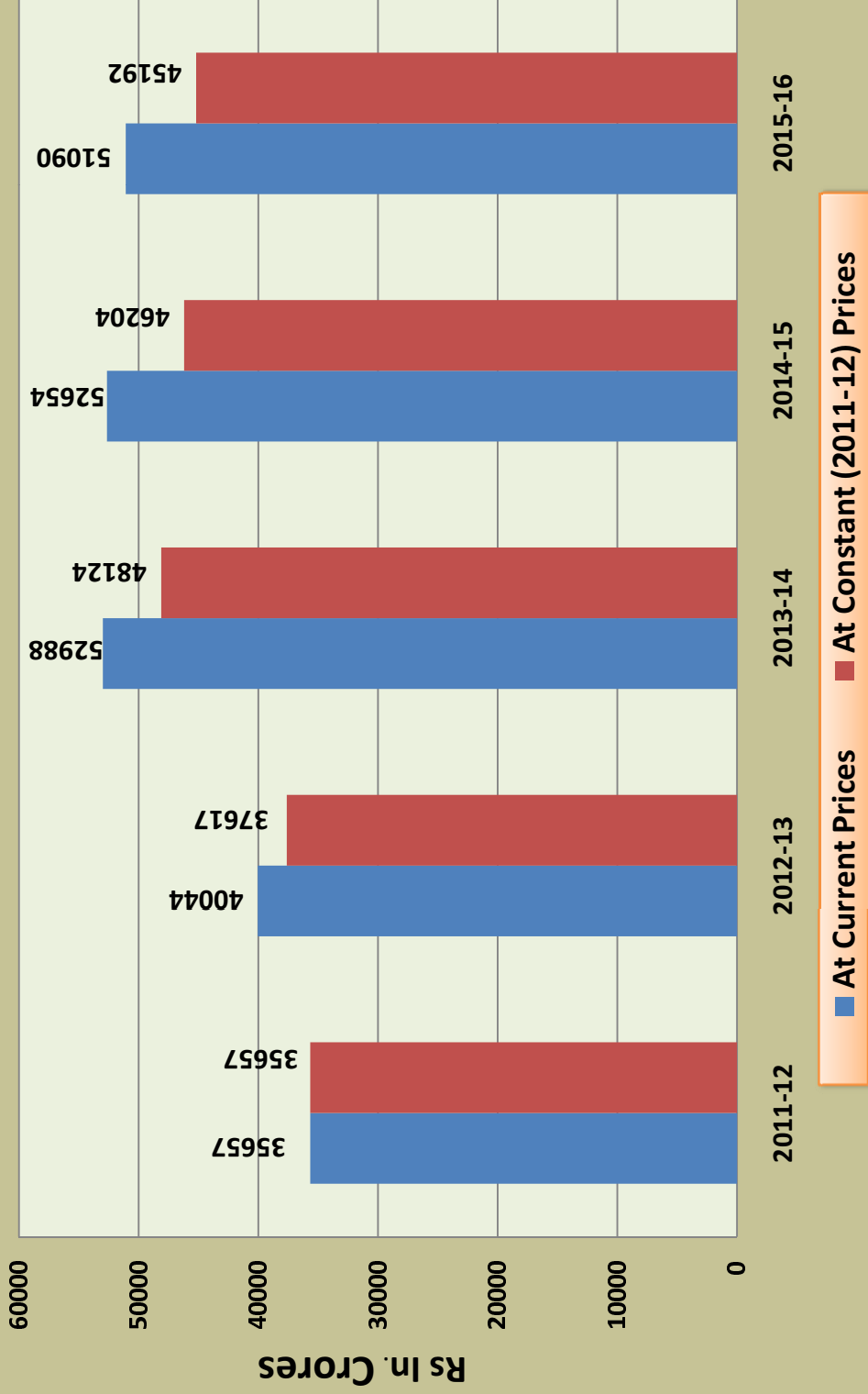
Per Capita Income of Selected States in India at Constant (2011-12) Prices for the year 2015-16 (P)

P-Provisional

Gross Fixed Capital Formation of Punjab

At constant (2011-12) prices, the Per Capita Income has increased from Rs. 100177 in 2015-16(P) to Rs.105259 during 2016-17 (Q) registering a growth rate of 5.07% as compared to 4.56% in 2015-16 (P). According to advance estimates, it is expected to rise to Rs.109884 in 2017-18 showing a growth rate of 4.39%. However, at current prices the per capita income increased by 9.59% from Rs.119640 in 2015-16(P) to Rs. 131112 in 2016-17(Q) and is likely to be Rs. 142958 for 2017-18(A) registering a growth rate of 9.03 percent.(**Box 5**)

Box : 5 Per Capita Income

Per Capita Income	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18
		(R)	(P)	(Q)	(A)
At Current Prices	103831 (10.09)	108970 (4.95)	119640 (9.79)	131112 (9.59)	142958 (9.03)
At Constant (2011-12) Prices	93238 (4.86)	95807 (2.75)	100177 (4.56)	105259 (5.07)	109884 (4.39)

Note: Figures in brackets are % Growth.

The share of agriculture (proper) in GSVA at constant prices has declined from 19.73% in 2011-12 to 15.44 % in 2017-18(A). The share of primary sector which includes agriculture and livestock has come down from 30.81% in 2011-12 to 25.58% in 2017-18(A).The share of secondary sector has also declined from 25.40% in 2011-12 to 24.51% in 2017-18(A). The share of tertiary sector which comprises of services sector has increased considerably from 43.79% in 2011-12 to 49.93% in 2017-18(A). It is evident that the share of primary and secondary sector in GSVA has declined since 2011-12 whereas the share of tertiary sector has increased. (**Annexure Table 1.1.3**)

Gross Fixed Capital Formation

The estimates of capital formation provide an indicator of the magnitude and growth of productive potential of the economy. The estimates of Capital Formation are of importance in the context of Planning and economic development, as these highlight the addition to capital base of the economy and consequent change in the mode and capacity of production. In Punjab, the total Gross State Domestic Capital Formation (GSDCF) at current prices is estimated at Rs. 52988 crore in 2013-14, Rs. 52654 crore in 2014-15 and Rs. 51090 crore in 2015-16 (**Box 6**). The estimates of GSDCF in Punjab for public and private sector at current prices are Rs.12241 crore and Rs. 38849 crore respectively during 2015-16 (**Box 7**).

Box : 6 Year wise Gross Fixed Capital Formation

(Rs. Crore)

GFCF	2011-12	2013-14	2014-15	2015-16 (P)
At Current Prices	35657	52988	52654	51090
At Constant Prices(2011-12)	35657	48124	46204	45192

Box: 7 Year wise Capital Formation at current prices (Public & Private)

(Rs. Crore)

Sub Sector	2011-12	2013-14	2014-15	2015-16
Public	10762	12545	13166	12241
Private	24895	40443	39488	38849

Public Finance

The State has made consistent efforts to improve its fiscal position despite constraints like high-debt servicing costs, growing establishment expenditure and retiral benefits. The main priority of the State Government is to generate additional resources and cut down un-productive expenditure so that more funds are available for development activities and various welfare schemes of the State. The receipts on Revenue Account which were Rs. 51371.80 crore in 2016-17 (RE) increased to Rs. 60079.87 crore in 2017-18 (BE). Out of total receipts of Revenue Account, Central Transfers of resources which was Rs. 14859.38 crore in 2016-17 (RE) increased to Rs. 17324.64 crore in 2017-18 (BE) and State's own Tax Revenue which was Rs. 30251.84 crore in 2016-17 (RE) increased to Rs. 39526.28 crore in 2017-18 (BE). Total Expenditure on Revenue Account which was Rs. 62733.81 crore in 2016-17 (RE) increased to Rs. 74864.74 crore in 2017-18 (BE). The receipts on Capital Account which were Rs. 11529.31 crore in 2016-17 (RE) has decreased marginally to Rs. 11041.05 crore in 2017-18 (BE). Capital expenditure which was Rs. 6874.50 crore in 2016-17 (RE) has decreased to Rs. 6529.24 crore in 2017-18 (BE).

Public Debt

Growing debt is a serious problem for the government. The outstanding public debt of the state is continuously increasing since 2012-13. It was Rs. 112366 crore as per 2014-15 further increased

to Rs. 129441 crore in 2015-16 (A) and it was Rs. 182183 crore in 2016-17 (RE) and Rs. 195002.04 crore in 2017-18 (BE).

Agriculture

During 2016-17 agriculture and allied activities contributed 26.15% to the GSVA at constant prices. Total cultivable area of the State is 4.2 million hectares, which constitutes only 3% of the net area sown in the country. This small area produces 19% of wheat, 10% of rice, 10% of milk, 20% of honey, 48% of mushroom & 5% of cotton in the country. Punjab ranks 7th as gross producer of wheat in the world, it generates third marketable surplus after Canada and Australia which is about one tenth of the global trade in wheat. In the case of rice its market surplus is 2nd only to Thailand.

The agriculture sector in the state is showing signs of a serious slowdown over the past few years. The sector's growth rate has shown cyclical trend. It declined by 0.60 percent in 2015-16 as per provisional estimates and is likely to achieve a positive growth of 6.82 percent during 2016-17 as per quick estimates. However, it is likely to increase by 2.88 percent during 2017-18 as per advance estimates. The agriculture & Allied Sector is expected to record a growth of 3.01 percent in 2017-18(A) as compared to fast growth of 6.20 percent in 2016-17(Q). The growth on moving average basis over the year in agriculture sector is slowing down over the years as cropping intensity and irrigation potential have already been fully exploited and the growth in productivity has also reached a saturation point.

The gross capital formation (GCF) in agriculture and allied sector which represents the extent of investment in the sector is showing an increasing trend from 2004-05 onwards. In absolute terms, the GCF in agriculture & allied sector increased from Rs. 3085.41 crore to Rs. 3524.37 crore (at constant 2011-12 prices) in 2015-16.

During 2015-16, the production of foodgrains was 284.10 lac metric tons, which increased to 307.63 lac metric tons in 2016-17(P) showing an increase of 8.28 percent. The production of foodgrains is likely to be 313.78 lac metric tons in 2017-18(E). Wheat and rice played a major role in pushing up agricultural production in the State. The production of rice has increased from 118.06 lac metric tons in 2015-16 to 126.38 lac metric tons in 2016-17(P) showing an increase of 7.05 percent. The production of rice is likely to increase upto 133.11 lakh metric tons in 2017-18(E). The production of wheat has increased from 160.68 lakh metric tons in 2015-16 to 176.36

lakh metric tons during 2016-17(P) registering a increase of 9.76 percent and likely to decrease to 176.13 lakh metric tons in 2017-18(E). The production of pulses is likely to increase from 0.12 lakh metric tons in 2016-17(P) to 0.14 lac metric tons in 2017-18(E).

Farmers suicides are emerging as a major challenge for the State. Keeping it in view the State Government has introduced Crop Loan Waiver Scheme in the State. About 10.25 lakh farmers are expected to be covered under this scheme. In the first phase the crop loans of marginal farmers, who have taken crop loan from Co-operative Banks upto 2.00 lakh are being waived off.

Paddy straw management is emerging as a major issue for the state in view of dense air pollution caused by paddy straw burning in the paddy season. In order to promote innovation in paddy residue and identify new technologies, an amount of Rs.500.00 lakh has been allocated for Paddy Straw Management Challenge Fund for innovation. To motivate, encourage and to reward the Gram Panchayats to stop burning of paddy straw, the state government has allocated an amount of Rs.20.00 crore in 2017-18. As a result of efforts of State Government, burning of paddy straw has come down to 62% of the paddy sown area during 2017 as compared to 85% during the same period in 2016.

Industry

Industrial sector of the State which contributes 24.51 percent to GDP has increased by 4.52 percent during 2017-18(A) as per advance estimates as compared to 4 percent growth in the industrial sector of national economy.

To give further boost to industrial sector in the state, the State Government has notified the 'Industrial & Business Development Policy-2017, which is a part of the vision to put the state back on high trajectory of growth and prosperity. The new Policy is a holistic framework for sustainable industrial growth of the State. The Policy is architected around eight core strategic pillars of Infrastructure, Power, Micro, Small and Medium Enterprises (MSME), Ease of Doing Business, Startup & Entrepreneurship, Skill Development, Fiscal & Non-Fiscal Incentives and Stakeholder Engagement supported by Sector Specific Strategies for growth. The policy offers attractive opportunities for companies to invest in the State. To boost industry in the State, Government has provided power subsidy amounting to Rs.1440 crore by providing power @Rs. 5 per unit to industry.

There are an estimated 1.72 lac registered Micro, Small, Medium and Large Industrial Units in the State as on 31.3.2017 with the fixed investment of about Rs.86324 crore and employing about 15.26 lakh persons. These units produced industrial goods worth Rs.201590 crore in 2016-17 including items such as Hosiery Goods, Bicycles and Cycle Parts, Automobile Parts, Sewing Machine Parts, Yarn and Textile, Hand Tools and Machine Tools, Sports Goods and Leather Goods.

The export performance of Punjab has been commendable in the last few years. Exports from the State during the year 2014-15 to 2016-17 was to the tune of Rs.27,235 crore Rs.27,747 crore and Rs. 29,300 crore respectively.

Energy

Energy is vital necessity for the overall development of any State. Adequate and reliable availability of power is indispensable for sustained growth of the economy. Power is central axis of Punjab's agriculture and industrial sectors. Moreover, Punjab State Power Corporation Limited (PSPCL) has taken many initiatives for giving best services to its consumers.

The installed plant capacity for electric power generation in the State is 4967 MW in 2017-18(Revised Estimates). Respective figures for Hydro and Steam (Thermal) are 2327 MW and 2640 MW in 2017-18 (RE). The total energy availability in the State is estimated at 56477 million Kwh during 2017-18 (RE) against 50181 million Kwh during 2016-17. During 2017-18 (RE) the availability of electrical energy from Hydro and Steam /Thermal plants was targeted at 8415 million Kwh and 5204 million Kwh respectively.

Punjab Energy Development Agency is the state nodal agency for the promotion and development of renewable energy projects and energy conservation projects in Punjab. At present the cumulative capacity of new and renewable sources of energy (NRSE) projects in the state is 1551.55 MW. It is estimated that the state of Punjab would further achieve an additional capacity of 3114.50 MW power through renewable sources of energy by the year 2022. The contribution would come from Solar, Biomass, Co-generation, Hydel and Waste to Energy Projects. The generation of power from above renewable sources of energy will also help in mitigating carbon dioxide emissions and combat climate change.

INFRASTRUCTURE

Infrastructure sector is a key driver for state economy. During 2017-18, with the total cost of approximately Rs. 650.00 crore, the works of 10 Judicial Court Complexes, 3 District Administrative Complexes, 3 Govt./Aeronautical /Sports colleges, 20 Meritorious/ Middle Schools, Goindwal Sahib Jail at Tarn Taran, Punjab Technical University Projects at Moga and Jalandhar, 4 Memorials at Kartarpur, Fatehgarh Sahib, Ferozpur & Hoshiarpur, Cattle Breeding Farm at Rampura Phul, various works at Govt. Medical College, New Circuit House, Fishery farm & PRTC Bus Depot at Amritsar and various works in Food Park at Ladowal & Borlaage Institute for South Asia at Ludhiana are in progress.

Roads

Road transport is very important in country's Infrastructural development which is vital to the progress of economy of the state. The total road length in Punjab during 2016-17 was 72212 km. The work of 4 laning of National Highways which consists of 620 km with total cost of Rs. 11319.00 crore is in progress. Out of this, 512 km road length has been completed. In addition to this an amount of Rs. 370.00 crore has been spent on upgradation and periodical maintenance of 120 km of National Highways.

Civil Aviation

Under Regional Connectivity Scheme-UDAN, the Ministry of Civil Aviation Government of India had announced the National Civil Aviation Policy 2016. In this regard Government of Punjab has signed an MOU with Ministry of Civil Aviation Government of India and Airport Authority India in June, 2017 to provide air connectivity under Regional Connectivity Scheme at Ludhiana, Bathinda, Pathankot and Adampur. Flights under this scheme have commenced from Bathinda and Ludhiana and flights from Adampur and Pathankot are expected to start very soon. Department has proposed a budget provision of Rs.8.00 crore during the financial year 2018-19 for the payment of state share of viability gap funding under this scheme.

EMPLOYMENT

Employment generation and Poverty Alleviation have always remained the significant goals of development planning in the State.. To generate additional employment opportunities, Government of Punjab has started a new scheme "Ghar Ghar Rozgar". Under the scheme Government has provided jobs to 84000 un-employed youth by organizing job Melas.

“Apni Gaddi Apna Rozgar” Yojna is a new scheme implemented to provide self-employment/entrepreneurial avenues to youth of Punjab in Transport sector. The scheme would cater to the needs of youth desirous of working in transport sector as driver/owner of 2 and /or 3 and /or 4 wheeler .Potential beneficiaries would be finally selected by private players depending upon statute requirements and their business viability. Manpower database will be arranged by the Department of Employment Generation and Training through Deputy Commissioner / District Bureaus of employment and Enterprises (DBEEs). Under the scheme, the taxis would be provided at subsidized rates and no collateral would be required for the loan for purchasing the taxi. The loan payment period would be 5 years. During 01.04.2017 to 31.01.2018, Government has arranged jobs to 8713 candidates with companies like OLA and UBER.

Poverty Alleviation

Punjab has tackled the problem of poverty in more effective manner than other states. As per latest poverty estimates (2011-12) prepared by Expert Group constituted under chairmanship of Dr. C Rangarajan, percentage of population living below the poverty line in Punjab is only 11.3% as compared to 29.5% at the National level. Poverty line in rural and urban area has been fixed at Rs. 1127.48 and Rs.1479.27 respectively in Punjab viz-a-viz Rs.972 and Rs.1407 at National level. In percentage term, people living below poverty line in India are 18.2% more than in Punjab. Punjab is better placed among the major states of India in terms of poverty ratio and it is placed at 2nd rank after Himachal Pradesh at No. 1.

A peculiar feature of poverty in Punjab is that people living below poverty line (7.4%) is significantly less in rural area than (17.6%) in urban area. At National level percentage of population living below poverty line is higher (30.9%) in rural area than (26.4%) in urban area.

Price Control

The substantial change in Prices of essential commodities affects living conditions of people in general and poor in particular. Hence Government always accords priority to inflation control. It basically is the domain of Central Government as it regulates the monetary policy of the country under direct control of Reserve Bank of India. The role of state Government is limited to achieve price stability by taking effective steps within its control like maintaining an efficient public distribution system (PDS) and controlling hoarding and black marketing. State has constituted the

Prices Monitoring Committee headed by Secretary Planning to keep a vigil on inflationary tendencies in the prices of essential commodities.

During 2017-18, at National level, the inflation rate based on WPI has shown an increasing trend. The average WPI inflation was 2.90% during the year 2017-18 (upto Jan.,2018) which was higher than 1.76% recorded for the year 2016-17. Retail inflation based on CPI(IW) has shown decreasing trend during first three months of 2017-18 and started increasing regularly after July, 2017 when it rose from 1.79 percent in July, 2017 to 5.11 percent in January, 2018. The average of CPI(IW) in 2017-18 (up to Jan.,2018) is 2.79%.

PUBLIC DISTRIBUTION SYSTEM

Punjab is amongst the leading states in the country to implement the National Food Security Act-2013 w.e.f. December 2013. The State Government has renamed New Atta Dal Scheme as “**Smart Ration Card Scheme**” during 2017-18. Wheat is procured for this scheme under Decentralized Procurement (DCP) and the same is stored at 269 dedicated DCP godowns and is distributed through 16738 Fair Price Shops under its bi-annual distribution model with the approval of Government of India to the beneficiaries in 30 kg sealed bags at the rate of Rs. 2 per kg. The Priority Household category beneficiaries get 5 kg wheat per month whereas the Anna Antodaya Yojna category families get 35 kg wheat per month. The State Government has to distribute 8.70 lac M T wheat annually to 141.45 lac beneficiaries.

SECTORAL ANALYSIS

Although the State economy is under structural transformation from agriculture to non agriculture sector and yet it is an important sector of Punjab's economy, which provides employment to 36% workers (Census 2011). In 2016-17 agriculture and allied activities contributed 26.15% to the GSVA at constant prices. Total cultivable area of the State is 4.2 million hectares, which constitutes only 3% of the net area sown in the country. This small area produces 19% of wheat, 10% of rice, 10% of milk, 20% of honey, 48% of mushroom & 5% of cotton in the country. Punjab ranks 7th as gross producer of wheat in the world, it generates third marketable surplus after Canada and Australia which is about one tenth of the global trade in wheat. In the case of rice its market surplus is 2nd only to Thailand. Indian Punjab is called the "Granary of India" or "India's bread-basket." The principal crops of Punjab are cotton, wheat, rice, maize and sugarcane. In the category of fruits, it produces abundant stock of kinnow. The only major vegetable produce of the state is Potato. The other main vegetables produced in the state are cauliflower, lady finger, tomatoes, carrot and radish. The total production of vegetables is small as compared to the overall consumption within the state. The main sources of irrigation are canals and tube wells. The Rabi or the spring harvest consists of wheat, gram, barley, potatoes and winter vegetables. The Kharif or the autumn harvest consists of rice, maize, sugarcane, cotton and pulses. Agriculture sector is the largest contributor to the Gross State Value added (GSVA) of Punjab. Majority of the population lives in villages where main occupation of the people is agriculture.

The State is following extensive and intensive model of Agriculture since 82% land in Punjab is under agriculture. Most of the agriculture land in Punjab is sown more than once, hence the gross cropped area in 2017-18 is expected to be 7900 thousand hectares.

Although the agriculture sector is instrumental in ensuring national food security yet agriculture is in deep crisis and facing serious challenges. The main concern before the agriculture sector is over exploitation of scare water resources. As irrigation facilities have been over used to increase agriculture production of the state mainly wheat and paddy, the ground water has decreased drastically since the last few decades. Two other main concerns are (1) high incidence of debt on farmers which has resulted in farmer's suicides and (2) Paddy straw management in view of dense air pollution caused by paddy straw burning in the paddy season. The State Government is trying to address these issues as high priority agenda.

The State Government has introduced Crop Loan Waiver Scheme. About 10.25 lakh farmers are expected to be covered under this scheme. In the first phase the crop loans of marginal farmers, who have taken crop loan from Co-operative Banks upto 2.00 lakh are being waived off.

AGRICULTURE SECTOR PERFORMANCE

1.2 The agriculture and allied sector's contribution to GSVA (Gross State Value Added) at constant prices has declined marginally during recent years. The share of Agriculture & Allied sector in the GSVA which was 30.80% in 2011-12 has declined to 26.15% in 2016-17 and is likely to be 25.57% in 2017-18(**Box 8**). The declining share represents the structural transformation of the economy from agriculture to other sectors of the economy.

1.3 The agriculture (proper) at constant (2011-12) prices is likely to record a growth of 2.88% during 2017-18 as per advance estimates compared to 6.82% growth during 2016-17.

1.4 The cropping intensity and irrigation potential has already been fully exploited and the growth in productivity has also reached at a saturation point. Therefore, agriculture sector is showing slow growth trend over a period of time. Besides, farmers are not ready to take risk due to assured returns of wheat & paddy and very few advances have taken place in R&D in this sector. Most of the growth is generally due to increase in the MSP of Wheat and Rice every year than due to increase in production.

Box : 8 Key indicators of Agriculture Sector

	2011-12	2013-14	2014-15 (R)	2015-16 (P)	2016-17 (Q)	2017-18 (A)
Share of Agriculture & allied in GSVA(at constant 2011-12 prices)	30.80	29.17	27.11	26.12	26.15	25.57
Growth in GSVA in Agriculture & allied sector	-	3.30	(-)3.45	1.40	6.20	3.01
Agriculture (Crops)	-	3.18	(-)6.75	(-)0.60	6.82	2.88
Livestock	-	5.27	2.94	5.15	5.99	3.50
Forestry & Logging	-	(-)1.88	(-)0.51	2.70	2.27	2.05
Fishing	-	4.92	10.34	4.59	10.53	4.82
Employment in Agriculture as share of total workers (Census, 2011)	35.56%					

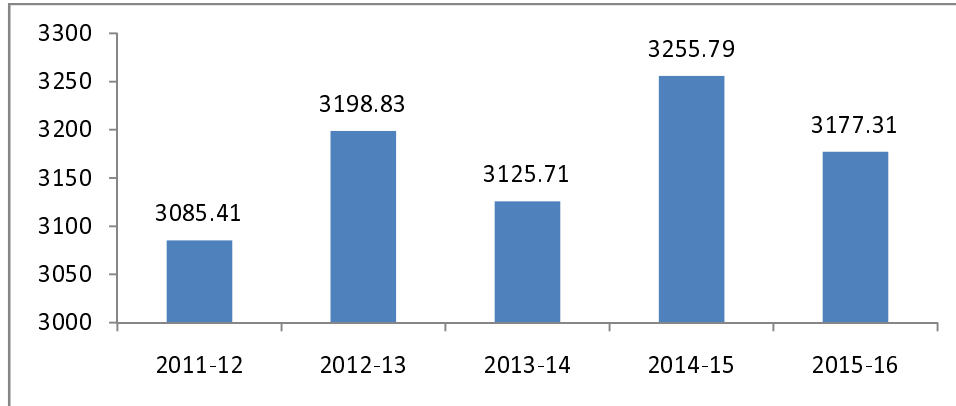
Source: Economic and Statistical Organization, Punjab

Gross Capital Formation in Agriculture & Allied Sector

1.5 The gross capital formation (GCF) in agriculture and allied sector which represents the extent of investment in the sector is showing an increasing trend from 2011-12 onwards. In absolute terms, the GCF in agriculture & allied sector increased from Rs. 3085.41 crore in 2011-12 (at constant 2011-12 prices) to Rs. 3177.31 crore in 2015-16. However, as a percentage

of agriculture GSDP, the GCF in agriculture & allied sector remained below 3.98% from 2011-12 to 2015-16 (**Box 9**).

Diagram 1: GCF in Agriculture and Allied Sector (Rs. In crore)

Source: Economic and Statistical Organization, Punjab

AREA, PRODUCTION & YIELD OF CROPS

1.6 Over 83% of Gross Cropped area is under two crops namely Wheat and Paddy in 2017-18. Gross area under production in the state was 78.23 lakh hectares in 2016-17 and is expected to increase to 79.00 lakh hectares in 2017-18. Cropping intensity which depicts the percentage of gross area sown to net area sown was 189 in 2016-17. Area under wheat was 35.06 lakh hectares in 2015-16 and decreased to 34.95 lakh hectares in 2016-17 and is expected to increase to 35.00 lakh hectares during 2017-18. Area under Paddy has slightly increased from 29.70 lakh hectares in 2015-16 to 30.46 lakh hectares in 2016-17 and is expected to increase to 30.72 lakh hectares in 2017-18. (**Box 9**)

Box: 9 Area under Major Agricultural Crops

ITEM	2010-11	2014-15	<i>(In 000 Hectares)</i>		
			2015-16 (R)	2016-17 (P)	2017-18 (E)
Rice	2826	2895	2970	3046	3072
Wheat	3510	3505	3506	3495	3500
Other Cereals	148	138	141	125	121
Pulses	20	16	19	18	12
Total Foodgrains	6504	6554	6636	6684	6705
Oilseeds	56	48	47	42	43
Sugarcane	70	97	92	88	94
Cotton	483	421	335	285	289
Other crops	769	737	762	724	769
Gross area sown	7882	7857	7872	7823	7900

Source: Director of Land Records/Agriculture, Punjab

1.7 The total foodgrains production in Punjab has increased marginally over the last few years. In 2010-11, the production of foodgrains was 278.46 lakh metric tonnes, which increased to 307.63 lakh metric tonnes in 2016-17 showing an increase of 10.48%. The production of foodgrains is likely to be 313.78 lakh metric tonnes in 2017-18. Wheat and rice played a major role in pushing up agricultural production in the State. The production of rice has increased from 108.19 lakh metric tonnes in 2010-11 to 126.38 lakh metric tonnes in 2016-17 showing an increase of 16.8%. The production of rice is likely to increase upto 133.11 lakh metric tonnes in 2017-18. The production of wheat has increased from 164.72 lakh metric tonnes in 2010-11 to 176.36 lakh metric tonnes during 2016-17 registering an increase of 7.06%. But production of wheat for 2017-18 is expected to decrease to 176.13 lakh metric tonnes. The production of pulses in 2010-11 was 0.17 lakh metric tonnes and it was 0.12 lakh metric tonnes in 2016-17 and is likely to increase to 0.14 lakh metric tonnes in 2017-18(**Box 10**).

Box: 10 Production of Agricultural Crops

(In 000 Metric Tonnes)

ITEM	2010-11	2014-15	2015-16 (R)	2016-17 (P)	2017-18 (E)
Rice	10819	11111	11806	12638	13311
Wheat	16472	15050	16068	17636	17613
Other Cereals	538	504	520	477	440
Pulses	17	14	16	12	14
Total foodgrains	27846	26679	28410	30763	31378
Oilseeds	73	59	59	58	58
Sugarcane	417	598	637	675	789
Cottonne (000 bales)	1822	1347	386	1267	1267

Source: Director of Land Records/Agriculture, Punjab

The production of sugarcane was 4.17 lakh metric tonnes in 2010-11 which increased to 6.75 lakh metric tonnes in 2016-17 and it is likely to increase to 7.89 lakh metric tonnes in 2017-18. Due to worst attack of white fly, production of cotton (cleaned) has decreased marginally from 18.22 lakh bales in 2010-11 to 3.86 lakh bales in 2015-16 and the production increased to 12.67 lakh bales in 2016-17 and it is likely to be 12.67 lakh bales in 2017-18.

Yield of Principal Crops

1.8 During 2017-18, yield rates in kgs per hectare are: wheat 4750, rice 4386, maize 3625, barley 3750, gram 1250, sugarcane 7638, cotton (American) 698, cotton (Desi) 595, rape seed and mustard 1357, groundnut 1950 and sunflower 1750. (**Annexure Table 1.4**)

High Yielding Varieties

1.9 Punjab agriculture is known for use of high yielding varieties. The State was trend setter for green revolution in the country. During the year 2016-17, 100 % area of wheat, rice and 98% area of maize were under high yielding varieties.

PRINCIPAL INPUTS

Irrigation

1.10 Punjab has an excellent network of irrigation facilities. During 2016-17, 99.6 % of gross area sown and 99.9% of net area sown was irrigated and irrigation intensity is 189 in 2016-17 (**Box 11**).

Box: 11 Gross Net irrigated Area

	('000Hectares)				
	2010-11	2013-14	2014-15	2015-16(R)	2016-17(P)
1.Gross Area Sown	7882	7848	7857	7872	7823
2.Gross Irrigated	7724	7728	7757	7765	7795
Ratio (2/1)	98	98.4	98.7	98.6	99.6
3.Net Area Sown	4158	4145	4119	4137	4130
4.Net Irrigated	4070	4141	4118	4137	4126
Ratio (4/3)	98	99.9	99.97	100	99.9

Source: Director of Land Records, Punjab

Tube wells are the main source of irrigation in the State followed by canals. The net area irrigated by tube wells was 29.40 lakh hectares in 2016-17. High dependence on tube wells for irrigation has led to rapid depletion of ground water in the state. Punjab has more than 14 lakh tube wells which irrigate about 3 million hectares of land. Approximately 70% area constituting central Punjab faces ground water depletion. At present, ground water level is depleting rapidly in the state. (**Box 12**).

Box:12 Net Area Irrigated by Source in Punjab

	('000 hectares)				
Source	2010-11	2013-14	2014-15	2015-16 (R)	2016-17 (P)
Canals	1116	1160	1175	1201	1186
Tube wells	2954	2981	2943	2936	2940
Other Sources	-	-	-	-	-
Total	4070	4141	4118	4137	4126

Source: Director of Land Records, Punjab

Consumption of Fertilizers

1.11 The consumption of chemical fertilizers which was 19.28 lakh nutrients tonne in 2015-16 decreased to 19.17 lakh nutrients tonne in 2016-17. Consumption of chemical fertilizers (NPK) per hectare of gross cropped area was 245 Kg per hectare in 2015-16 and it remains to 245 Kg per hectare in 2016-17 (**Box 13**).

Box: 13 Consumption of Fertilizers

	2010-11	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17 (P)
Total NPK (000 nutrients tonne)	1911	1972	1713	1677	1928	1917
Consumption of chemical fertilizers per hectare (kg.)	242	252	218	212	245	245

Source: Director of Agriculture, Punjab

AGRICULTURAL MARKETING, PRICES and STORAGE FACILITIES

1.12 Marketing and storage facilities are crucial components of post-harvest technology. As on 31st March, 2017, there are 153 regulated markets in Punjab. The average number of villages and area served per market is 82 and 329 (sq. kms.) respectively in 2016-17. The total storage capacity for food grains increased from 218.53 lakh tonne in 2015-16 to 233.00 lakh tonne in 2016-17 which comprises of 149.78 lakh tonne of covered and 83.22 lakh tonne of open capacity.

Market Arrival of Paddy and Wheat

1.13 The market arrival of paddy and wheat has increased significantly. In the year 2016-17, 17915 thousand tonne of paddy and 11834 thousand tonne of wheat arrived in the market. (**Box 14**).

Box: 14 Market Arrivals of Important Crops

Year	Paddy	Wheat
2010-11	13136	10278
2011-12	11926	11094
2012-13	13395	12834
2013-14	13192	11097
2014-15	11841	11932
2015-16	14333	10506
2016-17(P)	17915	11834

(⁰⁰⁰ Tonne)

Source: Director, Food and Supplies Department, Punjab

Contribution to Central Pool

1.14 Punjab has a great role in ensuring food security of the nation by making significant contribution of rice and wheat to Central Pool. Punjab ranked first among states in contribution of wheat and rice to central pool for the year 2016-17. The total contribution of rice and wheat to the Central Pool has increased from 188.40 lakh tonne in 2010-11 to 217.01 lakh tonne during 2016-17 consisting of 110.52 lakh tonne of rice and 106.49 lakh tonne of wheat. **(Box 15).**

Box : 15 Contribution to Central Pool

(Lakh Tonne)

Year	RICE		WHEAT	
	Contribution to the Central Pool	% share to the Central Pool	Contribution to the Central Pool	% share to the Central Pool
2010-11	86.3	25.3	102.1	45.4
2011-12	77.3	22.1	109.6	38.7
2012-13	85.6	25.1	128.3	33.6
2013-14	81.06	25.5	108.97	43.4
2014-15	77.86	24.2	116.41	41.5
2015-16	93.50	27.3	103.44	36.8
2016-17(P)	110.52	..	106.49	..

Source: Ministry of Consumer Affairs, Govt. of India

ALLIED SECTOR

Horticulture

1.15 Fruits and Vegetables can play an important role in diversity in the agriculture sector in the state. The area under fruits increased from 0.69 lakh hectares in 2010-11 to 0.80 lakh hectares in 2016-17. Kinnow, orange, malta, lemon, guava, pear, mango and grapes are the main fruits grown in Punjab.

The total area under all vegetable crops has increased from 1.03 lakh hectares in 2010-11 to 1.34 lakh hectares in 2016-17. Potato is the major vegetable crop of the state **(Box 16).**

Box : 16 Area under Fruits and Vegetables in Punjab

(Hectare)

	2010-11	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17 (P)
Fruits	69813	76592	77751	79086	80077
Vegetables	102893	123518	131774	142806	133585

Source: Director Horticulture and Director Land Records, Punjab

1.16 The state Government has laid special emphasis on the diversification of agriculture through development of horticulture. To promote horticulture in the State, the Government is also taking special initiatives like strengthening of citrus estates, establishment of litchi & pear estates and technology dissemination & training in horticulture practices to farmers.

Animal Husbandry, Dairying and Fisheries

1.17 Livestock sector contributed 7.86% to the Gross State Value Added (GSVA) at constant (2011-12) prices in 2016-17(Q) and is expected to contribute 7.73% to the GSVA in 2017-18(A). Punjab is the top producer of milk and is a leading producer of eggs in the country. The per capita availability of milk in the State is highest in the country. Being labour intensive in nature, the sector is instrumental in providing gainful self-employment opportunities to unemployed rural youth and poorer sections of the society.

1.18 The department of animal husbandry has a vast infrastructure of 22 polyclinics, 1367 veterinary hospitals and 1489 veterinary dispensaries. A modern & state of the art Cattle Breeding farm has been established at village Rauni in Patiala district. The buildings of 37 Tehsil/Block level and 110 Village Level Veterinary Hospitals are being constructed. To fill the requirement of veterinary doctors, a new veterinary college is being established at Rampuraphul in district Bathinda. The infrastructure of Govt. Piggery Farms is being strengthened.

1.19 The State Government is implementing a number of Centrally Sponsored Schemes related to animal production and animal disease prevention. The State Government is also implementing a special state plan scheme for Animal Husbandry Extension and Training Programme with a view to generate employment opportunities for un-employed educated youth for self-employment in rural areas whereby extension and training programmes are implemented for disease Control, awareness in management of animals/birds and animal welfare camps are also organised. Besides this, the Government has also taken important initiatives like strengthening of infrastructure of veterinary institutions, construction of new veterinary institutions at the block and tehsil level, schemes for development of piggery and other livestock in the state with a special focus on low income groups and development of fodder resources and processing. New projects under Gokul Mission have been initiated for conservation of indigenous breeds.

Dairy Development

1.20 Punjab is one of the leading producers of milk. Its daily milk production is about 295 lakh litres. The State has capacity to process 82.4 lakh litres milk daily, out of which about 20 lakh litres capacity is with Milkfed, Punjab and the rest is in the private sector. During 12th Five Year Plan the state laid special emphasis on training and skill development of dairy farmers. One new Dairy Training and Extension Centre was established at Sangrur. Now, the state has nine Dairy Training and Extension Centres and various Dairy Training courses are in operation there. With the objective of promoting mechanization of dairy farming incentive is provided under RKVY for the purchase of Fodder Harvester and Fodder cutter. Direct marketing of milk is being promoted by providing incentive for acquiring direct milk marketing unit comprising of small vehicles, stainless steel milk tank 500 litres, bulk milk cooler with D.G set and automatic milk dispensing system. Under National Programme for Dairy Development Milkfed Punjab is implementing big projects at milk union Bathinda, Jalandhar and Amritsar. Main components of these projects are new Ice Cream Plant at milk union Bathinda, Milk Powder plant at Jalandhar and increasing processing capacity of milk union, Amritsar. In addition, project proposals for Milk Union Sangrur and Hoshiarpur were submitted to Govt. of India.

1.21 Various steps are also being taken by the state for increasing the milk production like increasing coverage of buffaloes under artificial insemination and supply of imported sexed semen straws to farmers at subsidized rates to increase the female population of cattle.

Box: 17 Production and Per Capita Availability of Milk

Year	Milk Production('000 tonne) in Punjab	Per capita Availability of milk per day(gram)in Punjab	Per capita Availability of milk (gms per day)in India
2011-12	9551	944	290
2012-13	9724	961	299
2013-14	10013	971	307
2014-15	10351	993	322
2015-16	10774	1028	337
2016-17	11282	1032	..

Source:National Dairy Development Board and Director, Animal Husbandry, Punjab

Fisheries

1.22 During the year, 2017-18, 35515 acres area has been brought under fish culture in the State. About 1818 lakh fish seed has been produced and supplied, out of which 682 lakh fish seed has been supplied from Govt. fish farms and 1136 lakh fish seed from Private fish seed farms. There was about 85513 tonne fish production in the state. About 3890 aspirants have been given fisheries training. Bank loans of Rs. 228 lakh was provided to the fish farmers.

1.23 Under the R.K.V.Y. project "Development of Fish Culture in Non-Water Logged Areas of Punjab the financial assistance of Rs. 462.58 lakh has been provided to 246 fish farmers and about 615 acres area have been brought under fish culture upto 5.12.2017.

Under the R.K.V.Y. project "Development of Fish Culture in Water Logged Areas of Punjab the financial assistance of Rs.225.60 lakh has been provided to 65 fish farmers and about 248.61 acres area has been brought under fish culture upto Dec., 2017.

During the year 2014-15, funds to the tune of Rs.902.00 lakh were received under RKVY scheme for modernization and up-gradation of seven Government Fish Seed Farms. Govt. Fish Seed Farms Hyatnagar (Gurdaspur), Mohi (Ludhiana), Bir Dosanjh Nabha (Patiala), Malwal (Ferozepur), Rai ke Kalan (Bathinda), Rajasansis (Amritsar) and Faridkot (Faridkot) were duly renovated and taken over.

In the second phase, funds of Rs. 1063.00 lakh were received under RKVY scheme and Rs. 500.00 lakh were received from Punjab Urban Development Authority (PUDA) for Modernization and Upgradation of seven Govt. Fish Seed Farms namely Katli (Rupnagar), Bagriyan phaghan Majra (Fatehgarh Sahib), Bir Shikargah (Kapurthala), Benra (Sangrur), Sangrur (Sangrur), Hariyana (Hoshiarpur) and Dhandua (Nawanshahar).

1.24 Government. Fish Seed Farm Benra (Sangrur), Sangrur (Sangrur) and Bir Shikargah (Kapurthala) Haryana (Hoshiarpur), Bagariya Phaganmajra (Fatehgarh Sahib), Dhandua (S.B.S.Nagar) and Katli (Roopnagar) were duly renovated and taken over.

Recent State Government Initiatives for the Welfare of Farmers

1.25 Pradhan Mantri Krishi Sinchayee Yojana' with the motto of 'Har Khet Ko Paani' was launched. The over reaching vision of Pradhan Mantri Krishi Sinchayee Yojana (PMKSY) is to ensure access to some means of protective irrigation to all agricultural farms in the country, to produce 'per drop more crop', thus bringing much desired rural prosperity. PMKSY have following programme components:

- i) Accelerated Irrigation Benefit Programme (AIBP)
- ii) PMKSY (Har Khet ko Pani)
- iii) PMKSY (Per Drop more Crop)
- iv) PMKSY (Watershed Development)

1.26 District Irrigation Plans (DIPs) of all the 22 districts of the state are completed. These DIPs amalgamated into a State Irrigation Plan (SIP). The DIPs and SIP approved by the State level Sanctioning Committee (SLSC) uploaded on the website of PMKSY and have been submitted to GoI.

1.27 To reduce input costs of farmers 1697 Agro Service Centres have been established through cooperative societies. With this objective Cooperative societies have been provided with latest machinery on subsidy for providing on custom hiring basis to small and marginal farmers at a fair rent so that ordinary farmers can avail benefit of costly machinery.

1.28 State is setting up of Mega Food Park on 100 acres of land at Ladhowal, Ludhiana with an investment of over Rs.117.00 crore. This infrastructure project is expected to establish modern

facilities for food processing along the value chain from farm to the market. The project is in its advanced stage of implementation and is scheduled to be commissioned by February, 2019.

1.29 To promote maize crop under crop diversification programme and its smooth marketing, 3 maize dryers of 64 tonne and 5 maize dryers of 16 tonne capacity have been installed in maize growing areas to facilitate the marketing by farmers.

1.30 The Horticulture Department has finalized 100 acre land at Attari for setting up Post Graduate Institute of Horticulture Research and Education in Amritsar. The institute will be established by Indian Council for Agriculture Research (ICAR) in collaboration with the Punjab government. Five Citrus Estates are established at Hoshiarpur, Bhunga (Hoshiarpur), Badal (Sri Mukatsar Sahib), Abohar, and Tahliwala Jattan (Fazilka). Approx. 38011 hectare area covered, 8035 farmers registered and 15732 samples (Soil, Water, leaf etc.) checked.

1.31 Strengthening of marketing infrastructure also received greater thrust during the last few years. The Punjab Mandi Board has established a new modern Fruits and Vegetables Mandi in phase-11 at SAS Nagar with an investment of Rs.50.00 crore. In addition, 5 modern fish and meat markets are to be established soon. Out of 5 mandis, Tajpur Mandi (District Ludhiana) are running successfully. Fish Market Bathinda and Amritsar approved by National Fishery Development Board under the scheme RKVY. Two dedicated/specialized Wood Markets at Balachaur(SBS Nagar), Dasuya are under progress and at Khasi Kalan (Ludhiana) is being established. Naushehra mandi has been running successfully. A Common Facility Centre is being established in Naushehra to train carpenters.

CHALLENGES & PROSPECTS

1.32 The cropping intensity in the state has already reached saturation and the irrigation potential has also been fully exploited. Almost 99% of the cultivable land in the State is under plough, there is no further scope of increasing the area under agriculture and any future growth in agriculture has to necessarily come either from increased productivity or increase in prices of agricultural output. However, productivity has also stagnated in the absence of any major scientific breakthroughs and MSP of major crops is fixed by Government of India. The yield of important crops like wheat and rice, though higher than national average, is nearing stagnation. Increasing the yield of these food grain crops through scientific interventions holds the key to sustain their high production in the future. Government of India shall fix the MSP on the basis of Swami Nathan formula to make agriculture profitable.

1.33 The sustainability of agriculture in the State is at serious risk due to rapid depletion of ground water resources and excessive reliance on the wheat-rice cropping pattern. The diversification of agriculture is called for to overcome the environmental problems induced by the wheat rice cropping cycle and to diversify the income sources of small and marginal farmers. Better management practices and measures to improve input resource efficiency are needed to check the depleting water table and soil degradation.

1.34 Special efforts are being made to increase the area under less water consuming crops like cotton, maize, oilseeds and pulses. The success in diversification can be achieved through assured procurement at minimum support price by central agencies. To promote diversification in citrus, plants of early ripening varieties of citrus like Daizy tangerine & W. Murcott mandarin and sweet oranges are being produced at Jaliowal (Jalandhar) & Khanaura (Hoshiarpur) nurseries and will be distributed to the farmers.

1.35 Farmers suicides are emerging as a major challenge for the State. Keeping it in view the State Government has introduced Crop Loan Waiver Scheme in the State. About 10.25 lakh farmers are expected to be covered under this scheme. In the first phase the crop loans of marginal farmers, who have taken crop loan from Co-operative Banks upto 2.00 lakh are being waived off. In a special function held at district Mansa on 7.1.2018 marginal farmers of 5 districts (Mansa, Bathinda, Moga, Faridkot, Muktsar) under crop loan waiver scheme were covered. Loans amounting of Rs.145.69 crore of 41974 marginal farmers were waived off. This process will be continued for other districts also.

1.36 Paddy Straw management is emerging as a major issue for the state in view of dense air pollution caused by paddy straw burning in the paddy season. In order to promote innovation in paddy residue and identify new technologies, an amount of Rs.500.00 lakh has been allocated for Paddy Straw Management Challenge Fund for innovation. To motivate, encourage and to reward the Gram Panchayats to stop burning of paddy straw, the state government has allocated an amount of Rs.20.00 crore in 2017-18. As a result of efforts of State Government, burning of Paddy Straw has come down to 62% of the Paddy sown area during 2017 as compared to 85% during the same period in 2016.

Energy is vital necessity for the overall development of any State. Adequate and reliable availability of power is indispensable for sustained growth of the economy. Power is central axis of Punjab's agriculture and industrial sectors. Moreover, Punjab State Power Corporation Limited (PSPCL) has taken many initiatives for giving best services to its consumers. Punjab is also endowed with vast potential of renewable energy with installed capacity of 1551.55 MWs as against estimated potential of 3114.50 MW by the year 2022. Infrastructure also forms the backbone of any country and presence of quality infrastructure is a pre-requisite for rapid economic development. Punjab stands high among other states in terms of physical infrastructure. Punjab has one of the best road, rail and air transport network in India and also kept pace in development in means of communication.

ENERGY

Electricity

Installed Plant Capacity

2.2 The state share of installed plant capacity for different hydro electric power generation of Punjab is 2327 MW whereas it was 2640 for thermal power during 2017-18 (Revised Estimates). (Box 18)

Box: 18 Installed Capacity for Electricity Supply

(MW)

Sr.No.	Item	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18 (RE)	2018-19 (Estimates)
1	Hydro	2309	2309	2309	2327	2327
2	Thermal	2640	2640	2640	2640	2640
	Total	4949	4949	4949	4967	4967

Source: Punjab State Power Corporation Ltd.

Plant Load Factor

2.3 Energy generated by thermal power plants is 5205 Mkw in 2017-18 (RE) with total plant load factor 22.51% whereas energy generated will be 5479 Mkw in 2018-19 (Estimates) with 23.69% plant load factor.

Energy Availability

2.4 During 2017-18(RE) the total available energy was 56477 Mkw. Out of this total available energy hydro plants generated 8415 Mkw whereas thermal Plants contributed 5204 Mkw. The anticipated purchase from other power plants of different states is expected to be 42858 Mkw in 2017-18 (RE) which is higher than the last year. During 2018-19 (Estimates) it is estimated to make 59699 (Mkw) energy available to the consumers. **(Box 19)**

Box: 19 Electricity Energy Availability (Mkw)

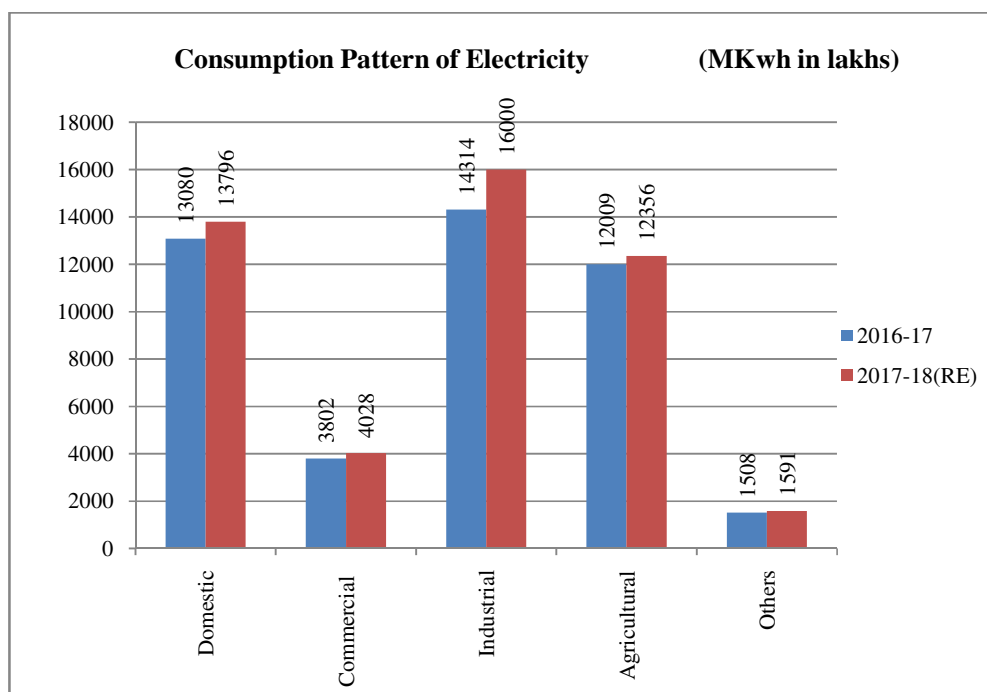
Sr.No.	Item	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18 (RE)	2018-19 (Estimates)
1	Hydro	8471	9124	7897	8415	8066
2	Thermal	10651	7269	6211	5204	5478
3	Power Purchased	28906	32488	36073	42858	46155
	Total	48028	48881	50181	56477	59699

Source: Punjab State Power Corporation Ltd.

Consumption Pattern of Electricity

2.5 During 2017-18(RE) the industrial sector, domestic sector, agriculture sector, commercial sector and others used 16000 Mkw, 13796 Mkw, 12356 Mkw, 4028 Mkw and 1591 Mkw electricity whereas it was 14314 Mkw, 13080 Mkw, 12009 Mkw, 3802 Mkw and 1508 Mkw during 2016-17.

Diagram 2

Source: Punjab State Power Corporation Ltd.

Tube wells Energized

2.6 Punjab being an agriculture state, high yielding varieties of seeds and use of chemical fertilizers have generated a great demand for irrigation. This gives a boost to utilization of ground water resources by installing tubewells. For this purpose, total number of tubewell energized during 2017-18 is 12628 which brings the cumulative number of tubewells energized in the state to 1364320. (Annexure Table 2.6)

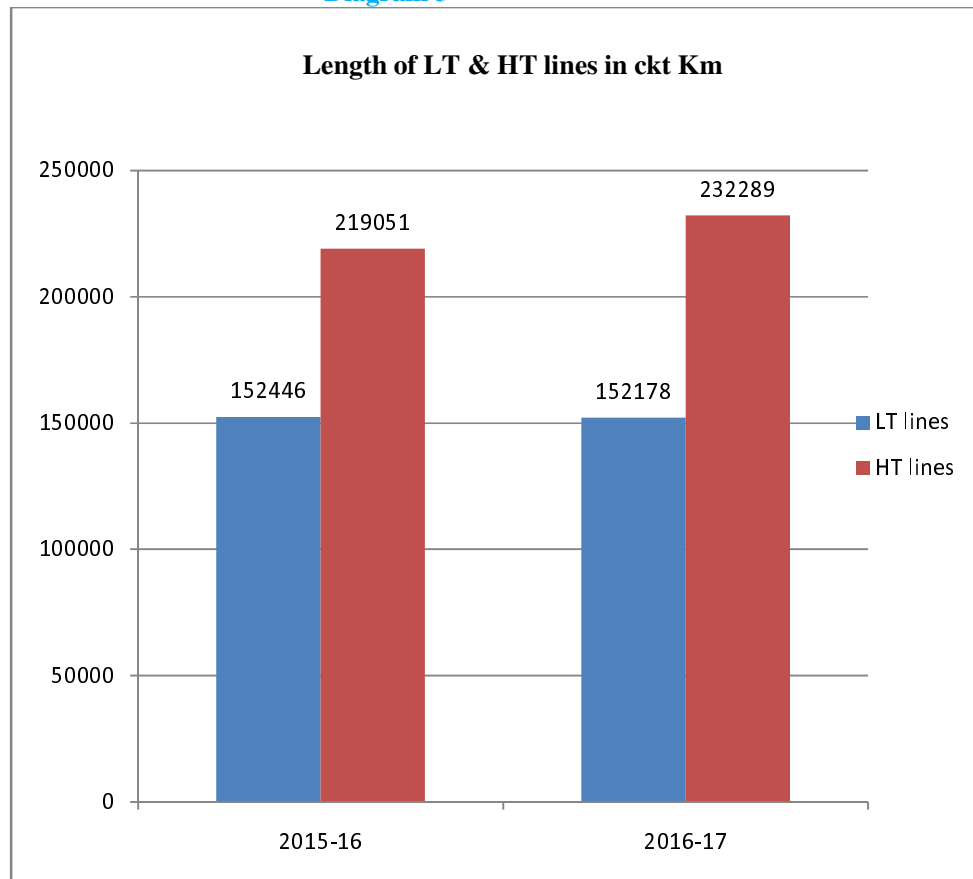
Recent State Government Initiatives for Power Growth

- Punjab is first State in the country to provide unique phone number 1912 for registration of complaints across the State thus reducing the consumer/utility inters face physically.
- Online registration & clearance for release of connections for Industrial Consumers above 100KW as well as online registration & clearance of application for granting NOC and approval of electric schemes of Residential colonies/building complexes/Shopping Malls/Commercial Complexes.
- Multiple bill payment options introduced – e-payment by Mobile App, Punjab Suvidha Kendras, Retail outlets, Common Service Centres (CSC, Centre Govt.), PayTM, RTGS/NEFT, Spot billing & collection and Bill Payment Machines.
- One stop solution for all consumers for information regarding supply schedules, scheduled power cuts & breakdowns etc. through website and PSPCL APP (on mobile).
- Customer care Centers & Centralized Electricity call centre functional for main cities has been rolled out for consumer based services.
- 24x7 Nodal Complaint Centres have been made operational at Divisional level for prompt redressal of complaints.
- Centralized online Consumer complaint/grievances handling system & GRMS (Grievances Redressal Mechanism) are placed.
- IT initiative taken for 47 towns under R-APDRP project has been completed. Additionally 97 more towns are being integrated under IPDS scheme.
- Under Govt. of India sponsored R-APDRP (Part-B) scheme, work for improving the distribution and sub transmission system in 46 towns with an approximate cost of Rs 1632.70 crore has been undertaken. The work of 16 towns has already been completed. The remaining will be completed by the end of this financial year.
- E-payments through Rupay Card, Cash Cards & Money Wallets PAYTM, RTGS/NEFT have also been introduced by PSPCL.

Transmission and Distribution Capacity and Losses

2.7 There are 939069 electrical distribution transformers with a capacity of 30560505 KVA installed in the state during 2016-17. The maximum number (106009) transformers were installed at Patiala followed by Sangrur (104271) and Ludhiana (68521) respectively. Pathankot has minimum (6528) number of transformers. There are 915 grid sub - station with transmission capacity of 53960(MVA). As far as the length of LT and HT lines are concerned, there are 152178 ckt km and 232289 ckt km during 2016-17 whereas it was 152446 ckt km and 219051 ckt km during 2015-16 respectively. Transmission and distribution losses are another area where special focus is needed. According to PSPCL, there are 15.68 % Aggregate Technical & Commercial losses as on 30.09.2017.

Diagram 3

Source: Punjab State Power Corporation Ltd.

Enforcement Wing

2.8 The enforcement wing of PSPCL has checked 4,22,825 electricity connections during 2017-18 to curb the theft of electricity / leakage of revenue. Out of these checked connections 64,465 violations have been detected and the total amount of Rs.6306.88 lakhs has been charged from the

defaulters. Besides this during 2018-19, all possible efforts will be made by Enforcement wing to reduce losses and eliminate theft of electricity.

Consumption of Petroleum Products

2.9 Petroleum is used in our everyday life like fueling, domestic and commercial uses, means of transportation, factories, manufacturing goods and many more products and by-products. The consumption of petrol in 2016-17 was 805822 M. Tonnes and high speed diesel was 3348076 M. Tonnes which showed upward trends. As far as L.P.G. consumption is concerned, it is 805940 M.Tonnes, having 6899945 L.P.G. regular connections. In Punjab there are 759 L.P.G. gas agencies which were responsible for regular supply of L.P.G to consumers. The consumption of other petroleum products like light diesel oil, furnace oil and was 6125 M.Tonnes and 216896 M.Tonnes respectively during 2016-17. (Annexure Table 2.7)

RENEWABLE ENERGY

2.10 Punjab Energy Development Agency is the state nodal agency for the promotion and development of renewable energy projects and energy conservation projects in Punjab. At present the cumulative capacity of new and renewable sources of energy (NRSE) projects in the state is 1551.55 MW. It is estimated that the state of Punjab would further achieve an additional capacity of 3114.50 MW power through renewable sources of energy by the year 2022. The contribution would come from Solar, Biomass, Co-generation, Hydel and Waste to Energy Projects. The generation of power from above renewable sources of energy will also help in mitigating carbon dioxide emissions and combat climate change. (Box 20)

Box:20 Source wise Estimated Potential and Installed Capacity of Renewable Power: Punjab (as on 31-01-2018) (Mws)

S.no	Energy Sources	Estimated Potential by 2022	Installed Capacity As on 31/3/18
1	Small Hydro Power	100.00	156.15
2	Biomass Power	362.50	62.50
3	Cogeneration Bagasse	545.00	433.40
4	Waste to Energy	10.00	1.50
5	Solar	2097.00	898.00
	Total	3114.50	1551.55

Source: - Punjab Energy Development Agency

State Government Initiatives in Renewable Energy

(i) SCHEME FOR INSTALLATION OF SOLAR PUMPING IN AGRICULTURE SECTOR

FOR IRRIGATION PURPOSE: In order to use Solar Power in Agriculture sector at large scale 5000 Solar pumps of capacity 3HP and 5HP are to be installed during the F.Y.2018-19 under the

provision of 58% subsidy by Punjab govt. and 22% subsidy by Govt. of India of the total cost of the pump. These systems would be installed for irrigation in agriculture, horticulture and other allied sectors. The main beneficiaries of this scheme would be medium & small farmers. A total no. of 1955 solar pumps have been installed in the State. These 5000 pumps will save 20MW of electricity and about 80000 units per day and total saving in a year would be about 300 Lakhs units which will save about Rs. 14 crores of State Govt. being given as subsidy to the farmers. Solar Pumping scheme is very beneficial for State Govt. and the farmers.

(ii) SOLAR POWER PROGRAMME: Punjab is also endowed with vast potential of solar energy with over 300 days of sunshine in a year with insolation level varying between 4-7 Kwh/sq.km. At present installed capacity of Solar Power Projects is 898MW including rooftop plant of capacity 19.50 MW installed at Dera Beas in district Amritsar which is largest plant in the world.

(iii) BIO-MASS POWER PROJECTS: 7 projects of capacity 62.50 MW have been set up in the Punjab and 3 Biomass projects of capacity 14 MW are under installation i.e.6 MW in Village Manuke Gill District Moga, 4 MW (Biomethanation based) in village Birpind Distt. Jalandhar and 4 MW in Village Binjon Distt. Hoshiarpur.

(iv) CO-GENERATION POWER PLANTS: Since the State of Punjab has an established industrial base which is expanding, Co-generation Plants have proved to be highly beneficial for the industry. The sugar, paper, fertilizer, chemical, textile and other industries are presently having an estimated combined potential of 500 MW. A capacity of 433.40 MW has already been added and projects of 50 MW capacities are under implementation.

(v) MICRO/MINI HYDRO ELECTRIC PROJECTS: Punjab has total potential of over 250 MW at canal falls out of which 156.15 MW capacity projects are in operation.

(vi) WASTE TO ENERGY POWER PROJECTS: At presently about 5000 Metric Tonnes of Municipal Urban and Industrial solid waste is being produced everyday in urban areas by introducing scientific processing and treatment of this quantity of waste would add to power generation besides being environmentally benignant. A project of 1.50 MW capacity has been successfully commissioned in Habowal dairy complex, Ludhiana and two more projects at Jamsher Dairy Complex, Jalandhar and Tajpur Dairy Complex, Ludhiana will be implemented during the next year.

Apart from above mentioned projects, 54000 street lights, 1955 Solar Pumps, 9000 Home Lighting systems, 22500 Solar Cookers, 33 lakhs Litre Solar Water Heating Systems and 1.75 lakhs Biogas Plants have been installed in Punjab.

Bio-Gas Plants

2.11 Bio-gas plants not only provide energy in a clean and non-polluted form in rural areas but also produce nitrogen enriched manure for increasing crop production. Punjab Energy Development Agency (PEDA) has installed 1200 Bio-gas plants during 2017-18 against the target of 3050 Bio-gas plants. (**Annexure Table 2.8**)

Solar Thermal Systems Installed

2.12 Solar Energy Programme is aimed at supplementing thermal energy requirements by harnessing solar energy at different temperature by directly converting it into heat energy. Under Solar thermal extension programme, 29102 solar street lights are installed by Punjab Energy Development Agency during 2017-18. (**Annexure Table 2.9**)

INFRASTRUCTURE

2.13 Infrastructure sector is a key driver for state economy. During 2017-18, with the total cost of approximately Rs. 650.00 crore, the works of 10 Judicial Court Complexes, 3 District Administrative Complexes, 3 Govt./Aeronautical /Sports colleges, 20 Meritorious/ Middle Schools, Goindwal Sahib Jail at Tarn Taran, Punjab Technical University Projects at Moga and Jalandhar, 4 Memorials at Kartarpur, Fatehgarh Sahib, Ferozpur & Hoshiarpur, Cattle Breeding Farm at Rampura Phul, various works at Govt. Medical College, New Circuit House, Fishery farm & PRTC Bus Depot at Amritsar and various works in Food Park at Ladowal & Borlaug Institute for South Asia at Ludhiana are in progress.

Roads

2.14 Road transport is very important in country's Infrastructural development which is vital to the progress of economy of the state. The total road length in Punjab during 2016-17 was 72212 km. The work of 4 laning of National Highways which consists of 620 km with total cost of Rs. 11319.00 crore is in progress. Out of this, 512 km road length has been completed. In addition to this an amount of Rs. 370.00 crore has been spent on upgradation and periodical maintenance of 120 km of National Highways.

Five roads with a length of 350 km has been declared as National Highways in 2017-18. During this financial year, under PMGSY scheme, up-gradation of 723 Km road length has been completed. Rs.54.80 crore have been spent on new construction of roads & Rs. 31.42 crore have been spent on C.C. flooring. Under NABARD Scheme, road length of 115.81 km and 3 Bridges has been completed with an expenditure of Rs.30.71 crore. Under CRF scheme, road length of 50 km has been completed with an expenditure of Rs.96.23 crore. Under PIDB funded projects, Kotkapura-Muksar road on BOT mode has been put on toll w.e.f. 13.09.2017.

Railways

2.15 The railway network in Punjab has 1844.649 km as route length and 2829.898 km as track network. As far as broad gauge is concerned, it is 1680.659 kms and narrow gauge is 163.99 kms as on 31st March 2017. In broad gauge category 453 out of total 1850 km route has electrified which

accounts for 24.48% (as on 31st March 2017). During 2016-17 freight traffic was 1,27,36,972 thousands tonnes whereas 870 lakh passengers traffic was noted during this period.

CIVIL AVIATION

International Civil Air Terminal At Mohali

2.16 An MoU was signed between Government of Punjab and Airports Authority of India and Government of Haryana for the development of International Civil Air Terminal at Mohali. Domestic and International flight operations were started from the new Terminal Building in the year 2016. Runway for airfield is being upgraded to handle wide bodied aircrafts during low visibility condition. This will allow for greater domestic and international connectivity.

Punjab State Civil Aviation Council

2.17 To promote training standards in the field of flying and Aircraft Maintenance Engineering in the state of Punjab, Punjab State Civil Aviation Council has been established. The Council has procured two single engine and one multi engine trainer aircraft for this purpose. Two more single engine trainer aircrafts are being procured by the Council. Punjab State Aeronautical Engineering College is being established at Patiala. The campus building is under construction and admission process is expected to start from academic session 2018. Total cost of this project is approximately Rs. 26.00 crore.

Regional Connectivity Scheme-UDAN

2.18 The Ministry of Civil Aviation Government of India had announced the National Civil Aviation Policy 2016. In this regard Government of Punjab has signed an MOU with Ministry of Civil Aviation Government of India and Airport Authority India in June, 2017 to provide air connectivity under Regional Connectivity Scheme at Ludhiana, Bathinda, Pathankot and Adampur. Flights under this scheme have commenced from Bathinda and Ludhiana and flights from Adampur and Pathankot are expected to start very soon. Department has proposed a budget provision of Rs.8.00 crore during the financial year 2018-19 for the payment of state share of viability gap funding under this scheme.

Communication

2.19 Punjab has kept in pace with development in means of communication. According to BSNL, total no. of landline connections was 565804 and mobile connection was 4886379 as on 31/03/2017. There are 1467 telephone exchange as on Dec.2017.

Economic development of the economy is attainable only when it follows the right path of development i.e. at first stage a shift from Agriculture to industry and then from industry/secondary sector to tertiary sector is need of the hour to open new avenues for development. Hence for sustainable growth of economy, it is imperative that the industrial sector is given due importance and efforts required to develop it simultaneously with that of agriculture sector. The share of industry in the GSVA of state is 24.70% in 2016-17 (Q).

3.2 To give further boost to industrial sector in the state, the State Government has notified the 'Industrial & Business Development Policy-2017, which is a part of the vision to put the state back on high trajectory of growth and prosperity. The new Policy is a holistic framework for sustainable industrial growth of the State. The Policy is architected around eight core strategic pillars of Infrastructure, Power, Micro, Small and Medium Enterprises (MSME), Ease of Doing Business, Startup & Entrepreneurship, Skill Development, Fiscal & Non-Fiscal Incentives and Stakeholder Engagement supported by Sector Specific Strategies for growth. The policy offers attractive opportunities for companies to invest in the State. To boost industry in State, Government has provided power subsidy amounting to Rs.1440 crore by providing power @ Rs. 5 per unit to industry.

3.3 In pursuance of the resolve of the Government to provide for One-stop Clearance of the proposals of new investments in the State, the Government of Punjab has established the Punjab Bureau of Investment Promotion (PBIP).As a result of the progressive policies of the State Government, 572 proposals with proposed investment of about Rs.38436 crore have been received in the Bureau. The key proposals are from Homi Bhabha Cancer Hospital & Research Centre, Indian Sucrose, Godrej Tyson, HDFC Bank, WTC Noida Dev. Co. Pvt. Ltd., Trayatna Developers, Happy Forgings, ITC, Cargill India, Amul, Mahindra HZPC, Sonalika Tractors, Infosys, Kansai Nerolac, Adani Logistic, Ultra Tech Cements, Walmart India, Indian Oil Corporation, DMC, Mrs. Bector (Cremica), Hind Terminals, Saber Coating (P) Ltd. and Apollo Hospitals etc.

3.4 The prestigious Refinery project of M/s Guru Gobind Singh has been set up at village Phullo Khari District Bathinda, Punjab by HPCL-Mittal Energy Ltd. (HMEL), a joint venture company of M/s Hindustan Petroleum Corporation Ltd. & M/s Mittal Energy Ltd. The project

with the installed refining capacity of 9 Million Metric Tonnes Per Annum (MMTPA) on more than 2000 acres of land is the largest investment with Rs.21,500 crore at a single location in State so far. This project promotes downstream Petroleum / Polypropylene based small & medium scale industries.

Growth of Industries

MICRO, SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES (MSME)

3.5 There are an estimated 1.72 lac registered Micro, Small, Medium and Large Industrial Units in the State as on 31.3.2017 with the fixed investment of about Rs.86324 crore and employing about 15.26 lakh persons. These units produced industrial goods worth Rs.201590 crore in 2016-17 including items such as Hosiery Goods, Bicycles and Cycle Parts, Automobile Parts, Sewing Machine Parts, Yarn and Textile, Hand Tools and Machine Tools, Sports Goods and Leather Goods.

3.6 The cumulative growth of industrial sector in Punjab during the recent years is given in (Box 21).

Box:21 Growth of Industries in Punjab (Cumulative)

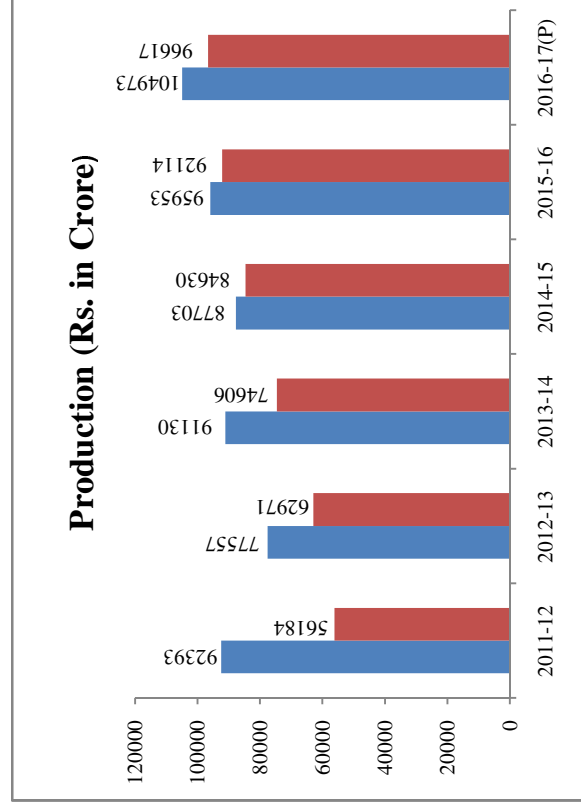
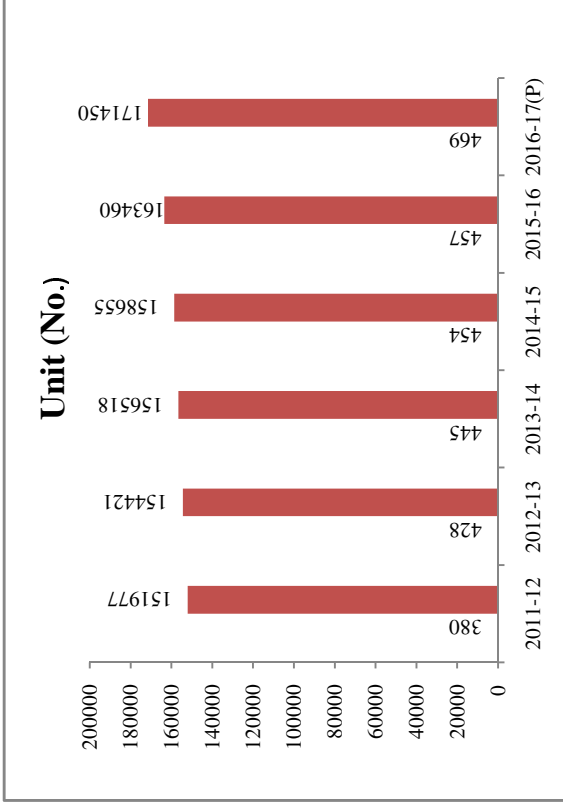
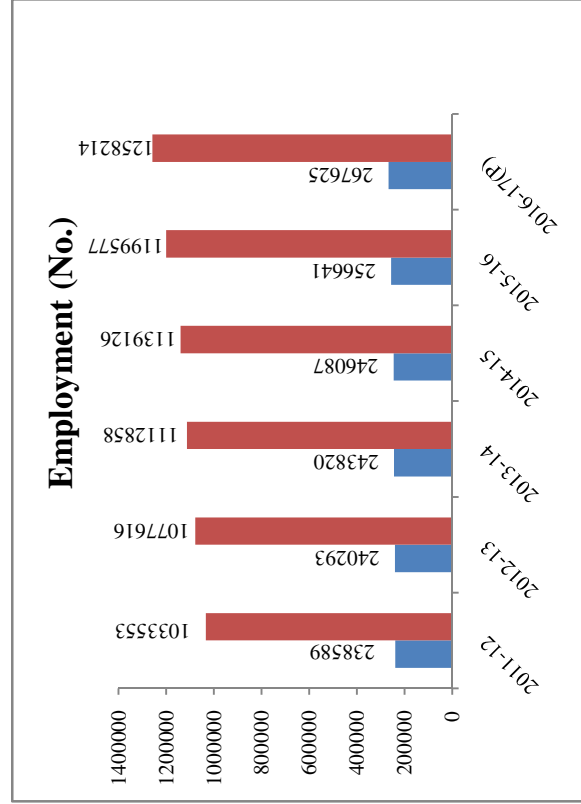
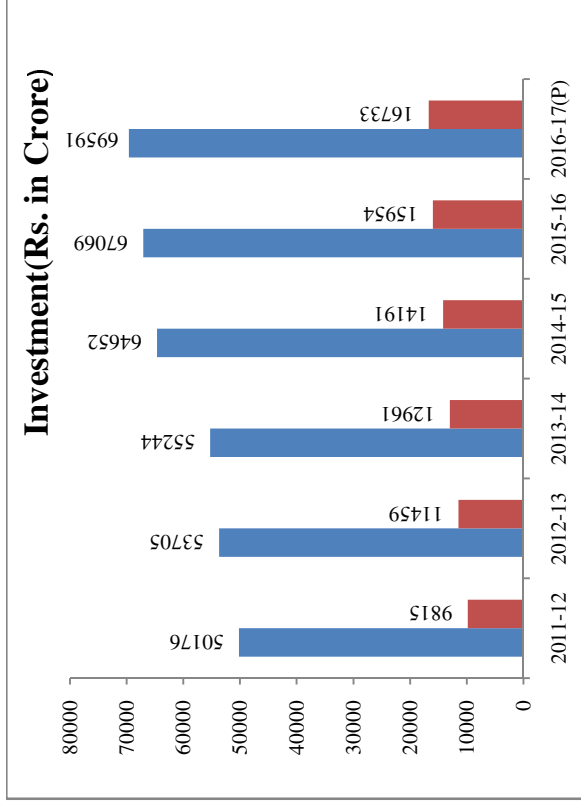
Year	Units (No.)			Employment (No.)			Investment (Rs.Crore)			Pro. (Rs. Crore)		
	SSU	L&M	Total	SSU	L&M	Total	SSU	L&M	Total	SSU	L&M	Total
2011-12	151977	380	152357	1033553	238589	1272142	9815	50176	59991	56184	92393	148577
2012-13	154421	428	154849	1077616	240293	1317909	11459	53705	65164	62971	77557	140528
2013-14	156518	445	156963	1112858	243820	1356678	12961	55244	68205	74606	91130	165736
2014-15	158655	454	159109	1139126	246087	1385213	14191	64652	78843	84630	87703	172333
2015-16	163460	457	163917	1199577	256641	1456218	15954	67069	83023	92114	95953	188067
2016-17 (P)	171450	469	171919	1258214	267625	1525839	16733	69591	86324	96617	104973	201590

Source: Department of Industries, Government of Punjab

Note: SSU=Small scale units, L&M=Large & Medium, Pro. = Production

3.7 During 2015-16 the number of large & medium scale industrial units was 457 with a fixed investment of Rs 67069 crore, which provided employment to 2.57 lac persons with a turnover of Rs.95953 crore. During the year 2016-17 (P) these units were increased to 469 with a fixed

DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL SECTOR

■ SSI
■ L/M

investment of Rs.69591 crore, which will generate employment to 2.68 lac persons with a turnover of Rs 104973 crore.

3.8 During 2015-16 there were 163460 small scale industrial units with an investment of Rs. 15954 crore which generated employment to 12.00 lac persons with a turnover of Rs. 92114 crore. During the year 2016-17 (P) this number increased to 171450 with a fixed investment of Rs.16733 crore, which provided employment to 12.58 lac persons, with a production value of Rs. 96617 crore.

Industrial Performance

3.9 Growth rate of Industrial sector in Punjab v/s India is given in **Box 22**. Punjab recorded a growth rate of 4.49 % in 2016-17(Q) and is estimated to grow by 4.52 % in 2017-18 (A).

Box:22 Growth Rate of Industry in Punjab V/S India at constant(2011-12) Prices

(Percent)

Year	Punjab		India	
	Growth Rate	% Contribution to GSDP	Growth Rate	% Contribution to GDP
2013-14	4.67	24.69	4.2	28.30
2014-15(R)	5.08	24.99	6.7	28.10
2015-16(P)	5.76	25.09	9.4	28.50
2016-17(Q)	4.49	24.70	6.1	28.20
2017-18(A)	4.52	24.51	4.0	27.80

Index of Industrial Production (IIP)

3.10 The State Index of Industrial Production (IIP) with base year 2011-12=100 for selected registered manufacturing factories is compiled quarterly/annually on the basis of responding 373 industrial units as per the methodology supplied by Central Statistical Organisation, Ministry of Statistics and Programme Implementation, GoI. The Annual Growth of IIP of manufacturing sector Punjab v/s India is given in **Box 23**.

Box:23 Annual Growth in IIP of Registered Manufacturing sector Punjab V/S India

(Percent)

Year	Punjab	India
2013-14	1.20	3.6
2014-15	0.85	3.9
2015-16	2.96	3.0
2016-17	2.96	4.9

Industrial Exports

3.11 The export performance of Punjab has been commendable in the last few years. Exports from the State during the year 2014-15 to 2016-17 was to the tune of Rs.27,235 cr., Rs.27,747 cr. and Rs. 29,300 cr. respectively.

Diagram 4

Annual Survey of Industries (ASI)

3.12 National Sample Survey Organization is collecting data regarding registered factories every year through Annual Survey of Industries popularly known as ASI. As per the ASI, the number of factories in Punjab have increased from 12278 in 2013-14 to 12413 in 2014-15 showing an increase of 1.10% whereas Fixed Capital has increased from Rs.39,35,562 lakh in 2013-14 to Rs. 41,14,017 in 2014-15 showing an increase of 4.53%. The net value added has also increased 2.29 % during this period but the number of employees had declined by 3.24 %. **(Box 24)**

Box:24 Registered Factories in Punjab.

S.N.	Items	Units	2012-13	2013-14	2014-15
1	No. of factories	Nos.	12427	12278	12413
2	Fixed Capital	Rs. lakh	3906929	3935562	4114017
3	No. of employees	Nos.	583520	602818	583316
4	Net value added	Rs. lakh	1984470	2006476	2052371

Source:-Annual Survey of Industries.

Skill Development

3.13 The State has already set up a Skill Development Mission, which would be further strengthened. The State would ensure convergence of various skill training schemes to bring scale and synergy. The State is conscious of the dire need for the industry to adopt next generation manufacturing to become globally competitive. Given high dependence on low skill labour, re-skilling or up-skilling of existing workforce will be required to make them ready for the new requirements. The State would set up cluster specific skill centres for various manufacturing sectors to ensure skilled work force for the industry. The State would also focus on employment generating service industry and train its youth for service industry. The State would strengthen industry institute interaction to enhance the employability of youth and would set up Ghar Ghar Rozgar portal to connect skilled youth to the industry.

Infrastructure

3.14 The State would develop quality industrial infrastructure with robust policies for its maintenance. The Industrial Parks and Industrial Estates would be brought under one agency and all the necessary amenities and common facilities will be provided in these estates. All the estate management policies will be simplified. The State will also develop Chandigarh - Ludhiana - Amritsar and Chandigarh - Hoshiarpur - Gurdaspur as Urban Industrial Corridors.

The State will also set up following sector specific Industrial Parks:

- Automobile Manufacturing Park, preferable alongside the Dedicated Freight Corridor.
- Greenfield Light Engineering Park along the Eastern Dedicated Freight Corridor.
- Leather Apparel Park close to upcoming Footwear Design and Development Institute.
- Sport Goods Park at Jalandhar.
- Plastic Parks at Bhatinda and Ludhiana.
- Technical Textile Park.
- Aerospace and Defence Park.
- Advanced Manufacturing Parks especially along the Amritsar Kolkata Industrial Corridor (AKDIC).

- Food Parks keeping in view agri produce in different districts.
- Air-Cargo hub i.e. Permanent perishable cargo export center to be revived and upgraded in Amritsar.
- New cargo export center at Mohali.
- IT and ESDM Park at Rajpura.
- Shredder plant for obsolete automobiles in Gobindgarh.

Clusters

3.15 The State Govt. has identified 20 clusters under Micro & Small Enterprises Development Programme (MSE-CDP) which is a very good GoI scheme and the State Govt. can take advantage of the same for creation of industrial infrastructure for MSME sector by establishing Common Facility Centres (CFCs) under the scheme. The financial patron of the scheme itself suggests that majority of the project cost (70% to 90%) can be obtained from GoI assistance and the balance is to be contributed by the cluster members. The Govt. of India has approved 2 Detailed Project Reports (DPRs) for establishment of CFC with the project cost of Rs.30.00 crore under this scheme.

Department of Industries and Commerce, Govt. of Punjab, has introduced an “On Going Allotment Scheme” where under entrepreneur intending to set up project can seek allotment of industrial plot in the Industrial Focal Points as per their requirement at any point of time. Applications seeking allotment of plots are processed in transparent manner and decision of allotment is made in a time bound manner thereby facilitating pace of industrialization in the State.

Startup and Entrepreneurship

3.16 Startup and Entrepreneurship are crucial for future growth of State’s economy. The State will start a strong Startup movement and Entrepreneurship development to unleash the creative and innovative streak of its new generations. The State would make targeted efforts to develop a strong eco-system wherein Startups and entrepreneurs can attain optimum potential. The State would set up a dedicated organization for spearheading its strategy and action plan for promotion of Startup and Entrepreneurship.

Fiscal and Non-Fiscal Incentives

3.17 The State would provide a variety of fiscal and non-fiscal incentives to support the growth of existing industries and to attract new investments. The policy provides strong support to MSMEs to enhance their access to Finance, Technology, Market, Infrastructure and other needs. The State has identified certain thrust sectors for growth and they have been provided higher incentives. Keeping in view the significance of Anchor investors, they have been offered special incentives in the policy. It has also given a package of incentives for revival of sick industries. Extreme Border Zone has also been given special incentives. The policy provides a host of non-fiscal incentives to promote industrial growth.

Ease of Doing Business

3.18 The State recognizes the utmost need for providing conducive environment to the industry and businesses in the State. The State would strengthen Invest Punjab initiative by setting up “Business First” portal to provide all services and fiscal incentives regularly to the businesses through one common integrated platform and business friendly service delivery network. Each business will be given a unique identification. This will avoid supplying information to multiple web portals and creating multiple credentials. The State would set up District Bureau of Enterprise to provide a wide range of services to the industry. The State would reengineer the processes of seven core departments connected with industrial development and growth so as to make them extremely simple and easy to follow.

INSTITUTIONAL FRAMEWORK

The Punjab Agro Industries Corporation Ltd. (PAIC)

3.19 Punjab Agro Industries Corporation is the premier organization of Punjab Government, entrusted with the responsibility of promotion and facilitation of agro based industries including agro processing, dairy processing, poultry processing, agro residue processing, food & horticulture processing, agro chemicals manufacturing etc. PAIC is the Nodal Agency in the State to facilitate investment in the agriculture sector including agro processing under the State Government’s Mega Project Scheme announced as a part of Industrial Policy, 2009. Under the mega food Park Scheme announced by the Ministry of Food Processing, Govt. of India, Punjab Agro has sent a proposal to establish a mega food park, at the cost of Rs 117.61 crore in Ladowal, District Ludhiana. The establishment work of project will be completed during Dec.2018.

Punjab Infotech

3.20 The Corporation introduced Training in IT in 1988 under the name Cal-C and Cal-C Franchise Scheme was introduced in 1998. Presently Punjab Infotech has a strong network of 100+Cal-C authorized franchise centres in Punjab and Himachal Pradesh. Punjab Infotech is offering various long term and short term courses in information technology at its Cal-C centres to meet the diverse requirement of youth of the region.

Startup Cell in Punjab Infotech

3.21 Startup and Entrepreneurship is one of the key strategic pillars of New Industrial and Business Development Policy 2017. With this aim, the Government of Punjab has recently launched the startup and Entrepreneurship Development Policy 2017 as a part of Industrial and Business development 2017. Policy announces the launch of 'Startup of Punjab' in line with central government 'Startup India' and 'Standup India' Initiatives.

Startup Cell has been created in Punjab Infotech to provide necessary Secretarial and Technical support to the Startup Coordination Committee. This Cell shall also acts as a single connect with Government Departments where the Startup needs to implement their projects. Its role would be to highlight amalgamate and disseminate the resources, funding mechanisms, investments, incentives available at a single portal for Startups in Punjab. Punjab infotech is also participating as a Partner state in various events on behalf of Punjab Government to create awareness about the incentives being facilitated to Startups and incubators.

Punjab Small Industries and Export Corporation Ltd. (PSIEC)

3.22 PSIEC is a Nodal Agency of Punjab Government for promotion of exports and nominated agency for the implementation of Central Government Scheme known as Assistance to State for Developing Export Infrastructure and Allied activities (ASIDE).

The State has taken the initiative to develop new Industrial Park for promotion of hi-tech Cycle Industry. The new Hi-tech Cycle valley will provide state of the art infrastructure, common facilities for effluent treatment, design facilities, convention and exhibition centres, warehousing and logistic services amongst other facilities.

State is also going to develop a Modern Focal Point at Nabha in 83.81 acres with a total cost of Rs.55.40 crore. with the assistance of Govt. of India scheme namely Modified Industrial Infrastructure Up-gradation Scheme (MIUS) which is likely to be completed by March 2019.

State Govt. has been able to get approved 4 projects under GoI scheme Integrated Infrastructure Development (IID) scheme. It is going to start the up-gradation of Industrial Focal Point, Ludhiana, Phase IV, Jalandhar (Old & Expansion), Bathinda (New) and Mandi Gobindgarh. Under this scheme 20% of the project cost will be borne by the implementing agency and balance 80% cost of the project is contributed by the Govt. of India.

4

EMPLOYMENT GENERATION & POVERTY ALLEVIATION

Employment generation and poverty alleviation have always remained the significant goals of development planning in the State. The concept of sustainable economic growth that implies progressive changes in the socio-economic formation of a country or society in terms of eradication of poverty and unemployment and also inequality, illiteracy, malnutrition has been accepted as a proper intention to desire for. To generate additional employment opportunities, Government of Punjab has started a new scheme **Ghar Ghar Rozgar**. Under the scheme Government has provided jobs to 84000 un-employed youth by organizing job Melas. Punjab is much better placed among the major states of the country in terms of poverty ratio. The poverty ratio of 11.3% is significantly lower than the national average of 29.5 %.

EMPLOYMENT

4.2 The number of job seekers (both educated and un-educated) on the live registers of Employment Exchanges during 2016 was 3.18 lakhs, out of which 2.30 lakhs were educated unemployed. Out of the educated job seekers, 1.74 lakhs (75.65%) were non- technical whereas 0.56 lakhs (24.35%) were technically qualified. The number of job seekers as per live register as on 30th Nov. 2017 was 3,03,086. (Annexure table 4.1)

UN-EMPLOYMENT RATE

4.3 As per the 68th round of National Sample Survey, the unemployment rate (usual status adjusted) in Punjab was 2.4% and the All India rate was 2.3%. (**Box 25**)

Box 25: Unemployment Rate (Per 1000) 15-59 years age group: Punjab Vs. India

		PUNJAB				INDIA			
		Usual Status (PS)	Usual status(PS+SS)	CWS	CDS	Usual Status (PS)	Usual status(PS+SS)	CWS	CDS
Rural	Male	25	24	41	57	23	19	35	57
	Female	70	15	23	36	30	17	36	63
	persons	29	22	36	53	24	18	35	59
Urban	Male	29	27	36	44	34	31	40	50
	Female	52	37	42	47	69	55	70	82
	persons	32	29	37	45	40	36	46	55
Total	Male	27	25	39	52	26	22	36	55
	Female	60	21	28	43	39	25	43	65
	Persons	30	24	37	51	29	23	38	58

Source: NSSO, Key Indicator of Employment and Unemployment in India, 2011-12

Note: CDS=Current Daily Status, CWS=Current Weekly Status, PS=Principal Status, SS=Subsidiary Status

Youth Unemployment Rate

4.4 The youth Un-Employment rate (PS) (age group 15-29 years) in the state was 7.7% in the rural area and 6.3% in the urban Punjab. The corresponding figures for all India are 6.5% and 10.2% respectively. **(Box 26)**

Box 26: Unemployment Rate (Per 1000) 15-29 years age group: Punjab Vs. India

		PUNJAB				INDIA			
		Usual Status (PS)	Usual status (PS+SS)	CWS	CDS	Usual Status (PS)	Usual status (PS+SS)	CWS	CDS
Rural	Male	68	64	88	111	61	50	73	99
	Female	183	42	63	102	78	48	74	102
	persons	77	58	82	109	65	49	73	101
Urban	Male	61	57	72	84	89	81	95	109
	Female	72	58	71	80	156	131	152	167
	persons	63	56	72	82	102	92	107	120

Source: Employment and Unemployment situation in India 2011-12

Note: CDS=Current Daily Status , CWS=Current Weekly Status, PS=Principal Status, SS=Subsidiary Status

State Government Initiatives for Employment Generation

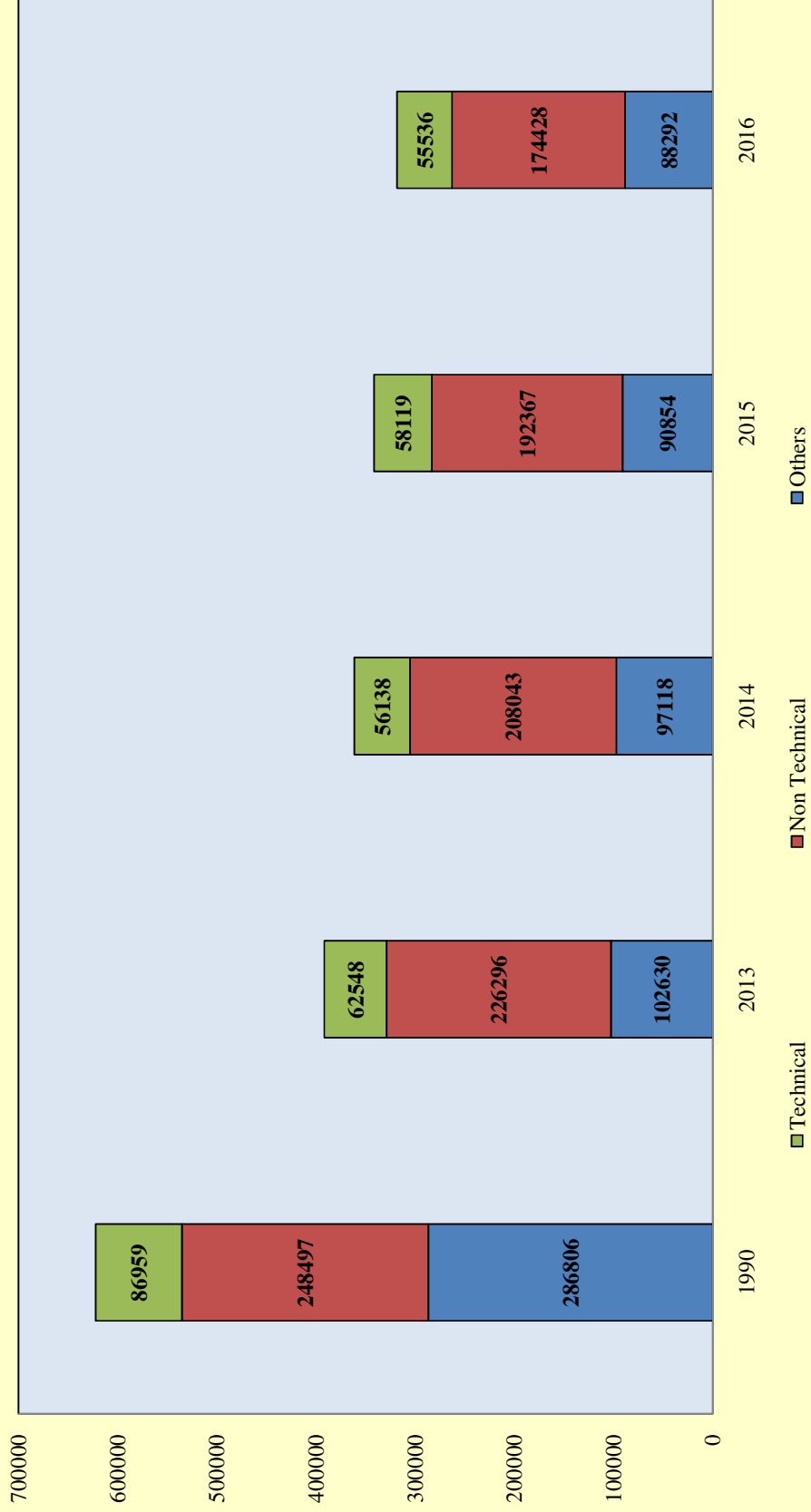
4.5 The State Government is making all out efforts to enhance the employability of the youth by imparting job specific vocational skills. During 2017 (Jan.-Nov. 2017), the concerned department registered 90,178 applicants out of which 3,473 applicants were provided employment. For the same period, the department has organized 131 Employment fairs in which, 67,012 applicants appeared and out of which 8,989 applicants were provided employment.

Punjab Skill Development Mission

4.6 National Skill Development policy 2009 set out the target of skilling 50 million poor rural and urban youth of the country by 2022. In order to achieve the target, all the States were asked to set up State Skill Development Missions at State level under the chairmanship of Hon'ble Chief Minister to co-ordinate, steer and guide the Skill Development initiatives of Central and State Governments. Accordingly, Punjab Skill Development Mission was established in 2014 by State Government under the chairmanship of Hon'ble Chief Minister, Punjab. The objective of this Mission is to Skill the youth of Punjab for Employability and Entrepreneurship. To achieve this objective, State Government has fixed the target of providing Skill Development training to one lakh youth every year. During the current year the following schemes are being run by the Punjab Skill Development Mission with the assistance of Central/State Govt.

- (i) Deen Dyal Upadhya Gramin Kaushalya Yozna (MoRD, GoI)
- (ii) National Urban Livelihood Mission (EST&P Component)(MOH&PA, GoI)

Job Seekers on Live Register

(iii) Building and other Construction workers(BoCW) (State Scheme)

During 2016-17, the achievement of Skill Development Mission under above mentioned schemes are as under:-

Name of Scheme	Ongoing Training	Candidates Trained	Candidates Placed/ Appointed
NULM	2215	5228	977
DDUGKY	1705	3160	696
BoCW	210	849	95

Apart from above schemes, a Centrally Sponsored Scheme Pradhan Mantri Kausal Vikas Yojana (PMKVY) and three other new schemes have been launched. The targets fixed for these schemes for 2017-18 are as under:-

Name of Scheme	Training Target for 2017-18	Assessment Target for 2017-18	Placement Target for 2017-18
NULM	15000	13000	11500
DDUGKY	5000	4000	4000
BoCW	5000	4000	3800
PMKVY	2000	1800	1400
Regional Institute for English	2000	2000	Not a placement linked program
ICICI Skill Academy	1753	1753	1753
Punjab Heritage & Tourism	1910	1910	Self employment program

To implement these schemes, the Mission has already identified private training partners with the assistance of National Skill Development Corporation (NSDC). These training partners have been allotted the scheme-wise targets. At present, 80 Skill Training Centers have been started.

Apart from this, The State Government has planned and taken many initiatives through PSDM to make the youth skillful. The details of which are as under.

Establishment of multipurpose skill development centers

4.7 Punjab government has established top rated and world class skill development centers at Ludhiana, Jalandhar, Amritsar, Bathinda and Hoshiarpur with a cost of Rs. 60.00 crore. With the assistance of National Skill Development Corporation (NSDC) , 22 Multipurpose Skill Development Centers one in each district have been planned to establish in the State. 2000 candidates will be trained per center per year in the already established 5 Multipurpose Skill Development Centers.

Health Sector Skill Development Centers

4.8 In order to impart world class training facilities, Punjab government has established 3 health sector Skill Development Centers in hospitals/ medical colleges. In first phase, the state government has established such 3 centers in Amritsar, Patiala and Faridkot at the cost of Rs 30.00 crore. The main purpose of this project will be to fulfill the requirements regarding the profession at local, State, National and International level related to health sector.

Regarding establishment of Skill Development Centers (SDC) in rural area of each block of the state

4.9 Punjab Government has established 200 Rural Skill centers in each block in rural areas of the state. From amongst them, 145 rural centers have already been constructed and the rest are likely to be completed soon. The main purpose is to enable the youth for self employment in private sector. An amount of Rs.40.00 crore is likely to be spent on these Skill Development Centers. In each training center training would be imparted to 200 candidates in a year.

Foreign Employment and Training Bureau, Punjab

4.10 Foreign Employment and Training Bureau (FETB) has been constituted under Punjab State Council for Employment Generation and Training Society to guide candidates about the legal ways of immigration and to make them aware about the laws of immigration of foreign countries. This Bureau provided training to applicants under public private partnership.

Migrant Resource Centre, Punjab

4.11 During 2011-12, Punjab Govt. set up a Migrant Resource Centre (MRC) at Chandigarh to control irregular migration. MRC is working as a Telephone helpline and works as a counseling Centre for Punjabi youth intending to migrate. Candidates interested in going abroad are provided information about immigration Act 1983, general immigration rules of foreign countries. Skill shortage list/positive list of occupations in demand is also provided by MRC 212 candidates approached this centre for information on immigration during 2017-18.

Mass Counseling Programme

4.12 In order to create awareness and to provide educational and vocational guidance to youth, a Mass Counseling Programme was organized during 01-11-2017 to 30-11-2017. Under this Programme, 1,90,000 youth were given counseling about various courses, job opportunities, training and other facilities.

Maharaja Ranjit Singh Armed Forces Services Preparatory Institute

4.13 The Maharaja Ranjit Singh Armed Forces Services Preparatory Institute has been established to provide focused and goal oriented training to cadets and to equip them with the required intellectual, physical skills and character qualities for joining the National Defence Academy and becoming commissioned officers in the Armed Forces.

During 2017-18, 35 cadets of Sixth course have started their 12th class curriculum and also their UPSC training w.e.f Feb., 2017. 28 cadets have passed the UPSC written exam of NDA in Sep., 2017 and their SSB training has been started. 50 cadets of 7th course have started their 11th class study. For the admission of AFPI 8th course, an entrance examination will be held during 2018.

Marine Academy at Roopnagar

4.14 The main objective of this scheme is to tackle the problem of un-employment by establishing a Marine Naval Academy at Birla Farms, Roopnagar. It will provide training to about 600 students of science background to prepare them for various trades of navy in three phases.

Mai Bhago Armed Forces Preparatory Institute

4.15 Mai Bhago Armed Forces Preparatory Institute for girls has been set up by the State Government at SAS Nagar. This Institute is the only institute of its kind in the entire country which trains young girls from Punjab for joining the armed forces as commissioned officers. The institute have an annual intake of 25 girls and duration of training is of 3 years at the graduation level. During 2017-18, the institute enrolled third batch of 25 lady Cadets. With this enrolment the institute attained its peak capacity of 75 lady cadets. First batch have appeared to Air Force Entrance Test 2017 and eight Lady Cadets have passed. Similarly they have also appeared for Combined Defence Services Exam held in Nov. 2017 for which result is awaited. SSB interviews for Lady Cadets who pass the written exam will be held in Mar/April/May 2018.

Centre for Training and Employment of Punjab Youth(C-PYTE)

4.16 The Centre for Training and Employment of Punjab Youth (C-PYTE) is a unique organization which is inculcating self discipline spirit of national integration, secularism, dignity of labour and work culture besides imparting technical skills for employing the youth in various fields by themselves rather than seeking wage employment alone. The major beneficiaries of the scheme are the rural unemployed youth who are given pre selection training for joining the Army, Central Para Military Forces besides imparting technical training to upgrade their skills. The organization has established 14 C-PYTE training camps for boys at different places in Punjab and one C-PYTE camp for girls at Kairon (Tarn-Taran). The campers are provided free training, free food, free accommodation and stipend of Rs. 400 per month besides providing the various recreational facilities. The scheme endeavours to marginalize unemployment amongst the youth of Punjab and ensure their gainful employment particularly amongst the youth of border areas and youth belonging to SC/ST and backward classes. During 2017 (Upto 30.11.2017), 4773 youth were trained in C-PYTE camps, out of which 975 youth have been gainfully employed in various organizations.

Apni Gaddi Apna Rozgar Yojna

4.17 "Apni Gaddi Apna Rozgar" Yojna is a new scheme implemented to provide self-employment/entrepreneurial avenues to youth of Punjab in Transport sector. The scheme would cater to the needs of youth desirous of working in transport sector as driver/owner of 2 and /or 3 and /or 4 wheeler

Potential beneficiaries would be finally selected by private players depending upon statute requirements and their business viability. Manpower database will be arranged by the Department of Employment Generation and Training through Deputy Commissioner / District Bureaus of employment and Enterprises (DBEEs). Under the scheme, the taxis would be provided at subsidized rates and no collateral would be required for the loan for purchasing the taxi. The loan payment period would be 5 years.

Department of Employment Generation and Training (DEGT), Punjab would be the Nodal Agency on behalf of Punjab Government. DEGT would sign Memorandum of Understanding with suitable private players for the success of this Scheme. Private players would be the executing agencies for the scheme. DEGT and the private players would work in coordination with Transport Department, Police Department, Punjab Skill Development Mission and other line departments. Deputy Commissioners/ DBEEs would be the representatives of the DEGT in the respective Districts. Scheme would run in public private partnership. DEGT would find and engage suitable private players for the success of the Scheme.

The Punjab government has tied up with two largest taxi operator companies in India, OLA and UBER During 01-04-2017 to 31-01-2018 Government has arranged jobs to 8713 candidates with companies like OLA and UBER.

Impetus to Technical Education

4.18 Chief Minister Scholarship Scheme has been implemented for the benefit of meritorious students studying in Govt. Polytechnic Colleges. As a result of which the polytechnic colleges have been able to attract meritorious students and the admission status has also improved by approximately 25 percent. MoU was signed between Department of Technical Education & Industrial Training and Reliance Jio Infocom Ltd. to provide all campuses of government promoted Engineering Colleges, Government Polytechnic Colleges and Govt. Industrial Training Institutes Wifi facility free of cost. It has been decided to set up Skill University in the name of Sri Guru Gobind Singh at Sri Chamkaur Sahib. For this purpose 100 Acres of land has been identified. Process to acquire the land is under progress.

Ghar-Ghar Rozgar

4.19 The State Government has taken a major initiative to start a new scheme Ghar-Ghar Rozgar to provide employment to unemployed youth through Mega Placement Drive/ Mega job fair. Under the scheme Government has provided jobs to 84000 un-employed youth by organizing job Melas.

POVERTY ALLEVIATION

4.20 “As long as poverty & hunger is prevalent in any continent or country, then the world at large is never safe.” Poverty is not an accident like slavery and apartheid; it is man-made and can be removed by

the action of human beings. Eradication of poverty has always remained top priority of the Government. United Nations Development Programme (UNDP) has devised Sustainable Development Goal's (SDGs) and included poverty as one of major goal.

Punjab has tackled the problem of poverty in more effective manner than other states. As per the latest estimates the state has only 11.3% population living below poverty line as compared to 29.5% at national level. Although Punjab has highest number of socially under privileged population yet it has lowest percentage of population living below poverty line. However within state various sections of the society are still deprived and under privileged.

4.21 As per the results of SECC-2011 (Socio-Economic and Caste Census) survey released recently Punjab has still a sizeable proportion of socially underprivileged population. It revealed that over one third (36.74%) of rural population belongs to Scheduled Castes. In addition to it, there is a large number of people of backward classes living in the state. There are 39 castes notified as Scheduled Castes and 69 Backward Castes in the State. The percentage further increases if a large number of migratory labour coming to State every year is added to it. Most of these sections are still deprived of ownership of assets and access to basic social infrastructure. In addition to it, the state has certain locational and topographical disadvantageous areas leading to higher cost of cultivation & living which ultimately results in economic distress and indebtedness. Following areas fall in this category: **(Box: 27)**

Box:27 Locational & Topographical Division

S.No.	Category	Number of villages	Percentage of Villages to total
1	Kandi Area	1567	12.46
2	Border Area	1870	14.87
3	Bet Area	2437	19.38
	Punjab	12575	

Source: Economic & Statistical Organisation Punjab

Poverty Ratio Dr. C Rangarajan Expert Group

4.22 As per latest poverty estimates (2011-12) prepared by Expert Group constituted under chairmanship of Dr. C Rangarajan, percentage of population living below the poverty line in Punjab is only 11.3% as compared to 29.5% at the National level. Poverty line in rural and urban area has been fixed at Rs. 1127.48 and Rs.1479.27 respectively in Punjab viz-a-viz Rs.972 and Rs.1407 at National level. In percentage term, people living below poverty line in India are 18.2% more than in Punjab. Punjab is better placed among the major states of India in terms of poverty ratio and it is placed at 2nd rank after Himachal Pradesh at No. 1. **(Annexure table 4.2)**

A peculiar feature of poverty in Punjab is that people living below poverty line (7.4%) is significantly less in rural area than (17.6%) in urban area. At National level percentage of population living below poverty line is higher (30.9%) in rural area than (26.4%) in urban area. **(Box 28).**

Box:28 Numbers and Percentage of Population below Poverty Line in Punjab and India 2011-12 (Rangarajan Methodology)

Punjab	% age of Persons	Number of Persons (Lakhs)	India	% age of Persons	Number of Persons (Lakhs)
Rural	7.4	12.9	Rural	30.9	2605.2
Urban	17.6	18.7	Urban	26.4	1024.7
Total	11.3	31.6	Total	29.5	3629.9

Source: Dr. C Rangarajan Poverty estimates (2011-12)

In rural Punjab the percentage of people below poverty line is just 7.4% which is 23.5% less in percentage term than at national level. In many other states also percentage of rural poverty is less than urban poverty but the gap is much wider in case of Punjab where urban poverty percentage is 237% of the rural poverty. Himachal Pradesh which is at number 1 in terms of poverty ratio, the percentage of people below poverty line in rural areas is significantly higher at 11.1%. Neighbouring State of Haryana also has 11% people below poverty line in rural areas. From following box it is evident that Punjab is much better placed in poverty ratio in rural areas among the states of India having higher per capita income **(Box 29).**

Box: 29 Percentage of Population below Poverty Line in Rural Area of Developed States 2011-12 (Rangarajan Methodology)

Sr. No	State	% age of Person (Rural)
1	Gujarat	31.4
2	Tamil Nadu	24.3
3	Maharashtra	22.5
4	Karnataka	19.8
5	Himachal Pradesh	11.1
6	Haryana	11.0
7	Punjab	7.4
8	Kerala	7.3
	All India	30.9

It is evident that only Kerala is marginally better placed in terms of rural poverty than Punjab at 7.3% in poverty ratio. From this we can easily draw a conclusion that growth is more inclusive in Punjab as compared to other states, where the growth is limited only to the urban areas. Even in case of urban area,

the higher percentage of 17.6% can be partly attributed to large number of migrant labour coming from other states.

Average Monthly Per Capita Expenditure

4.23 Consumption level is also an important yardstick of measuring the standard of living of people. The Average Monthly Per Capita Expenditure (MPCE) calculated by NSSO is widely used to compare the consumption level in different states. According to NSS 68th round conducted during 2011-12, the Average MPCE of rural Punjab at Rs. 2345 is significantly higher than the national average of Rs.1430 and was the second highest among major states after Kerala (Rs.2669). In urban area, average MPCE in Punjab was Rs. 2794 whereas at National level it was Rs. 2630. The gap between average MPCE in case of rural and urban Punjab is also low which reflects that there is low variation in standards of living of people in rural and urban areas.

POVERTY ALLEVIATION SCHEMES

Mahatama Gandhi National Rural Employment Guarantee Scheme

4.24 Mahatama Gandhi National Rural Employment Guarantee Scheme (MGNREGA) is being implemented in all the districts of Punjab State w.e.f. 1-4-2008. The objective of the scheme is to enhance livelihood security in rural areas by providing at least 100 days of the guaranteed wage employment in a financial year to every household whose adult members volunteer to do unskilled manual work.

Under this scheme an amount of Rs 52616.14 lacs (Rs 49701.13 lacs Center Govt. and Rs 2915.01 lacs State Govt.) was released upto 31.12.2017. Total availability of funds during the year 2017-18 (upto31.12.2017) was Rs 54250.17 lac out of which an expenditure of Rs 48022.48 lac was incurred and 179.25 lac mandays were generated and an amount of Rs 40374.27 lacs has been paid as wage employment to 590471 households under the scheme .

NATIONAL RURAL LIVELIHOOD MISSION (60:40)

4.25 Deen Dyal Antyodaya Yojana-Rural Livelihoods Mission (Aajeevika) programme has been implemented from year 2011-12 in the State. The Mission aims at creating efficient and effective institutional platforms of the rural poor by bringing them in the fold of SHGs and enabling them to increase household income through sustainable livelihoods enhancements and improved access to financial services. Punjab Government has constituted a society "Punjab State Rural Livelihood Mission" for the implementation of DAY-National Rural Livelihood Mission in the State. The aim of the National Rural Livelihoods Mission is "To reduce poverty by enabling the poor households to access gainful self-employment and skilled wage employment opportunities, resulting in appreciable improvement in their livelihoods on a sustainable basis, through building strong grassroots institutions of the poor". In the beginning year 2011-12, this mission was implemented on pilot basis in 7 districts of the state and till the year 2016-17, all the districts have been covered under the mission. During the financial year 2017-18, this program has been implemented in 40 blocks of the 22 districts of Punjab State.

Physical Progress

In the year 2016-17, total 1913 self help groups of women, 226 village organizations and 8 Cluster level federations have been formed. Revolving Fund (RF) were provided to 1030 Self Help Groups (SHGs) amounting to Rs.107.05 lakhs and Community Investment Fund (CIF) to 312 (SHGs) amounting Rs.135.70 lakhs was also provided.

During the year 2017-18 (as on 30.9.2017), total 1231 Self Help Groups of women and 27 village organizations have been formed. Revolving Fund (RF) have been provided to 354 SHGs amounting Rs.35.40 lakhs and Community Investment Fund (CIF) to 70 SHGs amounting Rs.32.25 lakhs.

Financial Progress

During the year 2016-17, Government of India approved on annual outlay of Rs.546.94 lakhs. Out of total approved budget, Rs.412.19 lakhs (Rs.257.69 Central Share + Rs.154.50 State Share) were received. Out of total available funds including closing balances of previous years an amount of Rs.1032.80 lakhs was utilized.

During the year 2017-18, Government of India has approved on annual outlay of Rs.3176.46 lakhs. Out of total approved budget, Rs.955.48 lakhs has been sanctioned but not yet released to Punjab State Rural Livelihoods Mission (PSRLM). Out of total available funds (Rs.56.96 lakhs second installment of year 2016-17 received during the year 2017-18 and closing balance of previous year) an amount of Rs.254.24 lakhs has been utilized.

Pradhan Mantri Awaas Yojana-Gramin (60:40)

4.26 Government of India in its Cabinet meeting on 23rd March 2016 has approved the proposal for 'Revamping of Indira Awaas Yojna' into Pradhan Mantri Awaas Yojna (Gramin) to realize the government's vision of providing "Housing for All by 2022". As per the instructions of GoI, the benefit of the scheme can be provided to the beneficiaries from Permanent Waiting List based on Socio Economic Caste Census data only.

The grant for construction of new house is provided to the beneficiaries @ Rs. 1,20,000 in three installments i.e. Rs. 30,000/- (25%) on sanction of house, Rs. 72,000/- (60%) when the house reaches at lintel level and remaining Rs. 18,000/- (15%) on completion of house. The grant is directly credited into the account of beneficiaries from State level single nodal account through PFMS (Public Financial Management System).

Under Convergence with MGNREGA, the beneficiaries of PMAY(G) have the advantage of receiving additional amount of Rs. 20,970/- per house for construction of house equivalent to 90 man days @ Rs. 233 per day against the unskilled wage component under MGNREGA.

In addition to this, Rs. 12,000/- is provided for the construction of Toilet in the house under Swachh Bharat Mission/MGNREGA or any other dedicated source. Therefore each beneficiary will get an amount of Rs.1,52,970/- including convergence amount.

Apart from it, the beneficiary would be facilitated to avail a loan of up to Rs. 70,000/- for construction of the house which is optional. The minimum area of the house has been extended from 20 sq meter to 25 sq mtr.

Physical & Financial Progress

An allocation of Rs 387.92 Cr. (Rs. 305.37 Cr for 2016-17 and Rs. 82.55 Cr. for 2017-18) was made during 2017-18 for this scheme with a target for construction of 31,084 houses (24,469 houses for 2016-17 and 6,615 Houses for 2017-18) .State Treasury has released Rs. 24.00 Cr. during 2017-18 under PMAY(G). The Physical and Financial Progress till **20.02.2018** is given below:-

Installment Details	No. of Beneficiaries	Amount Spent (Rs. In Crore)
1st @ Rs. 30,000	3987	11.96
2nd @ Rs. 72,000	1003	7.22
3rd @ Rs. 18,000	9	0.01
Total Expenditure under PMAY(G)		19.19

Integrated Watershed Management Programme (IWMP) now called Pradhan Mantri Krishi Sinchayee Yojana (PMKSY) (60:40)

4.27 During the year 2015-16, Govt. of India has renamed the Scheme as Pradhan Mantri Krishi Sinchayee Yojana (PMKSY) .Govt. of India has sanctioned 67 projects till 31.12.2017 for Punjab State to treat 3,14,686 hectares of land with a total cost of Rs. 37,762.00 lacs. From the year 2009-10 to 2017-18(upto 31.12.2017), Govt. of India has released Rs. 8430.42 lacs out of which an amount of Rs. 7007.95 lacs have been utilized on various projects and 58400 hectares of land has been treated.

National Urban Livelihood Mission

4.28 The Ministry of Housing and Urban Poverty Alleviation (HUPA), Government of India has launched National Urban Livelihood Mission (NULM), w.e.f 01.04.2014, which replaced the existing Swaran Jayanti Shahri Rozgar Yozana (SJSRY) in the 12th Five Year Plan. NULM will be implemented in all the cities with the population of 1 lac or more and in all district head quarters/towns irrespective of the population even it is less than 1 lac population as per census 2011.The primary target of NULM is the urban poor including urban homeless. There are 6 major component of the scheme.

- (i). Social Mobilization and Institution Development (SM&ID)
- (ii). Employment through skills training and placement (EST&P)
- (iii). Capacity Building and Training (CB&T)
- (iv). Self Employment Programme (SEP)
- (v). Support to Urban Street Vendors (SUSV)
- (vi). Scheme of Shelter for Urban Homeless (SUH)

During the year 2016-17, State of Punjab released Rs.448.01 lacs as State Share for the year 2012-13 on 01.10.2016 with the opening balance of Rs. 2062.34 lac and interest received of Rs.76.86 lacs and funds transferred from other Account 10.23 lac i.e totaling Rs.2597.44 lacs and Rs.215.58 lac were released for the construction of Night Shelter under SUH Component, Rs.8.64 lac was released to Municipal Corporation Amritsar for refurbishment, Rs.86.04 lac were released for O&M expenditure of Night Shelters, Rs.152.30 lac were released to ULBs for revolving fund, Rs.318.61 lac were released to

training institutes for pending payment of SJSRY, Rs.600.00 lac as advance to Punjab Skill Development Mission, Rs. 4.81 lac as interest subsidy and advance for advertisement & munyadi expenditure & Rs.6.19 lac were released to Prasar Bharti (BCI) AIR as Broadcasting fee i.e totaling of Rs. 1392.17 lacs.

During the year 2017-18 (upto 31.12.2017), Opening balance of Rs. 1205.27 lac and interest received of Rs.55.70 lacs & funds received from MCs of Rs.3.93 lac i.e totaling Rs.1264.90 lacs and Rs.275.06 lac were released for the construction of Night Shelter under SUH Component, Rs.17.90 lac were released to ULBs for revolving fund, Rs.90.60 Lac were paid on account of salary for office and field staff to outsource agency, Rs.42.20 lac released to RO for formation of Self Help Groups and Boarding, Lodging and Stationary Expenses and Rs. 22.06 lac as interest subsidy and advance for advertisement & munyadi expenses i.e totaling of Rs. 447.82 lacs.

The Punjab Backward Classes Land Development and Finance Corporation (BACKFINCO)

4.29 The Punjab Backward Classes Land Development and Finance Corporation provide loans to Backward Classes and Minorities. The Corporation provides loans to beneficiaries of Backward Classes whose annual family income is less than Rs. 98,000/- in the rural areas and Rs. 1,20,000/- in urban areas and Minority Communities whose annual family income is less than Rs. 81,000/- in the rural areas and Rs. 1,03,000/- in urban areas. Under NMDFC scheme new annual family income eligibility criteria has been introduced with the objective of increasing the coverage of minority beneficiaries with higher family income of upto 6.00 lacs per annum as prescribed by National Corporation. However preference shall be given to persons living below poverty line. The Corporation provided loans amounting to Rs. 823.80 lacs to 498 beneficiaries during the year 2016-17. During 2017-18 upto (30-9-17) disbursement of Rs. 317.08 lakhs is made to 182 beneficiaries.

The Punjab Scheduled Castes Land Development and Finance Corporation (PSCFC)

4.30 The aim of the Corporation is to provide loan and subsidy to poor scheduled caste population. Corporation provided loans amounting to Rs 797.48 Lakhs to 1162 beneficiaries during the year 2016-17 and no amount disbursed to any beneficiaries during the current financial year 2017-18 (upto 30.09.2017) due to non receipt of funds . (**Annexure table- 4.4**).

PRICES & PUBLIC DISTRIBUTION SYSTEM

The substantial change in Prices of essential commodities affects living conditions of people in general and poor in particular. Therefore, it is absolutely essential to keep constant watch on price behavior and Price stability in the long run for steady economic growth. The economic costs associated with high inflation have adverse implications for the growth of economy and inflation has directly inverse relation with the purchasing power of poor people. Hence Government always accords priority to inflation control. It basically is the domain of Central Government as it regulates the monetary policy of the country under direct control of Reserve Bank of India. The role of state Government is limited to achieve price stability by taking effective steps within its control like maintaining an efficient public distribution system (PDS) and controlling hoarding and black marketing. State has constituted the Prices Monitoring Committee headed by Secretary Planning to keep a vigil on inflationary tendencies in the prices of essential commodities.

PRICE SITUATION AT NATIONAL LEVEL

5.2 At national level the wholesale price index (WPI) which is available on weekly basis, continues to be the most popular measure of headline inflation in India. There are different consumer price indices that are specific to different groups of consumers for measuring the inflation. These consumer price indices computed by the designated agencies are Consumer Price Index for Industrial Workers (CPI-IW), Consumer Price Index for Rural Labourers (CPI-RL), Consumer Price Index for Agricultural Labourers (CPI-AL) and CPI(R&U).

5.3 During 2017-18, at National level, the inflation rate based on WPI has shown an increasing trend. The average WPI inflation was 2.90% during the year 2017-18 (up to Jan., 2018) which was higher than 1.76% recorded for the year 2016-17 (**Box 30**). Retail inflation based on CPI(IW) has shown decreasing trend during first three months of 2017-18 and started increasing regularly after July, 2017 when it rose from 1.79 percent in July, 2017 to 5.11 percent in January, 2018. The average of CPI(IW) in 2017-18 (up to Jan.,2018) is 2.79%.

Box: 30 Trends in Key Price Indices during 2017-18 (P) at National level

(Per cent)

Month	WPI		CPI-IW		CPI-AL		CPI-RL	
	(Base year 2011-12=100)		(Base year 2001=100)		(Base year 1986-87=100)			
	2016-17	2017-18	2016-17	2017-18	2016-17	2017-18	2016-17	2017-18
April	(-)1.1	3.9	5.86	2.21	5.34	2.59	5.56	2.58
May	(-)0.9	2.3	6.59	1.09	6.03	1.40	6.13	1.39
June	(-)0.1	0.9	6.13	1.08	5.98	0.92	6.07	1.14
July	0.6	1.9	6.46	1.79	6.69	0.80	6.53	1.02
August	1.1	3.2	5.30	2.52	5.29	2.05	5.38	2.16
September	1.4	3.1	4.14	2.89	4.05	2.29	4.03	2.51
October	1.3	3.7	3.35	3.24	3.18	2.85	3.28	2.95
November	1.8	4.0	2.59	3.97	2.93	3.08	3.03	3.06
December	2.1	3.6	2.23	4.00	2.70	2.74	2.80	2.84
January	4.3	2.8	1.86	5.11	2.47	2.87	2.58	2.85
February	5.5	-	2.62	-	3.08	-	2.94	-
March	5.1	-	2.61	-	2.73	-	2.83	-
Average:	1.76	2.90	4.15	2.79	4.21	2.16	4.26	2.25

Source: i) Office of the Economic Adviser, Ministry of Commerce and Industry, GoI.
ii) Labour Bureau, Ministry of Labour and Employment, GoI.

Retail Prices of Essential Commodities

5.4 During 2017, out of 23 selected essential commodities, prices of 6 commodities have shown a considerable decline between January, 2017 & December, 2017. This price decline varies from 2.34% to 38.75% over the year. Maximum decrease of 38.75% was noticed in price of Gram Black(per kg) followed Whole Urd (26.74 percent), Whole Moong (4.36 percent), Mustard Oil (3.92 percent), Wheat (2.86 percent) and Wheat Atta(2.34 percent) . The other 14 commodities have shown an increase which varies from 1.09% to 46.64% except onion and tomato in which there was abrupt rise in prices. Price of salt remained constant during this period. Prices of Gourd (Ghiya) (Medium) Per Kg , Potato (Medium)Per kg, Egg Per dozen, Round

Iron(per Qtl.),Washing Soap (NiroI), Per Kg, Rice Permal (Medium) Per kg, Kerosene oil Per Litre,Tea(Red Label) 250gm,Milk(Buffalo)Per litre,Sohna Vanaspati Ghee Per Litre, Bricks (Grade A),Cement (JK) per bag,Sugar (White) per kg and Ground Nut Oil(Ginni) per litre, have increased by 46.64%, 28.98%, 24.57%, 12.56%, 8.97%, 8.20%, 6.52%, 4.50%, 4.46% , 2.63% , 2.18%,2.12%,1.86 % and 1.09% respectively. **(Box 31)**

5.5 The prices of Gram Black(per kg) Tomato (medium), Onion (medium), Whole Urd (per kg) Egg Per dozen , Gourd (Ghiya) (Medium), Round Iron(per Qtl.), Bricks (Grade A), have shown most volatile movements and there were difference of Rs.48.38, 47.32, 34.80, 29.33, 22.81, 19.59, 460.73 and 251.93 respectively in the maximum & minimum prices of these commodities. The maximum prices of these commodities were Rs 124.83, 66.00, 48.52, 109.68, 70.81, 35.91,4100.00 and 4500.00 whereas their minimum prices were Rs.76.45, 18.68, 13.73, 80.35,48.00,16.32,3639.27 and 4248.07 respectively. **(Box 31)**

Box:31 Maximum, Minimum & Average Retail Price of Essential Commodities during 2017 (Jan.-Dec.)

Name of the Items	Max	Min	Difference in Max. & Min. price	Average	Jan, 17	Dec,17	Absolute Increase/ Decrease in Price	Percentage Increase/ Decrease in Price
Wheat Per kg (Medium)	19.16	18.00	1.16	18.57	19.05	18.50	-0.55	-2.89
Rice Permal Per kg (Medium)	35.00	30.35	4.65	32.04	30.35	32.84	2.49	8.20
Wheat Atta Per kg (Medium)	23.98	22.00	1.98	23.23	23.83	23.27	-0.56	-2.35
Gram Black Per kg (Medium)	124.83	76.45	48.38	85.62	124.83	76.45	-48.38	-38.76
Sugar(White) Per kg	42.59	41.00	1.59	41.88	41.00	41.76	0.76	1.85
kerosene oil (Per litre)	18.49	16.00	2.49	17.63	17.26	18.39	1.13	6.55
Salt (Tata) iodised Per kg	18.00	17.80	0.20	17.87	17.89	17.89	0.00	0.00
Onion(Medium) Per kg	48.52	13.73	34.80	24.12	16.53	48.52	31.99	193.55
Potato (Medium) Per kg	17.00	7.75	9.25	10.15	9.14	11.78	2.65	28.88
Whole Moong Per kg (Medium)	80.85	77.19	3.66	79.01	80.85	77.33	-3.52	-4.35
Whole Urd Per kg (Medium)	109.68	80.35	29.33	90.42	109.68	80.35	-29.33	-26.74
Sohna Vanaspati Ghee Per litre	80.78	72.00	8.78	78.20	78.72	80.78	2.07	2.62

Mustard oil Per litre (Agmark)	108.92	102.47	6.45	105.72	108.76	104.50	-4.26	-3.92
Ground Nut Oil (Ginni) Per litre	143.97	140.00	3.97	141.68	142.42	143.97	1.55	1.09
Tea (Red label) 250 gm	89.76	85.00	4.76	87.25	85.90	89.76	3.86	4.49
Tomato (Medium) Per Kg	66.00	18.68	47.32	35.83	19.70	45.24	25.53	129.64
Gourd (Medium) Per Kg	35.91	16.32	19.59	27.99	24.49	35.91	11.42	46.63
Egg Per dozen	70.81	48.00	22.81	55.92	56.84	70.81	13.97	24.58
Washing Soap (Nirol) Per kg	60.90	55.89	5.01	58.63	55.89	60.90	5.01	8.96
Milk (Medium) Per litre	45.80	43.55	2.25	44.92	43.55	45.49	1.94	4.45
Bricks (Grade A) Per Thousand	4500.00	4248.07	251.93	4326.23	4296.02	4389.66	93.64	2.18
Cement (JK) Per bag	350.00	319.03	30.97	328.13	319.03	325.80	6.76	2.12
Round Iron (Per Qtl)	4100.00	3639.27	460.73	3930.10	3639.27	4096.19	456.92	12.56

5.6 District wise average prices of most essential items during 2017 in the state of Punjab are given in **Annexure Table 5.2**. Among the districts , price of Gram Black ranges between Rs. 90.25 to 76.83 Milk between Rs.51.69 to 38.17 Rice between Rs.35.31 to 29.08, Onion between Rs. 26.73 to 21.63, Wheat between Rs.21.14 to 17.48 and Potato between Rs. 11.12 to 8.23 in the State.

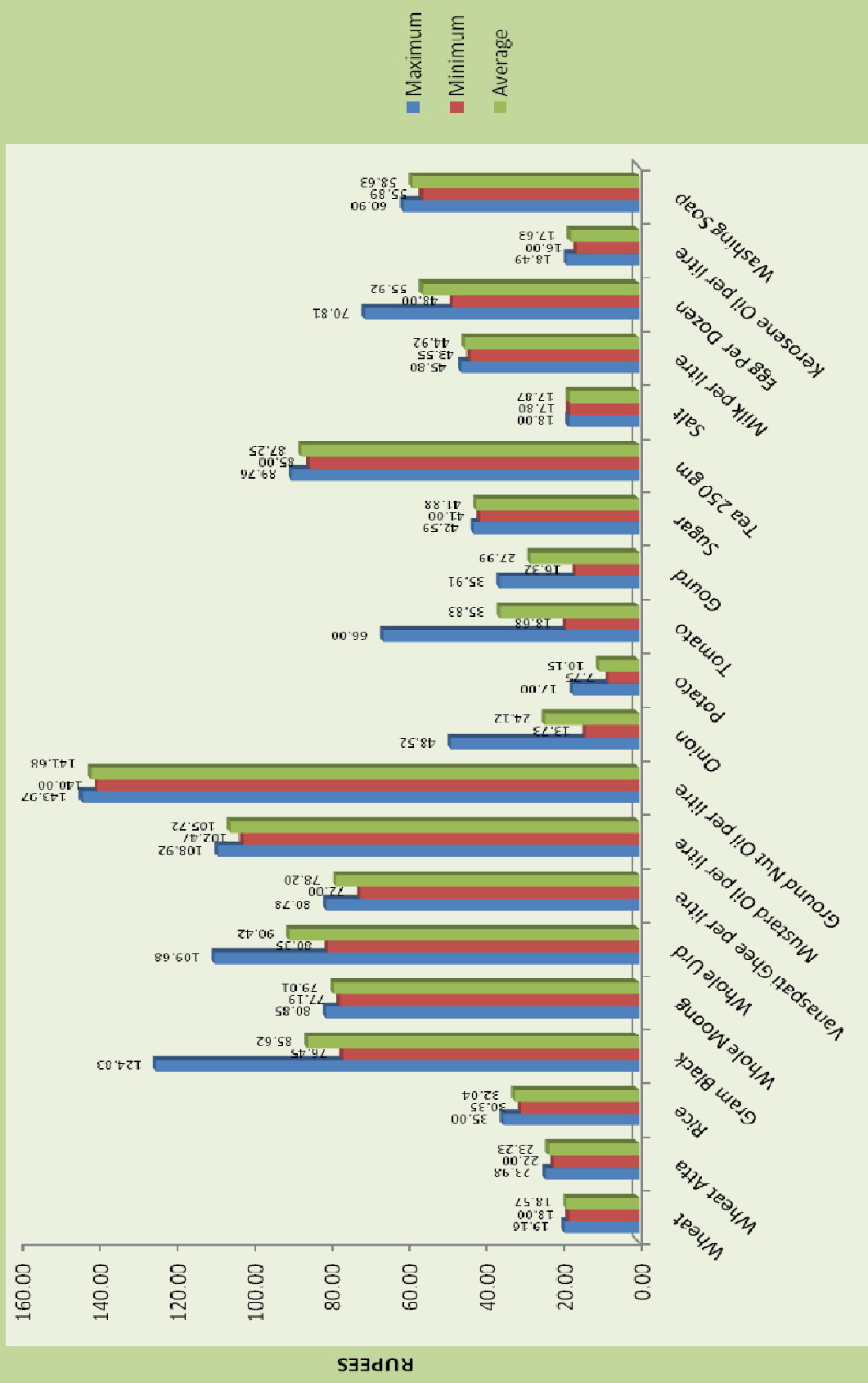
Minimum Wages

5.7 The minimum wage rate for agricultural labour in Punjab increased by 2.21% in 2017(P) whereas the minimum wage rate of skilled labour has also increased by 1.81 % for the same period. (**Annexure Table 5.3**).

PUBLIC DISTRIBUTION SYSTEM

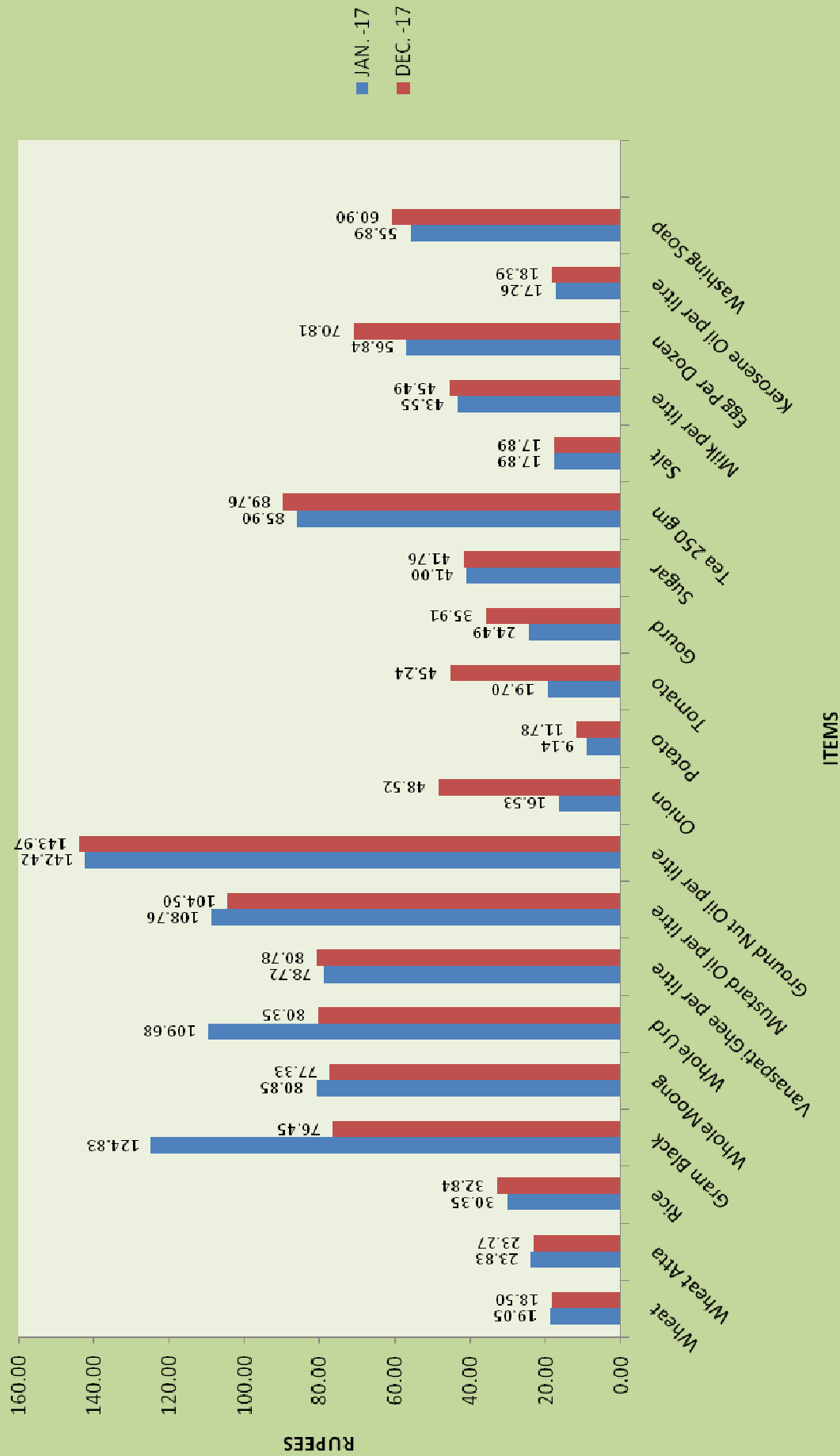
5.8 Public distribution system structure sponsored by government includes chain of shops entrusted with the work of distributing commodities to the disadvantaged group of the society at very low prices. The Central & State Govt. shared the accountability of this system. The central govt. is responsible for procurement, storage and bulk allocation of food grains, whereas the

Maximum, Minimum & Average Retail Prices Of Essential Commodities During 2017

ITEMS

Retail Prices of Essential Commodities in Jan.2017 & Dec.2017

state govts holds the responsibility for distributing the same to the consumers through the established system of fair price shops. State Govt is also responsible for operational responsibilities including identification of families below poverty line, the issuance of ration cards, supervision & monitoring the functioning of F P S system.

5.9 Punjab is amongst the leading states in the country to implement the National Food Security Act-2013 w.e.f. December 2013. The State Government has renamed New Atta Dal Scheme as “**Smart Ration Card Scheme**” during 2017-18. Wheat is procured for this scheme under De-Centralized Procurement (DCP) and the same is stored at 269 dedicated DCP godowns and is distributed through 16738 Fair Price Shops under its bi-annual distribution model with the approval of Government of India to the beneficiaries in 30 kg sealed bags at the rate of Rs. 2 per kg. The Priority Household category beneficiaries get 5 kg wheat per month whereas the Anna Antodaya Yojna category families get 35 kg wheat per month. The State Government has to distribute 8.70 lac MT wheat annually to 141.45 lac beneficiaries.

5.10 At present, subsidized wheat is being distributed to 36.09 lakh beneficiary families (139.18 lakh beneficiaries). The details of the beneficiaries are available on the transparency portal (<http://foodsuppb.nic.in>) of the Department of Food, Civil Supplies and Consumer Affairs, Punjab. About 97.13 % Ration Cards have been seeded with Aadhaar Numbers and subsidized ration is distributed to the beneficiaries in the presence of Government functionary, Panchayat members/councillors and members of local Vigilance committees. Moreover, three TIER Grievance Redressal Mechanism – Internal, External and through State Food Commission for redressal of grievances of the beneficiaries has been established. Additional Deputy Commissioners have been designated as District Greivance Redressal Officers. The State Government has also constituted State Apex Committee (SAC) and State Project E-Mission Team (SPeMT).

5.11 To ensure transparency and efficiency in the distribution of foodgrains under the National Food Security Act (NFSA), End to End Computerization of Target Public Distribution System (TPDS), automation of Fair Price Shop (FPS) and Supply Chain Management is being undertaken. A pilot project has been launched at district Sahibzada Ajit Singh Nagar. On the basis of its experience and feedback the project has to be launched in all the districts of the State by 31st March, 2018.

5.12 As per State Government orders, the re-verification of beneficiaries of this scheme was entrusted to the Deputy Commissioners of all the Districts in the State, which has been completed to the tune of 95.93 %.

Distribution of Essential Commodities through Fair Price Shops is reflected in Box 32.

Box: 32 Distribution of Essential Commodities through Fair Price Shops

Commodity	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18
Targeted Public Distribution System				
Kerosene Oil (K.ltr.)	87871	83601	62294	Nil*
Smart Ration Card scheme(Previously known as New Atta- Dal Scheme)				
Wheat(MT)	573440 (June ,2014– March, 2015)	648512	731484	405468 (April – December, 2017)
Pulses(MT)	18754	9039	8650	**

*The GoI has stopped the allocation of kerosene oil to state of Punjab w.e.f. March, 2017.

**Distribution of pulses, sugar and tea is yet to be decided by State Government.

Punjab is an agrarian state with the advantage of relatively lower population below poverty line as compared to other states. It also has relatively higher literacy, life expectancy at birth and lower infant mortality than other states. But due to financial crisis, growth is rapidly falling in the middle of the pack among other states. The State has made consistent efforts to improve its fiscal position despite constraints like high-debt servicing costs, growing establishment expenditure and retiral benefits. The main priority of the State Government is to generate additional resources and cut down non-plan expenditure so that more funds are available for development activities and various welfare schemes of the State.

As per Budget Documents of Punjab, the fiscal position of state government is as under:-

I. Revenue Account:

6.2 Total Revenue Receipts and Total Revenue Expenditure

(i) Total Revenue Receipts of the State is Rs. 60079.87 crore in 2017-18 (BE) against Rs. 51371.80 crore in 2016-17(RE) and Rs. 41523.38 crore in 2015-16(A).

(ii) Funds transfer from Centre in the form of central taxes and grant in aid is on slightly higher side at Rs.17328.64 crore in 2017-18 (BE) against Rs. 14859.38 crore in 2016-17 (RE) and Rs. 12177.47 crore in 2015-16 (A).

(iii) State's own tax revenue is Rs. 39526.28 crore in 2017-18 (BE) against Rs. 30251.84 crore in 2016-17 (RE) and Rs. 26695.64 crore in 2015-16 (A).

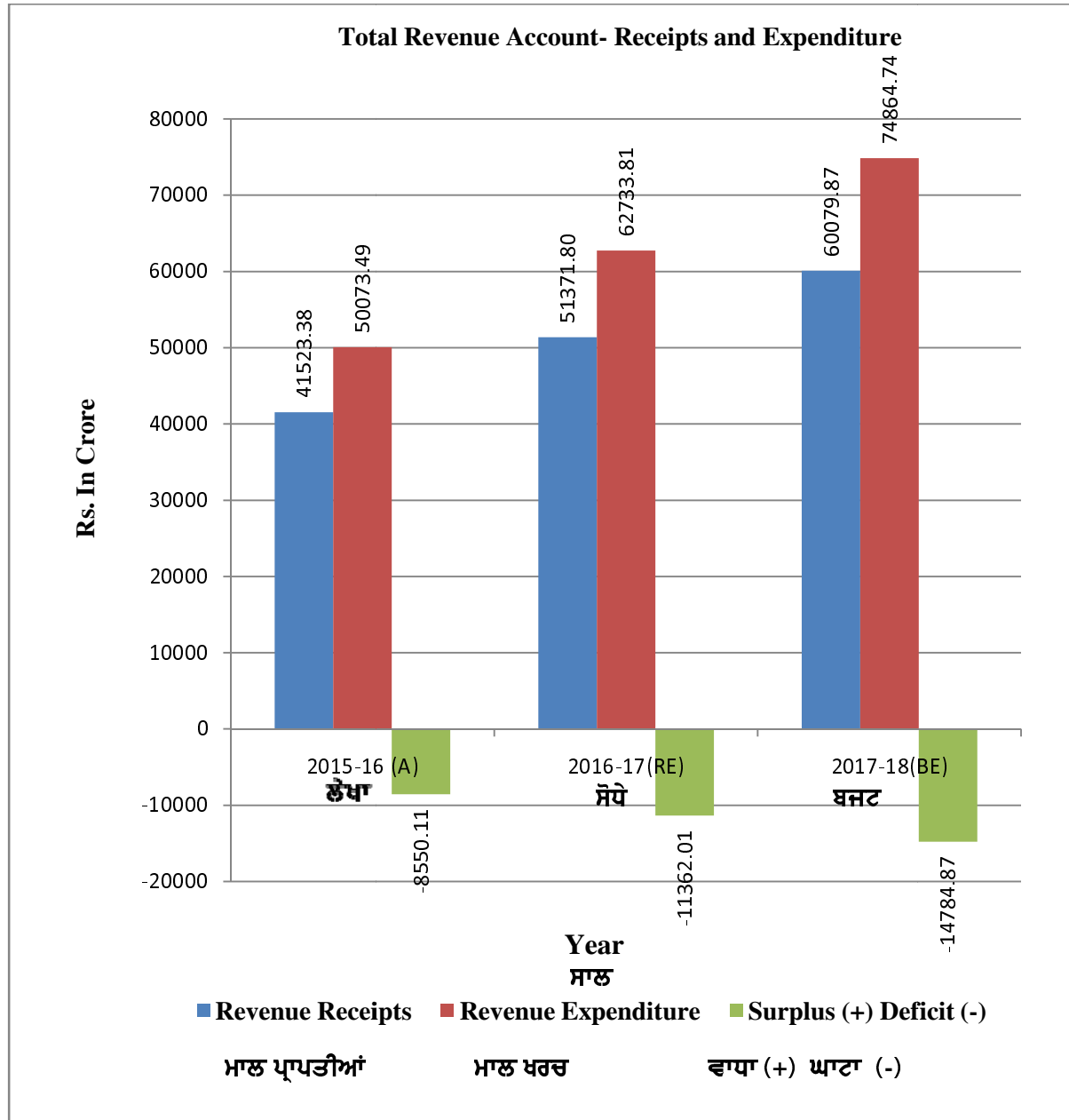
(iv) State's own non- tax revenue shows under performance which is Rs. 3224.95 crore in 2017-18(BE) against Rs.6260.58 crore in 2016-17 (RE) and Rs. 2650.27 crore in 2015-16(A). Especially in miscellaneous general services, collection of revenue is only Rs. 105.30 crore in 2017-18 (BE) against Rs. 3063.57 crore in 2016-17 (RE) and Rs. 999.84 crore in 2015-16(A).(**Annexure Table 6.1**)

(v) Total Revenue expenditure is Rs. 74864.74 in 2017-18 (BE) against Rs.62733.81 crore in 2016-17(RE) and Rs. 50073.49 crore in 2015-16 (A). The increase is mainly due to committed expenditure on interest payments, salaries, pensions and subsidies. (**Annexure Table 6.2**)

Box :33 Total Revenue Receipts and Total Revenue Expenditure

Year	Revenue Receipts (Rs. In Crore)	Revenue Expenditure (Rs. In Crore)	Deficit (-) (Rs. In Crore)
2015-16 (Actual)	41523.38	50073.49	(-)8550.11
2016-17 (RE)	51371.80	62733.81	(-)11362.01
2017-18(BE)	60079.87	74864.74	(-)14784.87

Diagram-5

(II) Capital Account:

6.3 Total Capital Receipts and Total Capital Expenditure

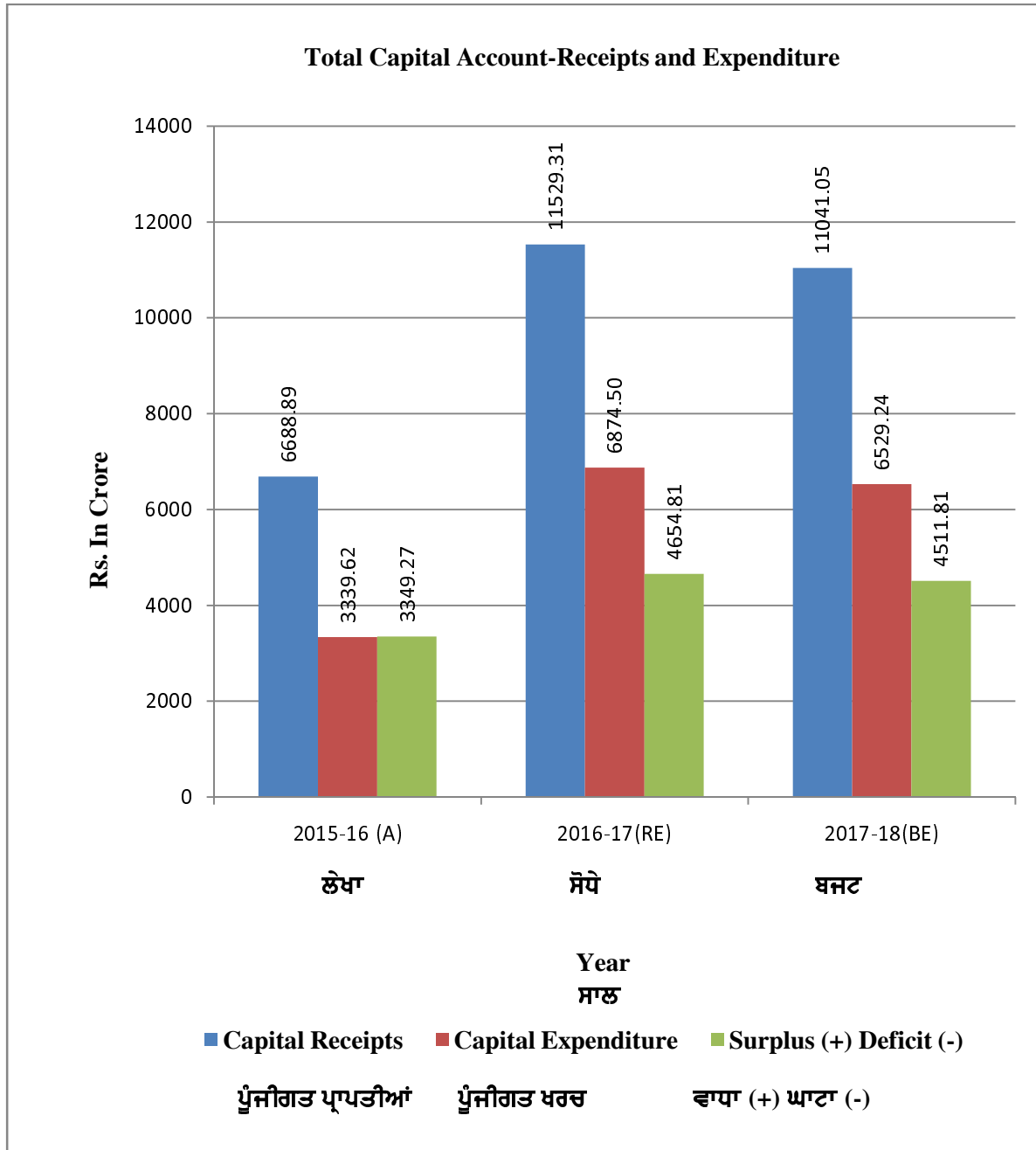
(i) Capital Account Receipts which are an important source of capital expenditure in the state are Rs.11041.05 in 2017-18 (BE) against Rs.11529.31 crore in 2016-17 (RE) and Rs.6688.89 crore in 2015-16 (A). Market loans are Rs. 12133.68 crore in 2017-18(BE) against Rs. 12143.51 crore in 2016-17(RE) and Rs.9199.01 crore in 2015-16 (A). Recoveries of loans and advances have shown very poor performance at Rs.79.97 crore in 2017-18 (BE). Nominal growth has been observed in other sources of capital receipts. **(Annexure Table 6.3)**

(ii) Capital Account Expenditure is Rs.6529.24 crore in 2017-18 (BE) against Rs.6874.50 crore in 2016-17(RE) and Rs. Rs.3339.62 crore in 2015-16 (A) **(Annexure Table 6.4)**

Box : 34 Total Capital Receipts and Total Capital Expenditure

Year	Total Capital Receipts (Rs. In Crore)	Total Capital Expenditure (Rs. In Crore)	Surplus (Rs. In Crore)
2015-16 (A)	6688.89	3339.62	3349.27
2016-17 (RE)	11529.31	6874.50	4654.81
2017-18 (BE)	11041.05	6529.24	4511.81

Diagram-6

OVERALL BUDGETARY POSITION

6.4 The overall budgetary position reveals an increase or decrease in cash balance. The deficit in revenue account is Rs. 14784.87 crore in 2017-18 (BE) against Rs. 11362.01 crore in 2016-17 (RE) while the difference between Capital Account Receipts and Expenditure is Rs. 4511.81 crore in 2017-18 (BE) against Rs.4654.81 crore in 2016-17(RE). The overall cash balance was Rs. 6707.20

crore during 2016-17(RE) and is Rs. 10273.06 crore in 2017-18 (BE).The most important issue for Punjab State in upcoming budget will be focus on resource mobilization which is essential for the state to meet its expenditure. **(Annexure Table 6.5)**

PUBLIC DEBT

6.5 The outstanding public debt of the state including reserve fund and deposits is continuously increasing. It was Rs. 129441 crore in 2015-16 (A). It increased to Rs. 182183 crore in 2016-17(RE) and has further increased to Rs. 195002 crore in 2017-18 (BE). **(Box 35)**

Box :35 Public Debt of the State Government

(Rs. In Crore)

Year	Outstanding Debt including Reserve Fund	Outstanding Debt as percentage to GSDP
2014-15	112366.00	31.64
2015-16 (A)	129441.00	32.99
2016-17(RE)	182183.00	42.01
2017-18(BE)	195002.04	40.84

NET TRANSFER OF RESOURCES

6.6 Flow of resources from the Centre to the State is in the form of (a) share of central taxes and duties; (b) plan and non-plan grants; (c) plan and non-plan loans. There is a return flow from the state to centre in the form of interest payments and repayment of accumulated loans from the centre. The net flow of resources from the centre is Rs. 17664.70 crore during 2017-18(BE) showing an increase of 17.48%.against Rs. 15036.18 crore in 2016-17 (RE) **(Annexure Table 6.6)**

TAX RATIO

6.7 The State Tax to Gross State Domestic Product ratio at current prices was 7.20% in 2014-15 and 6.80% in 2015-16(A). As per quick estimates of Gross State Domestic Product at current prices, this ratio is 8.28% in 2017-18(BE) against 6.98% during 2016-17 (RE) **.(Annexure Table 6.7)**

SMALL SAVINGS COLLECTION

6.8 Small Savings under various schemes have played a vital role in financing the State Annual Plan. The collection from Small Savings were Rs. 327.42 crore in 2015-16 which increased to Rs. 868.60 crore in 2016-17. These Small Savings increased due to the increase in post office Saving deposits from Rs. 40.75 crore in 2015-16 to Rs. 135.19 crore in 2016-17, five year recurring deposits Rs. 14.39 crore in 2015-16 to Rs. 101.00 crore in 2016-17, National saving certificate Rs.16.98 crore in 2015-16 to Rs. 516.04 crore in 2016-17. **(Annexure Table 6.8)**

BANKING AND CREDIT

6.9 The total number of Banks working in the State which was 10970 as on 31st December, 2015 has increased to 11319 on 31st December, 2016. The number of Commercial Banks has increased from 6210 to 6563 during the same period. **(Annexure Table 6.9)**

6.10 The Credit Deposit Ratio (CD Ratio) reveals the entrepreneurial nature of the people which plays a vital role in the economic development of a state. This ratio in Punjab is low as compared to all India. On 31st December, 2016 it was 61.42 % for Punjab as compared to 73.27 % at all India level. **(Annexure Table 6.10)**

Education, Healthcare and Social Security acts as bedrock for an inclusive, sustainable and a just society. The major thrust of Government is to provide social services in an efficient and transparent manner. To reap the benefits of demographic dividend, investment in education and healthcare is a pre-requisite. Education makes our children more responsible, aware and productive citizens, who can contribute positively in nation building and improves well being of society. Education acts as a foundation for a creative, innovative and technologically advance society which promotes entrepreneurship and creates more opportunities. Similarly, a healthy society contributes to their maximum potential in improving the socio-economic status of its citizens. Social Security is also an equally significant factor for inclusive development of a society as it not only helps the weaker sections of society but also improves the risk taking ability of its citizens. Given the limited resources, Government has consistently prioritized strengthening the social service sector.

EDUCATION

7.1 Education has emerged as the most important single input in promoting human resource development which is responsible for achieving rapid economic growth and technological progress. An appropriate education system cultivates knowledge, better skills, positive values and attitude among people of the society. The State Govt. is making all out efforts to promote education in the state. Major thrust areas related to education sector in the state are as under: -

- i) To bring qualitative improvement in the field of school education.
- ii) To achieve 100 percent Gross Enrolment Ratio (GER)
- iii) 100 percent Net Enrolment Ratio (NER), Zero Dropout Rate and 100 percent Retention Rate.
- iv) To implement Right to Free and Compulsory Education Act in letter and spirit.

Literacy Rate

7.2 Literacy has improved considerably in the State during the last decade. Out of the total population, 69.7 percent people were literate in 2001, which increased to 75.8 percent in 2011. However, there are still wide gaps between rural-urban and male- female literacy rate in the state. Literacy rate in urban area was 83.2 percent as compared to 71.4 percent in rural area, showing a gap of 11.8 percent (**Box 36**). However, there is an improvement in this gap over last decade. This gap was 14.4 percent in 2001 which had reduced to 11.8 percent in 2011. There is still big gap in gender-wise literacy rate. Male literacy rate is 80.4 percent whereas female literacy rate is 70.7 percent showing a gender-wise gap of around 10 percent in 2011. (**Annexure Table 7.2**)

Within the state significant variations have been observed in literacy rate. Hoshiarpur and Pathankot have the highest literacy rate i.e, 84.6 percent each, whereas Mansa with 61.8 percent is the least literate district of the State. Other top ranking districts of the State are SAS Nagar

(83.8%), Jalandhar (82.5%), Roopnagar and Ludhiana each (82.2%). Literacy rate of these districts are comparable to educationally developed states like Goa (88.7%), Tripura (87.2%), Himachal Pradesh (82.8%) and Maharashtra (82.3%). Other low ranking districts of Punjab in terms of literacy rate are Sri Muktsar Sahib (65.8%), Barnala and Tarn Taran each (67.8%), and Sangrur (68.0%). Literacy rate of these districts are comparable to educationally backward states like Bihar (61.8%), Rajasthan (66.1%), Jharkhand (66.4%), Jammu & Kashmir, (67.2%) and Uttar Pradesh (67.7%).

Box: 36 Literacy rate-2011

	No. of Literates			Literacy Rate (percent)		
	Male	Female	Person	Male	Female	Person
Rural	6158807	4838850	10997657	76.6	65.7	71.4
Urban	4277249	3432231	7709480	86.7	79.2	83.2
Total	10436056	8271081	18707137	80.4	70.7	75.8

Source: Director Census Operation, Punjab

SCHOOL EDUCATION

Enrolment in Schools

7.3 The enrolment of students in schools (1st to 12th Class) which was 55.41 lakh in 2015 has slightly decreased to 54.91 lakh in 2016. The number of SC students enrolled has also decreased marginally from 20.40 lakh in 2015 to 20.21 lakh in 2016. (**Annexure Table 7.5**)

Pupil-Teacher Ratio in Schools

7.4 During 2016 the pupil-teacher ratio was 22:1 at the Primary Stage as well as at Middle Stage and 23:1 at High & Senior Secondary stage as compared to 25:1 at Primary Stage, 23:1 at Middle Stage and 24:1 at High & Senior Secondary stage during 2015 (**Annexure Table 7.9**)

Sarva Shiksha Abhiyan

7.5 Sarva Shiksha Abhiyan Programme was started in 2000-2001 to attain universal elementary education with the funding pattern of 75:25. However, owing to the implementation of RTE Act, 2009 the funding pattern for 2010-11 to 2014-15 was revised to 65:35. This ratio has been further revised to 60:40 from 2015-16.

During the financial year 2017-18, Govt. of India has released an amount of Rs. 221.21 crore only against the due share of Rs.683.46 crore whereas the state government has released the corresponding State Share of Rs.209.39 crore. The various activities approved under Sarva Shiksha Abhiyan Programme include provision of additional classrooms, construction of toilets, provision

of uniforms and textbooks, maintenance grants, school grants and salary of teaching and non-teaching staff etc.

Parho Punjab, Parhao Punjab

7.6 Primary education is the basis of strong foundation in a student's life. Keeping this in view, 'Parho Punjab, Parhao Punjab' scheme was launched in Punjab during the year 2017. The aim of this scheme is to improve the performance of weak students and create equal opportunities for these students in comparison to the other students. 'Parho Punjab, Parhao Punjab' programme focuses on enhancement of creativity of the brilliant students and emphasises to strengthen their capabilities. It also lays stress on educating each child and emphasise on their understandings of concept instead of rote learning.

This project also aims to add on new techniques, supplementary material, school planning, and revision of curriculum, support activities etc. Students are encouraged to learn without fear or burden. Easy methods are applied in class activities through 'Parho Punjab, Parhao Punjab' approach. Adequate priority is being given to the advice of educationists and teachers while making amendments in innovation, technique, support material and curriculum.

Mid-Day-Meal Scheme

7.7 The Mid-Day-Meal Scheme has been started with effect from 01-04-2006. In the beginning, under this scheme the students of 1st to 5th Class in the primary schools were provided mid-day-meal for 240 days. In 2008-09 the scope of the scheme was extended to the students of upper primary classes (1st to 8th Class). During the year 2016-17, 15,99,200 students were provided mid day meal and 15, 50,000 students are expected to get benefit of this scheme during the year 2017-18. (**Annexure Table 7.10**)

Universalization of Secondary Education under Rashtriya Madhyamik Shiksha Abhiyan (RMSA)

7.8 The objective of this scheme is to ensure universal access to secondary education. The scheme emphasises to ensure that no child is deprived of secondary education of satisfactory quality due to gender, socio-economic status, disability and/or other barriers. It also aims to improve quality of secondary education resulting in enhanced intellectual, social and cultural learning. The main thrust of this scheme is to provide the secondary school education within a radius of 5 KMs by 2020 and to ensure that all students pursuing secondary education receive good quality education. Under this scheme, 318 schools were upgraded from middle to high from the year 2015 to 2017. During the year 2017-18, 32 more schools are being strengthened with additional infrastructure. Under this scheme 1,20,171 secondary teachers were trained from 2009 to 2016. 10,406 School Heads/Secondary Teachers are being imparted training during the year 2017-18.

Edusat libraries have been established in 2,983 Government High and Senior Secondary schools which are being shared by ICT project for providing computer education to the students also. Efforts are being made to provide employment oriented education to students of the state. During the year 2017-18, Vocational Education in 9 trades including, IT, Security, Beauty & Wellness, Apparel, Construction, Retail, Health Care, Physical Education, Travel & Tourism have been started under this scheme. Ministry of Human Resources and Development (MHRD) has started this scheme under National Skill Qualification Frame work (NSQF) from Ninth class and 25 students are enrolled in every trade. Approximately 52,000 students have taken vocational education til now.

Girl Education

7.9 It is well known fact that girl education transforms the whole family, which ultimately leads to transformation of the society. State Government is committed to improve the education of girls through various means. Girls accounted for 48 percent in 2016 in the total enrolment in schools. Class-wise composition of girl students enrolled for the year 2016 shows that there were 49 percent for primary, 48 percent for middle, 47 percent for higher and 48 percent for senior secondary education. Enrolment of SC girls in the primary, middle, higher and senior secondary classes were 38 percent, 40 percent, 39 percent and 25 percent respectively for the year 2016. Women empowerment has special significance in Punjab. Keeping it in view, 21 Girls' Hostels were opened in the 21 Educationally Backward Blocks of the State, out of these 18 are functional and 767 inmates are enrolled in these hostels.

Higher Education

7.10 As far as the higher education is concerned there are 48 government colleges, 136 private aided colleges and 11 government universities in the state. In order to promote private investment in the higher education, the state govt. has notified Punjab Private Universities Policy, 2010 for setting up of self-financed private universities. The government has set up 16 Private Universities and 3 Deemed Universities which are providing quality and affordable education mainly in remote and in rural areas.

State Government Special Initiatives

- i) **Opening of new colleges in five sub-divisions:-**With the special initiative of State Govt. 5 new Degree colleges are being opened in the five sub divisions namely Kalanour, Ludhiana (East), Malout, Shaheed Bhagat Singh Nagar, Khadoor Sahib. The classes are being started w.e.f. the next academic session (2018-19).
- ii) **Infrastructure Grants to 5 heritage colleges:-** To improve infrastructure in 5 heritage colleges, a provision of Rs. 10.00 crore (Rs. 2.00 crore for each college) has been made for the financial year 2017-18.

- iii) **Central State Library, Patiala is to be upgraded as E-Library:-** A provision of Rs. 5.00 crore has been made in the current financial year to upgrade central state library, Patiala as e-library.
- iv) **NOC to 7 private colleges:** In the year 2017-18, No Objection Certificates have been issued for setting up of 7 new colleges in the private sector.
- v) **Free Wi-Fi facility to Government colleges:** In the interest of the students, free Wi-Fi facility is being provided in the State Government Colleges.

TECHNICAL EDUCATION

7.11 There are 270 Degree, 193 Diploma and 18 high level educational institutes in the state which provide technical education to the students. Following initiatives have been taken up under various Centrally Sponsored Schemes:-

- i) ‘Chief Minister Scholarship Scheme’ has been implemented for the benefits of Meritorious Students studying in Government Polytechnic Colleges as per detail given below:

Sr. No.	Students Scoring marks	Rebate on tuition fee
1	More than 90%	100%
2	Between 80- 90%	90%
3	Between 70- 80%	80%
4	Between 60- 70%	70%

As a result of this the Polytechnic Colleges have been able to attract meritorious students and the admission status has also improved by approximately 25 percent.

- ii) Department of Technical Education & Industrial Training has signed a MoU with Reliance Jio Infocom Ltd., to provide free of cost Wi-Fi to Government promoted Engineering Colleges, Government Polytechnic Colleges and Government Industrial Training Institutes.
- iii) It has been decided to set up Skill University in the name of Sri Guru Gobind Singh at Sri Chamkaur Sahib and 100 acres of land has been identified for this purpose. Process to acquire this land is under progress.
- iv) The State Government took a major initiative to provide employment to unemployed youth through Mega Placement Drive/Mega job fair. Government has provided employment to 22,710 applicants since the inception of this government.

HEALTH

Government Initiatives/Schemes

Integrated Disease Surveillance Programme

7.12 Integrated Disease Surveillance Programme (IDSP) has been launched in Punjab for early reporting of communicable diseases, outbreaks identification and effective timely response. The State has network of State Surveillance Unit and District Surveillance Units in all 22 districts with identified 3,026 sub centres (S-Form), 1,962 units in medical institutions (P-Form) and 637 laboratories (L-Form) as reporting units for disease surveillance. State Referral Lab Network has already been established which is functional in GMC Amritsar, Faridkot, Patiala & CMC Ludhiana to provide access to diagnostic facilities for epidemic prone diseases during outbreaks to the linked district. 18 District Microbiology Labs have been upgraded to provide facility for disease identification at district level. Four new labs have also been approved in year 2017-18.

Mukh Mantri Punjab Cancer Raahat Kosh

7.13 It is a cashless scheme under which financial assistance up to Rs. 1.50 lakh is being provided to each cancer patient for their treatment. All those cancer patients who are residents of the Punjab state are eligible to get benefit under this scheme. During the year 2017-18 financial assistance of Rs. 549.00 crore has been sanctioned to 43,307 cancer patient's upto 31st Dec.2017.

Maternal and Child Health

7.14 Pradhan Mantri Surikshit Matritva Abhiyan (PMSMA) is being implemented in the state. Under PMSMA, a minimum package of antenatal care services are provided to the beneficiaries on the 9th of every month at the health facilities centres to ensure that every pregnant woman receives at least one check up by a Gynaecologist or at least a Medical Officer in the 2nd and 3rd trimester of pregnancy. This is to be given in addition of the routine ANC at the health facility centre. PMSMA will help in providing quality ANC and also detection, referral, treatment and follow-up of high risk pregnancies and women having complications. During April-November

2017, PMSMA camps were held in all districts and 89,277 pregnant women were screened. 25 volunteer Private Doctors provided their services and 2061 pregnant women were examined by them. In order to improve the early initiation of breast feeding and exclusive breast feeding and child feeding practices state Government has launched "MAA" programme in month of October, 2016 with the aim to revitalize efforts towards promotion, protection and support of breast feeding practices through health system to achieve higher breast feeding rates. During the current year, an orientation on MAA programme has been conducted in all districts of the state.

Rashtriya Bal Swasthya Karyakaram

7.15 Rashtriya Bal Swasthya Karyakaram is a new initiative aiming at early identification & early intervention for children from birth to 18 years to cover 4 Ds i.e. Defect at birth, Deficiencies, Diseases and Development Delays including disability for 30 diseases. Babies born at Public Health Centres are screened by health staff and babies born at home (0 to 6 weeks) are screened by ASHA workers who are sensitized for this purpose. Children of Anganwari Centers (6 weeks to 6 years) are examined twice a year by Dedicated Mobile Health Teams. Students of Govt. & Govt. aided schools (6 years to 18 years) are also examined once a year by these teams. Any child suffering from any one of 30 diseases under 4 Ds and referred by Mobile Health Team is treated free of cost at all Govt. Hospitals (District/Sub Divisional/Community Health Centres, three Govt. Medical Colleges in the Punjab State and PGI Chandigarh. Children suffering from Rheumatic Heart Disease and Congenital Heart Disease (RHD/CHD) are also treated free of cost at super speciality hospitals and Thalassaemia are treated at 7 Thalassaemic societies.

Punjab State Board for De-addiction and Rehabilitation

7.16 The Punjab State Board for De-addiction and Rehabilitation has been constituted under the chairmanship of the Hon'ble Chief Minister, Punjab which supervise the work relating to drug de-addiction and rehabilitation in the state. The Board includes eminent medical professionals and prominent civil society representatives. Similarly, in each district, a drug de-addiction and rehabilitation society has been constituted under the Chairmanship of Deputy Commissioner of the respective Districts. Civil Surgeon, Psychiatrist, District Social Security Officer and Senior Superintendent of Police and other members to supervise these efforts.

Status of OPD and IPD patients in de-addiction centres in the state since 2012 are as follows:

Year	OPD	IPD
2012	13680	3841
2013	24031	6624
2014	202756	6328
2015	114482	11019
2016	70398	4370
April - September 2017	55498	4685

National Programme for Prevention and Control of Cancer, Diabetes, Cardiovascular diseases & Stroke

7.17 National Programme for Prevention and Control of Cancer, Diabetes, Cardiovascular diseases & Stroke (NPCDCS) Programme is implemented in all the 22 districts of the state under which early diagnosis and treatment of four diseases cancer, diabetes, cardiovascular disease and stroke is available. Under the Population Based Screening of Common NCDs, free screening for Diabetes, Hypertension & Cancer in persons above 30 years of age is being carried out. Suspected patients are referred to District Hospital where tests and treatment is given free of cost. Free Annual Preventive Health Check up is being carried out in all the CHCs of all districts. Under the programme, 8 Stroke Ready Units have been started. Government of India has approved Two 50 bedded Tertiary Cancer Care Centres (TCCC), at Fazilka and Hoshiarpur with the 60 percent financial contribution by GoI and 40 percent by State Government. The establishment process of TCCC, Fazilka has been started by the Punjab Health Systems Corporation. Approval for TCCC Hoshiarpur is yet to be received from GoI. Government of India has also approved State Cancer Institute (SCI) at Govt. Medical College, Amritsar. The establishment process of SCI has also been started by Punjab Health Systems Corporation.

Punjab State AIDS Control Society

7.18 A total no. of 6,54,566 patients were tested in Integrated Counselling & Testing Centres (ICTCs) from April 2017 to November 2017. Out of these 4499 were detected positive; commutative HIV positivity being 0.69%. There were 234 ANC mothers positive during the current year (up to Nov. 2017). Total Live Births are 213 and MB pair is given to 198. 670 ICTCs are operational in state (up to November 2017). A training of ICTC Medical Laboratory Technicians was conducted on TB testing by Revised National Tuberculosis Control Programme (RNTCP) Cell to provide and upgrade the skill of dealing professionals. To promote HIV Testing and counselling a training of 15 NGOs (Non Government Organisations) of Punjab has been conducted on Community Based HIV testing during this year. Counselling and testing activity is being carried out in 8 Central jails of Punjab and extensive field HIV testing through mobile ICTC. During this process, 3073 patients have been tested from April 2017 to November 2017, out of which 15 have been detected positive.

i) Blood Transfusion Services

Access to safe blood is mandated by law, and it is the primary responsibility of National AIDS Control Organization (NACO). The specific objective of the blood transfusion services (Blood Transfusion Services) is to have access to safe and quality blood and blood components through network of 110 Blood Banks (46 NACO supported blood banks/Government, 5 Military and 59 Private) which includes 54 Blood Component Separation Units.

ii) Care Support & Treatment

The main objective of Care Support & Treatment is to provide comprehensive package of Care Support & Treatment to person living with HIV/AIDS (PLHIV). In Punjab, there are 9 fully functional Anti Retroviral Therapy (ART) Centres and 3 Facility Integrated ART Centres. 4131 PLHIV were registered at ART Centres/FI-ART Centres of Punjab (up to November 2017) during the year 2017-18. Out of these 3499 PLHIV were initiated on ART and total 3195 PLHIV are currently alive and on ART.

iii) Sexually Transmitted Diseases

Sexually Transmitted Diseases (STDs) and Reproductive Tract Infections (RTIs) are important public health problems. Individuals with Sexually Transmissible Infections (STI) & Real Time Innovations (RTI) have significantly higher chance of acquiring and transmitting HIV infection. Complete Case Management with appropriate laboratory tests is the corner-stone of STI & RTI management which are provided free of cost at STI/RTI Clinics to the patients along with proper counselling so that their partners can also be tested & treated which help in reducing the STDs and HIV also. Presently 100% coverage of ANC cases for testing and timely treatment is being done to make state free of congenital & neonatal syphilis.

SOCIAL SECURITY

A) Social Security Schemes

7.19 Department of Social Security and Women & Child Development plays a key role to provide support to the deserving and needy social sections. Under the Social Security Schemes of the department, financial assistance to old persons, widows and destitute women, dependent children and disabled persons are provided for their subsistence.

Old Age Pension Scheme

7.20 To support the old age persons an amount of Rs. 870.00 crore was approved for the year 2017-18, against which a sum of Rs. 430.44 crore has been spent upto 31.12.2017 to cover 12,12,335 beneficiaries.

Financial Assistance to Widow and Destitute Women

7.21 The state Government is committed to provide social security cover to the needy sections especially women. An amount of Rs. 228.00 crore was approved for the year 2017-18, against which a sum of Rs. 125.54 crore has been spent to cover 3,52,488 beneficiaries.

Financial Assistance to Dependent Children

7.22 To support the dependent children an amount of Rs. 102.00 crore was approved for the year 2017-18, against which a sum of Rs. 43.22 crore has been spent upto 31.12.2017 to cover 1,20,985 beneficiaries.

Financial Assistance to Disabled Persons

7.23 To support the disabled Persons an amount of Rs. 114.00 crore was approved for the year 2017-18, against which a sum of Rs. 97.35 crore has been spent upto 31.12.2017 covering 1,55,397 beneficiaries.

National Social Assistance Programme

7.24 Following centrally sponsored schemes are also being implemented:

i) Indira Gandhi National Old Age Pension

An amount of Rs. 54.00 crore was approved for the year 2017-18, against which a sum of Rs.7.88 crore has been spent and 1,14,480 beneficiaries were covered.

ii) National Family Benefit Scheme

An amount of Rs. 6.00 crore was approved for the year 2017-18, against which a sum of Rs. 82.20 lakh has been spent to cover 391 beneficiaries.

iii) Indira Gandhi National Widow Pension Scheme

An amount of Rs. 7.50 crore was approved for the year 2017-18, against which a sum of Rs.2.95 crore has been spent to cover 16,014 beneficiaries.

iv) Indira Gandhi National Disabled Pension Scheme

An amount of Rs. 4.00 crore was approved for the year 2017-18, against which a sum of Rs. 22.46 lakh has been spent upto 31.12.2017, covering 5,151 beneficiaries.

Facilities to Senior Citizens

7.25 Under this scheme identity cards have been issued to senior citizens of 60 years of age and above to get the following concessions:-

- (1) Three seats per bus will be reserved in Punjab Roadways and P.R.T.C. buses,
- (2) Separate queues for Senior Citizen in all the OPD's in Civil Hospitals,
- (3) Separate queues for Senior Citizen for payment of electricity/water bills.
- (4) Any other benefits extending to Senior Citizen by the Punjab Government from time to time.

Celebration of International day for Older Persons

7.26 1st October of every year is being celebrated as the International Day of Older Persons (IDOP) around the world in pursuance of a UN General Assembly resolution of December 1990 for Elderly. This Day provides an opportunity to acknowledge the contribution, wisdom, and dignity of our senior citizens and to re-dedicate ourselves to their well-being. Eminent older persons are felicitated on this occasion. Government of India, Ministry of Social Justice & Empowerment organizes functions at their level. It has also been suggested by Government of India that there is a need to organise such functions at the State level also.

Under this scheme an amount of Rs. 20.00 lakh was approved for the year 2017-18, out of which no expenditure has been incurred upto 31.12.2017.

B) Empowerment of Women

7.27 Government is committed to empower the women in the State and various schemes like Awareness Programme for Improving Adverse Sex Ratio, Kishori Shakti Yojana, and Concessional Travel Facility to Women above the age of 60 years in Punjab Roadways and PRTC buses in the State are being implemented.

Distribution of Sterilized Sanitary Pads to Rural Women

7.28 Punjab suffers not only on account of low sex ratio but health condition of the women is also not better in comparison to men. Females are not aware about their health due to lack of awareness among themselves, resulting which they are suffering from various gynaecological problems. There is a direct need of spreading awareness about the health of the women. The state government had approved a scheme for the Distribution of Sterilized Sanitary Pads to Rural Women. Under the scheme, the women in the age group of 16-55 years of all the districts of Punjab are to be covered.

Under this scheme an amount of Rs 21.66 crore was approved for the year 2017-18, against which no expenditure has been incurred upto 31.12.2017.

The Protection of Women from Domestic Violence Act, 2005

7.29 Protection of Women from Domestic Violence Act 2005 ("PWDVA") provides measures for more effective protection of the rights of women guaranteed under the Constitution. It helps those women who are victims of violence of any kind occurring within the family. Under the State Plan Scheme, "Awareness Programme for Domestic Violence Act 2005", the department has organized awareness programme with the assistance of State Legal Service Authority, Police department and NGOs working in the field of Women welfare at all district in the State of Punjab. For the awareness of the Act, pamphlets have been distributed in these programmes. Awareness campaign has also been launched through electronic media like T.V., Radio etc

Under this scheme an amount of Rs 100.00 lakh was approved for the year 2017-18, against which no expenditure has been incurred upto 31.12.2017.

Concessional Travel Facility to Women above the age of 60 years in Punjab Roadways / PRTC buses in the State

7.30 In order to increase the mobility among women above 60 years of age, half fare concessional travelling facility in Punjab Roadways and PRTC buses have been provided .

A budget provision of Rs. 84.00 lakh was made for the year 2017-18, out of which Rs. 17.73 lakh has been spent up to 31.12.2017.

Bebe Nanki Laadli Beti Kalyan Scheme

7.31 To improve sex ratio in the State, Bebe Nanki Laadli Beti Kalyan Scheme is being implemented in the State from 2011-12.

Under this scheme, a budget provision of Rs 16.00 crore has been made for the financial year 2017-18, against which no expenditure has been incurred upto 31.12.2017.

Mai Bhago Vidhya (Edu.) Scheme

7.32 The State Government started Mai Bhago Vidhya (Edu.) Scheme under which free Bicycle is provided to all Girl Students Studying in class 9th to 12th in Government Schools to ensure continuation of their further study and to check the school drop-out rate.

Under this scheme, a budget provision of Rs 22.00 crore has been made for the financial year 2017-18, against which no expenditure has been incurred upto 31.12.2017.

Distribution of Gas Stoves to Beneficiaries

7.33 As per Socio Economic and Caste Census Survey (SECC) 2011, families below poverty line, which do not have gas connections, female member of these families will be provided the gas connections under Pradhan Mantri Ujjwala Yojana (PMUY). Under this scheme Rs. 1700/- will be given by the Central Government to the Indian Oil Corporation and beneficiaries would be provided one LPG gas connection along with cylinder, regulator, plastic tube and domestic gas consumer card etc.

Punjab Government has decided that beneficiaries who covered under Pradhan Mantri Ujjwala Yojana (PMUY) would be given gas stove to raise their standard of living. State Government made a new plan scheme “Distribution of Gas Stoves to Beneficiaries under Pradhan Mantri Ujjwala Yojana”. Under this scheme, a budget provision of Rs 50.00 crore was made for the financial year 2016-17 and whole of the amount was spent. For the year 2017-18, a provision of Rs 50.00 crore has been made against which no amount has been spent up to 31.12.2017.

Beti Bachao Beti Padhao:-

7.34 Centrally Sponsored, Beti Bachao Beti Padhao Scheme is intended to improve the child sex ratio and female education level across the country. The objectives of the scheme are:-

- i) To prevent gender biased sex selective elimination.
- ii) To ensure survival and protection of the girl child.
- iii) To ensure education of the girl child.
- iv) This scheme is being implemented in the 11 districts of Punjab.

Under this scheme, an outlay of Rs 11.00 crore has earmarked for the financial year 2017-18, against which no amount has been spent up to 31.12.2017 because of the transfer of funds by Government of India directly to the concerned District Administrations during the current year.

C) Child Protection

Integrated Child Protection Scheme

7.35 Ministry of Women and Child Development, Government of India, New Delhi has launched, Centrally Sponsored, Integrated Child Protection Scheme (ICPS) on 26th Nov. 2010. and it is being implemented in Punjab State. This scheme is to bring existing 16 homes under the Juvenile Justice (Care & Protection of Children) Act, 2000 and Child Protection Programmers under one umbrella and initiatives new interventions

Under this scheme, a budget provision of Rs 20.00 crore has been made for the financial year 2017-18 against which a sum of Rs. 2.63 crore has been spent upto 31.12.2017.

D) Disability Sector

7.36 The Act namely "The Persons with Disabilities Act, 1995" (P.W.D. Act) is being implemented by the State Govt. to provide required support to the deserving persons covered under this Act. State Coordination Committee and State Executive Committee have been constituted under the Act. The Deptt. of Social Security as Nodal Department has identified 899 posts in various departments lying vacant for disabled persons. Out of these 287 have been filled with the efforts of the department. In addition to this, department also provides scholarship to disabled persons. Disabled Students up to 8th standard get Rs.200/- per month and above 9th standard get Scholarship of Rs.300/- per month for their studies.

Travelling Facility to Blinds and Handicapped Persons

7.37 Blind persons are provided free travelling facility and handicapped persons are provided concessional travel facility in the Punjab Roadways and P.R.T.C. Buses. Under this scheme, a budget provision of Rs 3.00 crore has been made for the financial year 2017-18 against which no expenditure has been incurred up to 31.12.2017.

Celebration of world disabled day and state awards to handicapped.

7.38 World Disabled Day is celebrated on 3rd December of every year. On this day sports meet is also organized and NGO's/ employees/Self employed and sports persons are awarded state award on the basis of their performance.

Under this scheme, a budget provision of Rs. 10.00 lakh has been made for the financial year 2017-18 against which Rs 9.20 lakh has been utilized up to 31.12.2017.

Attendance scholarship to handicapped girl students in the rural areas.

7.39 There are 6,54,063 disabled persons in the state as per population census-2011. Further, the number of male disabled persons were 3,79,551 and females were 2,74,512. In order to uplift the status of the disabled girls in the rural areas & to make them self reliant, incentives in the form of Attendance Scholarships are provided to the handicapped girl students in rural areas to cover the partial cost of uniform & books etc.

Under this scheme, a budget provision of Rs. 100.00 lakh has been made for the financial year 2017-18, against which no expenditure has been incurred up to 31.12.2017.

Scheme for Implementation of the Persons with Disabilities Act-1995

7.40 Scheme for "Implementation of Persons with Disabilities Act, 1995" is 100 percent centrally sponsored scheme. Barrier-free environment enables people with disabilities to move

about safely and freely, and use the facilities within the built environment. The goal of barrier free design is to provide an environment that supports the independent functioning of individuals so that they can participate without assistance, in every day activities. Therefore, to the maximum extent possible, buildings/places/transportation systems for public use are to be made barrier free.

Under this scheme, a budget provision of Rs. 3.00 crore has been made for the financial year 2017-18, against which no expenditure has been incurred up to 31.12.2017.

E) Integrated Child Development Services Scheme(ICDS)

7.41 This scheme was launched in 1975 on experiment basis with holistic approach to provide integrated services for the development of children. Under this scheme, a budget provision of Rs. 495.26 crore has been made for the financial year 2017-18, against which a sum of Rs. 300.12 crore has been spent upto 31.12.2017.

Nutrition (Supplementary Nutrition Programme)

7.42 The following six services are being provided to the age group 6 months to 6 years in case of children and 15 to 45 years in case of women at Anganwadi level:-

- i) Supplementary Nutrition;
- ii) Immunization;
- iii) Health Check-up;
- iv) Nutrition and Health Education;
- v) Referral Services and
- vi) Pre-School Education.

Under this scheme, a budget provision of Rs. 160.00 crore has been made for the financial year 2017-18, against which an amount of Rs. 33.42 crore has been spent upto 31.12.2017 to cover 11,20,580 beneficiaries.

Rajiv Gandhi Scheme for Empowerment of Adolescent Girls

7.43 This is centrally sponsored scheme being implemented by Ministry of Women & Child Development in 6 districts namely Faridkot, Gurdaspur, Hoshiarpur, Jalandhar, Mansa and Patiala of Punjab State. Under this scheme, nutrition to the Adolescent Girls is provided on the pattern of ICDS scheme.

Under this scheme, a budget provision of Rs. 20.05 crore has been made for the financial year 2017-18, against which an amount of Rs. 7.21 crore has been spent upto 31.12.2017 to covering 77,058 beneficiaries.

Pradhan Mantri Matru Vandana Yojana

7.44 This is a centrally sponsored scheme and is being implemented in all districts of the State from 1-1-2017. The main objective of the scheme is to uplift the nutritional and health status of pregnant ladies and nursing mothers and infants.

Under this scheme, a budget provision of Rs. 7.03 crore has been made for the year 2017-18, against which all the amount has been spent upto 31.12.2017 to cover 14,052 beneficiaries.

National Creche Scheme for children of working mothers

7.45 Creche Scheme was implemented by NGO Child Welfare Council and Social Welfare Advisory Board who were running 102 and 112 Creches respectively. From 1.1.2017, the Social Security Department has taken over these Creches as per the instructions of Government of India and 216 Creche are functional now.

Under this scheme, a budget provision of Rs. 80.25 lakh was approved for the year 2017-18, against which a sum of Rs. 3.20 lakh has been, spent upto 31.12.2017.

ਅੰਕੜਾਤਮਿਕ ਸਾਰਣੀਆਂ
STATISTICAL TABLES

ਸਾਰਣੀ 1.1.1- ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦਨ, ਨਿਰੋਲ ਰਾਜ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਜੀਅ ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਚਲਤ ਅਤੇ ਸਥਿਰ (2011-12) ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ

Table 1.1.1— Gross State Domestic Product, Net State Domestic Product and Per Capita Income at Current and Constant (2011-12) Prices

ਸਾਲ Year	ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦਨ (ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ) Gross State Domestic Product (Rs. Crore)		ਨਿਰੋਲ ਰਾਜ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦਨ (ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ) Net State Domestic Product (Rs. Crore)		ਪ੍ਰਤੀ ਜੀਅ ਆਮਦਨ (ਰੁਪਏ) Per Capita Income (Rs.)	
	ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ At Current Prices	2011-12 ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ At 2011-12 Prices	ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ At Current Prices	2011-12 ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ At 2011-12 Prices	ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ At Current Prices	2011-12 ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ At 2011-12 Prices
0	1	2	3	4	5	6
2011-12	266628.29	266628.29	239226.95	239226.95	85577	85577
2012-13	297733.82	280822.85	267116.49	251812.59	94318	88915
2013-14	332146.94	299449.73	297908.02	267515.21	103831	93238
2014-15(R)	355101.82	312125.33	316745.41	278484.60	108970	95807
2015-16(P)	392410.51	330236.45	352315.07	294999.68	119640	100177
2016-17(Q)	433660.15	351964.48	391153.24	314025.53	131112	105259
2017-18(A)	477482.12	372060.84	432077.63	332114.77	142958	109884

ਸਾਧਨ - ਅਰਥ ਅਤੇ ਅੰਕੜਾ ਸੰਗਠਨ, ਪੰਜਾਬ।

Source :—Economic and Statistical Organisation, Punjab.

ਸਾਰਣੀ 1.1.2- ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਮੁੱਲ ਵਾਧੇ ਦੀ ਦਰ ਸਥਿਰ (2011-12) ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ

Table 1.1.2 - Growth Rate of GSVA at Constant (2011-12) Prices

ਲੜੀ ਨੰ:	ਸੈਕਟਰ/ਸਬ-ਸੈਕਟਰ	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18
Sr. No	Sector/Sub Sector		(R)	(P)	(Q)	(A)
	0	1	2	3	4	5
	ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ					
	Primary	3.37	(-)3.44	1.34	6.21	3.02
1	ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਜੰਗਲਾਤ ਅਤੇ ਮੱਛੀ ਉਤਪਾਦਨ Agriculture, Forestry & Fishing	3.30	(-)3.45	1.40	6.20	3.01
1.1	ਖੇਤੀਬਾੜੀ (ਪਰਾਪਰ) Agriculture (Proper)	3.18	(-)6.75	(-)0.60	6.82	2.88
1.2	ਪਸ਼ੂ ਧਨ Livestock	5.27	2.94	5.15	5.99	3.50
1.3	ਜੰਗਲਾਤ ਉਤਪਾਦਨ Forestry & logging	(-)1.88	(-)0.51	2.70	2.27	2.05
1.4	ਮੱਛੀ ਪਾਲਣ Fishing	4.92	10.34	4.59	10.53	4.82
2.	ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਪੱਥਰ ਕੱਢਣਾ Mining & Quarrying	290.33	5.15	(-)59.58	31.51	13.88
	ਸੈਕੰਡਰੀ					
	Secondary	4.67	5.08	5.76	4.49	4.52
3.	ਉਦਯੋਗ Manufacturing	5.23	4.95	5.80	5.55	5.48

ਸਾਰਣੀ 1.1.2. (ਚਲਦਾ) ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਮੁੱਲ ਵਾਧੇ ਦੀ ਦਰ ਸਥਿਰ (2011-12) ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ

Table 1.1.2 (Contd.) Growth Rate of GSV at Constant (2011-12) Prices

ਲੜੀ ਨੰ:	ਸੈਕਟਰ/ਸਬ-ਸੈਕਟਰ	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18
Sr. No	Sector/Sub Sector		(R)	(P)	(Q)	(A)
	0	1	2	3	4	5
4.	ਬਿਜਲੀ, ਗੈਸ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਉਪਯੋਗੀ ਸੇਵਾਵਾਂ Electricity, Gas Water Supply & Other Utility Services	6.42	15.03	14.27	7.52	6.55
5.	ਉਸਾਰੀ Construction	2.87	1.38	1.79	0.61	1.19
	ਟਰਸਰੀ Tertiary	6.72	7.88	7.25	6.91	6.95
6.	ਵਪਾਰ, ਮਰੰਮਤ, ਹੋਟਲ ਅਤੇ ਰੈਸਟੋਰੈਂਟ Trade, Repair, Hotels & Restaurants	8.94	7.74	6.97	6.80	7.01
6.1	ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਮਰੰਮਤ ਸੇਵਾਵਾਂ Trade and repair services	9.21	8.04	7.01	6.79	6.99
6.2	ਹੋਟਲ ਅਤੇ ਰੈਸਟੋਰੈਂਟ Hotel and Restaurant	4.80	2.95	6.23	6.87	7.36
7.	ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ, ਸਟੋਰੇਜ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ Transport, Storage & Communication	3.71	7.96	7.18	7.13	7.59
7.1	ਰੇਲਵੇ Railway	(-12.74)	5.72	6.41	2.45	2.89

ਸਾਰਣੀ 1.1.2 (ਚਲਦਾ) ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਮੁੱਲ ਵਾਧੇ ਦੀ ਦਰ ਸਥਿਰ (2011-12) ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ

Table 1.1.2 (Contd.) Growth Rate of GSVA at Constant (2011-12) Prices

ਲੜੀ ਨੰ:	ਸੈਕਟਰ/ਸਬ-ਸੈਕਟਰ	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18
Sr. No	Sector/Sub Sector		(R)	(P)	(Q)	(A)
	0	1	2	3	4	5
7.2	ਸੜਕ ਯਾਤਾਯਾਤ Road Transport	8.99	6.55	5.92	7.44	7.13
7.3	ਜਲ ਯਾਤਾਯਾਤ Water Transport	-	-	-	-	-
7.4	ਹਵਾਈ ਯਾਤਾਯਾਤ Air Transport	(-)18.98	177.09	57.05	25.78	18.56
7.5	ਯਾਤਾਯਾਤ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹੋਰ ਸਾਧਨ Services incidental to Transport	8.86	8.63	7.54	6.58	7.11
7.6	ਸਟੋਰੇਜ Storage	(-)73.96	1.42	1.89	4.50	3.95
7.7	ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰਨ ਸਬੰਧੀ ਸੇਵਾਵਾਂ Communication & Services related to broadcasting	19.20	9.85	8.51	8.09	9.63
8.	ਵਿੱਤੀ ਸੇਵਾਵਾਂ Financial Services	3.25	3.04	4.83	3.97	3.53

ਸਾਰਣੀ 1.1.2. (ਸਮਾਪਤ) ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਮੁੱਲ ਵਾਧੇ ਦੀ ਦਰ ਸਥਿਰ (2011-12) ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ

Table 1.1.2 (Conld.) Growth Rate of GSVA at Constant (2011-12) Prices

ਲੜੀ ਨੰ:	ਸੈਕਟਰ/ਸਬ-ਸੈਕਟਰ	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18
Sr. No	Sector/Sub Sector		(R)	(P)	(Q)	(A)
	0	1	2	3	4	5
9.	ਵਾਸਤਵਿਕ ਸੰਪਤੀ, ਘਰਾਂ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਅਤੇ ਵਪਾਰਕ ਸੇਵਾਵਾਂ Real estate, ownership of Dwellings & professional Services	6.97	7.61	6.99	6.44	6.23
10.	ਲੋਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ Public Administration	4.50	7.95	5.26	6.40	6.53
11.	ਹੋਰ ਸੇਵਾਵਾਂ Other Services	9.26	11.12	10.26	9.18	9.14
	ਵਾਧੇ ਦੀ ਦਰ ਬੇਸਿਕ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ Growth Rate at basic prices	5.22	3.88	5.27	6.12	5.32
	ਵਾਧੇ ਦੀ ਦਰ ਮਾਰਕੀਟ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ Growth Rate at market prices	6.63	4.23	5.80	6.58	5.71

ਸਾਧਨ- ਅਰਥ ਅਤੇ ਅੰਕੜਾ ਸੰਗਠਨ, ਪੰਜਾਬ।

Source :—Economic and Statistical Organisation, Punjab.

ਸਾਰਣੀ 1.1.3—ਆਰਥਿਕ ਗਤੀ ਵਿਧੀ ਦੀ ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਮੁੱਲ ਵਾਧੇ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਵੰਡ ਸਥਿਰ (2011-12)
ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ

Table 1.1.3— Percentage Distribution of Gross State Value Added by Economic Activity at Constant (2011-12) Prices

ਆਰਥਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ Economic Activity No	(ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ) (Percentage)					
	2011-12 1	2013-14 2	2014-15 (R) 3	2015-16 (P) 4	2016-17 (Q) 5	2017-18 (A) 6
1 ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਜੰਗਲਾਤ ਅਤੇ ਮੱਛੀ ਉਤਪਾਦਨ Agriculture, Forestry & Fishing	30.80	29.17	27.11	26.12	26.15	25.57
1.1 ਖੇਤੀਬਾੜੀ (ਪਰਾਪਰ) Agriculture (Proper)	19.73	18.53	16.63	15.70	15.81	15.44
1.2 ਪਸ਼ੂਧਨ Livestock	8.02	7.95	7.88	7.87	7.86	7.73
1.3 ਜੰਗਲਾਤ ਉਤਪਾਦਨ Forestry & logging	2.82	2.47	2.37	2.31	2.23	2.16
1.4 ਮੱਛੀ ਪਾਲਣਾ Fishing	0.23	0.22	0.23	0.24	0.25	0.24
2. ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਪੱਥਰ ਕੱਢਣਾ Mining & Quarrying	0.01	0.03	0.03	0.01	0.01	0.01
ਉਪ ਜੋੜ : ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ Sub-Total : Primary	30.81	29.20	27.14	26.13	26.16	25.58

ਸਾਰਣੀ 1.1.3-(ਚਲਦਾ)ਆਰਥਿਕ ਗਤੀ ਵਿਧੀ ਦੀ ਮੁੱਲ ਵਾਧੇ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਵੰਡ ਸਥਿਰ (2011-12)ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ
 Table 1.1.3— (Contd.)Percentage Distribution of Gross State Value Added by
 Economic Activity at Constant (2011-12) Prices

		(ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ) (Percentage)					
ਆਰਥਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ		2011-12	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18
Economic Activity				(R)	(P)	(Q)	(A)
0		1	2	3	4	5	6
3 ਉਦਯੋਗ Manufacturing		14.78	14.67	14.82	14.89	14.81	14.83
4. ਬਿਜਲੀ, ਗੈਸ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਉਪਯੋਗੀ ਸੇਵਾਵਾਂ Electricity, Gas Water Supply & Other Utility Services		2.82	2.87	3.18	3.45	3.49	3.53
5. ਉਸਾਰੀ Construction		7.80	7.15	6.99	6.75	6.40	6.15
ਉਪ-ਜੋੜ: ਸੈਕੰਡਰੀ							
Sub-Total : Secondary		25.40	24.69	24.99	25.09	24.70	24.51

ਸਾਰਣੀ 1.1.3-(ਚਲਦਾ)ਆਰਥਿਕ ਗਤੀ ਵਿਧੀ ਦੀ ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਮੁੱਲ ਵਾਧੇ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਵੰਡ ਸਥਿਰ (2011-12)
ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ

Table 1.1.3— (Contd.)Percentage Distribution of Gross State Value Added by
Economic Activity at Constant (2011-12) Prices

		(ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ) (Percentage)					
ਆਰਥਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ		2011-12	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18
Economic Activity				(R)	(P)	(Q)	(A)
0		1	2	3	4	5	6
6.	ਵਪਾਰ, ਮਰੰਮਤ, ਹੋਟਲ ਅਤੇ ਰੈਸਟੋਰੈਂਟ						
	Trade, Repair, Hotels & Restaurants	9.98	10.76	11.16	11.34	11.42	11.60
6.1	ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਮਰੰਮਤ ਸੇਵਾਵਾਂ						
	Trade & repair Services	9.35	10.13	10.53	10.71	10.78	10.95
6.2	ਹੋਟਲ ਅਤੇ ਰੈਸਟੋਰੈਂਟ						
	Hotel and Restaurants	0.63	0.63	0.63	0.63	0.64	0.65
7.	ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ, ਸਟੋਰੇਜ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ						
	Transport, Storage & Communication	5.21	5.43	5.65	5.75	5.81	5.93
7.1	ਰੇਲਵੇ						
	Railway	0.75	0.71	0.73	0.74	0.71	0.69
7.2	ਸੜਕ ਯਾਤਾਯਾਤ						
	Road Transport	2.46	2.61	2.68	2.69	2.73	2.77
7.3	ਜਲ ਯਾਤਾਯਾਤ						
	Water Transport	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
7.4	ਹਵਾਈ ਯਾਤਾਯਾਤ						
	Air Transport	0.01	0.01	0.03	0.05	0.06	0.07
7.5	ਯਾਤਾਯਾਤ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹੋਰ ਸਾਧਨ						
	Services incidental to Transport	0.13	0.14	0.14	0.14	0.15	0.15

ਸਾਰਣੀ 1.1.3—(ਸਮਾਪਤ) ਆਰਥਿਕ ਗਤੀ ਵਿਧੀ ਦੀ ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਮੁੱਲ ਵਾਧੇ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਵੰਡ ਸਥਿਰ (2011-12)
ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ

Table 1.1.3— (Conld.)Percentage Distribution of Gross State Value Added by
Economic Activity at Constant (2011-12) Prices

ਆਰਥਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ Economic Activity	2011-12	2013-14	2014-15 (R)	2015-16 (P)	(ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ) (Percentage)	
					2016-17 (Q)	2017-18 (A)
0	1	2	3	4	5	6
7.6 ਸਟੋਰੇਜ Storage	0.19	0.08	0.08	0.08	0.07	0.07
7.7 ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰਨ ਸਬੰਧੀ ਸੇਵਾਵਾਂ Communication & Services related to broadcasting	1.67	1.88	1.99	2.05	2.09	2.18
8. ਵਿੱਤੀ ਸੇਵਾਵਾਂ Financial Services	5.77	5.74	5.69	5.67	5.55	5.46
9. ਵਾਸਤਵਿਕ ਸੰਪਤੀ,ਘਰਾਂ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਅਤੇ ਵਪਾਰਕ ਸੇਵਾਵਾਂ Real estate, ownership of Dwellings & professional Services	8.96	9.38	9.71	9.87	9.90	9.99
10. ਲੋਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ Public Administration	5.00	5.22	5.43	5.43	5.44	5.50
11. ਹੋਰ ਸੇਵਾਵਾਂ Other Services	8.87	9.58	10.23	10.72	11.02	11.45
ਉਪ-ਜੋੜ: ਟਰਸਰੀ Sub-Total : Tertiary	43.79	46.11	47.87	48.78	49.14	49.93
ਜੋੜ : ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਮੁੱਲ ਵਾਧਾ Total : GSVA	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

ਸਾਧਨ :—ਅਰਥ ਅਤੇ ਅੰਕੜਾ ਸੰਗਠਨ,ਪੰਜਾਬ।
Source :—Economic and Statistical Organisation, Punjab.

ਸਾਰਣੀ 1.1.4—ਭਾਰਤ ਸੰਘ ਦੇ ਚੋਣਵੇਂ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਜੀਅ ਆਮਦਨ ਸਥਿਰ (2011-12) ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ*
Table 1.1.4—Per Capita Income of Selected States in India at Constant (2011-12)
Prices *

(Rs.)(ਰੁਪਏ)					
ਰਾਜ /State	2011-12	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17
0	1	2	(R) 3	(P) 4	(Q) 5
1. ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼. Andhra Pradesh	69000	72254	78039	86118	95566
2. ਆਸਾਮ Assam	41142	43002	44809	48465	NA
3. ਬਿਹਾਰ Bihar	21750	22776	23223	24572	26693
4. ਦਿੱਲੀ Delhi	185343	201541	212646	226583	240318
5. ਗੋਆ Goa	259444	188358	241081	267329	NA
6. ਗੁਜਰਾਤ Gujarat	87481	102589	111370	122502	NA
7. ਹਰਿਆਣਾ Haryana	106085	119522	124302	133591	143211
8. ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼. Himachal Pradesh	87721	98974	105146	114478	121843
9. ਜੰਮੂ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ Jammu & Kashmir	53173	54066	52576	60171	NA
10. ਕਰਨਾਟਕਾ Karnataka	90263	101918	106245	113506	120403
11. ਕੇਰਲਾ Kerala	97912	107846	112444	119763	NA
12. ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼. Madhya Pradesh	38550	42654	44110	46783	51852
13. ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ Maharashtra	99173	109364	113629	121514	NA
14. ਉਡੀਸਾ Odisha	47632	52551	54926	57616	61678

ਸਾਰਣੀ 1.1.4—(ਸਮਾਪਤ) ਭਾਰਤ ਸੰਘ ਦੇ ਚੋਣਵੇਂ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਜੀਐ ਆਮਦਨ ਸਥਿਰ (2011-12)
ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ

Table 1.1.4—(Concl.) Per Capita Income of Selected States in India at Constant
(2011-12) Prices

(Rs.) (ਰੁਪਏ)					
ਰਾਜ/State	2011-12	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17
			(R)	(P)	(Q)
0	1	2	3	4	5
15. ਪੰਜਾਬ					
Punjab	85577	93238	95807	100177	105259
16. ਰਾਜਸਥਾਨ					
Rajasthan	57391	60315	63123	66342	NA
17. ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ					
Tamil Nadu	92984	101591	106186	111454	118915
18. ਉਤਰਪ੍ਰਦੇਸ਼					
Uttar Pradesh	32002	34044	34583	36883	39028
19. ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ					
West Bengal	NA	NA	NA	NA	NA
ਸਰਵ ਭਾਰਤ					
All India	63462	68572	72805	77826	82229

*04-08-17 ਤੱਕ

ਸਾਧਨ :- (i) ਅਰਥ ਅਤੇ ਅੰਕੜਾ ਸੰਗਠਨ, ਪੰਜਾਬ।

*As on 04-08-17

(ii) ਕੇਂਦਰੀ ਅੰਕੜਾ ਸੰਗਠਨ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ।

Source :— (i) Economic and Statistical Organisation, Punjab.

(ii) Central Statistical Organisation, Govt. of India.

ਸਾਰਣੀ 1.1—ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ

Table 1.1—Gross Area under Crops

ਮੱਦ Item	(000 ਹੈਕਟੇਅਰ) (000 hectare)						
	1990- 1991	2010- 2011	2013- 2014	2014- 2015	2015- 2016 (R)	2016- 2017 (P)	2017- 2018 (E)
0	1	2	3	4	5	6	7
ਚਾਵਲ							
Rice	2015	2826	2849	2895	2970	3046	3072
ਬਾਜਰਾ							
Bajra	12	3	1	1	2	1	-
ਮੱਕੀ							
Maize	188	133	131	126	127	116	111
ਕਣਕ							
Wheat	3273	3510	3510	3505	3506	3495	3500
ਜੌਂ							
Barley	37	12	12	11	12	8	10
ਜਵਾਰ							
Jowar	(a)	-	-	-	-	-	-
ਹੋਰ ਸੀਰੀਅਲ							
Other Cereals	(a)	-	-	-	-	-	-
ਕੁੱਲ ਸੀਰੀਅਲ							
Total Cereals	5525	6484	6503	6538	6617	6666	6693
ਛੋਲੇ							
Gram	60	3	2	2	2	2	3
ਹੋਰ ਦਾਲਾਂ							
Other Pulses	83	17	17	14	17	16	9
ਕੁੱਲ ਦਾਲਾਂ							
Total Pulses	143	20	19	16	19	18	12
ਕੁੱਲ ਅਨਾਜ							
Total Foodgrains	5668	6504	6522	6554	6636	6684	6705

ਸਾਰਣੀ 1.1— (ਸਮਾਪਤ) ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ

Table 1.1—(Concl.)Gross Area under Crops

(000 ਹੈਕਟੇਅਰ)

(000 hectare)

ਮੱਦ Item	1990- 1991	2010- 2011	2013- 2014	2014- 2015	2015- 2016- (R)	2016- 2017 (P)	2017- 2018 (E)
0	1	2	3	4	5	6	7
ਮੂੰਗਫਲੀ							
Groundnut	11	2	1	2	2	1	1
ਹੋਰ ਤੇਲ ਦੇ ਬੀਜ							
Other Oil seeds	93	54	49	46	45	41	42
ਕੁੱਲ ਤੇਲ ਦੇ ਬੀਜ							
Total Oil seeds	104	56	50	48	47	42	43
ਗੰਨਾ							
Sugarcane	101	70	89	97	92	88	94
ਕਪਾਹ							
Cotton	701	483	445	421	335	285	289
(i) ਅਮਰੀਕਨ							
American	637	470	437	414	331	278	281
(ii) ਦੇਸੀ							
Desi	64	13	8	7	4	7	8
ਹੋਰ ਫਸਲਾਂ							
All Other Crops	928	769	742	737	762	724	769
ਕੁੱਲ ਬੀਜਿਆ ਰਕਬਾ							
Gross Area Sown	7502	7882	7848	7857	7872	7823	7900

ਸਾਧਨ : (i) ਡਾਇਰੈਕਟਰ , ਭੌ ਰਿਕਾਰਡ , ਪੰਜਾਬ ।

(ii) ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਪੰਜਾਬ ।

Source : (i) Director, Land Records, Punjab.

(ii) Director, Agriculture, Punjab.

(a) 500 ਹੈਕਟੇਅਰ ਤੋਂ ਘੱਟ ।

(a) Less than 500 hectare.

ਸਾਰਣੀ 1.2 — ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਉਪਜ

Table 1.2—Production of Principal Crops

	(000 ਮੀ ਟਨ) (000 M Tonne)						
ਮੱਦ Item	1990- 1991	2010- 2011	2013- 2014	2014- 2015	2015- 2016 (R)	2016- 2017 (P)	2017- 2018 (E)
0	1	2	3	4	5	6	7
ਚਾਵਲ Rice	6506	10819	11259	11111	11806	12638	13311
ਬਾਜਰਾ Bajra	13	3	1	1	2	1	-
ਮੱਕੀ Maize	333	491	510	463	474	445	402
ਕਣਕ Wheat	12159	16472	17610	15050	16068	17636	17613
ਜੌਂ Barley	101	44	46	40	44	31	38
ਜਵਾਰ Jowar	1	-	-	-	-	-	-
ਹੋਰ ਸੀਰੀਅਲ Other Cereals	(b)	-	-	-	-	-	-
ਕੁੱਲ ਸੀਰੀਅਲ Total Cereals	19113	27829	29426	26665	28394	30751	31364
ਛੋਲੇ Gram	45	3	3	2	2	2	4
ਹੋਰ ਦਾਲਾਂ Other Pulses	60	14	14	12	14	10	10
ਕੁੱਲ ਦਾਲਾਂ Total Pulses	105	17	17	14	16	12	14
ਕੁੱਲ ਅਨਾਜ Total Foodgrains	19218	27846	29479	26679	28410	30763	31378

ਸਾਰਣੀ 1.2— (ਸਮਾਪਤ)—ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਉਪਜ

Table 1.2— (Concl'd.)—Production of Principal Crops

ਮੱਦ Item	(000 ਟਨ) (000 tonne)						
	1990- 1991	2010- 2011	2013- 2014	2014- 2015	2015- 2016 (R)	2016- 2017 (P)	2017- 2018 (E)
0	1	2	3	4	5	6	7
ਮੂੰਗਫਲੀ							
Groundnut	9	4	2	4	3	2	1
ਹੋਰ ਤੇਲ ਦੇ ਬੀਜ							
Other Oil seeds	84	69	62	55	56	56	57
ਕੁੱਲ ਤੇਲ ਦੇ ਬੀਜ							
Total Oil seeds	93	73	64	59	59	58	58
ਗੰਨਾ (ਗੁੜ)							
Sugarcane (Gur)	601	417	552	598	637	675	789
ਕਪਾਹ*							
Cotton*	1909	1822	1492	1347	386	1267	1267
(i) ਅਮਰੀਕਨ							
American	1802	1786	1471	1329	381	1243	1243
(ii) ਦੇਸੀ							
Desi	107	36	21	18	5	24	24

ਸਾਧਨ: (i) ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਭੌਂ ਰਿਕਾਰਡ , ਪੰਜਾਬ।
(ii) ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਪੰਜਾਬ।
Source : (i) Director, Land Records, Punjab.
(ii) Director, Agriculture, Punjab.

*170 ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ ਦੀਆਂ ਸਾਫ ਕੀਤੀਆਂ ਕਪਾਹ ਦੀਆਂ ਹਜ਼ਾਰ ਗੰਢਾਂ।

*000 Bales of 170 Kg. each of Cleaned Cotton.

(b) 500 ਮੀ. ਟਨ ਤੋਂ ਘੱਟ।

(b) Less than 500 M. tonne.

ਨੋਟ: ਮੂੰਗਫਲੀ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਛਿਲਕੇ ਸਮੇਤ ਗਿਰੀ ਹੈ।

Note : Production of Groundnut is in terms of Nuts in Shell.

ਸਾਰਣੀ 1.3—ਜਗਾਇਤੀ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸੂਚਕ ਅੰਕ

Table 1.3—Index of Agriculture Production

(ਅਧਾਰ : 1969-70 ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਤਰੈਸਾਲਾ = 100)

(Base : Triennium ending 1969-70 = 100)

ਗਰੁੱਪ Group	ਭਾਰ Weight	1980- 1981	1990- 1991	2010- 2011	2014- 2015	2015- 2016 (R)	2016- 2017(P)
0	1	2	3	4	5	6	7
1. ਅਨਾਜ Foodgrains	64.19	196.74	324.06	482.44	481.99	499.94	557.62
(i) ਸੀਰੀਅਲ Cereals	49.94	239.71	410.08	619.32	622.74	538.29	601.78
(ii) ਦਾਲਾਂ Pulses	14.25	46.17	22.61	2.91	2.04	2.71	2.57
2. ਗੈਰ- ਅਨਾਜੀ Non-Foodgrains	35.81	126.31	171.75	173.33	65.72	152.73	163.86
(i) ਤੇਲ ਦੇ ਬੀਜ Oilseeds	5.68	105.23	105.10	47.14	32.78	20.45	23.76
(ii) ਰੇਸ਼ੇਦਾਰ ਫਸਲਾਂ Fibres	16.98	146.09	239.12	228.85	169.21	51.84	168.79
(iii) ਫੁੱਟਕਲ Misc.	13.15	109.87	113.39	155.44	218.06	229.85	209.89
ਸਾਰੀਆਂ ਫਸਲਾਂ							
All Commodities	100.00	171.52	269.55	371.92	367.39	377.94	411.42

ਸਾਧਨ : ਅਰਥ ਅਤੇ ਅੰਕੜਾ ਸੰਗਠਨ, ਪੰਜਾਬ ।

Source : Economic and Statistical Organisation, Punjab.

ਸਾਰਣੀ 1.4—ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਝਾੜ

Table 1.4—Yield of Principal Crops

ਫਸਲ Crops	(ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ) (kg per hectare)					
	1990-91	2010-11	2014-15	2015-16 (R)	2016-17 (R)	2017-18 (E)
0	1	2	3	4	5	6
ਕਣਕ						
Wheat	3715	4693	4294	5048	5046	4750
ਚਾਵਲ						
Rice	3229	3828	3838	3975	4149	4386
ਮੱਕੀ						
Maize	1784	3693	3677	3735	3835	3625
ਜੌਂ						
Barley	2759	3652	3616	3696	3795	3750
ਛੋਲੇ						
Gram	743	1300	1084	1282	1391	1250
ਬਾਜਰਾ						
Bajra	1090	900	1017	781	580	-
ਗੰਨਾ (ਗੁੜ)						
Sugarcane (Gur)	5941	5952	6165	6926	7672	7638
ਅਮਰੀਕਨ ਕਪਾਹ						
Cotton (American)	481	646	546	196	760	698
ਦੇਸੀ ਕਪਾਹ						
Cotton (Desi)	285	472	430	214	587	595
ਤੋਰੀਆ, ਰਾਈ ਅਤੇ ਸਰਸੋਂ						
Rapeseed and Mustard	1014	1307	1242	1351	1413	1357
ਮੂੰਗਫਲੀ						
Groundnut	818	1825	1860	1900	1920	1950
ਸੂਰਜ ਮੁੱਖੀ						
Sunflower	1610	1620	1762	1792	1717	1750

ਸਾਧਨ : ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਪੰਜਾਬ
Source : Director, Agriculture, Punjab.

ਸਾਰਣੀ 1.5-ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਇਨਪੁਟਸ
Table 1.5- Principal Inputs in Agriculture

ਮੱਦ Item	ਇਕਾਈ Unit	1990- 1991	2010- 2011	2014- 2015	2015- 2016 (R)	2016- 2017 (P)
0	1	2	3	4	5	6
1. ਸਿੰਚਾਈ Irrigation						
(i) ਕੁੱਲ ਬੀਜਿਆ ਰਕਬਾ Gross Area Sown	000 ਹੈਕਟੇਅਰ 000 hect.	7501	7882	7857	7872	7823
(ii) ਕੁੱਲ ਸਿੰਜਿਆ ਰਕਬਾ Gross Area Irrigated	„	7055	7724	7757	7765	7795
(ii) ਦਾ (i) ਨਾਲ ਅਨੁਪਾਤ. Ratio of (ii) to (i)	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ Percent	94.1	98.0	98.7	98.6	99.6
(iii) ਨਿਰੋਲ ਬੀਜਿਆ ਰਕਬਾ Net Area Sown	000 ਹੈਕਟੇਅਰ 000 hect.	4218	4158	4119	4137	4130
(iv) ਨਿਰੋਲ ਸਿੰਜਿਆ ਰਕਬਾ Net Area Irrigated	„	3909	4070	4118	4137	4126
(iv) ਦਾ (iii) ਨਾਲ ਅਨੁਪਾਤ Ratio of (iv) to (iii)	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ Percent	92.7	98.8	99.9	100.00	99.9
2. ਰਸਾਇਣਿਕ ਖਾਦਾਂ ਦੀ ਖਪਤ Consumption of Chemical Fertilizers						
(i) ਕੁੱਲ ਐਨ.ਪੀ.ਕੇ. Total NPK	000 ਨਿਊਟਰੀਐਂਟ ਟਨ 000 Nutrient tonne	1220	1911	1677	1928	1917
ਐਨ N	„	877	1403	1321	1443	1458
ਪੀ P	„	328	435	326	414	411
ਕੇ K	„	15	73	30	71	48

ਸਾਰਣੀ 1.5-(ਚਲਦਾ)—ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਖਪਤ ਵਸਤਾਂ
Table 1.5- (Contd.)—Principal Inputs in Agriculture

ਮੱਦ Item	ਇਕਾਈ Unit	1990- 1991	2010- 2011	2014- 2015	2015- 2016	2016- 2017 (P)
0	1	2	3	4	5	6
(ii) ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਕੁੱਲ ਬੀਜੇ ਰਕਬੇ ਪਿਛੇ ਐਨ.ਪੀ.ਕੇ Per Hect. of Gross area sown NPK	ਕਿਲੋਗਰਾਮ Kg	163	242	212	245	245
ਐਨ N	„	117	178	167	183	186
ਪੀ P	„	44	55	41	53	52
ਕੇ K	„	2	9	4	9	6
3. ਕੀੜੇ ਮਾਰ ਦਵਾਈਆਂ ਦੀ ਖਪਤ Pesticides Consumption	000 ਟਨ 000 tonne	6.1	5.80	5.70	5.72	5.76
4. ਵੱਧ ਝਾੜ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬੇ ਦਾ ਕੁੱਲ ਬੀਜੇ ਰਕਬੇ ਨਾਲ ਅਨੁਪਾਤ Ratio of area sown of high yielding varieties to total gross area sown under those crops						
ਕਣਕ Wheat	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ Percent	100	100	100	100	100
ਚਾਵਲ Rice	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ Percent	94	100	100	100	100
ਮੱਕੀ Maize	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ Percent	89	97	96	87	98

ਸਾਰਣੀ 1.5-(ਸਮਾਪਤ)-ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਖਪਤ ਵਸਤਾਂ ।
Table 1.5- (Concl.)-Principal Inputs in Agriculture

ਮੱਦ Item	ਇਕਾਈ Unit	1990- 1991	2010- 2011	2014- 2015	2015- 2016	2016- 2017 (P)
0	1	2	3	4	5	6
ਬਾਜਰਾ	ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ					
Bajra	Percent	100	100	-	-	-
5. ਖਾਰੀ ਭੌਂ ਦਾ ਖੇਤੀ ਅਧੀਨ ਲਿਆਂਦਾ ਰਕਬਾ	000 ਹੈਕਟੇਅਰ					
Alkaline/Saline area Reclaimed (Additional)	000 hect.	26	4.0	-	-	-
6. ਖੇਤੀ ਅਧੀਨ ਭੌਂ (ਵਾਧੂ) ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਅਧੀਨ ਲਿਆਂਦਾ ਰਕਬਾ	000 ਹੈਕਟੇਅਰ					
Soil Conservation Coverage of Agricultural Land (Additional)	000 hect.	15	24	36	34	52

ਸਾਧਨ: (i) ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਪੰਜਾਬ ।
(ii) ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਭੌਂ ਰਿਕਾਰਡ , ਪੰਜਾਬ ।
(iii) ਮੁੱਖ ਭੂਮੀਪਾਲ , ਪੰਜਾਬ

Source : (i) Director, Agriculture, Punjab.
(ii) Director, Land Records, Punjab.
(iii) Chief Conservator of Soils, Punjab.

ਸਾਰਣੀ 1.6-ਕੇਂਦਰੀ ਭੰਡਾਰ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਅਤੇ ਚਾਵਲ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ।

Table 1.6-Contribution of Wheat and Rice to Central Pool.

ਸਾਲ	ਕਣਕ		ਚਾਵਲ	
Year	Wheat		Rice	
	ਕੁੱਲ ਯੋਗਦਾਨ (ਲੱਖ ਟਨ) Total Contri- bution (Lakh tonne)	ਕੇਂਦਰੀ ਭੰਡਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹਿੱਸਾ Percentage share Contri-bution Pool	ਕੁੱਲ ਯੋਗਦਾਨ (ਲੱਖ ਟਨ) Total Contri- bution (Lakh tonne)	ਕੇਂਦਰੀ ਭੰਡਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹਿੱਸਾ Percentage Share to the Central Pool
0	1	2	3	4
1990-1991	67.4	60.9	48.2	41.0
2001-2002	105.6	51.2	72.8	32.9
2009-2010	107.3	42.2	92.8	28.9
2010-2011	102.1	45.4	86.3	25.3
2011-2012	109.6	38.7	77.3	22.1
2012-2013	128.3	33.6	85.6	25.1
2013-2014	108.97	43.4	81.06	25.5
2014-2015	116.41	41.5	77.86	24.2
2015-2016	103.44	36.8	93.50	27.3
2016-17(P)	106.49	..	110.52	..

ਸਾਧਨ : ਉਪਭੋਗਤਾ ਮਾਮਲੇ ਮੰਤਰਾਲਾ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ।

Source : Ministry of Consumer Affairs, Govt. of India.

ਨੋਟ: ਵਸਲ ਕਣਕ ਲਈ ਅੰਕੜੇ ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ ਸੀਜਨ ਅਨੁਸਾਰ ਲਏ ਗਏ ਹਨ ।

Note :—Figures regarding Wheat has been taken as per marketing year.

ਸਾਰਣੀ 1.7—ਅਨਾਜ ਲਈ ਸਟੋਰੇਜ ਸਮਰੱਥਾ

Table 1.7—Storage Capacity for Foodgrains

(ਲੱਖ ਟਨ) (Lakh tonne)

31-3-2017(P) ਨੂੰ As on 31-3-2017(P)								
ਏਜੰਸੀ Agency	ਕੁੱਲ Total (31-3-2016)	ਛੱਤ ਵਾਲੇ Covered			ਖੁੱਲੇ Open		ਕੁੱਲ Total	ਕੁੱਲ ਜੋੜ Grand Total
		ਨਿੱਜੀ ਕਿਰਾਏ ਤੇ Owned	ਕਿਰਾਏ ਤੇ Hired	ਕੁੱਲ Total	ਨਿੱਜੀ ਕਿਰਾਏ ਤੇ Owned	ਕਿਰਾਏ ਤੇ Hired		
0	1	2	3	4	5	6	7	8
ਫੂਡ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਆਫ ਇੰਡੀਆ								
Food Corporation of India	109.53	22.15	83.47	105.62	7.17	0.00	7.17	112.79
ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਵੇਅਰ ਹਾਊਸਿੰਗ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ								
Punjab State Warehousing Corporation	20.64	13.25	2.00	15.25	1.60	0.72	2.32	17.57
ਕੇਂਦਰੀ ਵੇਅਰ ਹਾਊਸਿੰਗ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ								
Central Warehousing Corporation	7.06	6.59	0.40	6.99	0.04	-	0.04	7.03
ਪਨਸਪ								
Punsup	29.44	1.31	2.78	4.09	0.11	25.24	25.35	29.44
ਮਾਰਕਫੈੱਡ								
Markfed	0.74	0.42	0.32	0.74	-	-	-	0.74
ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ								
State Government (ਪਨਗ੍ਰੇਨ)	46.50	6.86	7.86	14.72	6.9	24.88	31.78	46.50
ਪੰਜਾਬ ਮੰਡੀ ਬੋਰਡ								
Punjab Mandi Board	0.07	0.07	-	0.07	-	-	-	0.07
ਪੰਜਾਬ ਐਗਰੋ ਇੰਡਸਟਰੀਜ਼ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ								
Punjab Agro-Industries Corporation	18.86	0.00	2.30	2.30	-	16.56	16.56	18.86
ਕੁੱਲ								
Total	218.53	50.65	99.13	149.78	15.82	67.04	83.22	233.00

ਸਾਧਨ: (i) ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਖੁਰਾਕ ਅਤੇ ਸਪਲਾਈ, ਪੰਜਾਬ। (ii) ਫੂਡ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਆਫ ਇੰਡੀਆ
(iii) ਕੇਂਦਰੀ ਵੇਅਰ ਹਾਊਸਿੰਗ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ। (iv) ਪੰਜਾਬ ਮੰਡੀ ਬੋਰਡ।
Source: (i) Director, Food and civil Supplies, Punjab. (ii) Food Corporation of India.
(iii) Central Warehousing Corporation. (iv) Punjab Mandi Board.

Note: The storage capacity rented out by P.S.W.C., CWC, Punjab Mandi Board, PUNSUP, Markfed to FCI or other departments is excluded from their storage capacity

ਸਾਰਣੀ 2.1—ਬਿਜਲੀ ਸਪਲਾਈ ਲਈ ਸਥਾਪਤ ਪਲਾਂਟ ਸਮਰੱਥਾ

Table 2.1—Installed Plant Capacity for Electricity Supply

ਪਲਾਂਟ Plant	2014-15	2015-16	2016-17	(ਮੈਗਾਵਾਟ) (MW)	
				2017-18 (RE)	2018-19 (Estimates)
0	1	2	3	4	5
I. ਹਾਈਡਰੋ					
Hydro					
ਸ਼ਾਨਨ ਬਿਜਲੀ ਘਰ, ਜੋਗਿੰਦਰ ਨਗਰ Shanan Power House, Joginder Nagar	110	110	110	110	110
ਯੂ.ਬੀ.ਡੀ.ਸੀ (ਸਟੇਜ I ਅਤੇ II) U.B.D.C. (Stage-I and II)	91	91	91	91	91
ਸਾਂਝੇ ਪੁਲ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ* Share in Common Pool Projects*	1161	1161	1161	1161	1161
ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਹਾਈਡਲ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ Anandpur Sahib Hydel Project	134	134	134	134	134
ਮੁਕੇਰੀਆ ਹਾਈਡਲ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ Mukerian Hydel Project	207	207	207	225	225
ਮਾਈਕਰੋ ਹਾਈਡਲ ਸਕੀਮਾਂ Micro Hydel Schemes	6	6	6	6	6
ਰਣਜੀਤ ਸਾਗਰ ਡੈਮ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ Ranjit Sagar Dam Project	600	600	600	600	600
ਜੋੜ Total	2309	2309	2309	2327	2327

ਸਾਰਣੀ 2.1—(ਸਮਾਪਤ) — ਬਿਜਲੀ ਸਪਲਾਈ ਲਈ ਸਥਾਪਤ ਪਲਾਂਟ ਸਮਰੱਥਾ

Table 2.1—(Concl'd.) —Installed Plant Capacity for Electricity Supply

ਪਲਾਂਟ Plant	(ਮੈਗਾਵਾਟ) (MW)				
	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18 (RE)	2018-19 (Estimates)
0	1	2	3	4	5
II. ਸਟੀਮ					
Steam					
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਥਰਮਲ ਪਲਾਂਟ, ਬਠਿੰਡਾ Guru Nanak Dev	460	460	460	460	460
Thermal Plant, Bathinda					
ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਥਰਮਲ ਪਲਾਂਟ, ਰੋਪੜ Guru Gobind Singh	1260	1260	1260	1260	1260
Thermal Plant, Ropar					
ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਥਰਮਲ ਪਲਾਂਟ, ਲਹਿਰਾ ਮੁਹੱਬਤ Guru Hargobind Thermal	920	920	920	920	920
Plant, Lehra Muhabat					
ਜੋੜ					
Total	2640	2640	2640	2640	2640
ਕੁੱਲ ਜੋੜ (I) ਅਤੇ (II)	4949	4949	4949	4967	4967
Grand Total (I & II)	4949	4949	4949	4967	4967

ਸਾਧਨ:- ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਪਾਵਰ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਲਿਮਿਟਡ
Source :—Punjab State Power Corporation Ltd.

*ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਭਾਖੜਾ ਕੰਪਲੈਕਸ, ਗੰਗੂਵਾਲ ਪਾਵਰ ਹਾਊਸ, ਡੇਹਰ, ਪੋਂਗ ਡੈਮ ਪਾਵਰ ਹਾਊਸ।

*Punjab's share Bhakra complex, Ganguwal Power House, Dehar, Pong Dam Power House.

Note: The Gross energy generated has been shown in the above format.

RE- Revised Estimates

ਸਾਰਣੀ 2.2 — ਥਰਮਲ ਪਲਾਂਟਾਂ/ਹਾਈਡਲ ਪਲਾਂਟਾਂ/ਸਾਂਝਾ ਪੂਲ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸਲਾਨਾ ਪਲਾਂਟ ਲੋਡ ਫੈਕਟਰ ਅਤੇ ਕੁੱਲ ਉਰਜਾ ਉਤਪਾਦਨ

Table 2.2— Annual Plant Load Factor Achieved by Thermal Plants/Hydel Plants/Common Pool Projects and Total Energy Generated

ਸਾਲ Year	ਥਰਮਲ Thermal		ਹਾਈਡਲ Hydel	ਸਾਂਝਾ ਪੂਲ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਵਿੱਚ ਪੀ.ਐਸ.ਪੀ.ਸੀ.ਐਲ ਦਾ ਹਿੱਸਾ P.S.P.C.L.share in Common pool projects
	ਕੁੱਲ ਬਿਜਲੀ ਉਤਪਾਦਨ (ਮਿ.ਕਿ.) ਵਾਟ ਘੰਟੇ) Total Energy Generated (Mkwh)	ਪਲਾਂਟ ਲੋਡ ਫੈਕਟਰ (ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ) Plant Load Factor (Percent)	ਕੁੱਲ ਬਿਜਲੀ ਉਤਪਾਦਨ (ਮਿ.ਕਿ.) ਵਾਟ ਘੰਟੇ) Total Energy Generate (Mkwh)	ਕੁੱਲ ਬਿਜਲੀ ਉਤਪਾਦਨ (ਮਿ.ਕਿ.) ਵਾਟ ਘੰਟੇ) Total Energy Generated (Mkwh)
0	1	2	3	4
2014-15	11692	50.56	4426	4165
2015-16	8012	34.65	4655	4591
2016-17	6211	26.86	3913	4071
2017-18(RE)	5205	22.51	4649	3877
2018-19 (E)	5479	23.69	4401	3764

ਸਾਧਨ:- ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਪਾਵਰ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਲਿਮਿਟਡ ।
Source :—Punjab State Power Corporation Ltd

RE- Revised Estimates

E- Estimates

ਸਾਰਣੀ 2.3-ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਉਪਲੱਬਧਤਾ

Table 2.3— Electrical Energy Availability

(ਮਿਲੀਅਨ ਕਿਲੋਵਾਟ ਘੰਟੇ)

(Mkwh)

ਪਲਾਂਟ Plant	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18 (RE)	2018-19 (Estimates)
0	1	2	3	4	5
I. ਹਾਈਡਰੋ					
Hydro					
ਸ਼ਾਨਨ ਬਿਜਲੀ ਘਰ, ਜੋਗਿੰਦਰ ਨਗਰ					
Shanan Power House, Joginder Nagar	508	533	473	519	519
ਯੂ.ਬੀ.ਡੀ.ਸੀ (ਸਟੇਜ-1 ਅਤੇ II)					
U.B.D.C. (Stage-I and II)	384	320	341	384	350
ਸਾਂਝੇ ਪੂਲ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ*					
Share in Common Pool Projects*	4165	4591	4071	3877	3764
ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਹਾਈਡਲ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ					
Anandpur Sahib Hydel Project	615	669	674	689	720
ਮੁਕੇਰੀਆ ਹਾਈਡਲ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ					
Mukerian Hydel Project	1047	1169	1114	1145	1127
ਮਾਈਕਰੋ ਹਾਈਡਲ ਸਕੀਮਾਂ					
Micro Hydel Schemes	7	6	6	6	5
ਰਣਜੀਤ ਸਾਗਰ ਡੈਮ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ					
Ranjit Sagar Dam Project	1865	1958	1306	1906	1680
ਓਪਸ਼ੰਗਕਾਂ ਤੇ ਵਰਤੀ ਗਈ ਊਰਜਾ					
Less Auxillary	36	38	31	29	26
Less Royalty Share of HP in RSD	84	84	57	82	73
ਆਰ. ਐਸ. ਡੀ. ਵਿੱਚ ਐਚ.ਪੀ. ਦਾ ਰੋਐਲਟੀ ਹਿੱਸਾ					
ਜੋੜ					
Total	8471	9124	7897	8415	8066

ਸਾਰਣੀ 2.3- (ਸਮਾਪਤ)- ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਉਪਲੱਬਧਤਾ

Table 2.3—(Concl.)—Electrical Energy Availability

(ਮਿਲੀਅਨ ਕਿਲੋਵਾਟ ਘੰਟੇ)

(Mkwh)

ਪਲਾਂਟ Plant	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18 (RE)	2018-19 (Estimates)
0	1	2	3	4	5
II. ਸਟੀਮ /Steam					
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਥਰਮਲ ਪਲਾਂਟ , ਬਠਿੰਡਾ					
Guru Nanak Dev Thermal Plant, Bathinda	1273	815	699	301	0
ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਥਰਮਲ ਪਲਾਂਟ, ਰੋਪੜ					
Guru Gobind Singh Thermal Plant, Ropar	5261	3601	2776	2302	3623
ਜੀ.ਐਚ.ਟੀ.ਪੀ. G.H.T.P.					
	4117	2853	2736	2601	1855
ਜੋੜ					
Total	10651	7269	6211	5204	5478
III. ਖਰੀਦ ਕੀਤੀ ਗਈ ਬਿਜਲੀ					
Power Purchased	28906	32488	36073	42858	46155
ਕੁੱਲ ਜੋੜ					
Grand Total	48028	48881	50181	56477	59699

ਸਾਧਨ:- ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਪਾਵਰ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਲਿਮਿਟਡ ।

Source :—Punjab State Power Corporation Ltd

Note :- Energy shown above is net energy (Gross Generation-Auxiliary Consumption)

*ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਭਾਖੜਾ ਕੰਪਲੈਕਸ, ਗੰਗੂਵਾਲ ਪਾਵਰ ਹਾਊਸ, ਡੇਹਰ, ਪੋਂਗ ਡੈਮ ਪਾਵਰ ਹਾਊਸ

*Punjab's share Bhakra complex, Ganguwal Power House, Dehar, Pong Dam Power House

RE- Revised Estimates

ਸਾਰਣੀ 2.4 - ਊਰਜਾ ਦੀ ਵਿਕਰੀ

Table 2.4— Energy Sold

ਖਰੀਦਦਾਰ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ Category of Consumer	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18 (RE)	2018-19 (Estimates)
0	1	2	3	4	5
ਊਰਜਾ ਦੀ ਵਿਕਰੀ Energy Sold					
ਕੁੱਲ ਵੇਚ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ (As percentage of total sales)					
ਘਰੇਲੂ Domestic	28.16	29.01	29.25	28.88	28.80
ਵਿਉਪਾਰਕ Commercial	8.01	8.43	8.50	8.43	8.46
ਪਬਲਿਕ ਲਾਈਟਿੰਗ Public Lighting	0.45	0.48	0.43	0.39	0.38
ਸਿੰਚਾਈ ਅਤੇ ਡੀਵਾਟਰਿੰਗ (ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ) Irrigation and De-watering (Relating to Agriculture)	26.13	27.61	26.86	25.86	27.10
ਉਦਯੋਗ Industry	34.38	31.50	32.01	33.49	32.43
ਸਾਂਝਾ ਪੂਲ Common Pool	0.75	0.71	0.68	0.65	0.66
ਬਲਕ ਸਪਲਾਈ/ਗਰਿਡ ਸਪਲਾਈ Bulk Supply/Grid Supply	1.57	1.58	1.48	1.41	1.35
ਰਾਜ ਤੋਂ ਬਾਹਰ Outside the State	0.18	0.28	0.37	0.44	0.39
ਰੇਲਵੇ ਟਰੇਕਸ਼ਨ Railway Traction	0.37	0.40	0.41	0.43	0.44
ਜੋੜ Total	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

ਸਾਧਨ:- ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਪਾਵਰ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਲਿਮਿਟਡ ।
Source :—Punjab State Power Corporation Ltd

RE- Revised Estimates

ਸਾਰਣੀ 2.5—ਪ੍ਰਤੀ ਇਕਾਈ ਵੇਚ ਤੋਂ ਔਸਤ ਆਮਦਨ

Table 2.5- Average Revenue Realised Per unit sold

ਖਰੀਦਦਾਰ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ Category of Consumer	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18 (RE)	2018-19 (Estimates)
0	1	2	3	4	5
ਪ੍ਰਤੀ ਇਕਾਈ ਆਮਦਨ (ਪੈਸੇ)* Average Revenue Per Unit (Paise)*					
ਘਰੇਲੂ/Domestic	510	532	526	604	604
ਵਿਉਪਾਰਕ/Commercial	613	623	620	735	735
ਪਬਲਿਕ ਲਾਈਟਿੰਗ Public Lighting	657	610	682	739	739
ਸਿੰਚਾਈ ਅਤੇ ਡੀਵਾਟਰਿੰਗ (ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ) Irrigation and De-watering Relating to Agriculture)	461	462	404	—	483
ਉਦਯੋਗ/Industry	636	642	614	667	679
ਸਾਂਝਾ ਪੁਲ/ Common Pool	341	459	490	462	467
ਬਲਕ ਸਪਲਾਈ/ਗਰਿਡ ਸਪਲਾਈ Bulk Supply/Grid Supply	604	594	606	713	713
ਰਾਜ ਤੋਂ ਬਾਹਰ Outside the State	209	257	0	676	253
ਰੇਲਵੇ ਟਰੇਕਸ਼ਨ Railway Traction	576	693	679	746	746
ਔਸਤ Average	547	546	536	619	612

ਸਾਧਨ:- ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਪਾਵਰ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਲਿਮਿਟਡ ।

Source :- Punjab State Power Corporation Ltd.

*ਬਿਜਲੀ ਕਰ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੈ।

*Excludes electricity duty

RE- Revised Estimates

ਸਾਰਣੀ 2.6- ਬਿਜਲੀ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਟਿਊਬਵੈਲ
 Table 2.6—Tubewells Energised Operated

		(ਗਿਣਤੀ) (No.)
ਸਾਲ Year	ਸਾਲ ਦੌਰਾਨ During the year	ਬਿਜਲੀ ਨਾਲ ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਟਿਊਬਵੈਲ/ ਪੰਪ ਸੈਟਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਗਿਣਤੀ Cummulative no. of Tubewells/ Pump sets operated by electricity
0	1	2
2013-14	33659	1225066
2014-15	10656	1235722
2015-16	18359	1254081
2016-17	97611	1351692
2017-18	12628	1364320

ਸਾਧਨ:- ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਪਾਵਰ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਲਿਮਿਟਡ ।
 Source :—Punjab State Power Corporation Ltd.

ਸਾਰਣੀ 2.7— ਪੈਟਰੋਲੀਅਮ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਖਪਤ

Table 2.7—Consumption of Petroleum Products

ਵਸਤੂ Product	(ਮੀਟਰਿਕ ਟਨ) (M.Tonne)				
	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17
0	1	2	3	4	5
ਪੈਟਰੋਲ					
Petrol	578378	608611	662728	745243	805822
ਹਾਈ ਸਪੀਡ ਡੀਜ਼ਲ					
High Speed Diesel	3254678	3212694	3206822	3302011	3348076
ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਤੇਲ					
Kerosene Oil	74577	68657	71573	66485	50857
ਲਾਈਟ ਡੀਜ਼ਲ ਤੇਲ					
Light Diesel Oil	2027	13461	7748	5264	6125
ਫਰਨੇਸ ਤੇਲ					
Furnace Oil/LSHS	519720	102805	93916	123386	216896
ਐਲ.ਪੀ.ਜੀ					
LPG	658584	661722	719609	779712	805940
ਐਲ.ਪੀ.ਜੀ. ਕੁਨੈਕਸ਼ਨ (000)					
LPG Connections (000)	6064	6568	6412	6227	6899

ਸਾਧਨ:- ਇੰਡੀਅਨ ਆਇਲ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ, ਭਾਰਤ ਪੈਟਰੋਲੀਅਮ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਸਤਾਨ ਪੈਟਰੋਲੀਅਮ।
Source :- Indian Oil Corporation, Bharat Petroleum and Hindustan Petroleum

ਸਾਰਣੀ 2.8- ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਬਾਇਓ ਗੈਸ ਪਲਾਂਟ

Table 2.8- Bio Gas Plants Installed

Year	ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਪੰਜਾਬ		ਪੰਜਾਬ ਊਰਜਾ ਵਿਕਾਸ ਏਜੰਸੀ	
	Department of Agriculture Punjab		Punjab Energy Development Agency	
	ਟੀਚਾ	ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ	ਟੀਚਾ	ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ
	Target	Acheivement	Target	Acheivement
0	1	2	3	4
2011-12	—	—	18000	12123
2012-13	—	—	10000	10005
2013-14	—	—	8200	8200
2014-15	—	—	9250	7304
2015-16	—	—	10000	4000
2016-17	—	—	5000	1350
2017-18	—	—	3050	1200

ਸਾਧਨ:- ਪੰਜਾਬ ਊਰਜਾ ਵਿਕਾਸ ਏਜੰਸੀ

Source :— Punjab Energy Development Agency.

ਸਾਰਣੀ 2.9- ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਸੋਲਰ ਥਰਮਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ

Table 2.9—Solar Thermal Systems Installed

(ਗਿਣਤੀ)

(No.)

ਸਾਲ	ਡੋਮੈਸਟਿਕ ਸੋਲਰ ਵਾਟਰ ਹੀਟਰ	ਸੋਲਰ ਫੋਟੋਵੋਲਟਿਕ ਪੰਪ ਸੈੱਟ	ਸੋਲਰ ਕੁੱਕਰ	2 ਲਾਈਟ/ 1 ਲਾਈਟ ਡੋਮੈਸਟਿਕ ਹੋਮ ਲਾਈਟ ਸਿਸਟਮ	ਇਕ ਲਾਈਟ ਇਕ ਪੱਖਾ ਡੋਮੈਸਟਿਕ ਹੋਮ ਲਾਈਟ ਸਿਸਟਮ	ਸੋਲਰ ਸਟਰੀਟ ਲਾਈਟ
Year	Domestic Solar Water Heater	S.P.V. Pump set	Solar Cooker D.H.L.S.	2 Light/1 Light D.H.L.S.	1 Light 1 Fan Light	Solar Street
0	1	2	3	4	5	6
2011-12	1616	—	800	—	—	649
2012-13	1504	—	800	—	—	2649
2013-14	—	—	—	—	—	3444
2014-15	—	—	—	—	—	2611
2015-16	—	—	—	—	—	7360
2016-17	—	—	500	—	—	5725
2017-18	—	—	—	—	—	29102

ਸਾਧਨ:- ਪੰਜਾਬ ਊਰਜਾ ਵਿਕਾਸ ਏਜੰਸੀ
Source :—Punjab Energy Development Agency.

ਸਾਰਣੀ 3.1 - ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਦਰਮਿਆਨੇ ਪੈਮਾਨੇ ਦੇ ਉਦਯੋਗ
Table 3.1—Large and Medium Scale Industries

ਮੱਦ Item	ਯੂਨਿਟ Unit	2011- 2012	2012- 2013	2013- 2014	2014- 2015	2015- 2016	2016- 2017(P)
0	1	2	3	4	5	6	7
ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਯੂਨਿਟ ਗਿਣਤੀ Working Units	ਕਿਸਮਤ No.	380	428	445	454	457	469
ਅਚੱਲ ਨਿਵੇਸ਼ Fixed Investment	ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ Rs. Crore	50176	53705	55244	64652	67069	69591
ਰੋਜਗਾਰ Employment	ਗਿਣਤੀ No.	238589	240293	243820	246087	256641	267625
ਉਤਪਾਦਨ Production	ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ Rs. Crore	92393	77557	91130	87703	95953	104973

ਸਾਧਨ:- ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਉਦਯੋਗ, ਪੰਜਾਬ।

Source :—Director Industries, Punjab.

P- ਅਨੁਮਾਣਿਤ (Provisional)

ਸਾਰਣੀ 3.2- ਛੋਟੇ ਪੈਮਾਨੇ ਦੇ ਉਦਯੋਗ

Table No. 3.2—Small Scale Units

ਮੱਦ Item	ਯੂਨਿਟ Unit	2011- 2012	2012- 2013	2013- 2014	2014- 2015	2015- 2016	2016- 2017(P)
0	1	2	3	4	5	6	7
ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਯੂਨਿਟ ਗਿਣਤੀ Working Units	ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਯੂਨਿਟ ਗਿਣਤੀ No.	151977	154421	156518	158655	163460	171450
ਅਚੱਲ ਨਿਵੇਸ਼ Fixed Investment	ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ Rs. Crore	9815	11459	12961	14191	15954	16733
ਰੋਜਗਾਰ Employment	ਗਿਣਤੀ No.	1033553	1077616	1112858	1139126	1199577	1258214
ਉਤਪਾਦਨ Production	ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ Rs. Crore	56184	62971	74606	84630	92114	96617

ਸਾਧਨ:- ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਉਦਯੋਗ, ਪੰਜਾਬ।

Source :—Director Industries, Punjab.

ਸਾਰਣੀ 3.3 - ਰਾਜ ਦੇ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਉਦਯੋਗਿਕ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸੂਚਕ ਅੰਕ
Table 3.3—State Comparable Index Number of Industrial Production

(ਅਧਾਰ: 2011 -12= 100)

(Base : 2011 -12= 100)

ਉਦਯੋਗਿਕ ਗਰੁੱਪ	ਭਾਰ					
Industry Group	Weight	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17 (P)
0	1	2	3	4	5	6
ਜਨਰਲ ਸੂਚਕ ਅੰਕ						
General Index	1000.00	102.46	103.46	105.16	109.09	112.23
ਬਿਜਲੀ						
Electricity	192.44	97.80	97.80	102.90	110.20	123.90
ਖਣਿਜ						
Mining	0.76	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
ਨਿਰਮਾਣ						
Manufacturing	806.80	103.67	104.91	105.80	108.93	109.68
ਖੁਰਾਕ ਪਦਾਰਥ						
Food Products	86.42	102.40	98.73	93.96	107.41	104.75
ਬੀਵੇਰੇਜਿਜ						
Beverages	17.67	101.73	103.28	103.06	99.31	98.87
ਸੂਤੀ ਕਪੜਾ						
Textiles Cotton	214.19	131.94	136.56	133.47	124.70	125.88
ਕੱਪੜੇ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ						
Manufacture of Wearing Apparel	37.98	105.28	105.89	104.46	108.90	116.20
ਲੈਦਰ ਅਤੇ ਲੈਦਰ ਦੇ ਪ੍ਰੋਡੈਕਟ						
Dressing of Leather and Related products	5.27	69.80	101.15	108.31	106.63	116.66
ਲੱਕੜ ਅਤੇ ਲੱਕੜ ਦੇ ਸਮਾਨ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ						
Manufacture of Wood and Wood Products	1.25	104.78	109.63	106.17	108.24	101.68
ਕਾਗਜ਼ ਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ						
Manufacture of Paper and Paper Product	21.33	106.07	108.35	108.52	109.17	106.03

ਸਾਰਣੀ 3.3 - (ਚਲਦਾ)-ਰਾਜ ਦੇ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਉਦਯੋਗਿਕ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸੂਚਕ ਅੰਕ

Table 3.3— (contd.)-State Comparable Index Number of Industrial Production

(ਅਧਾਰ: 2011 -12= 100)

(Base : 2011 -12= 100)

ਉਦਯੋਗਿਕ ਗਰੁੱਪ	ਭਾਰ	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17 (P)
Industry Group	Weight	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17 (P)
0	1	2	3	4	5	6
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਅਤੇ ਰੀ-ਰਿਕਾਰਡਿਡ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਦੁਬਾਰਾ ਨਿਰਮਾਣ						
Publishing & Reproduction of Re-recording media	7.68	102.33	102.48	103.67	102.54	102.87
ਕੋਕ ਰਿਫਾਈਨਡ ਪੈਟਰੋਲਿਅਮ ਪ੍ਰੋਡੈਕਟ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ						
Manufacture of Coke	0.23	100.72	102.67	100.72	104.18	102.85
Refined Petroleum Products						
ਰਸਾਇਣਕ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਕ ਪ੍ਰੋਡੈਕਟ						
Chemical and Chemical Products	39.44	99.05	110.21	108.08	109.88	102.82
ਫਾਰਮਾਸਿਊਟੀਕਲ, ਮੈਡੀਕਲ ਰਸਾਇਣਕ ਅਤੇ ਬੋਟੈਨੀਕਲ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ						
Manufacturing of Pharmaceuticals Medical Chemical and botanical Products	19.84	103.46	101.46	104.11	107.13	110.49
ਰਬੜ ਤੇ ਪਲਾਸਟਿਕ ਪਦਾਰਥ						
Rubber and plastic Products	18.81	101.97	104.03	104.11	107.13	110.49
ਨਾਨ ਮੈਟਾਲਿਕ ਮਿਨਰਲ ਪ੍ਰੋਡੈਕਟ						
Non Metallic Mineral Products	56.38	103.67	97.35	103.96	107.09	107.15
ਮੂਲ ਧਾਤ ਉਦਯੋਗ						
Basic Metal	45.24	95.02	85.33	77.00	103.43	102.17
ਫੈਬਰੀਕੈਟਿਡ ਮੈਟਲ ਪ੍ਰੋਡੈਕਟ						
Fabricated Metal Products Machinery and Equipments	36.36	99.90	100.95	101.99	104.29	114.67

ਸਾਰਣੀ 3.3 - (ਸਮਾਪਤ) ਰਾਜ ਦੇ ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਉਦਯੋਗਿਕ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸੂਚਕ ਅੰਕ

Table 3.3—(concl.)-State Comparable Index Number of Industrial Production

(ਅਧਾਰ: 2011 -12= 100)

(Base : 2011 -12= 100)

ਉਦਯੋਗਿਕ ਗਰੁੱਪ	ਭਾਰ	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17 (P)
Industry Group	Weight					
0	1	2	3	4	5	6
ਕਪਿਊਟਿੰਗ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨਿਕ ਅਤੇ ਆਪਟਿਕਲ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ						
Manufacturing of Computer Electronic & Optical products	2.07	100.12	100.38	104.56	102.52	99.85
ਬਿਜਲੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦੇ ਉਪਕਰਨ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ						
Manufacturing of Electrical Equipment	16.55	101.23	100.89	103.21	104.61	100.67
ਸਮਾਨ ਨਿਰਮਾਣ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਅਤੇ ਸਾਜ (ਐਨ.ਈ.ਸੀ)						
Manufacturing of Machinery & Equipments n.e.c.	91.46	67.44	70.32	88.46	101.28	94.26
ਮੋਟਰ ਵਹੀਕਲ ਟ੍ਰੇਲਰ ਅਤੇ ਸੈਮੀ ਟ੍ਰੇਲਰ						
Motor Vehicle Trailer & Semi Trailer	35.70	81.20	84.34	92.50	100.63	99.89
ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਮਾਨ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ						
Manufacture of Transport Equipment	46.16	83.93	83.99	79.72	79.63	102.58
ਫਰਨੀਚਰ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਰਗੀਕਰਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਫਰਨੀਚਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ						
Manufacturing of Furniture of others manufacture	0.12	100.95	100.47	100.95	102.37	102.84
ਹੋਰ ਨਿਰਮਾਣ						
Other Manufacturing	6.66	101.50	101.45	102.36	104.94	105.18

ਸਾਧਨ:- ਅਰਥ ਅਤੇ ਅੰਕੜਾ ਸੰਗਠਨ, ਪੰਜਾਬ।

Source :—Economic & Statistical Organisation, Punjab.

ਸਾਰਣੀ 3.4- ਚੋਣਵੀਆਂ ਮੱਦਾਂ ਦਾ ਉਦਯੋਗਿਕ ਉਤਪਾਦਨ

Table 3.4—Industrial Production of Selected Items

ਮੱਦ Item	ਯੂਨਿਟ Unit	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017 (P)
0	1	2	3	4	5	6
1. ਆਰਟੀਫਿਸ਼ਲ ਹਨੀ Artificial Honey	ਟਨ tonne	100	104	102	103	104
2. ਮਿਲਕ ਐਂਡ ਪਾਊਡਰ Milk and Powder	ਟਨ tonne	101	102	101	101	102
3. ਕਣਕ ਦਾ ਆਟਾ Wheat flour	ਟਨ tone	121	123	123	122	114
4. ਬਾਸਮਤੀ ਚਾਵਲ Basmati Rice	ਟਨ tonne	57	71	72	109	209
5. ਪਸ਼ੂ ਫੀਡ Cattle Feed	ਟਨ tonne	77	82	103	102	80
6. ਖੰਡ Sugar	ਟਨ tonne	100	100	106	105	105
7. ਬਿਸਕੁਟ Biscuit	ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ K.G.	55	58	59	54	56
8. ਸਰਾਬ ਅਤੇ ਕਿਸਮਾਂ Country Liquor & its variant	ਲਿਟਰ Litre	105	104	104	89	91
9. ਯਾਰਨ ਗ੍ਰੇ ਕਾਟਨ Yarn Grey Cotton	ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ K.G.	105	106	109	105	83
10. ਗਾਰਮੈਂਟ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਅੱਦਰ ਕੋਟਿਡ Garments Textile other coated	ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ K.G.	108	107	107	103	125
11. ਚਮੜਾ (ਟੈਂਡ) Leather Tanned	ਨੰਬਰ No.	102	101	113	111	171
12. ਪਲਾਈਵੁਡ ਬੋਰਡ Board/Plywood Board	ਵਰਗ ਮੀਟਰ Sq.Mt.	112	120	113	117	78
13. ਪੇਪਰ, ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਅਤੇ ਰਾਈਟਿੰਗ Paper, Printing & Writing	ਟਨ Tonne	79	48	106	111	89
14. ਅਖਬਾਰ Newspaper	ਹ. ਨੰਬਰ T.No.	100	101	102	102	106
15. ਯੂਰਿਆ Urea	ਟਨ Tonne	83	102	111	111	104

ਸਾਰਣੀ 3.4- (ਚਲਦਾ)-ਚੋਣਵੀਆਂ ਮੱਦਾਂ ਦਾ ਉਦਯੋਗਿਕ ਉਤਪਾਦਨ

Table 3.4—(Contd.)—Industrial Production of Selected Items

ਮੱਦ Item	ਯੂਨਿਟ Unit	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017 (P)
0	1	2	3	4	5	6
16. ਡਾਈ (ਓਰਗੇਨਿਕ) ਇੰਟਰਮੀਡੀਅਟ Dye (organic) intermediate	ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ K.G.	99	108	107	111	106
17. ਮੈਥਾ ਪਰੈਪਰੇਸ਼ਨ Mentha preparation	ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ K.G.	102	95	105	104	88
18. ਸੀਮਿੰਟ ਡਰਾਈ ਸਲੈਗ Cement Dry Slage	ਟਨ Tonne	108	92	103	103	102
19. ਕਾਸਟਿੰਗ ਮਸ਼ੀਨ Casting Machine	ਪੀਸਜ਼ Pieces	102	101	100	104	103
20. ਹਾਈਡਰੌਲਿਕ ਟਿਪਿੰਗ Hydraulic tipping		101	101	103	104	110
21. ਏ.ਸੀ.ਮੋਟਰ AC Motor	ਨੰਬਰ No.	106	109	113	112	112
22. ਕੰਬਾਈਨ ਹਾਰਵੈਸਟਰ ਥਰੈਸ਼ਰ ਨੰਬਰ Combine Harvester Thersher	No .	39	40	39	39	61
23. ਟਰੈਕਟਰ Tractor	ਨੰਬਰ No.	75	76	105	104	105
24. ਪਹੀਏ Wheels	ਨੰਬਰ No.	98	106	106	108	108
25. ਸਾਈਕਲ Cycle	ਨੰਬਰ Nos.	104	105	103	101	109
26. ਫਰਨੀਚਰ Furniture	ਨੰਬਰ No.	101	100	101	102	103

ਸਾਰਣੀ 3.4-(ਸਮਾਪਤ)-ਚੋਣਵੀਆਂ ਮੱਦਾਂ ਦਾ ਉਦਯੋਗਿਕ ਉਤਪਾਦਨ

Table 3.4—(Concl.)—Industrial Production of Selected Items

ਮੱਦ	ਯੂਨਿਟ	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017 (P)
	ItemUnit					
0	1	2	3	4	5	6
27. ਇਟਾਂ ਅਤੇ ਟਾਈਲਾਂ Bricks and Tiles	ਹ. ਨੰਬਰ T. Nos.	101	104	107	118	112
28. ਇਨਗੋਟ ਲੋਹਾ Ingot Iron	ਟਨ tonne	76	74	80	125	113
29. ਬਾਰ ਐਂਡ ਰੋਡਜ਼ ਬਿਅਰਿੰਗ ਸਟੀਲ Bars & rods bearing Steel	ਟਨ tonne	70	74	70	98	85
30. ਵਾਲਵਜ਼ ਕੰਟਰੋਲ Valves Control	ਟਨ tonne	124	101	102	103	101
31. ਐਕਸਲ ਐਕਸਕਲਿਊਡਿੰਗ ਰੇਲਵੇ Axle excluding rly	ਟਨ tonne	97	102	103	103	105
32. ਫੁਟਬਾਲ Football	ਨੰਬਰ Nos.	100	101	63	61	60
33. ਸ਼ੂਅ ਫੁੱਟਬਾਲ Shoe Football	ਨੰਬਰ Nos.	103	102	103	103	103
34. ਸਟੈਪਲਰਸ Staplers	ਹ. ਨੰਬਰ T.Nos.	102	101	102	112	111

ਸਾਧਨ:—ਅਰਥ ਅਤੇ ਐਂਕੜਾ ਸੰਗਠਨ, ਪੰਜਾਬ

Source :—Economic & Statistical Organisation, Punjab.

ਨੋਟ: ਤਿਮਾਹੀ/ਸਲਾਨਾ ਉਦਯੋਗਿਕ ਉਤਪਾਦਨ ਸੂਚਕ ਅੰਕ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ 2011-12=100 ਆਧਾਰ ਮਨ ਕੇ ਪ੍ਰੋਡਕਸਨ ਡੈਟਾ ਅਨੁਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

Note : Production data has been estimated by taking the base year 2011-12 = 100 for the compilation of quarterly/ annual Index of Industrial Production.

ਸਾਰਣੀ 3.5- ਨਵੇਂ ਰਜਿਸਟਰ ਹੋਏ ਯੂਨਿਟ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਰੋਜ਼ਗਾਰ 2016-17 ਆਰਜੀ

Table 3.5—New Units Registered and Employment Provided during 2016-17 (P)

ਅਦਾਰੇ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ	ਨਵੇਂ ਰਜਿਸਟਰ ਹੋਏ ਯੂਨਿਟ(ਨੰ:) New Units Registered (Nos.)	ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਰੋਜ਼ਗਾਰ (ਵਿਅਕਤੀ ਨੰ:) Employment Provided (No. of persons)
Category of Unit	2016-17	2016-2017
0	1	2
1. ਛੋਟੇ ਪੈਮਾਨੇ ਦੇ ਅਦਾਰੇ Small Scale Units	7990	58637
2. ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਮੱਧ ਪੈਮਾਨੇ ਦੇ ਅਦਾਰੇ Large and Medium Units	12	10984

ਸਾਧਨ:- ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਉਦਯੋਗ, ਪੰਜਾਬ।
Source :—Director Industries, Punjab.

ਸਾਰਣੀ 4.1- ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਦੇ ਚਾਲੂ ਰਜਿਸਟਰ ਤੇ ਉਮੀਦਵਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ

Table 4.1—Number of Job seekers on the Live Register of Employment Exchanges

ਸ਼੍ਰੇਣੀ Category	1990	2012	2013	2014	2015	2016
0	1	2	3	4	5	6
1. ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ						
Educated	335456	254863	288844	264181	250486	229964
(i) ਤਕਨੀਕੀ						
Technical	86959	56791	62548	56138	58119	55536
ਗਰੈਜ਼ੂਏਟ ਇੰਜੀਨੀਅਰ						
Graduate Engineers	437	957	1107	1541	1720	1503
ਡਿਪਲੋਮਾ ਇੰਜੀਨੀਅਰ						
Diploma Engineers	5189	4460	5838	6375	6603	7504
ਉਦਯੋਗਿਕ ਸਿਖਲਾਈ ਕੇਂਦਰ ਦੁਆਰਾ ਸਿਖਿਅਤ ਦਸਤਕਾਰ						
I.T.I. Trained Craftsmen	28147	24157	26302	21506	24041	20850
ਹੋਰ ਦਸਤਕਾਰ						
Other Craftsmen	5957	1126	2341	1305	1130	1348
ਐਲੋਪੈਥਿਕ ਡਾਕਟਰ						
Allopathic Doctors	27	41	61	49	63	45
ਹੋਰ ਡਾਕਟਰ						
Other Doctors	275	183	184	236	144	148
ਨੀਮ ਡਾਕਟਰ ਵਿਅਕਤੀ						
Para Medical Personnel	3887	2922	3380	2434	2362	2040
ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮਾਹਰ						
Agricultural Experts	643	44	64	65	61	82

ਸਾਰਣੀ 4.1 (ਸਮਾਪਤ) ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਫਤਰਾਂ ਦੇ ਚਾਲੂ ਰਜਿਸਟਰ ਤੇ ਉਮੀਦਵਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ

Table 4.1—(Concl'd.)—Number of Job seekers on the Live Register of Employment Exchanges

ਸ਼੍ਰੇਣੀ Category	1990	2012	2013	2014	2015	2016
0	1	2	3	4	5	6
ਵੈਟਨਰੀ ਗਰੈਜੂਏਟ Veterinary Graduate	4	12	21	12	9	37
ਡੇਅਰੀ ਗਰੈਜੂਏਟ Dairy Graduate-	2	7	14	27	34	--
ਅਧਿਆਪਕ (ਬੀ.ਐਡ. ਅਤੇ ਐਮ. ਐਡ) Teachers (B.Ed. and M.Ed.)	23425	20793	21053	20200	19749	19911
ਅਧਿਆਪਕ (ਜੇ.ਬੀ.ਟੀ) Teachers (J.B.T.)	3083	1578	1834	1788	1749	1712
ਅਧਿਆਪਕ (ਹੋਰ) Teachers (Others)	15885	511	349	600	454	356
(ii) ਗੈਰ ਤਕਨੀਕੀ ਨਵੇਂ Non-Technical (Freshers)	248497	198072	226296	208043	192367	174428
ਗਰੈਜੂਏਟ Graduates	35934	18734	19106	19019	18723	18218
ਪੋਸਟ ਗਰੈਜੂਏਟ Post Graduates	10581	11289	10433	9844	9680	6723
ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਅਤੇ ਅੰਡਰ ਗਰੈਜੂਏਟ Matriculates and under-Graduates	201982	168049	196757	179180	163964	149487
II ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ All others	286806	97792	102630	97118	90854	88292
ਕੁੱਲ ਚਾਲੂ ਰਜਿਸਟਰ (I+II) Total Live Register (I+II)	622262	352655	391474	361299	341340	318256

ਸਾਧਨ :—ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਆਫ ਇੰਪਲਾਇਮੈਂਟ ਜਨਰੇਸ਼ਨ ਐਂਡ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਪੰਜਾਬ
Source :—Department of Employment Generation and Training, Punjab.

ਸਾਰਣੀ 4.2—ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਰਹਿ ਰਹੀ ਅਬਾਦੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ ਸਾਲ 2011-12

(ਡਾ ਸੀ ਰੰਗਾ ਰਾਜਨ ਵਿਧੀ)

Table 4.2— Percentage of Population below Poverty Line by Major States in India- 2011-12

(Dr. C Rangarajan Methodology)

	ਦਿਹਾਤੀ Rural	ਸ਼ਹਿਰੀ Urban	ਸਾਂਝਾ Combined
1 ਬਿਹਾਰ Bihar	40.1	50.8	41.3
2 ਛਤੀਸਗੜ Chattisgarh	49.2	43.7	47.9
3 ਝਾਰਖੰਡ Jharkhand	45.9	31.3	42.4
4 ਆਸਾਮ Assam	42.0	34.2	40.9
5 ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ Uttar Pradesh	38.1	45.7	39.8
6 ਉਤਰਾਖੰਡ Uttarakhand	12.6	29.5	17.8
7 ਉੜੀਸਾ Odisha	47.8	36.3	45.9
8 ਮੱਧਿਆ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ Madhya Pradesh	45.2	42.1	44.3

ਸਾਰਣੀ 4.2—(ਚੱਲਦਾ)—ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਰਹਿ ਰਹੀ ਅਬਾਦੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ ਸਾਲ 2011-12
(ਡਾ ਸੀ ਰੰਗਾ ਰਾਜਨ ਵਿਧੀ)

Table 4.2—(Conctd.) Percentage of Population below Poverty Line by Major States in India- 2011-12
(Dr. C Rangarajan Methodology)

	ਦਿਹਾਤੀ	ਸ਼ਹਿਰੀ	ਸਾਂਝਾ
	Rural	Urban	Combined
9 ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ			
West Bengal	30.1	29.0	29.7
10 ਰਾਜਸਥਾਨ			
Rajasthan	21.4	22.5	21.7
11 ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ			
Maharashtra	22.5	17.0	20.0
12 ਕਰਨਾਟਕ			
Karnataka	19.8	25.1	21.9
13 ਗੁਜਰਾਤ			
Gujarat	31.4	22.2	27.4
14 ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼			
Andhra Pradesh	12.7	15.6	13.7
15 ਹਰਿਆਣਾ			
Haryana	11.0	15.3	12.5
16 ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ			
Tamilnadu	24.3	20.3	22.4
17 ਪੰਜਾਬ			
Punjab	7.4	17.6	11.3

ਸਾਰਣੀ 4.2—(ਸਮਾਪਤ)—ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਰਹਿ ਰਹੀ ਅਬਾਦੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ।

(ਡਾ ਸੀ ਰੰਗਾ ਰਾਜਨ ਵਿਧੀ)

Table 4.2—(Concl.) Percentage of Population below Poverty Line by Major States in India- 2011-12

(Dr. C Rangarajan Methodology)

	ਦਿਹਾਤੀ Rural	ਸ਼ਹਿਰੀ Urban	ਸਾਂਝਾ Combined
18 ਦਿੱਲੀ Delhi	11.9	15.7	15.6
19 ਕੇਰਲਾ Kerala	7.3	15.3	11.3
20. ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ Himachal Pradesh	11.1	8.8	10.9
21 ਜੰਮੂ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ Jammu & Kashmir	12.6	21.6	15.1
ਸਰਵ ਭਾਰਤ All India	30.9	26.4	29.5

ਸਾਧਨ:—ਪਲਾਨਿੰਗ ਕਮਿਸ਼ਨ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ।

Source :—Planning Commission, Government of India.

ਸਾਰਣੀ 4.3— ਦਿਹਾਤੀ/ਸਹਿਰੀ ਐਮ.ਪੀ.ਸੀ.ਈ*।

Table 4.3— Rural/Urban Average MPCE*

ਰਾਜ	ਦਿਹਾਤੀ	ਸਹਿਰੀ
State	Rural	Urban
	ਔਸਤਨ	ਔਸਤਨ
	Average (Rs)	Average (Rs)
0	1	2
1 ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼		
Andhra Pradesh	1754	2685
2 ਆਸਾਮ		
Assam	1219	2189
3 ਬਿਹਾਰ		
Bihar	1127	1507
4 ਛਤੀਸਗੜ		
Chattisgarh	1027	1868
5 ਗੁਜਰਾਤ		
Gujrat	1536	2581
6 ਹਰਿਆਣਾ		
Haryana	2176	3817
7 ਝਾਰਖੰਡ		
Jharkhand	1006	2018
8 ਕਰਨਾਟਕ		
Karnataka	1561	3026
9 ਕੇਰਲਾ		
Kerala	2669	3408
10 ਮੱਧਿਆ ਪ੍ਰਦੇਸ਼		
Madhya Pradesh	1152	2 058

ਸਾਰਣੀ 4.3— (ਸਮਾਪਤ)-ਦਿਹਾਤੀ/ਸ਼ਹਿਰੀ ਐਮ ਪੀ.ਸੀ.ਈ*।

Table 4.3— (Concl'd.)-Rural/Urban Average MPCE*

ਰਾਜ	ਦਿਹਾਤੀ	ਸ਼ਹਿਰੀ
State	Rural ਔਸਤਨ Average (Rs)	Urban ਔਸਤਨ Average (Rs)
0	1	2
11 ਮਹਾਂਰਾਸ਼ਟਰ		
Maharashtra	1619	3189
12 ਉੜੀਸਾ		
Odisha	1003	1941
13 ਪੰਜਾਬ		
Punjab	2345	2794
14 ਰਾਜਸਥਾਨ		
Rajasthan	1598	2442
15 ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ		
Tamilnadu	1693	2622
16 ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼		
Uttar Pradesh	1156	2051
17 ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ		
West Bengal	1291	2591
ਸਰਵ ਭਾਰਤ	1430	2630

ਸਾਧਨ:— ਐਨ.ਐਸ.ਐਸ. ਰਿਪੋਰਟ 68 ਵਾਂ ਰਾਉਂਡ 2011-12
ਲੈਵਲ ਅਤੇ ਪੈਟਰਨ ਆਫ ਕਨਜ਼ੂਮਰ ਐਕਸਪੈਂਡੀਚਰ
Source :—NSS Report 68th Round 2011-12
Level and Pattern of consumer

*ਔਸਤਨ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਜੀਅ ਖਰਚਾ
*Monthly per capita Expenditure

ਸਾਰਣੀ 4.4—ਪੀਲੇ ਕਾਰਡ ਹੋਲਡਰ ਲਾਭਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਏਜੰਸੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਵੰਡੀ ਰਕਮ

Table 4.4—Number of Yellow Card Holder Beneficiaries and Amount Disbursed by Different Agencies.

ਏਜੰਸੀ ਦਾ ਨਾਂ Name of Agency	ਲਾਭਪਾਤਰ Beneficiaries (In Nos.)			ਵੰਡੀ ਰਕਮ(ਰੁਪਏ ਲੱਖਾਂ ਵਿੱਚ) Amount disbursed (Rs. In Lakh)		
	2015-16	2016-17	2017-18 up to (31-12-17)	2015-16	2016-17	2017-18 upto (31-12-17)
0	1	2	3	4	5	6
1 ਸਥਾਨਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ Local Bodies						
(i) ਸਹਿਰੀ ਸਵੈ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ Urban Self-Employ- ment Programme	142	1556	759	0	0.78	696.94
2. ਪੰਜਾਬ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਭੌ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਿੱਤ ਨਿਗਮ Punjab Scheduled Castes Land Development and Finance Corporation	2291	209	0	1176.93	83.60	0
੩. ਪੰਜਾਬ ਪਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਭੋਂ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਿੱਤ ਨਿਗਮ Punjab Backward Classes Land Development and Finance Corporation(sep 17)	894	328	182	1312.15	823.80	317.08
4. ਪੇਂਡੂ ਵਿਕਾਸ ਏਜੰਸੀਆਂ Rural Development Agencies						
(i)PMAY(G)	2325	00	4999	255.71	00	191.90
(ii)NRLM(SRLM)	1871	00	1231	654.49	1032.80	254.24
(iii)MGNREGA	8603000	15773000	590471	17031.00	50206.13	54250.17
ਜੋੜ Total	8610523	15775093	597642	20430.28	52147.11	55710.33

ਸਾਧਨ—ਸਬੰਧਤ ਨਿਗਮ/ਏਜੰਸੀਆਂ।
Source :—Concerned Corporation/Agencies.

ਸਾਰਣੀ 5.1 - ਸਾਲ 2017 ਦੌਰਾਨ (ਜਨਵਰੀ-ਦਸੰਬਰ) 23 ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਸਤਾਂ ਦੀਆਂ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਪ੍ਰਚੁਨ ਕੀਮਤਾਂ
Table 5.1 - Monthly Retail Prices of 23 Essential Commodities during 2017(Jan-Dec)

ਮੰਦ / ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਨਾਂ Item / Month Name	ਜਨਵਰੀ Jan.	ਫਰਵਰੀ Feb.	ਮਾਰਚ March	ਅਪ੍ਰੈਲ April	ਮਈ May	ਜੂਨ June	ਜੁਲਾਈ July	ਅਗਸਤ Aug.	ਸਤੰਬਰ Sept.	ਅਕਤੂਬਰ Oct.	ਨਵੰਬਰ Nov.	ਦਸੰਬਰ Dec.	ਔਸਤ Average
ਕਣਕ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿ.ਗ੍ਰਾਮ (ਮੀਡੀਅਮ) Wheat Per kg (Medium)	19.05	19.16	19.11	18.99	18.62	18.47	18.26	18.00	18.10	18.20	18.42	18.50	18.57
ਚਾਵਲ ਪਰਮਲ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿ.ਗ੍ਰਾਮ(ਮੀਡੀਅਮ) Rice Permal Per kg (Medium)	30.35	30.42	30.72	31.48	32.04	32.32	32.34	35.00	32.27	32.35	32.38	32.84	32.04
ਕਣਕ ਆਟਾ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿ.ਗ੍ਰਾਮ (ਮੀਡੀਅਮ) Wheat Atta Per kg (Medium)	23.83	23.98	23.75	23.91	23.32	23.24	22.77	22.00	22.89	22.83	22.94	23.27	23.23
ਕਾਲੇ ਛੋਲੇ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿ.ਗ੍ਰਾਮ (ਮੀਡੀਅਮ) Gram Black Per kg (Medium)	124.83	99.45	83.17	83.22	83.04	80.61	78.66	80.00	79.98	80.01	77.97	76.45	85.62

ਸਾਰਣੀ 5.1 – (ਚਲਦਾ) ਸਾਲ 2017 ਦੌਰਾਨ (ਜਨਵਰੀ-ਦਸੰਬਰ) 23 ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਸਤਾਂ ਦੀਆਂ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਪ੍ਰਚੁਨ ਕੀਮਤਾਂ
Table 5.1 – (Contd.) Monthly Retail Prices of 23 Essential Commodities during 2017(Jan-Dec)

ਮੰਦ / ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਨਾਂ Item / Month Name	ਜਨਵਰੀ Jan.	ਫਰਵਰੀ Feb.	ਮਾਰਚ March	ਅਪ੍ਰੈਲ April	ਮਈ May	ਜੂਨ June	ਜੁਲਾਈ July	ਅਗਸਤ Aug.	ਸਤੰਬਰ Sept.	ਅਕਤੂਬਰ Oct.	ਨਵੰਬਰ Nov.	ਦਸੰਬਰ Dec.	ਔਸਤ Average
ਸਾਬਤ ਮੂੰਗੀ													
ਪ੍ਰਤੀ ਕਿ.ਗ੍ਰਾਮ (ਮੀਡੀਅਮ) Whole Moong Per kg (Medium)	80.85	79.97	80.19	80.70	80.33	78.92	77.42	80.00	77.19	78.00	77.24	77.33	79.01
ਸਾਬਤ ਮੱਠ													
ਪ੍ਰਤੀ ਕਿ.ਗ੍ਰਾਮ (ਮੀਡੀਅਮ) Whole Urd Per kg (Medium)	109.68	102.05	95.79	94.51	94.45	91.33	84.72	82.60	83.59	83.77	82.25	80.35	90.42
ਚੀਨੀ (ਸਫੇਦ) ਪ੍ਰਤੀ ਕਿ.ਗ੍ਰਾਮ Sugar (White) Per kg	41.00	41.74	41.60	41.47	41.65	41.75	42.10	42.00	42.59	42.51	42.39	41.76	41.88
ਸੋਹਨਾ ਬਨਸਪਤੀ ਪੀ ਪ੍ਰਤੀ ਲੀਟਰ Sohna Vanaspatti Ghee per litre	78.72	79.43	78.35	78.81	78.58	78.61	77.67	72.00	78.19	78.17	79.07	80.78	78.20
ਸੌਂ ਦਾ ਤੇਲ ਪ੍ਰਤੀ ਲੀਟਰ (ਐਗ ਮਾਰਕ) Mustard oil Per litre (Agmark)	108.76	108.92	108.15	107.59	106.38	106.00	104.00	105.00	102.47	102.95	103.96	104.50	105.72
ਮੂੰਗਫਲੀ ਦਾ ਤੇਲ (ਗਿੰਨੀ) ਪ੍ਰਤੀ ਲੀਟਰ Ground Nut Oil (Ginni) Per litre	142.42	142.40	141.57	141.75	141.06	140.33	141.72	140.00	140.74	141.73	142.46	143.97	141.68

ਸਾਰਣੀ 5.1 - (ਚਲਦਾ) ਸਾਲ 2017 ਦੌਰਾਨ (ਜਨਵਰੀ -ਦਸੰਬਰ) 23 ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਸਤਾਂ ਦੀਆਂ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਪ੍ਰਚੂਨ ਕੀਮਤਾਂ
Table 5.1 - (contd.) Monthly Retail Prices of Essential Commodities during 2017(Jan.-Dec)

ਮੱਦ /ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਨਾਂ Item / Month Name	ਜਨਵਰੀ Jan.	ਫਰਵਰੀ Feb.	ਮਾਰਚ March	ਅਪ੍ਰੈਲ April	ਮਈ May	ਜੂਨ June	ਜੁਲਾਈ July	ਅਗਸਤ Aug.	ਸਤੰਬਰ Sept.	ਅਕਤੂਬਰ Oct.	ਨਵੰਬਰ Nov.	ਦਸੰਬਰ Dec.	ਔਸਤ Average
ਚਾਹ ਪੱਤੀ (ਰੈੱਡ ਲੇਬਲ) 250 ਗ੍ਰਾਮ Tea (Red label) 250 gm	85.90	85.74	85.44	86.52	86.74	86.89	87.97	85.00	89.03	88.82	89.25	89.76	87.26
ਮਿੱਠੀ ਦਾ ਤੇਲ ਪ੍ਰਤੀ ਲੀਟਰ Kerosene oil (Per lt.)	17.26	17.28	17.45	17.41	17.59	17.68	17.82	16.00	17.93	18.30	18.49	18.39	17.63
ਨਮਕ (ਟਾਟਾ) ਆਇਰੋਨਾਈਜ਼ਡ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿ.ਗ੍ਰਾਮ Salt (Tata) iodised Per kg	17.89	17.84	17.82	17.80	17.83	17.84	17.88	18.00	17.88	17.86	17.87	17.89	17.87
ਹਿਆਜ (ਮੀਡੀਅਮ) ਪ੍ਰਤੀ ਕਿ.ਗ੍ਰਾਮ Onion (Medium) Per kg	16.53	15.25	14.73	14.72	13.83	13.73	15.02	28.00	28.36	34.41	46.36	48.52	24.12
ਆਲੂ (ਮੀਡੀਅਮ) ਪ੍ਰਤੀ ਕਿ.ਗ੍ਰਾਮ Potato (Medium) Per kg	914	9.02	8.73	7.75	7.98	9.52	10.48	17.00	9.89	9.86	10.61	11.78	10.15

ਸਾਰਣੀ 5.1 - (ਚਲਦਾ) ਸਾਲ 2017 ਦੌਰਾਨ (ਜਨਵਰੀ -ਦਸੰਬਰ) 23 ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਸਤਾਂ ਦੀਆਂ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਪ੍ਰਚੁਨ ਕੀਮਤਾਂ
Table 5.1 - (contd.) Monthly Retail Prices of Essential Commodities during 2017(Jan.-Dec)

ਮਹੀਨਾ/ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਨਾਂ Item / Month Name	ਜਨਵਰੀ Jan.	ਫਰਵਰੀ Feb.	ਮਾਰਚ March	ਅਪ੍ਰੈਲ April	ਮਈ May	ਜੂਨ June	ਜੁਲਾਈ July	ਅਗਸਤ Aug.	ਸਤੰਬਰ Sept.	ਅਕਤੂਬਰ Oct.	ਨਵੰਬਰ Nov.	ਦਸੰਬਰ Dec.	ਔਸਤ Average
ਟਮਾਟਰ (ਮੀਡੀਅਮ)													
ਪ੍ਰਤੀ ਕਿ.ਗ੍ਰਾਮ Tomato (Med. Per Kg	19.70	19.10	21.16	24.74	18.68	19.25	64.49	66.00	38.41	36.61	56.59	45.24	35.83
ਘੋਸ਼ਿਆ													
(ਮੀਡੀਅਮ)													
ਪ੍ਰਤੀ ਕਿ.ਗ੍ਰਾਮ Gourd (Medium) Per Kg	24.49	27.22	27.32	25.34	18.12	16.32	31.08	31.00	32.01	33.33	33.70	35.91	27.99
ਅੰਡੇ ਪ੍ਰਤੀ ਦੋਜਨ													
Egg Per dozen	56.84	56.77	55.66	54.97	53.45	52.36	52.48	48.00	54.02	54.28	61.39	70.81	55.92
ਕਪੜੇ ਪੈਣਵਾਲਾ													
ਸਾਬਣ (ਨਿਰੋਲ)													
ਪ੍ਰਤੀ ਕਿ.ਗ੍ਰਾਮ Washing Soap (Niroi) Per kg	55.89	56.78	57.26	58.36	57.83	58.83	58.98	60.00	59.28	59.44	60.05	60.90	58.63
ਦੁੱਧ (ਮੀਡੀਅਮ)													
ਪ੍ਰਤੀ ਲੀਟਰ Milk (Medium) Per litre	43.55	43.69	43.82	44.31	45.12	45.50	45.53	45.00	45.80	45.64	45.55	45.49	44.92
ਫਿੱਟੇ													
(ਗ੍ਰੇਡ ਏ) ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ Bricks (Grade A) Per Thousand	4296.02	4304.55	4332.35	4296.25	4271.49	4248.07	4285.00	4500.00	4316.70	4336.25	4338.45	4389.66	4326.23

ਸਾਰਣੀ 5.1 – (ਸਮਾਪਤ) ਸਾਲ 2017 ਦੌਰਾਨ (ਜਨਵਰੀ –ਦਸੰਬਰ) 23 ਜਰੂਰੀ ਵਸਤਾਂ ਦੀਆਂ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਪ੍ਰਚੁਨ ਕੀਮਤਾਂ

Table 5.1 - (concl.) Monthly Retail Prices of Essential Commodities during 2017(Jan.-Dec)

ਮੰਦ /ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਨਾਂ Item / Month Name	ਜਨਵਰੀ Jan.	ਫਰਵਰੀ Feb.	ਮਾਰਚ March	ਅਪ੍ਰੈਲ April	ਮਈ May	ਜੂਨ June	ਜੁਲਾਈ July	ਅਗਸਤ Aug.	ਸਤੰਬਰ Sept.	ਅਕਤੂਬਰ Oct.	ਨਵੰਬਰ Nov.	ਦਸੰਬਰ Dec.	ਔਸਤ Average
ਸੀਮਿੰਟ (ਜੇ ਕੇ)													
ਪ੍ਰਤੀ ਬੈਗ													
Cement (JK) Per bag	319.03	321.70	320.91	327.19	329.14	329.55	330.11	350.00	331.22	328.13	324.73	325.80	328.13
ਸਰੀਆ (ਪ੍ਰਤੀ ਕੁਇੰਟਲ)													
Round Iron (Per Qti)	3639.27	3729.05	3731.50	3869.38	3927.34	3931.36	4016.65	4100.00	4039.09	4025.23	4056.14	4096.19	3930.10

ਸਾਧਨ:- ਅਰਥ ਅਤੇ ਐਕੜਾ ਸੰਗਠਨ, ਪੰਜਾਬ ।

Source:- Economic and Statistical Organisation, Punjab

ਸਾਰਣੀ 5.2- ਸਾਲ 2017 ਦੌਰਾਨ (ਜਨਵਰੀ -ਦਸੰਬਰ) ਚੋਣਵੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਜਿਲ੍ਹਾਵਾਰ ਸਲਾਨਾ ਔਸਤ ਕੀਮਤਾਂ

Table 5.2- District wise Annual Average Prices of Selected Essential Commodities during 2017(Jan-Dec)

ਲੜੀ ਨੰ: S.No	ਜਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਨਾਂ Distt Name	ਕਣਕ Wheat	ਚਾਵਲ Rice	ਕਾਲੇ ਛੋਲੇ Gram Black	ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਲੋ ਗ੍ਰਾਮ ਪ੍ਰਤੀ ਲਿਟਰ		ਦੁੱਧ Milk
					Per Kg	Per Litre	
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ							
1	Amritsar	19.51	33.26	89.04	24.61	10.55	44.30
ਬਠਿੰਡਾ							
2	Bathinda	17.48	33.92	87.33	23.75	9.65	49.30
ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ							
3	Fathegarh Sahib	18.00	34.38	85.90	26.29	9.76	45.33
ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ							
4	Ferozpur	18.70	32.78	84.70	25.18	9.20	42.00
ਫਰੀਦਕੋਟ							
5	Faridkot	18.00	31.65	85.08	24.50	9.75	43.17
ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ							
6	Gurdaspur	17.52	29.08	80.88	25.08	9.19	42.73
ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ							
7	Hoshiarpur	18.60	34.00	87.55	26.04	10.40	49.30
ਜਲੰਧਰ							
8	Jalandhar	18.00	30.26	87.94	24.52	9.85	45.65
ਕਪੂਰਥਲਾ							
9	Kapurthala	19.05	33.96	85.57	23.63	9.78	45.38
ਲੁਧਿਆਣਾ							
10	Ludhiana	20.00	30.00	90.25	22.65	9.16	48.93
ਮਾਨਸਾ							
11	Mansa	18.50	35.31	81.08	23.88	9.88	43.14
ਮੋਗਾ							
12	Moga	18.45	32.85	83.19	25.26	8.94	49.10
ਸ੍ਰੀ ਮੁਕਤਸਰ ਸਾਹਿਬ							
13	Sri Muktsar Sahib	17.93	32.93	89.18	24.19	9.15	46.62

ਸਾਰਣੀ 5.2 - (ਸਮਾਪਤ)ਸਾਲ 2017 ਦੌਰਾਨ (ਜਨਵਰੀ-ਦਸੰਬਰ) ਚੋਣਵੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਜਿਲ੍ਹਾਵਾਰ
ਸਲਾਨਾ ਔਸਤ ਕੀਮਤਾਂ

Table 5.2- (concl.)District wise Annual Average Prices of Selected Essential
Commodities during 2017(Jan-Dec)

ਲੜੀ ਨੰ: S.No	ਜਿਲ੍ਹੇਦਾ ਨਾਂ Distt Name	ਕਣਕ Wheat	ਚਾਵਲ Rice	ਕਾਲੇ ਛੋਲੇ Gram Black	ਪਿਆਜ Onion	ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਲੋ ਗ੍ਰਾਮ Per Kg	ਦੁੱਧ
						ਪ੍ਰਤੀ ਲਿਟਰ Per Litre	ਆਲੂ Potato
ਐਸ ਬੀ ਐਸ ਨਗਰ							
14	S B S Nagar	19.82	30.42	84.46	24.21	9.77	.45.200
ਪਟਿਆਲਾ							
15	Patiala	18.00	33.33	88.36	24.51	9.96	44.58
ਸੰਗਰੂਰ							
16	Sangrur	18.58	30.00	82.54	24.44	8.23	40.00
ਰੂਪਨਗਰ							
17	Roopnagar	19.13	30.04	87.52	22.29	8.55	51.69
ਬਰਨਾਲਾ							
18	Barnala	18.00	31.56	87.58	26.43	9.47	45.10
ਐਸ ਏ ਐਸ ਨਗਰ							
19	SAS Nagar	21.14	30.94	86.13	26.73	10.34	45.00
ਤਰਨਤਾਰਨ							
20	Tarn Taran	18.70	29.08	76.83	21.63	10.39	38.17
ਫਾਜ਼ਿਲਕਾ							
21	Fazilka	18.00	29.23	78.23	24.36	10.26	42.22
ਪਠਾਨਕੋਟ							
22	Pathankot	18.00	30.00	86.46	22.60	11.12	40.31
ਔਸਤ Average		18.60	31.77	85.26	24.40	9.70	44.86

ਸਾਧਨ:- ਅਰਥ ਅਤੇ ਅੰਕੜਾ ਸੰਗਠਨ,ਪੰਜਾਬ ।
Source:- Economic and Statistical Organisation, Punjab.

ਸਾਰਣੀ 5.3 ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਜਰਾਇਤੀ ਅਤੇ ਕਾਰੀਗਰ ਮਜਦੂਰਾਂ ਦੀਆਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਉਜਰਤਾਂ
Table 5.3 - Minimum Wages for Agricultural and skilled Labour fixed by the state Government.

ਇੱਕ ਸਤੰਬਰ ਦੀ ਸਥਿੱਤੀ
 As on 1st September
 (ਰੁਪਏ)
 (Rupees)

ਸਾਲ	ਜਰਾਇਤੀ ਮਜਦੂਰ	ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਵਾਧਾ/ਘਾਟਾ	ਕਾਰੀਗਰ ਮਜਦੂਰ	ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਵਾਧਾ/ਘਾਟਾ
Year	Agricultural Labour.	Percentage increase/decrease Over previous Year/Month	Skilled Labour	Percentage increase/decrease Over previous Year/Month
0	1	2	3	4
2003	89.30	3.30	135.80	2.14
2004	91.39	2.34	137.89	1.54
2005	94.24	3.12	140.74	2.07
2006	98.61	4.64	145.11	3.11
2007	102.41	3.85	148.91	2.62
2008	129.20	26.16	203.60	36.73
2009	136.79	5.87	211.19	3.73
2010	148.06	8.24	222.46	5.34
2011	160.48	8.39	234.88	5.58
2012	210.00	30.86	264.50	12.61
2013	250.64	19.35	305.14	15.36
2014	266.52	6.34	321.02	5.20
2015	277.13	3.98	331.63	3.31
2016(R)	299.21	7.97	351.77	6.07
2017(P)	305.83	2.21	358.12	1.81

ਸਾਧਨ :- ਕਿਰਤ ਕਮਿਸ਼ਨਰ, ਪੰਜਾਬ
 Source :- Labour Commissioner, Punjab.

ਸਾਰਣੀ 6.1 ਰਾਜ ਬੱਜਟ - ਮਾਲ ਲੇਖਾ ਲਈ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ

Table 6.1—State Budget-Receipts on Revenue Account

(ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)

(Rs. in Crore)

ਮੱਦ Heads		2015-16 (ਲੇਖੇ) (Accounts)	2016-17 (ਸੋਧੇ) (RE)	2017-18 (ਬੱਜਟ) (BE)
A	ਕੁੱਲ ਮਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ Total Revenue Receipts (1+2+3)	41523.38	51371.80	60079.87
1	ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ Central Transfers (i+ii)	12177.47	14859.38	17328.64
(i)	ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਕਰਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ Share of Central Taxes	8003.75	9599.70	10650.64
(ii)	ਕੇਂਦਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਗਰਾਂਟ Grants-in-aid from Centre	4173.72	5259.68	6678.00
2	ਰਾਜ ਦਾ ਆਪਣੇ ਕਰ ਤੋਂ ਆਮਦਨ State's own Tax Revenue (i + viii)	26695.64	30251.84	39526.28
(i)	ਵੈਟ (ਰਾਜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ) VAT (State Share)	15856.64	18596.26	25800.00
(ii)	ਰਾਜ ਉਤਪਾਦਨ State Excise	4796.45	5426.75	5422.47
(iii)	ਸਟੈਂਪ ਅਤੇ ਰਜਿਸਟਰੇਸ਼ਨ Stamps & Registration	2448.98	2600.00	2400.00
(iv)	ਗੱਡੀਆਂ ਤੇ ਟੈਕਸ Taxes on Vehicles	1474.83	1478.91	3175.00
(v)	ਵਸਤਾਂ ਤੋਂ ਯਾਤਰੀਆਂ ਤੇ ਕਰ Taxes on Goods and Passengers	6.66	0.00	0.00
(vi)	ਬਿਜਲੀ ਕਰ Electricity Duty	1967.42	1984.05	2400.00
(vii)	ਭੋਂ ਮਾਲੀਆ Land Revenue	55.21	66.92	220.00
(viii)	ਹੋਰ ਕਰ, ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰ, ਲੈਗਜ਼ਰੀ ਕਰ ਆਦਿ) Other taxes (Entertainment Tax, Luxury Tax etc.)	89.45	98.95	108.81
3	ਰਾਜ ਦੀ ਗੈਰ ਕਰ ਆਮਦਨ State's Own Non Tax Revenue (i+iv)	2650.27	6260.58	3224.95
(i)	ਪੰਜਾਬ ਰੋਡਵੇਜ Punjab Roadways	148.49	213.84	250.00
(ii)	ਫੁਟਕਲ ਆਮ ਸੇਵਾਵਾਂ Misc. General Services	999.84	3063.57	105.30
(iii)	ਵਿਆਜ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ Interest Receipts	225.28	1358.62	1339.71
(iv)	ਹੋਰ ਗੈਰ ਕਰ ਆਮਦਨ Other Non-tax Revenue	1276.66	1624.55	1529.94

ਸਾਧਨ: ਪੰਜਾਬ ਬਜੱਟ ਦਸਤਾਵੇਜ਼

Source: Punjab Budget document

ਸਾਰਣੀ 6.2- ਰਾਜ ਬਜਟ- ਮਾਲ ਲੇਖਾ ਖਰਚ

Table 6.2—State Budget—Expenditure on Revenue Account

(ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)
(Rs. in Crore)

ਮੱਦ Heads		2015-16(ਲੇਖੇ) (Accounts)	2016-17 (ਸੋਧੇ) (RE)	2017-18 (ਬੱਜਟ) (BE)
B	ਕੁੱਲ ਮਾਲ ਖਰਚਾ Total Revenue Expenditure	50073.49	62733.81	74864.74
(i)	ਵਿਆਜ ਅਦਾਇਗੀਆਂ Interest Payments	9781.77	11981.71	14910.49
(ii)	ਊਰਜਾ ਤੇ ਸਬਸਿਡੀ Power Subsidy	510.00	2891.84	2597.24
(iii)	ਪੈਨਸ਼ਨ ਤੇ ਹੋਰ ਰਿਟਾਇਰਮੈਂਟ ਲਾਭ Pension & other Retirement benefits	7832.82	8140.16	10147.23
(iv)	ਪੁਲੀਸ Police	4489.81	5161.67	5236.87
(v)	ਜਨਤਕ ਕੰਮ Public Works	368.21	402.96	443.97
(vi)	ਆਮ ਸਿੱਖਿਆ General Education	8312.32	9226.68	9992.76
(vii)	ਮੈਡੀਕਲ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਸਿਹਤ Medical & Public Health	2407.53	2942.96	3057.68
(viii)	ਮੇਜਰ ਤੇ ਮੀਡੀਅਮ ਸਿੰਚਾਈ Major & Medium Irrigation	1028.69	942.02	1008.06
(ix)	ਫਸਲੀ ਵਰਗ Crop Husbandry	5131.77	6850.78	9890.66
(x)	ਸੜਕ ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ Road Transport	324.36	328.21	325.46
(xi)	ਭੁੱਟਕਲ ਆਮ ਸੇਵਾਵਾਂ Misc. General Services	46.57	64.33	870.53
(xii)	ਹੋਰ ਖਰਚ Other Expenditure	9839.64	13800.49	16383.79

ਸਾਧਨ: ਪੰਜਾਬ ਬਜਟ ਦਸਤਾਵੇਜ਼

Source: Punjab Budget document

ਸਾਰਣੀ 6.3-ਰਾਜ ਬਜਟ-ਪੂੰਜੀਗਤ ਲੇਖਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ
Table 6.3—State Budget—Receipts on Capital Account

(ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)
(Rs. in Crore)

	2015-16	2016-17	2017-18
ਮੱਦ Heads	(ਲੇਖੇ) (A)	(ਸੋਧੇ) (RE.)	(ਬਜਟ) (B.E.)
0	1	2	3
I. ਮਾਰਕਿਟ ਕਰਜੇ (ਨਿਰੋਲ)			
Market Loans (net)	9199.01	12143.51	12133.68
II. ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਬੱਚਤਾਂ ਲਈ ਕਰਜੇ			
Small Saving Loans from the Centre	(-)4109.54	(-)14572.88	(-)4432.84
III. ਪ੍ਰਾਵੀਡੈਂਟ ਫੰਡ (ਨਿਰੋਲ)*			
Provident Funds (net)*	1108.94	1336.50	1702.00
IV. ਕਰਜੇ ਤੇ ਪੇਸ਼ਗੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਸੂਲੀਆਂ			
Recoveries of Loans and Advances	218.45	900.78	79.97
V. ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਕਰਜੇ (ਨਿਰੋਲ) (ੳ-ਅ)			
Loans from the Centre (net) (a—b)	(-)49.19	326.96	472.15
(ੳ) ਕੁੱਲ ਕਰਜੇ			
(a) Gross Loan (1 to 5)	265.33	654.94	800.00
(1) ਨਾਲ ਪਲੈਨ**			
Non-Plan**	0.00	-	-
(2) ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਪਲੈਨ ਸਕੀਮਾਂ			
State Plan Schemes	265.33	654.94	800.00
(3) ਕੇਂਦਰੀ ਪਲੈਨ ਸਕੀਮਾਂ			
Central Plan Schemes	-	0.00	0.00
(4) ਕੇਂਦਰ ਪ੍ਰਯੋਜਕ ਸਕੀਮਾਂ			
Central Sponsored Schemes	0.00	0.00	0.00
(5) ਐਡਵਾਂਸ ਲੈਣ ਦੇ ਸਾਧਨ			
Ways and Means of Advances	0.00	0.00	0.00
(ਅ) ਮੁੜ ਅਦਾਇਗੀਆਂ			
(b) Repayments	314.52	327.98	327.85
VI. ਐਸ.ਬੀ.ਆਈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬੈਂਕਾਂ ਤੋਂ ਕਰਜੇ (ਨਿਰੋਲ)			
Loans from S.B.I. and other Banks (net)	-	-	-

ਸਾਰਣੀ 6.3-(ਸਮਾਪਤ)-ਰਾਜ ਬਜਟ-ਪੂੰਜੀਗਤ ਲੇਖਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ

Table 6.3—(Concl.)—State Budget—Receipts on Capital Account

(ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)			
(Rs. in Crore)			
	2015-16	2016-17	2017-18
ਮੱਦ	(ਲੇਖੇ)	(ਸੋਧੇ)	(ਬਜਟ)
Heads	(A)	(RE)	(B.E.)
0	1	2	3
VII. ਵਿੱਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਕਰਜ਼ੇ (ਨਿਰੋਲ)***			
Financial Loans from Institutions (net) ***	5648.51	10326.96	338.09
VIII. ਰਾਖਵੇਂ ਫੰਡ (ਨਿਰੋਲ)			
Reserve Funds (net)	(-)525.46	954.70	547.99
IX. ਜਮ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਅਦਾਇਗੀਆਂ (ਨਿਰੋਲ)			
Deposits and Advances (net)	114.36	112.78	200.01
X. ਉਚਿੱਤ ਅਤੇ ਫੁਟਕਲ (ਨਿਰੋਲ)			
Suspense and Miscellaneous (net)	(-)4918.89	-	-
XI. ਰਮਿਟੈਂਸ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਜੀ ਬੰਦੋਬਸਤ (ਨਿਰੋਲ)			
Remittances and Inter State Settlement (net)	2.70	-	-
XII. ਅਚੰਚਤਾ ਫੰਡ (ਨਿਰੋਲ)			
Contingency Fund (net)	0.00	0.00	0.00
XIII. ਆਰ.ਬੀ.ਆਈ ਤੋਂ ਐਡਵਾਂਸ ਲੈਣ ਦੇ ਸਾਧਨ (ਨਿਰੋਲ)			
Ways and Means of Advances from R.B.I. (net)	-	-	-
ਕੁੱਲ ਪੂੰਜੀਗਤ ਲੇਖਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ			
Total Receipts on Capital Account (I to XIII)	6688.89	11529.31	11041.05

ਸਾਧਨ:-ਪੰਜਾਬ ਬਜਟ ਦਸਤਾਵੇਜ਼।

Source :—Punjab Budget Documents.

* ਰਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰਾਵੀਡੈਂਟ ਫੰਡ ਅਤੇ ਜਨਰਲ ਇੰਸੂਰੈਂਸ ਫੰਡ

*State Provident Funds and General Insurance Fund.

** ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਛੋਟੀਆਂ ਬੱਚਤਾਂ ਦਾ ਰਿਣ ਛੱਡ ਕੇ

**Excluding Small Saving Loans from the Centre.

*** ਆਰ.ਬੀ.ਆਈ., ਐਨ.ਏ.ਬੀ.ਏ. ਆਰ.ਡੀ., ਐਲ.ਆਈ.ਸੀ., ਜੀ.ਆਈ.ਸੀ. ਅਤੇ ਐਨ.ਸੀ.ਡੀ.ਸੀ.

***RBI;

NABARD; LIC; GIC; and NCDC.

ਸਾਰਣੀ 6.4—ਰਾਜ ਬਜਟ—ਪੂੰਜੀਗਤ ਲੇਖਾ ਖਰਚ

Table 6.4—State Budget—Expenditure on Capital Account

(ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)
(Rs. in Crore)

	2015-16	2016-17	2017-18
ਮੱਦ Heads	(ਲੇਖੇ) (A)	(ਸੋਧੇ) (RE)	(ਬਜਟ) (B.E.)
0	1	2	3
I—ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਲਾਗਤ			
Capital Outlay (1 to 3)	3059.42	6117.87	6157.08
(1) ਆਮ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਪੂੰਜੀਗਤ ਲੇਖਾ			
Capital Account of General Services	252.88	443.94	310.31
(2) ਸਮਾਜ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਪੂੰਜੀਗਤ ਲੇਖਾ			
Capital Account of Social Services	828.63	1830.51	3292.98
(3) ਆਰਥਿਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਪੂੰਜੀਗਤ ਲੇਖਾ			
Capital Account of Economic Services (i to ix)	1977.91	3843.42	2553.79
(i) ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਤੇ ਸਬੰਧਤ ਸਰਗਰਮੀਆਂ			
Agriculture and Allied Activities	79.92	216.46	45.10
(ii) ਦਿਹਾਤੀ ਵਿਕਾਸ			
Rural Development	88.28	202.90	339.85
(iii) ਹੋਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੇਤਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ			
Other Special Area Programmes	0.00	0.00	0.00
(iv) ਸਿੰਚਾਈ ਅਤੇ ਹੜ੍ਹ ਕੰਟਰੋਲ			
Irrigation and Flood Control	751.52	1580.28	872.23
(v) ਊਰਜਾ			
Energy	0.00	9.00	51.50
(vi) ਉਦਯੋਗ ਤੇ ਖਣਿਜ			
Industry and Minerals	15.98	0.00	10.33

ਸਾਰਣੀ 6.4—(ਸਮਾਪਤ)—ਰਾਜ ਬਜਟ-ਪੂੰਜੀਗਤ ਲੇਖਾ ਖਰਚ

Table 6.4—(Concl'd.)—State Budget—Expenditure on Capital Account

				(ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)
				(Rs. in Crore)
	2015-16	2016-17	2017-18	
ਮੱਦ	(ਲੇਖੇ)	(ਸੋਧੇ)	(ਬਜਟ)	
Heads	(A)	(R.E)	(B.E.)	
0	1	2	3	
(vii) ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ				
Transport	891.42	1592.86	848.72	
(viii) ਵਿਗਿਆਨ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ				
Science, Technology and Environment	0.00	1.50	4.06	
(ix) ਆਮ ਆਰਥਿਕ ਸੇਵਾਵਾਂ				
General Economic Services	150.79	240.42	382.00	
II—ਕਰਜ਼ੇ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ਗੀਆਂ				
Loans and Advances	280.20	756.63	372.16	
(1) ਊਰਜਾ ਦੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ				
Power Projects	0.00	0.00	0.00	
(2) ਹੋਰ				
Other	280.20	756.63	372.16	
ਕੁੱਲ ਪੂੰਜੀਗਤ ਲੇਖਾ ਖਰਚਾ				
Total Expenditure on Capital Account (I + II)	3339.62	6874.50	6529.24	

ਸਾਧਨ:—ਪੰਜਾਬ ਬਜਟ ਦਸਤਾਵੇਜ਼।
Source :—Punjab Budget Documents.

ਸਾਰਣੀ 6.5—ਰਾਜ ਬਜਟ-ਬਜਟ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸਥਿਤੀ

Table 6.5—State Budget—Overall Budgetary Position

(ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)			
(Rs. in Crore)			
	2015-16	2016-17	2017-18
ਮੱਦ	(ਲੇਖੇ)	(ਸੋਧੇ)	(ਬਜਟ)
Heads	(A)	(R.E)	(B.E.)
0	1	2	3
I—ਮਾਲ ਲੇਖਾ			
Revenue Account			
(1) ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ			
Receipts	41523.38	51371.80	60079.87
(2) ਖਰਚਾ			
Expenditure	50073.49	62733.81	74864.74
(3) ਬਕਾਇਆ			
Balance (1-2)	(-8550.11)	(-11362.01)	(-14784.87)
II— ਪੂੰਜੀਗਤ ਲੇਖਾ			
Capital Account			
(1) ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ			
Receipts	6688.89	11529.31	11041.05
(2) ਖਰਚਾ (ਸਮੇਤ ਲੋਨ)			
Expenditure (including loan)	3339.62	6874.50	6529.24
(3) ਬਕਾਇਆ			
Balance (1-2)	3349.27	4654.81	4511.81
ਸਮੁੱਚਾ ਬਕਾਇਆ (I+II) ਜਾਂ			
ਨਕਦ ਬਕਾਇਆ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਜਾਂ ਘਾਟਾ			
Overall Balance (I+II) or			
Increase or Decrease in Cash	(-5200.84)	6707.20	10273.06
Balance			
1. ਮੁੱਢਲਾ ਬਕਾਇਆ			
Opening Balance	(-1064.36)	(-6265.20)	(-12972.40)
2. ਅੰਤਮ ਬਕਾਇਆ			
Closing Balance	(-6265.20)	(-12972.40)	(-23245.46)

ਸਾਧਨ:—ਪੰਜਾਬ ਬਜਟ ਦਸਤਾਵੇਜ਼।

Source :—Punjab Budget Documents.

ਸਾਰਣੀ 6.6—ਕੇਂਦਰ ਤੋਂ ਰਾਜ ਨੂੰ ਨਿਰੋਲ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ

Table 6.6—Net Transfer of Resources from Centre to the State

				(ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)
				(Rs. in Crore)
ਮੱਦ	2015-16	2016-17	2017-18	
Heads	(ਲੇਖੇ)	(ਸੋਧੇ)	(ਬਜਟ)	
	(A)	(R.E)	(B.E.)	
0	1	2	3	
I—ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਕਰਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ				
Share of Central Taxes and Duties (1+2)	8003.75	9599.70	10650.64	
(1) ਆਮਦਨ ਕਰ				
Taxes on Income	1761.21	2142.05	2749.00	
(2) ਕੇਂਦਰੀ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰ				
Union Excise Duties	6242.54	7457.65	7901.64	
II— ਗਰਾਂਟ				
Grants (1 to 4)	4173.72	5259.67	6678.00	
(1) ਨਾਲ ਪਲੈਨ ਗਰਾਂਟਸ				
Non-Plan Grants	1274.64	1429.97	1107.42	
(2) ਰਾਜ ਪਲੈਨ ਸਕੀਮਾਂ				
State Plan Schemes	2320.13	3430.05	4973.94	
(3) ਕੇਂਦਰੀ ਪਲੈਨ ਸਕੀਮਾਂ				
Central Plan Schemes	341.75	391.73	574.36	
(4) ਕੇਂਦਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਕ ਸਕੀਮਾਂ				
Centrally Sponsored Schemes	237.20	7.92	22.28	

ਸਾਰਣੀ 6.6-(ਸਮਾਪਤ)-ਕੇਂਦਰ ਤੋਂ ਰਾਜ ਨੂੰ ਨਿਰੋਲ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ

Table 6.6—(Concl'd.)—Net Transfer of Resources from Centre to the State

				(ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)
				(Rs. in Crore)
	2015-16	2016-17	2017-18	
ਮੱਦ	(ਲੇਖੇ)	(ਸੋਧੇ)	(ਬਜਟ)	
Heads	(A)	(R.E)	(B.E.)	
0	1	2	3	
III—ਰਿਣ ਨਿਰੋਲ ਓ-(ਅ+ੲ)				
Loans Net a-(b+c)	(-)207.06	176.81	336.06	
(ੳ) ਕੁੱਲ ਰਿਣ				
(a) Gross Loans (1to 5)	265.33	654.94	800.00	
(1) ਨਾਲ ਪਲੈਨ				
Non-Plan	0.00	0.00	0.00	
(2) ਰਾਜ ਪਲੈਨ ਸਕੀਮਾਂ				
State Plan Schemes	265.33	654.94	800.00	
(3) ਕੇਂਦਰੀ ਪਲੈਨ ਸਕੀਮਾਂ				
Central Plan Schemes	0.00	0.00	-	
(4) ਕੇਂਦਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਕ ਸਕੀਮਾਂ				
Centrally Sponsored Schemes	-	-	-	
(5) ਪੇਸਰੀਆਂ ਲੈਣ ਦੇ ਸਾਧਨ				
Ways and Means of advances	-	-	-	
(ਅ) ਕਰਜੇ ਮੋੜਨਾ				
(b) Repayment of Loans	314.52	327.98	327.85	
(ੲ) ਵਿਆਜ ਅਦਾਇਗੀਆਂ				
(c) Interest payments	157.87	150.15	136.09	
ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਤਬਦੀਲੀ (ਨਿਰੋਲ)				
Total Transfer of Resources (Net) (I to III)	11970.41	15036.18	17664.70	

ਸਾਧਨ:-ਪੰਜਾਬ ਬਜਟ ਦਸਤਾਵੇਜ਼।

Source :—Punjab Budget Documents.

ਸਾਰਣੀ 6.7—ਰਾਜ ਕਰਾਂ ਤੋਂ ਆਮਦਨ ਦਾ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦਨ ਅਨੁਪਾਤ
Table 6.7—Ratio of State Taxes to Gross State Domestic Product at Current Prices

(ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)				
(Rs. in Crore)				
	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18
ਮੱਦ	(ਲੇਖੇ)	(ਲੇਖੇ)	(ਸੋਧੇ)	(ਬਜਟ)
Item	(A)	(A)	(R.E)	(B.E)
0	1	2	3	4
1. ਰਾਜ ਦੇ ਕਰਾਂ ਤੋਂ ਆਮਦਨ				
Revenue from State Taxes	25570.21	26695.64	30251.84	39526.28
2. ਕੁੱਲ ਰਾਜ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦਨ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ				
Gross State Domestic Product at Current Price	354908	392411	433660 (Q)	471276
3. ਅਨੁਪਾਤ (1) ਦੀ (2) ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ				
Ratio of (1) to 2 (Per cent)	7.20	6.80	6.98	8.28

ਸਾਧਨ:—ਪੰਜਾਬ ਬਜਟ ਦਸਤਾਵੇਜ਼।

Sources :—Punjab Budget Documents

ਸਾਰਣੀ 6.8-ਛੋਟੀਆਂ ਬੱਚਤਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰੋਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ

Table 6.8—Small Savings Net Collections

(ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)

(Rs. in Crore)

ਸਕੀਮ Scheme	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17
0	1	2	3	4	5
1. ਡਾਕਘਰ ਬਚਤ ਜਮ੍ਹਾਂ ਰਕਮਾਂ Post Office Saving Deposits	131.34	229.29	14.60	40.75	135.19
2. ਦਸ ਸਾਲਾ ਸੰਚਿਤ ਜਮ੍ਹਾਂ ਰਕਮਾਂ Ten Year Cummulative Time Deposits	0.00	0.00	(-) 0.58	..	..
3. ਪੰਜ ਸਾਲਾ ਅਵਾਰਤਕ ਜਮ੍ਹਾਂ ਰਕਮਾਂ Five year Recurring Deposits	213.99	249.75	N.A	14.39	101.00
4. ਡਾਕਘਰ ਮਿਆਦੀ ਜਮ੍ਹਾਂ ਰਕਮਾਂ Post Office Time Deposits	0.00	0.00	N.A	..	..
5. ਕੌਮੀ ਬਚਤ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ (2 ਤੋਂ 5ਵਾਂ ਅੰਕ) National saving Certificate (II to V Issue)	0.00	0.00	0.00	..	..
6. ਕੌਮੀ ਬਚਤ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ (6ਵਾਂ ਅਤੇ 7ਵਾਂ ਅੰਕ) National Saving Certificate (VI and VII Issue)	(-)2.52	(-)6.35	(-)0.16	(-0.06)	..
7. (i) ਕੌਮੀ ਬਚਤ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ (8ਵਾਂ ਅੰਕ) National Saving Certificate (VIII Issue)	378.99	484.06	51.83	16.98	516.04
(ii) ਕੌਮੀ ਬਚਤ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ (9ਵਾਂ ਅੰਕ) National Saving Certificate (IX Issue)	80.14	132.44	12.33	4.93	..
8. ਪਬਲਿਕ ਪ੍ਰਾਵੀਡੈਂਟ ਫੰਡ * Public Provident Fund *	185.02	569.55	59.21	75.69	..

ਸਾਰਣੀ 6.8—(ਸਮਾਪਤ)—ਛੋਟੀਆਂ ਬੱਚਤਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰੋਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ

Table 6.8—(Concl.d.)—Small Savings Net Collections

(ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)					
(Rs. in Crore)					
ਸਕੀਮ	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17
Scheme	1	2	3	4	5
0	1	2	3	4	5
9. ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ					
Social Security and Old Certificate	0.02	0.00	0.00	(-)0.01	..
10. ਇੰਦਰਾ ਵਿਕਾਸ ਪੱਤਰ					
Indira Vikas Patra	(-)0.08	(-)0.21	(-)0.02	(-)0.05	..
11. ਮਹਾਂਵਾਰ ਆਮਦਨ ਸਕੀਮ					
Monthly Income Scheme	(-)229.21	(-)74.97	(-)24.02	(-)33.57	121.23
12. i) ਕੌਮੀ ਬਚਤ ਸਕੀਮ 1987					
National Saving Scheme 1987	(-)10.51	0.32	(-)0.21	(-)0.40	15.14
ii) ਕੌਮੀ ਬਚਤ ਸਕੀਮਾਂ 1992					
National Saving Scheme 1992	(-)0.11	6.01	(-)0.03	(-)0.02	..
13. ਕਿਸਾਨ ਵਿਕਾਸ ਪੱਤਰ					
Kisan Vikas Patra	(-)1266.62	(-)1005.83	(-)85.85	16.73	..
14. ਮਿਆਦੀ ਜਮ੍ਹਾਂ ਰਕਮਾਂ					
Time Deposits	447.01	587.83	79.72	159.88	..
15. ਪੰਜ ਸਾਲਾ ਸੰਚਿਤ ਜਮ੍ਹਾਂ ਰਕਮਾਂ					
Five Year Cumulative Deposits	0.00	0.00	0.00	..	..
16. ਬਜ਼ੁਰਗ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਲਈ ਬਚਤ ਸਕੀਮਾਂ					
Sr. Citizens Saving Schemes	(-)105.60	(-)89.55	(-)17.21	14.93	(-)20.00
17. ਮਨਰੇਗਾ					
MGNREGA	(-)7.12	(-)4.19	1.49	..	..
18. ਸੁਕੰਨਿਆ					
Sukanya	..	..	..	17.25	..
ਜੋੜ					
Total	(-)185.26	1078.15	91.10	327.42	868.60

ਸਾਧਨ:—ਰਿਜਨਲ ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੇਵਿੰਗਜ਼ ਆਰਗੇਨਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ
(ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ), ਪੰਜਾਬ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ।

Source :—Regional Director, National Savings Organisation
(Government of India), Punjab, Chandigarh.

* ਬੈਂਕਾਂ ਵਿਚ ਜਮ੍ਹਾਂ ਪੀ.ਪੀ.ਐਫ. ਦੀ ਰਕਮ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੈ।

*P.P.F. in Bank Deposits are not included.

ਸਾਰਣੀ 6.9-ਬੈਂਕ ਦਫਤਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ

Table 6.9—Number of Bank offices

ਬੈਂਕ	31 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ				
	As on 31st December				
Bank	2012	2013	2014	2015	2016-17
0	1	2	3	4	5
1. ਭਾਰਤੀ ਵਪਾਰਕ ਬੈਂਕ Indian Commercial Banks	4726	5413	5887	6210	6563
2. ਵਿਦੇਸੀ ਬੈਂਕ Foreign Banks	8	8	8	8	4
3. ਸਹਿਕਾਰੀ ਬੈਂਕ Co-operative Banks	802	802	802	802	802
4. ਮੁੱਢਲੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਬੈਂਕ@ Primary Agriculture Development Banks@	89	89	89	89	89
5. ਡਾਕਘਰ ਬਚਤ ਬੈਂਕ Post office Saving Banks	3850	3853	3856	3861	3861
ਜੋੜ Total	9475	10165	10642	10970	11319

ਸਾਧਨ:- (i) ਰਿਜ਼ਰਵ ਬੈਂਕ ਆਫ ਇੰਡੀਆ।

(ii) ਰਜਿਸਟਰਾਰ, ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾਵਾਂ, ਪੰਜਾਬ

Source :- (i) Reserve Bank of India.

(ii) Registrar, Co-operative Societies,

@ 30 ਜੂਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ
Relates to 30th June
Punjab

ਸਾਰਣੀ 6.10—ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਵਪਾਰਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜਮ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਅਦਾਇਗੀਆਂ ਵਿਚਾਲੇ ਨਿਸਬਤ
(31 ਦਸੰਬਰ ਤੱਕ)

Table 6.10—Year-wise Deposits and Advances—Ratio of Scheduled Commercial Banks in Punjab
(upto

31 st December)		ਵਿਚ)				(ਰੁਪਏ ਕਰੋੜਾਂ (Rs. in Crore)
ਮੱਦ	2012	2013	2014	2015	2016	
Items	1	2	3	4	5	
1. ਜਮ੍ਹਾਂ ਰਕਮਾਂ Deposits	190376	219663	246351	277469	342138	
2. ਅਦਾਇਗੀਆਂ Advances	150300	169657	182740	198615	210142	
3. ਅਦਾਇਗੀਆਂ ਦੀ ਜਮ੍ਹਾਂ ਰਕਮਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ (ਪੰਜਾਬ) Percentage of advances to deposits (Punjab)	78.95	77.24	74.18	71.58	61.42	
4. ਅਦਾਇਗੀਆਂ ਦੀ ਜਮ੍ਹਾਂ ਰਕਮਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ (ਭਾਰਤ) Percentage of advances to deposits (India)	77.71	76.89	76.36	75.92	73.27	

ਸਾਧਨ:—ਭਾਰਤੀ ਰਿਜ਼ਰਵ ਬੈਂਕ।

Source :—Reserve Bank of India.

ਸਾਰਣੀ 7.1—ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਲਿੰਗਵਾਰ ਅਤੇ ਖੇਤਰਵਾਰ 2001 ਅਤੇ 2011 ਦੀ ਆਬਾਦੀ ।

Table 7.1—Population of Punjab Classified by sex, and Area 2001 and 2011

ਜਾਤੀਆਂ /ਲਿੰਗ Castes/Sex	2001			2011		
	ਦਿਹਾਤੀ Rural	ਸ਼ਹਿਰੀ Urban	ਕੁੱਲ Total	ਦਿਹਾਤੀ Rural	ਸ਼ਹਿਰੀ Urban	ਕੁੱਲ Total
0	1	2	3	4	5	6
ਪੁਰਸ਼ Male	8516596	4468449	12985045	9093436	5545989	14639465
ਇਸਤਰੀ Female	7579892	3794062	11373954	8250716	4853157	13103873
ਕੁੱਲ ਆਬਾਦੀ Total Population	16096488	8262511	24358999	17344192	10399146	27743338

ਸਾਧਨ : ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸੈਂਸਜ਼ ਓਪਰੇਸ਼ਨ, ਪੰਜਾਬ

Source :—Director, Census Operations, Punjab.

ਸਾਰਣੀ 7.2— ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਲਿੰਗਵਾਰ ਅਤੇ ਖੇਤਰਵਾਰ 2001 ਅਤੇ 2011 ਦੀ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ ।

Table 7.2— Literacy rate in Punjab by Sex and Area 2001 and 2011

ਸਾਲ Year	ਦਿਹਾਤੀ Rural			ਸ਼ਹਿਰੀ Urban			ਕੁੱਲ Total		
	ਪੁਰਸ Male	ਇਸਤਰੀਆਂ Female	ਕੁੱਲ Total	ਪੁਰਸ Male	ਇਸਤਰੀਆਂ Female	ਕੁੱਲ Total	ਪੁਰਸ Male	ਇਸਤਰੀਆਂ Female	ਕੁੱਲ Total
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2001	71.0	57.7	64.7	83.0	74.5	79.1	75.2	63.4	69.7
2011	76.62	65.74	71.42	86.67	79.21	83.18	80.44	70.73	75.84

ਸਾਧਨ : ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸੈਂਸਜ਼ ਓਪਰੇਸ਼ਨ, ਪੰਜਾਬ

Source :—Director, Census Operations, Punjab.

ਸਾਰਣੀ 7.3— ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ 2011 ਦੀ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇਵਾਰ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ।

Table 7.3— District-wise Literacy rate in Punjab, 2011 census.

2011 ਦੀ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ-ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ Percentage of Literacy Census 2011			
ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਨਾਮ Name of District	ਜੋੜ Total	ਪੁਰਸ਼ Male	ਇਸਤਰੀਆਂ Female
0	1	2	3
ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ Hoshiarpur	84.6	88.8	80.3
ਪਠਾਨ ਕੋਟ Pathankot	84.6	89.2	79.3
ਐਸ.ਏ.ਐਸ.ਨਗਰ SAS Nagar	83.8	87.9	79.2
ਜਲੰਧਰ Jalandhar	82.5	86.1	78.5
ਰੂਪ ਨਗਰ Roop Nagar	82.2	87.5	76.4
ਲੁਧਿਆਣਾ Ludhiana	82.2	86.0	77.9
ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨਗਰ Shahid Bhagat SinghNagar	79.8	85.4	73.9
ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ Fatehgarh Sahib	79.4	83.3	74.8
ਕਪੂਰਥਲਾ Kapurthala	79.1	83.2	74.6
ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ Gurdaspur	78.0	82.6	73.0
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ Amritsar	76.3	80.2	71.9
ਪਟਿਆਲਾ Patiala	75.3	80.2	69.8
ਮੋਗਾ Moga	70.7	74.4	66.5
ਫਰੀਦਕੋਟ Faridkot	69.6	74.6	63.9

ਸਾਰਣੀ 7.3—(ਸਮਾਪਤ)ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ 2011 ਦੀ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇਵਾਰ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ।

Table 7.3— (Contd.) District-wise Literacy rate in Punjab, 2011 census.

2011 ਦੀ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ-ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ Percentage of Literacy Census 2011			
ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਨਾਮ Name of District	ਜੋੜ Total	ਪੁਰਸ਼ Male	ਇਸਤਰੀਆਂ Female
0	1	2	3
ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ Ferozpur	68.9	74.5	62.7
ਫਾਜ਼ਿਲਕਾ Fazilka	68.9	76.3	60.7
ਬਠਿੰਡਾ Bathinda	68.3	73.8	61.9
ਸੰਗਰੂਰ Sangrur	68.0	73.2	62.2
ਤਰਨਤਾਰਨ Tarn Tarn	67.8	73.2	61.9
ਬਰਨਾਲਾ Barnala	67.8	71.6	63.6
ਸ੍ਰੀ ਮੁਕਤਸਰ ਸਾਹਿਬ Sri Muktsar Sahib	65.8	71.8	59.2
ਮਾਨਸਾ Mansa	61.8	67.3	55.7

ਸਾਧਨ : ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਸੈਂਸਜ਼ ਓਪਰੇਸ਼ਨਜ਼, ਪੰਜਾਬ।

Source :—Director, Census Operations, Punjab.

ਸਾਰਣੀ 7.4— ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ (30 ਸਤੰਬਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ)

Table 7.4—Number of Schools (As on 30th September)

(ਗਿਣਤੀ)									
(Number)									
ਸਕੂਲ ਦੀ ਕਿਸਮ	2014			2015			2016		
	ਦਿਹਾਤੀ	ਸ਼ਹਿਰੀ	ਕੁੱਲ	ਦਿਹਾਤੀ	ਸ਼ਹਿਰੀ	ਕੁੱਲ	ਦਿਹਾਤੀ	ਸ਼ਹਿਰੀ	ਕੁੱਲ
Category of School	Rural	Urban	Total	Rural	Urban	Total	Rural	Urban	Total
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ									
Primary	12852	1789	14641	12523	1849	14372	12409	1833	14242
ਮਿਡਲ									
Middle	4240	1361	5601	4052	1393	5445	3889	1356	5245
ਹਾਈ/ਸੀਨੀਅਰ									
ਸੈਕੰਡਰੀ									
High/Senior	5824	3116	8904	5887	3284	9171	6113	3362	9475
Secondary									
ਕੁੱਲ Total	22916	6266	29182	22462	6526	28988	22411	6551	28962

ਸਾਧਨ : ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਸਿੱਖਿਆ ਸਕੂਲ, ਪੰਜਾਬ ।
Source :— Director General Schools Education Punjab.

ਸਾਰਣੀ 7.5—ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ (30 ਸਤੰਬਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ)
Table 7.5—Enrolment in Schools (As on 30th September)

(ਲੱਖਾਂ ਵਿੱਚ)
(in lakh)

ਉਮਰ ਗਰੁੱਪ/ਸਾਲ Age Group / Year	ਕੁੱਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀ Total Students			ਗੈਰ-ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ Non-Scheduled Castes			ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ Scheduled Castes		
	ਲੜਕੇ Boys	ਲੜਕੀਆਂ Girls	ਕੁੱਲ Total	ਲੜਕੇ Boys	ਲੜਕੀਆਂ Girls	ਕੁੱਲ Total	ਲੜਕੇ Boy	ਲੜਕੀਆਂ Girls	ਕੁੱਲ Total
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
6—11									
2014	14.04	11.64	25.68	9.00	7.14	16.14	5.04	4.50	9.54
2015	13.59	11.29	24.88	8.69	6.91	15.60	4.90	4.38	9.28
2016	13.21	11.08	24.29	8.49	6.81	15.30	4.72	4.27	8.99
11—14									
2014	8.10	6.43	14.53	5.13	3.88	9.01	2.97	2.55	5.52
2015	8.16	6.58	14.74	5.08	3.91	8.99	3.08	2.67	5.75
2016	8.04	6.60	14.64	5.04	3.95	8.99	3.00	2.65	5.65
14—18									
2014	8.80	6.92	15.72	6.03	4.46	10.49	2.77	2.36	5.13
2015	8.87	6.92	15.79	6.00	4.42	10.42	2.87	2.50	5.37
2016	8.96	7.02	15.98	5.98	4.43	10.41	2.98	2.59	5.57
ਜੋੜ Total									
2014	30.94	24.99	55.93	20.16	15.48	35.64	10.78	9.51	20.29
2015	30.62	24.79	55.41	19.77	15.24	35.01	10.85	9.55	20.40
2016	30.21	24.70	54.91	19.51	15.19	34.70	10.70	9.51	20.21

ਸਾਧਨ: ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ (ਸੈਕੰਡਰੀ) ਪੰਜਾਬ ।
 Source: Director Public Instruction Schools (SE) Punjab.

ਸਾਰਣੀ 7.6—ਕਾਲਜਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ (30 ਸਤੰਬਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ)

(ਗਿਣਤੀ)

Table 7.6—Number of Colleges (As on 30th September)

(Number)

ਕਾਲਜ ਦੀ ਕਿਸਮ	2014			2015			2016		
	ਦਿਹਾਤੀ Rural	ਸ਼ਹਿਰੀ Urban	ਕੁੱਲ Total	ਦਿਹਾਤੀ Rural	ਸ਼ਹਿਰੀ Urban	ਕੁੱਲ Total	ਦਿਹਾਤੀ Rural	ਸ਼ਹਿਰੀ Urban	ਕੁੱਲ Total
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
ਆਰਟਸ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਸਮੇਤ ਹੋਮ ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਕਾਮਰਸ ਦੇ Art and Science includ- ing Home Science and Commerce	116	134	250	127	147	274	127	149	276
ਅਧਿਆਪਕ ਟਰੇਨਿੰਗ Teacher Training(B-ed)	144	43	187	141	47	188	130	59	189
ਖੇਤੀਬਾੜੀ Agriculture	—	2	2	—	2	2	—	2	2
ਪਸ਼ੂ ਚਕਿਤਸਾ Vaterinary	..	1	1	—	1	1	—	1	1
ਉਰੀਐਂਟਲ Oriental	..	2	2	—	3	3	—	1	1
ਮੈਡੀਕਲ Medical(MBBS)	3	7	10	4	6	10	3	6	9
ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ Engineering	202	70	272	204	63	267	199	67	266
ਫਿਜ਼ੀਕਲ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ Physical Education	10	4	14	4	4	8	9	5	14
Total ਜੋੜ	475	263	738	480	273	753	468	290	758

ਸਾਧਨ : ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ (ਸੈਕੰਡਰੀ), ਪੰਜਾਬ ।
Source :—Director Public Instruction Schools (SE) Punjab.

ਸਾਰਣੀ 7.7—ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ (30 ਸਤੰਬਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ)

Table 7.7—Enrolment in Colleges (As on 30th September)

(ਗਿਣਤੀ)
(Number)

ਕਾਲਜ ਦੀ ਕਿਸਮ	2014			2015			2016		
Category of College	ਦਿਹਾਤੀ Rural	ਸ਼ਹਿਰੀ Urban	ਕੁੱਲ Total	ਦਿਹਾਤੀ Rural	ਸ਼ਹਿਰੀ Urban	ਕੁੱਲ Total	ਦਿਹਾਤੀ Rural	ਸ਼ਹਿਰੀ Urban	ਕੁੱਲ Total
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
ਆਰਟਸ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਸਮੇਤ ਹੋਮ ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਕਾਮਰਸ ਦੇ	90864	282014	372878	82722	308799	391521	89668	393343	483011
Arts and Science includ- ing Home Science and Commerce									
ਅਧਿਆਪਕ ਟਰੇਨਿੰਗ	17942	6744	24686	18027	5227	23254	17640	7859	25499
Teacher Training(B-ed)									
ਖੇਤੀਬਾੜੀ	...	2397	2397	...	2607	2607	....	1480	1480
Agriculture									
ਪਸ਼ੂ ਚਕਿਤਸਾ	....	448	448	....	448	448	...	448	448
Vaterinary									
ਉਰੀਐਂਟਲ	....	2550	2550	....	1070	1070	....	2411	2411
Oriental /Fine Arts									
ਮੈਡੀਕਲ	391	2050	2441	991	1705	2696	1141	1330	2471
Medical (MBBS)									
ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ	50561	17604	68165	...	..	66404	38062	15156	53218
Engineering									
ਸਰੀਰਕ ਸਿੱਖਿਆ	1086	826	1912	1119	795	1914	1145	908	2053
Physical Education									
ਜੋੜ									
Total	160844	314633	475477	102859	320651	489914	147656	422935	570591

ਸਾਧਨ : ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ (ਸੈਕੰਡਰੀ), ਪੰਜਾਬ ।

Source :—Director Public Instruction Schools (SE) Punjab.

ਸਾਰਣੀ 7.8—ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ (30 ਸਤੰਬਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ)

(ਗਿਣਤੀ)

Table 7.8—Enrolment of Students of Scheduled Castes in Colleges(As on 30th, September) (Number)

ਕਾਲਜ ਦੀ ਕਿਸਮ	2014			2015			2016		
Category of College	ਲੜਕੇ Boys	ਲੜਕੀਆਂ Girls	ਕੁੱਲ Total	ਲੜਕੇ Boys	ਲੜਕੀਆਂ Girls	ਕੁੱਲ Total	ਲੜਕੇ Boys	ਲੜਕੀਆਂ Girls	ਕੁੱਲ Total
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
ਆਰਟਸ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਸਮੇਤ ਹੋਮ ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਕਾਮਰਸ ਦੇ	30512	38798	69310	31418	436377	5055	33819	45419	79238
Arts and Science includ- ing Home Science and Commerce									
ਅਧਿਆਪਕ ਟਰੇਨਿੰਗ	812	3199	4011	1142	3802	4944	1625	4876	6501
Teacher Training (B-ed)									
ਖੇਤੀਬਾੜੀ	164	166	330	169	193	362	28	79	107
Agriculture									
ਪਸ਼ੂ ਚਿਕਿਤਸਾ	57	92	149	40	33	73	40	33	73
Vaterinary									
ਓਰੀਐਂਟਲ	57	27	84	60	15	75	95	54	149
Oriental /Fine Arts									
ਮੈਡੀਕਲ	157	224	381	196	279	475	191	246	437
Medical (MBBS)									
ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ	..	..	..	6873	2300	9173	18453	3929	22382
Engineering									
ਸਰੀਰਕ ਸਿੱਖਿਆ	284	131	415	315	140	455	342	283	625
Physical Education									
ਜੋੜ Total	32043	42637	74680	40213	50399	90612	54593	55919	109512

ਸਾਧਨ : i) ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ (ਸੈਕੰਡਰੀ), ਪੰਜਾਬ ।

ii) ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਤਕਨੀਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ।

Source :—i) Director Public Instruction Schools (SE) Punjab.

ii) Director Technical Education Punjab.

ਸਾਰਣੀ 7.9—ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਸਟੇਜਵਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ-ਅਧਿਆਪਕ ਅਨੁਪਾਤ

Table 7.9—Stage-wise Pupil-Teacher Ratio in Schools

(30 ਸਤੰਬਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ)

(As on 30th, September)

ਸਟੇਜ/ Stage	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
0	1	2	3	4	5	6	7	8
I—V	34	26	38	39	27	29	25	22
VI—VIII	23	23	29	32	20	22	23	22
IX—ਅਤੇ ਉਪਰ								
IX and above	30	23	34	34	23	24	24	23

ਸਾਧਨ : ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ (ਸੈਕੰਡਰੀ), ਪੰਜਾਬ ।

Source :— Director General Schools Education Punjab.

ਸਰਾਣੀ ਨੰ: 7.10-ਸਰਵ ਸਿੱਖਿਆ ਅਭਿਆਨ ਅਧੀਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਕੰਮ ।

Table 7.10 - Work done under Sarva Shiksha Abhiyan.

ਲੜੀ ਨੰ: Sr. No.	ਸਕੀਮ ਦਾ ਨਾਂ Name of the Scheme	ਲਾਭਪਾਤਰ (ਨੰਬਰਾਂ ਵਿੱਚ) Beneficiaries (In Nos.)			ਵੰਡੀ ਰਕਮ (ਰੁਪਏ ਲੱਖਾਂ ਵਿੱਚ) Amount Disbursed (Rs. In Lakh)		
		2015-16	2016-17	2017-18 (P)	2015-16	2016-17	2017-18 (P)
1	ਸਿੱਖਿਆ ਗਰੰਟੀ ਸਕੀਮ (ਈ.ਜੀ.ਐਸ) ਹੁਣ ਏ.ਆਈ.ਈ Education gurantee scheme (EGS/now AIE)	7614	7588	7040	5574.21	3890.54	2706.89
2	ਕਸਤੂਰਬਾ ਗਾਂਧੀ ਬਾਲਿਕਾ ਵਿਦਿਆਲਿਆ (ਕੇ.ਜੀ.ਬੀ.ਵੀ) Kasturba Gandhi Balika Vidayala (KGBV)	1588	1598	1593	424.83	473.14	375.27
3	ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਦੀ ਸਕੀਮ (ਐਮ.ਡੀ.ਐਮ) Mid Day Meal Scheme (i) No of Students	1579082	1599200	1550000	25869.27	24565.08	12030.95
ਜੋੜ/Total		1588284	1608386	1558633	31868.31	28928.76	15113.11

ਸਾਧਨ : ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ (ਸੈਕੰਡਰੀ), ਪੰਜਾਬ ।
Source :— Director General Schools Education Punjab.

ਸਾਰਣੀ 7.11 ਜਨਮ ਦਰ, ਮੌਤ ਦਰ ਅਤੇ ਸਿਸੂ ਮੌਤ ਦਰ

Table 7.11—Birth Rate, Death Rate and Infant Mortality Rate

(ਪ੍ਰਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲਾਨਾ)
(Per Thousand per annum)

ਸਾਲ Year	ਜਨਮ ਦਰ Birth Rate			ਮੌਤ ਦਰ Death Rate			ਸਿਸੂ ਮੌਤ ਦਰ Infant Mortality Rate		
	ਦਿਹਾਤੀ Rural	ਸ਼ਹਿਰੀ Urban	ਦੋਨੋ Com- bined	ਦਿਹਾਤੀ Rural	ਸ਼ਹਿਰੀ Urban	ਦੋਨੋ Com- bined	ਦਿਹਾਤੀ Rural	ਸ਼ਹਿਰੀ Urban	ਦੋਨੋ Com- bined
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2000	22.7	18.6	21.6	7.9	5.9	7.4	56.0	38.0	52.0
2011	16.8	15.2	16.2	7.5	5.6	6.8	33.0	25.0	30.0
2013	16.3	14.7	15.7	7.5	5.4	6.7	28.0	23.0	26.0
2014	16.2	14.5	15.5	7.2	5.2	6.4	26.0	21.0	24.0
2015	15.9	14.2	15.2	6.9	5.1	6.2	24.0	20.0	23.0
2016	15.6	14.1	14.9	6.6	5.1	6.0	3.0	18.0	21.0

ਸਾਧਨ : ਡਾਇਰੈਕਟਰ ,ਸਿਹਤ ਸੇਵਾਵਾਂ,ਪੰਜਾਬ ।
Source :—Director, Health Services, Punjab

ਸਾਰਣੀ 7.12 - ਸਿਹਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ

Table 7.12—Number of Medical Institutions.

ਸਾਲ Year	ਇਲਾਕਾ Area	ਹਸਪਤਾਲ Hospital	ਸੀ.ਐਚ.ਸੀ. C.H.C.	ਸੀ.ਐਚ.ਸੀ. P.H.C	ਡਿਸਪੈਂਸਰੀ /ਸਬ-ਸਿਡਰੀ ਸਿਹਤ ਕਲੀਨਿਕ Dispen- sary/ Sub- sidiary Health centre/Clinic	ਜੋੜ Total
0	1	2	3	4	5	6
2014-15						
	ਦਿਹਾਤੀ Rural	6	90	412	1205	1713
	ਸ਼ਹਿਰੀ Urban	92	60	15	235	402
	ਜੋੜ Total	98	150	427	1440	2115
2015-16						
	ਦਿਹਾਤੀ Rural	6	90	412	1205	1713
	ਸ਼ਹਿਰੀ Urban	92	60	15	235	402
	ਜੋੜ Total	98	150	427	1440	2115
2016-17						
	ਦਿਹਾਤੀ Rural	6	88	416	1203	1713
	ਸ਼ਹਿਰੀ Urban	92	63	79*	185	419
	ਜੋੜ Total	98	151	495	1388	2132

*Includes 63 PHC under NHM

ਸਾਧਨ : ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸਿਹਤ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪੰਜਾਬ
Source :—Director, Health Services, Punjab.

ਸਾਰਣੀ 7.13 ਸਿਹਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬੈਡਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ

Table 7 .13- Number of Bed in Medical Institutions

ਸਾਲ	ਦਿਹਾਤੀ	ਸਹਿਰੀ	ਜੋੜ
Year	Rural	Urban	Total
0	1	2	3
1990-1991	10702	13477	24179
2000-2001	10832	14522	25354
2010-2011	10031	11589	21620
2012-2013	10604	12616	23220
2013-2014	10604	12616	23220
2014-2015	10604	12616	23220
2015-2016	10604	12616	23220
2016-2017	10706	12186	22892

ਸਾਧਨ: ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਸਿਹਤ ਸੇਵਾਵਾਂ, ਪੰਜਾਬ ।
Source :—Director, Health Services, Punjab.

ਸਾਰਣੀ 7.14 ਪ੍ਰਤੀ ਸੰਸਥਾ, ਬੈਡ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰ ਪਿਛੇ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਆਬਾਦੀ

Table 7.14—Population Served per Institution, Bed and Doctor

ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਆਬਾਦੀ ਪ੍ਰਤੀ Population Served Per				ਪ੍ਰਤੀ(000) ਆਬਾਦੀ
ਸਾਲ Year	ਸੰਸਥਾ Institution	ਬੈਡ Bed	ਡਾਕਟਰ Doctor	ਪਿਛੇ ਬੈਡ Bed per (‘000’) Population
0	1	2	3	4
1990-1991	9245	844	1561	1.2
2000-2001	10896	958	1470	0.7
2010-2011	13339	1281	1250	0.76
2011-2012	13512	1251	1170	0.76
2012-2013	13505	1222	1120	0.81
2013-2014	13435	1222	1124	0.81
2014-2015	13775	1222	1083	0.81
2015-2016	14132	1286	1100	1.30
2016-2017	14203	1321	1070	1.30

ਸਾਧਨ: ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਸਿਹਤ ਸੇਵਾਵਾਂ, ਪੰਜਾਬ
Source :—Director, Health Services, Punjab.

ਸਾਰਣੀ 7.15 ਇੱਛਾ ਮੁਤਾਬਕ ਬਾਂਝਪਨ ਓਪਰੇਸ਼ਨ

Table 7.15—Voluntary Sterilisation Operations

ਸਾਲ Year	ਨਸਬੰਦੀ Vasectomy	ਨਲਬੰਦੀ Tubectomy	(ਨੰਬਰ) (Number)
			ਕੁੱਲ ਉਪਰੇਸ਼ਨ Total Operation
0	1	2	3
1990-1991	6472	85549	92021
2000-2001	1399	112799	114198
2011-2012	7856	69106	76962
2012-2013	5724	59656	65830
2013-2014	3978	59494	63472
2014-2015	3302	55097	58399
2015-2016	826	30016	30842
2016-2017	1222	43818	45040

ਸਾਧਨ: ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਸਿਹਤ ਸੇਵਾਵਾਂ, ਪੰਜਾਬ

Source :—Director, Health Services, Punjab.

ਸਾਰਣੀ 7.16 - ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਲਿੰਗਵਾਰ ਅਨੁਮਾਨਤ ਜੀਵਨ ਆਸ
 Table 7.16—Expectation of Life at Birth by Sex

ਸਾਲ Year	ਪੰਜਾਬ Punjab		ਭਾਰਤ India	
	ਪੁਰਸ Male	ਇਸਤਰੀ Female	ਪੁਰਸ Male	ਇਸਤਰੀ Female
0	1	2	3	4
1999-2003	67.6	69.6	61.8	63.5
2000-2004	67.8	69.8	62.1	63.7
2001-2005	68.1	70.1	62.3	63.9
2002-2006	68.4	70.4	62.6	64.2
2006—2010	67.4	71.6	64.6	67.7
2011-2015 (R)	69.7	72.8	67.3	69.6
2016-2020 (P)	70.8	73.8	68.8	71.1

ਸਾਧਨ:— (i) ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸਿਹਤ ਸੇਵਾਵਾਂ, ਪੰਜਾਬ।
 (ii) ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਹਤ ਪ੍ਰੋਫਾਈਲ 2010-ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ।

Source :—(i) Director, Health Services, Punjab.
 (ii) National Health profile 2010, Govt. of India.

(P) ਪਰੋਜੈਕਟਡ / Projected